Фінансова грамотність

Навчальний посібник

ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ

Навчальний посібник

За загальною редакцією
доктора економічних наук, професора Т. С. Смовженко

Видання друге, виправлене і доповнене

Київ
2013

УДК 336:371(076)
ББК 65.261
Ф 59

Видання підготовлено
за підтримки Проекту USAID «Розвиток фінансового сектору» (FINREP)

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

FINREP
Проект розвитку фінансового сектору

За загальною редакцією
доктора економічних наук, професора ***Т. С. Смовженко***

Авторський колектив:
О. І. Білик (§ 1), О. Д. Вовчак (§ 9), Т. Д. Гірченко (§ 6–8, 11, 18),
В. О. Джулай (§ 5), О. О. Другов (§ 6–8, 18), О. Є. Костюченко (§ 25–27),
А. Я. Кузнєцова (вступ, § 1–5), З. Я. Лапішко (§ 15–17), С. В. Міщенко (§ 20–21),
Т. В. Новікова (§ 10), Б. І. Пшик (§ 2–4, 15–17, 30), В. В. Рисін (§ 12–14),
Л. Я. Слобода (§ 22–24), Т. С. Смовженко (§ 2–4, 15–17),
Н. В. Ткаченко (§ 28–29), Л. Є. Турчин (§ 5), М. І. Хмелярчук (§ 19–21)

Рецензенти:
В. М. Мадзігон, доктор педагогічних наук, академік АПН України,
перший віце-президент АПН України, заслужений діяч науки і техніки України;
В. І. Кириленко, доктор економічних наук, професор кафедри політекономії
факультетів економіки та управління і управління персоналом та маркетингу
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»;
Г. Д. Беженар, заслужений працівник освіти України,
директор Слов'янської гімназії м. Києва;
Я. Й. Бухней, методист навчально-методичного центру освіти м. Львова

До друку рекомендувала вчена рада
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ),
протокол № 3 від 23 грудня 2011 року

Схвалено комісією з економіки Науково-методичної ради з питань освіти
Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України
(Лист № 14.1/12-Г-30 від 08.02.2012 року Інституту інноваційних технологій і змісту освіти)

Ф 59 **Фінансова грамотність** : навч. посібник / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – Вид. 2-ге, випр. і доп. – К., 2013. – 311 с.

Навчальний посібник із фінансової грамотності дасть знання про фінансові інститути і пропоновані ними продукти, а також уміння їх за потреби використовувати з розумінням відповідальності за наслідки власних дій.

Для учнів старших класів загальноосвітніх шкіл.

УДК 336:371(076)
ББК 65.261

Погляди та думки, висловлені в цій публікації, необов'язково стверджують або відображають погляди та думки USAID чи уряду США

© Авторський колектив, 2013
© Проект USAID «Розвиток фінансового сектору» (FINREP), 2013

ЗМІСТ

ВСТУП 5

РОЗДІЛ 1. Історія і теорія грошей 7

§ 1. Для чого потрібні гроші 8

РОЗДІЛ 2. Введення до власних фінансів 23

§ 2. Надходження 24
§ 3. Витрати 33
§ 4. Планування значних фінансових подій 43

РОЗДІЛ 3. Податки і податкова культура 49

§ 5. Що таке податки і для чого вони потрібні 50

РОЗДІЛ 4. Пластикові картки, банкомати і грошові перекази 61

§ 6. Види пластикових карток 62
§ 7. Здійснення платежів 71
§ 8. Грошові перекази 79

РОЗДІЛ 5. Іноземна валюта і валютні операції 87

§ 9. Обмін валюти 88

РОЗДІЛ 6. Власна фінансова безпека 109

§ 10. Фінансова документація 110
§ 11. Обачлива фінансова поведінка 117

РОЗДІЛ 7. Депозити 127

§ 12. Банківські депозити 128
§ 13. Небанківські депозити 137
§ 14. Окремі види депозитів 145

РОЗДІЛ 8. Інвестиції 151

§ 15. Ринки капіталу 152
§ 16. Колективне інвестування 165
§ 17. Окремі види інвестицій 176

РОЗДІЛ 9. Пенсійні заощадження 189

§ 18. Державна і приватна пенсії 190

РОЗДІЛ 10. Види кредитів 195

§ 19. Види кредитів: споживчі кредити, автокредити, кредити на житло 196

РОЗДІЛ 11. Види кредиторів 209

§ 20. Банки 210
§ 21. Небанківські фінансові установи 214

РОЗДІЛ 12. Фінансова складова запозичень 227

§ 22. Прямі витрати на запозичення 228
§ 23. Відповідні платежі 239
§ 24. Реструктуризація кредиту 248

РОЗДІЛ 13. Юридична складова запозичень 257

§ 25. Кредитні договори 258
§ 26. Відповідальність позичальника 263
§ 27. Права і обов'язки споживача фінансових послуг 268

РОЗДІЛ 14. Страхування..... 273

§ 28. Страхування відповідальності громадян 274
§ 29. Майнове та особисте страхування громадян 286

РОЗДІЛ 15. Власний бюджет і фінансове планування 297

§ 30. Планування вашого фінансового життя з використанням наявних можливостей 298

ІНДЕКСНИЙ ПОКАЖЧИК 309

ВСТУП

Сучасний світ неможливо уявити без фінансів. Вони забезпечують функціонування усіх сфер людського суспільства. Використання фінансової інформації, застосування фінансових знань є необхідними елементами будь-якого напряму діяльності людини.

Фінансова грамотність допомагає зрозуміти ключові фінансові поняття і використовувати їх для прийняття рішень про доходи, витрати і заощадження, для вибору відповідних фінансових інструментів, планування бюджету, нагромадження коштів на майбутні цілі тощо.

Фінансово грамотні люди більшою мірою захищені від фінансових ризиків і непередбачуваних ситуацій. Вони відповідальніше ставляться до управління особистими фінансами, здатні підвищувати добробут за рахунок розподілу наявних грошових ресурсів і планування майбутніх витрат.

Навчальний посібник із фінансової грамотності дасть знання про фінансові інститути і пропоновані ними продукти, а також уміння їх за потреби використовувати з розумінням відповідальності за наслідки власних дій.

Навчальний посібник складається з 15 розділів, які об'єднують 30 взаємопов'язаних параграфів. Опрацювавши всі розділи, учні розумітимуть, що таке гроші і для чого вони потрібні, одержать базові знання про персональні фінанси, податки та податкову культуру, про пластикові картки, грошові перекази, іноземну валюту та валютні операції. Опрацювання таких тем, як власна фінансова безпека, депозити, інвестиції та пенсійні заощадження, допоможуть правильно розпоряджатися власним капіталом. Вивчення видів кредитів і кредиторів, а також ознайомлення з фінансовою та юридичною складовими запозичень, страхуванням та особливостями фінансового і бюджетного планування допоможуть правильно сформувати власний бюджет і захиститися від ризиків.

Окрім здобуття необхідних фінансових знань, навчальний посібник допоможе розвинути практичні навички їх застосування, що дозволить комфортно почуватися в сучасному світі та приймати правильні самостійні фінансові рішення.

РОЗДІЛ 1

Історія і теорія грошей

§ 1. ДЛЯ ЧОГО ПОТРІБНІ ГРОШІ

Ви ознайомитесь із сучасною теорією грошей, історією виникнення грошей та української гривні зокрема, а також із поняттями, що стосуються купівельної спроможності грошей, їх вартості в часі, з основними правилами користування грошима, з елементами захисту сучасних грошей, навчитеся розрізняти справжні купюри від фальшивих.

Ключові тези

1. Гроші – багатогранне унікальне явище. Еволюція грошей пов'язана з розвитком людства та зростаючими вимогами до якості, кількості та ролі грошей.

2. На кожному етапі розвитку суспільства виникали нові форми грошей, проте попередні не зникали і на сьогодні всі вони існують і можуть за певних обставин виконувати функції грошей.

3. Суспільна та економічна корисність грошей полягає в тому, що гроші дозволяють здійснювати обмін товарами та послугами, а також є вимірником корисності інших товарів і послуг.

4. Функції грошей можна ототожнювати з роботою, яку вони виконують для суспільства. З часом функції грошей змінювалися відповідно до їхньої суспільної корисності.

5. У результаті грошової реформи в Україні створено один із невід'ємних атрибутів державності – національні гроші. Введення української валюти – гривні – стало запорукою стабілізації української економіки.

? Що таке гроші

Гроші – одне з найдавніших явищ у житті суспільства, які привертають до себе особливу увагу вчених.

ЦЕ ЦІКАВО!

Слово «гріш» походить від латинського «гроссус» – великий. Уперше монету з такою назвою відкарбували в XII ст. у Генуї, Флоренції, Венеції. Пізніше ця назва перейшла до великих срібних монет Франції, Угорщини, Польщі. У Росії 654 року з'явився мідний гріш, що відповідав копійкам.

Першими монетами, якими користувалися наші предки, були грецькі монети, що поширювалися на українських землях Північного

Причорномор'я з IV ст. до н. е. У I ст. н. е. на території України з'являються монети Римської імперії. Більшість римських монет потрапляла на наші землі в результаті торгівельних операцій в обмін на продукти місцевого виробництва.
В останній чверті X ст. розпочинається карбування найдавніших українських монет – златників і сріблянників. На лицьовому боці монет було зображено князя Володимира на троні і тризуб – родовий знак Рюриковичів.

Люди з давніх-давен проявляли неабиякий інтерес до грошей, навколо яких існує багато таємниць і парадоксів. Незважаючи на багатовікові дослідження і велику кількість визначень грошей, сьогодні також існує багато думок щодо їх сутності та виконання ними функцій, а також їх ролі в житті кожного з нас і суспільстві в цілому.

Очевидно, усе це можна пояснити тим, що суть грошей змінюється адекватно змінам характеру суспільних відносин, в яких вони функціонують. Тому для визначення суті грошей потрібно з'ясувати питання про їх походження, про причини, що зумовлюють виникнення та існування грошей в економічному житті суспільства та їх еволюцію.

Нині грошима називають усе, що є носієм купівельної спроможності і приймається як плата за товари й послуги. Ось чому до грошей відносять банкноти, монети, банківські активи, боргові зобов'язання, а також товарні гроші, тобто споживчі товари, що можуть використовуватися як засіб обміну та платежу.

? Які вихідні ознаки та концепції походження грошей

Ще на первісних сходинках історії людства виникла потреба у грошах як засобі обміну. Для цього використовували найрізноманітніші предмети в усіх куточках світу. Пір'я, мушлі, боби, какао, срібло, золото, паперові знаки – лише деякі з цих предметів.

Вихідні ознаки грошей:

- суспільне визнання;
- забезпечення збереження вартості;
- можливість використання як посередника при обміні.

Гроші не здатні прямо задовольнити будь-які фізичні чи духовні потреби людини, а тільки опосередковано – гроші потрібно обміняти на товари або послуги, які потрібні людині для задоволення потреб.

Маючи здатність обмінюватись на будь-які цінності, гроші перетворюються в абстрактного носія вартості, в абсолютну ліквідність як абстрактну цінність чи багатство. У цій якості гроші здатні переносити вартість не тільки у просторі, а й у часі.

Розглядають такі дві концепції виникнення грошей: еволюційна і раціоналістична.

Представники **еволюційної концепції** вважали, що гроші виникли в результаті еволюційного процесу, який, незалежно від волі людей, призвів до виділення із загальної маси деяких предметів, що зайняли особливе місце, тобто отримали можливість обмінюватись на будь-які інші блага, стали загальним еквівалентом.

Представники **раціоналістичної концепції** стверджували, що гроші виникли внаслідок згоди між людьми. Вони називали гроші «продуктом правопорядку», творінням державної влади, встановленим законом платіжним засобом. На думку прихильників цієї концепції, створені державою гроші приймаються незалежно від їх металевого змісту, є умовними знаками, наділеними державною владою певною платіжною силою.

На ранніх етапах розвитку людського суспільства відбувався безпосередній обмін товару на товар (бартер). Спочатку це був випадковий і епізодичний обмін, коли в первісних людей унаслідок щасливого збігу обставин (наприклад, вдале полювання, риболовля) з'являлися деякі надлишки продуктів, якими можна було обмінятись.

ЦЕ ЦІКАВО!

У назвах сучасних грошей деяких країн збереглася старовинна назва тварин. Так, у Стародавній Індії худоба називалася «рупа», а сучасна грошова одиниця Індії – рупія.

Розвиток суспільного поділу праці, зокрема виділення скотарства і землеробства, сприяв подальшому розвиткові товарних відносин. Відбувся перехід від випадкового, епізодичного обміну до регулярного. Поступово із загальної маси товарів стихійно виділялися такі, які почали відігравати роль головних предметів обміну. Такими товарами в одних місцевостях була худоба, в інших – зерно, у третіх – хутро та інші найбільш ходові товари, які виконували роль загального еквіваленту.

У процесі подальшого розвитку обміну виділяється один товар на роль загального еквіваленту.

Слід зазначити, що ці дві концепції – еволюційна і раціоналістична – не виключають, а взаємодоповнюють одна одну. Отже, можна стверджувати, що гроші виникли у процесі еволюції, а люди прийняли закони, які забезпечують їх ефективне функціонування.

? Як відбувалась еволюція грошей

Історія грошей по суті є процесом поступового відбору окремих товарів, які виконували функції грошей у певних умовах. Загальний процес еволюції форм грошей схематично показано на *рис. 1.1*.

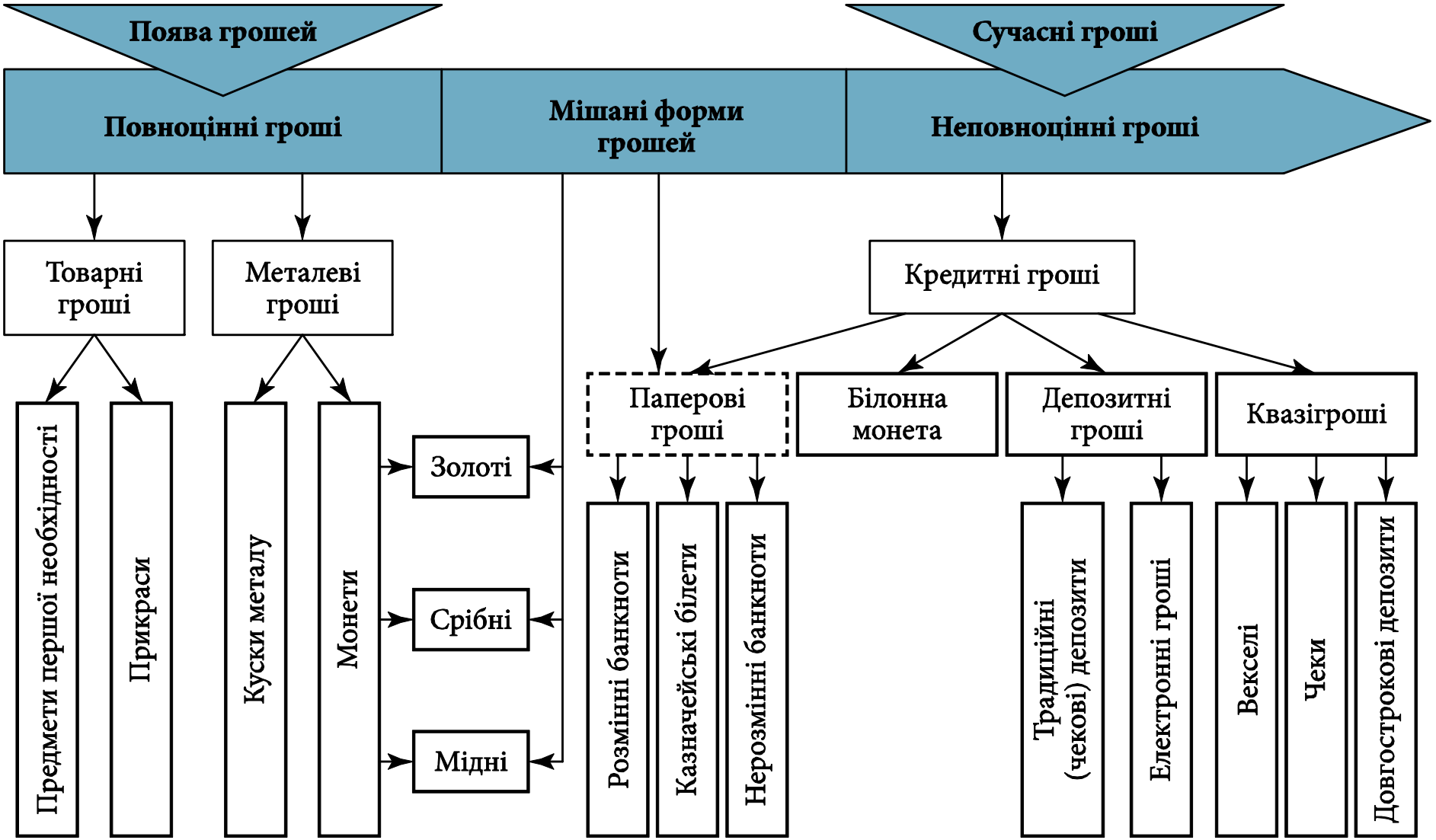

Рис. 1.1. **Схема еволюції форм грошей**

? Які основні етапи еволюції грошей

Еволюція форм грошей відбувалася в напрямі від *повноцінних грошей (які мають внутрішню вартість)* до *неповноцінних (не мають внутрішньої вартості)*, якими є сучасні гроші і які дістали назву кредитні. Повноцінними були гроші, що мали внутрішню реальну вартість, адекватну вартості товару, який виконував функції грошей, чи вартості того матеріалу, з якого гроші були виготовлені, наприклад золоті чи срібні монети. Неповноцінними є гроші, які набувають своєї вартості виключно в обігу. При цьому вона може істотно відхилятися від вартості того матеріалу, з якого вони виготовлені (банкноти, білонна монета, депозитні та електронні гроші). У сучасний період усі країни світу користуються виключно неповноцінними грошима.

ЦЕ ЦІКАВО!
На території Київської Русі найбільш поширеним різновидом товарних грошей було хутро. Слово «гроші» тут з'явилося лише в XIII ст., а до цього загальний еквівалент називався словом «куна», що означало «хутро». Саме хутро в цій ролі широко застосовувалося кілька століть.

Протягом тривалого часу в обігу використовували повноцінні ***монети***, реальний вміст металу яких відповідав їх номінальній вартості.

Моне́та (від лат. *moneta* – гроші) – грошовий знак, викарбуваний зі золота, срібла, міді, інших металів чи їх сплавів, має законодавчо визначені форму, вагу, склад металу, певні зображення та написи, включаючи номінал вартості, і використовується як засіб обігу та платежу.

ЦЕ ЦІКАВО!
Від 2-ї половини XIX ст. в обігу з'явилися розмінні монети, номінальна вартість яких значно перевищувала їхню вагову вартість, вони отримали назву білонних монет.

Золотий обіг проіснував до Першої світової війни. Поступово золото зникло з обігу.

Між періодами використання повноцінних і неповноцінних грошей – епоха використання їх мішаних форм. У той період в одних країнах використовували повноцінні гроші, в інших – неповноцінні. Крім того, в одних і тих самих країнах, поряд із повноцінними монетами, нерідко використовувалися неповноцінні – білонні – монети, а також паперові гроші, які не мали внутрішньої вартості. Проте вони тривалий час вільно обмінювалися на повноцінні монети і їх вартість, що формувалася в обміні, зближувалася з вартістю металу, на який вони обмінювалися. Тому такі банкноти були тотожні повноцінним грошам.

Неповноцінні гроші – це гроші, які не мають власної вартості. Основними формами неповноцінних грошей є білонна (розмінна) монета, паперові гроші (казначейські зобов'язання), банківські зобов'язання (банкноти), депозитні вклади, квазігроші. Не маючи внутрішньої вартості, усі вони застосовуються як гроші лише тому, що в людей, які їх одержують як платіж, є віра в можливість використати їх для здійснення своїх майбутніх платежів. Довіра до цих форм стає вирішальною для їх функціонування як грошей, тому часто їх називають кредитними грішми.

Кредитні гроші – це узагальнена назва різних видів грошей, що виникла внаслідок розвитку кредитних відносин. Залежно від форми виділяють паперові гроші, монети, депозитні гроші, квазігроші. Залежно від статусу емітента і характеру емісії – казначейські зобов'язання та банкноти.

Паперові гроші – вид нерозмінних на дорогоцінні метали знаків вартості, наділених примусовим курсом, і є обов'язковими до приймання для всіх видів платежів.

Депозитні гроші – різновид кредитних грошей, які існують у формі записів у бухгалтерських книгах банків на рахунках клієнтів і використовуються для платежів у безготівковій формі.

Електронні (цифрові) гроші – різновид депозитних грошей, платіжні засоби, що представлені й обертаються в електронному форматі, що зберігаються у формі записів у спеціалізованих системах електронних платежів.

«Квазігроші», або майже гроші, – специфічні грошові форми, в яких грошова суть істотно послаблена, відхиляється від загальноприйнятих, стандартних форм. До них відносять векселі, чеки. Вексель з'явився і почав використовуватися як платіжний інструмент раніше, ніж банкнота, яка бере свій початок з векселя. Чек з'явився після того, як банки стали приймати гроші на вклади, тобто приблизно одночасно з банкнотою.

? Що таке суспільна та економічна корисність грошей

Вартість грошей пов'язана з характеристикою їхньої економічної корисності. Корисність певного блага характеризується його здатністю задовольняти відповідні потреби людини. З урахуванням цього корисність грошей визначається опосередковано – через корисність інших товарів та послуг, що їх можна отримати на ці гроші.

Суспільна корисність грошей полягає у здатності бути загальним еквівалентом і формою вартості товарів, виражати затрати суспільно необхідної праці, що втілена в товарі, опосередковувати рух і обмін товарів, забезпечувати еквівалентність обміну між товаровиробниками.

Економічна корисність грошей полягає в тому, що вони виступають реальним зв'язком між товаровиробниками і визначають ефективність господарського механізму.

Наявність у розпорядженні окремої особи чи господарської структури певної суми грошей уже як така приносить їх власникові безпосередню користь. Це, по-перше, можливість з урахуванням абсолютної ліквідності грошей будь-коли замінити їх на інший товар; **по-друге**, гроші є найзручнішою формою нагромадження, а його зберігання в такій формі потребує мінімальних витрат; **по-третє**, безпосередня корисність грошей пов'язана з реалізацією їхньої унікальної функції – забезпечення зв'язку сучасного і майбутнього.

Корисність грошей безпосередньо пов'язана з їхньою купівельною спроможністю. ***Купівельна спроможність грошей*** – це кількість товарів і послуг, які можна придбати за грошову одиницю.

Маса товарів, які можна купити за одиницю грошей, визначається рівнем їхніх цін: що вищі ціни, то менше товарів можна купити на грошову одиницю, і навпаки. Отже, між вартістю (купівельною спроможністю) кредитних грошей і рівнем цін на товари існує обернена залежність.

Зміна вартості грошей – надзвичайно важливий економічний показник, що відчутно впливає на економіку України в цілому і добробут кожної людини.

А тому слід зосередити увагу на тому, що попит на гроші як на специфічний товар формується на засадах **«портфельного підходу»** володіння активами.

? У яких формах люди можуть зберігати гроші

Кожна людина визначає для себе залежно від поставленої мети, на що витрачати гроші та в яких формах їх зберігати: або покласти на депозит у банк чи іншу фінансову установу, чи в пенсійний фонд, чи застрахувати життя або ж тримати як готівку, цінні папери, золото тощо. Це формує портфель активів, які визначають потребу в доході і стимулюють трудову активність (*рис. 1.2*).

Отже, портфельний підхід розглядається індивідуально для кожного власника, який володіє певним фондом багатства і вирішує, в якій формі його зберігати протягом певного періоду.

Для грошей притаманні внутрішня і мінова вартість, що пов'язані між собою. Вартість – це виражена в грошах цінність будь-чого або величина витрат на будь-що.

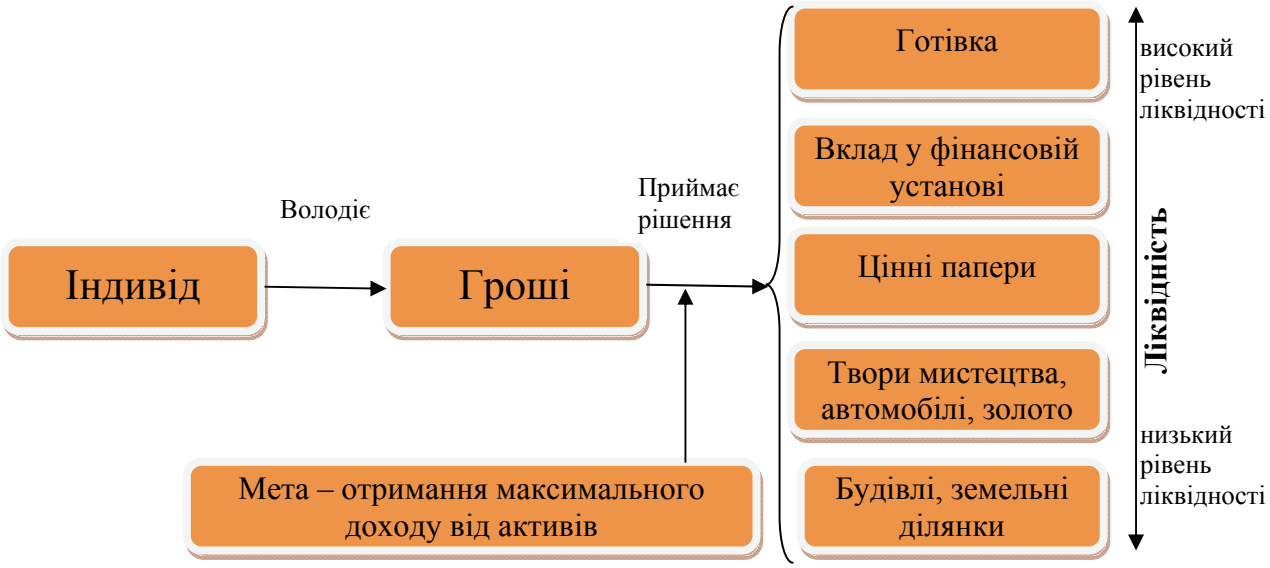

Рис. 1.2. **Схема портфельного підходу**

Щоб показати, у скільки разів зросли ціни за певний період часу, обчислюється індекс цін. Індекс цін – це показник, що характеризує динаміку зміни середнього рівня цін у часі, або територіально-регіональному аспекті. Для оцінки динаміки ціни (P) конкретного товару обчислюється індивідуальний індекс цін (I).

$$I = \frac{P_1}{P_0},$$

де P_0, P_1 – ціна товару в базовому періоді, з яким робимо порівняння, та у звітному періоді.

Індекс споживчих цін – це показник динаміки вартості споживчого кошика, що містить фіксований набір товарів і послуг, які потрібні для задоволення мінімальних першочергових потреб людини й орієнтовані для встановлення мінімального прожиткового мінімуму. Індекс споживчих цін є основним показником рівня інфляції у країні.

ЦЕ ЦІКАВО!

Поняття споживчого кошика існує в багатьох країнах світу. Ціна і національні особливості споживчого кошика в кожній країні свої: споживчий кошик американця нараховує 300 продуктів і послуг, француза – 250, англійця – 350, німця – 475. Український споживчий кошик нещодавно був розширений до 297 найменувань.

У нашій державі згідно з чинним законодавством розмір прожиткового мінімуму щорічно затверджується Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів і періодично переглядається з урахуванням індексу споживчих цін разом з уточненням показників Державного бюджету України.

В умовах зростання загального рівня цін купівельна спроможність кожної окремої грошової одиниці буде зменшуватись, тобто на кожну

грошову одиницю можна буде придбати все менше товарів. Знецінення грошей, що супроводжується зростанням цін на товари і послуги, називається інфляцією.

? Які функції виконують гроші

Функція – це прояв основного призначення грошей і її ототожнюють з роботою, яку вони виконують. Коли гроші мали внутрішню вартість, науковці визначали п'ять функцій грошей. На сьогодні ж виділяють три основні функції грошей (*рис. 1.3*).

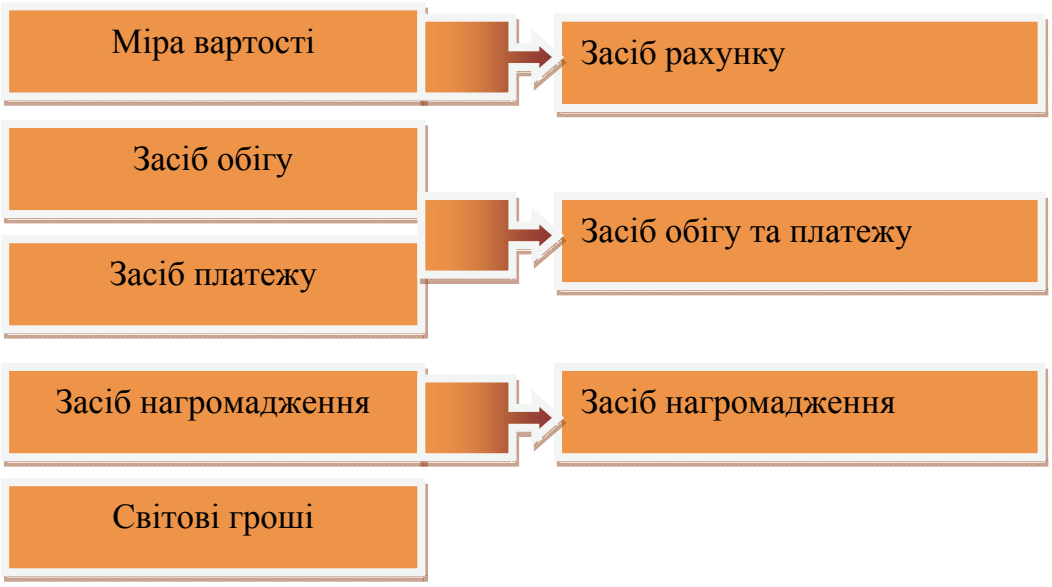

Рис. 1.3. **Еволюція функцій грошей**

Гроші як засіб рахунку. У цій функції гроші є вимірником вартості, у них виражаються ціни товарів і послуг, і вони служать посередником при визначенні ціни.

! Не гроші роблять товари порівнюваними. Товари порівнювані за допомогою грошей тому, що вони, як і гроші, є продуктами людської праці. Виражена у грошах вартість товару є ціною.

Гроші ***як засіб обігу та платежу.*** Процес обміну товарами породжує потребу в грошах як засобу обігу і виражається формулою Т – Г – Т (товар – гроші – товар). Для виконання цієї функції гроші завжди повинні бути в наявності, тобто цю функцію можуть виконувати лише реально існуючі гроші.

Товари не завжди продають за готівку. Часто виникає необхідність купівлі-продажу товару з відстроченням платежу, тобто в кредит. Гроші як засіб платежу мають специфічну форму руху: Т – З, а через заздалегідь установлений строк: З – Г (де З – боргове зобов'язання). За такого обміну

немає зустрічного руху грошей і товарів, погашення боргового зобов'язання є кінцевою ланкою у процесі купівлі-продажу.

У сучасних умовах господарство є кредитним за своєю суттю, тому кредитні гроші виконують функцію – гроші як засіб обігу і платежу водночас.

Гроші ***як засіб нагромадження.*** Гроші являють собою загальне втілення багатства, тому виникає прагнення до їхнього накопичення. У процесі виконання грошима функції обігу за продажем одного товару йде купівля іншого товару, проте певна частина грошей випадає з обігу і відкладається власниками, утворюючи заощадження в різних формах (готівка, депозити, золото, кредитні гроші, акції, предмети мистецтва, автомобілі, земля тощо).

Виконання грошима функції засобу нагромадження є важливою передумовою розвитку кредитних відносин, за допомогою яких стає можливим використання тимчасово вільних коштів, що утворюються в різних сферах господарства і населення для надання їх у позику підприємствам і організаціям інших галузей та окремим кредиторам. Кредитні відносини, що виникають і постійно відновлюються, сприяють доцільному використанню ресурсів господарства, розвиткові виробництва і більш повному задоволенню потреб населення. Такі результати використання грошей у функції засобу нагромадження в межах народного господарства.

При вирішенні проблеми доцільності нагромадження коштів слід ураховувати таке:

- можливість безперешкодного використання розміщених грошових коштів;
- надійність вкладень;
- мінімізація ризику;
- можливість отримання доходу від вкладених коштів.

Гроші на світовому ринку виконують функції загального платіжного засобу, загального купівельного засобу і засобу перенесення багатства з однієї країни в іншу. Отже, **світові гроші** – це комплексна функція, що повторює, по суті, усі функції, властиві грошам на внутрішньому ринку. Ця обставина дала підстави взагалі не виділяти світові гроші як окрему функцію.

Усі функції грошей є проявом їх єдиної сутності як загального еквіваленту товарів і послуг, перебувають у тісному зв'язку та єдності. Логічно та історично кожна наступна функція є результатом розвитку попередніх функцій.

? Сучасна гривня та елементи її захисту

ЦЕ ЦІКАВО!

Перші руські монети (златники і срібники) були викарбувані наприкінці X – на початку XI ст., у часи правління князів Володимира

Святославовича (978–1015), Святополка Окаянного (1018), Ярослава Мудрого (1019–1054 рр.). За зразок для їхнього карбування було прийнято візантійські монети.
Мета випуску златників і срібників була суто пропагандистською і політичною, насамперед – проголосити на весь світ про суверенність Давньоруської держави. Ці монети були доволі поширені у грошовому обігу як на території Київської держави, так і поза її межами, а отже, мету возвеличення князя та його держави, можна вважати, було досягнуто.

Історія грошей незалежної України починається 1991 року ***з відривних купонів***. Після розпаду СРСР Україна залишилася з рублями – грошима вже неіснуючої держави, емісія яких перейшла до Російської Федерації. З вересня 1991 року Центральний банк РФ перестав постачати в Україну готівку і молода незалежна держава, крім низки економічних проблем, постала перед проблемою відсутності власної грошової одиниці. У січні 1992 року паралельно з рублем в обіг було випущено тимчасову (як планувалося, на 4–6 місяців) грошову одиницю – купоно-карбованець багаторазового використання, який витіснив рубль і перебував в обігу до вересня 1996 року, до введення гривні.

Через гіперінфляцію – швидке знецінення грошей, – коли ціни зростали за день по кілька разів, виникла потреба в заміні тимчасової грошової одиниці на сталу. Національний банк підготував і провів грошову реформу, і 2 вересня 1996 року було введено в обіг ***гривні***. Відповідно до Указу Президента України «Про грошову реформу», грошова реформа проводилася з 2 до 16 вересня 1996 року. Початком реформи стало впровадження в обіг гривні, яка обмінювалась у співвідношенні 1 гривня за 100 000 купоно-карбованців.

ЦЕ ЦІКАВО!
Термін «гривня» був пов'язаний із нашийним обручем – жіночою прикрасою (гривна) із дорогоцінного металу. Пізніше він набуває нового значення – еквіваленту певної кількості (ваги) срібла, тобто з'являється срібна гривня. Найпоширеніші гривні – як платіжно-грошові одиниці – були трьох типів: київська, чернігівська, новгородська; іноді трапляються литовські й татарські гривні.

Введення гривні 2 вересня 1996 року

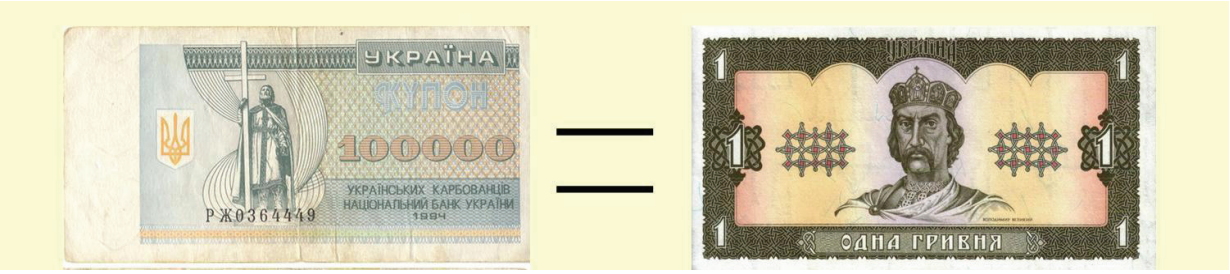

ЦЕ ЦІКАВО!

У 1992 році перші зразки української гривні були виготовлені в Канаді компанією Canadian Bank Note Company (105 контейнерів номіналами до 20 гривень) і британською компанією De La Rue plc, яка розміщувалася на Мальті (номіналами 50, 100 і 200 гривень) за ескізами В. Лопати за участі Б. Максимова.

У 1994 році на Банкнотній фабриці Національного банку України була введена в дію перша лінія з виготовлення банкнот. Банкнотну фабрику відкрито 1994 року, розташована вона в м. Києві. Монетний двір був заснований 1998-го. Тоді ж Національний банк України отримав власну виробничу базу з виготовлення монет масового обігу, пам'ятних і ювілейних монет, нагородної продукції.

Перші українські монети в 1992 році були виготовлені на Луганському заводі з виготовлення набоїв і на монетному дворі Італії. Були сумніви також щодо назви української монети: пропонувалися назви «сотий», «різана», «списівка», але 2 березня 1992 року Президія Верховної Ради затвердив назву «копійка».

Позитивні наслідки грошової реформи ще довгий час сприятимуть розвиткові економіки і ринковим перетворенням у господарському механізмі незалежної України.

? Які форми грошей перебувають на сьогодні в обігу

- банкноти номінальною вартістю 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100, 200 і 500 гривень;
- розмінні монети номінальною вартістю 1, 2, 5, 10, 25 і 50 копійок;
- обігові монети номінальною вартістю 1 гривня.

! ***Гривня має сім основних захисних елементів.***
Водяний знак **– зображення світлими лініями тризуба, яке повторюється по всій площі банкноти і видиме за розглядування проти світла (1, 2, 5, 10, 20 гривень); зображення портрета на білому полі,**

що повторює портрет на лицьовому боці банкноти і видиме за розглядування проти світла (50, 100 гривень).

***Захисна нитка* – вертикальна темна смужка шириною 0,8 мм у товщі паперу, видима проти світла, що має напис «Україна», який можна прочитати за допомогою збільшувального скла (50, 100 гривень).**

***Мікротекст* – слова або цифри, що повторюються, які можна прочитати за допомогою збільшувального скла (1, 2, 5, 10, 50, 100 гривень).**

***Суміщений малюнок* розташований в одному місці на лицьовому і зворотному боці банкноти, усі елементи якого збігаються за розглядування проти світла (50, 100 гривень).**

***Рельєфні елементи* – елементи зображення, які виступають над поверхнею паперу і відчутні на дотик (2, 5, 10, 20, 50, 100, 200, 500 гривень).**

***Знак для сліпих* – рельєфний елемент, розміщений у лівому нижньому куті банкноти, який відчувається кінчиками пальців і визначає номінал банкноти (50, 100, 200, 500 гривень).**

***Кодовий малюнок* – малюнок, зображення на якому змінюється за розглядування під різними кутами до поверхні банкноти (2, 5, 10, 20, 50, 100, 200, 500 гривень).**

Платіжність банкнот і монет – це їх здатність бути законним засобом платежу за товари та послуги. Тут ідеться про те, що до ваших рук можуть потрапити фальшиві банкноти. Вартість перевірки банкнот на платіжність здійснюють банки і коштує практично в усіх однаково – 50 копійок за одну купюру. За значних сум перевірки на платіжність банки, як правило, надають знижки. Якщо при обміні в банку стодоларової купюри вам повідомили, що банкнота фальшива (не платіжна), а ви переконані у протилежному – обов`язково направте свою банкноту через банк в НБУ для отримання письмового висновку про фальшивість (для цього з банком складається окрема угода та акт приймання-передавання сумнівної банкноти).

ЦЕ ЦІКАВО!

Основні правила користування грошима:

- **згідно зі статтею 99 Конституції України, гривня виступає єдиним законним платіжним засобом в Україні, який приймається всіма юридичними і фізичними особами без будь-яких обмежень на території країни;**
- **не розраховуйтеся за товари та послуги іноземними грошовими знаками (карається чинним законодавством України);**
- **гроші – не мета, а лише засіб досягнення мети;**
- **перераховуйте гроші, не відходячи від каси (інструкція НБУ);**
- **не виконуйте ніяких операцій із грішми без отримання підтверджувального документа (чек, квитанція тощо);**

- **не зберігайте гроші вдома;**
- **користуйтеся банківськими платіжними картками;**
- **багатство визначається не тим, скільки грошей ви заробляєте, а тим, наскільки добре ви можете прожити на зароблені гроші;**
- **ведіть облік своїх грошей;**
- **не витрачайте грошей більше, ніж заробляєте;**
- **частину зароблених грошей відкладайте.**

ПІДСУМКИ

1. Грошима називають усе, що є носієм купівельної спроможності і приймається як плата за товари і послуги. До грошей відносять банкноти, монети, банківські активи, боргові зобов'язання, а також товарні гроші, тобто споживчі товари, що можуть використовуватись як засіб обміну.
2. Гроші в сучасній ринковій економіці виконують такі основні функції: засобу рахунку, засобу обігу та платежу, засобу нагромадження.
3. Гроші пройшли тривалий і складний шлях розвитку – від звичайних товарів широкого вжитку до сучасних електронних грошей. Кожна зміна форми грошей зумовлювалася більш високим рівнем розвитку суспільних відносин та істотним ускладненням вимог ринку до грошового еквіваленту.
4. У 1996 році національною грошовою одиницею стала гривня. Порядок її виготовлення і введення в обіг та підтримання товарно-грошової рівноваги розроблено Національним банком України. Усі гривні є банківськими білетами, тобто банкнотами, що дуже важливо. Банкноти забезпечені всіма активами Національного банку (золотом, коштовностями, іноземною валютою) і обмежено випускаються в обіг під реальні товарно-грошові угоди.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Які існують концепції походження грошей?
2. Чим гроші відрізняються від звичайного товару?
3. Чим відрізняються неповноцінні гроші від повноцінних?
4. Які функції виконують гроші?
5. Звідки походить назва української національної валюти?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Який спосіб обміну продуктами вигідніший і зручніший для учасників ринку – у формі бартеру чи з допомогою грошей? Чому?

2. Чому золото було найпоширенішим законним платіжним засобом у багатьох країнах?
3. Чому змінюється купівельна спроможність грошей? Порівняйте, що ви могли придбати за 100 гривень торік і тепер. Що стало дешевше і що стало дорожче? Чому?

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Банкноти (банківські білети) – грошові знаки, що випускаються в обіг центральними емісійними банками, вони забезпечені всіма активами цих банків та масою товарів, що належить державі.

Вексель – цінний папір, що засвідчує безумовне грошове зобов'язання боржника (векселедавця) сплатити в певний термін зазначену суму грошей власникові векселя (векселетримачеві). Векселі бувають прості і переказні. Простий вексель містить зобов'язання векселедавця сплатити власникові векселя після вказаного терміну певну суму. Переказний вексель містить письмовий наказ векселетримача, адресований платникові, сплатити третій особі певну суму грошей у певний термін.

Грошова реформа – повна або часткова структурна перебудова чинної грошової системи країни з метою оздоровлення грошей і поліпшення регулювання грошового обігу.

Грошові реформи необхідні в разі:

- зміни державних устроїв;
- глибоких економічних криз фінансової системи;
- коли гроші перестають виконувати свої функції.

Інфляція – знецінення паперових грошей, що супроводжується зростанням цін на товари та послуги.

Казначейські білети – різновидність паперових грошей. Випускались для покриття бюджетних видатків і не обмінювалися на золото.

Квазігроші (або майже гроші) – специфічні грошові **форми,** в яких грошова суть істотно послаблена, відхиляється від загальноприйнятих, стандартних форм.

Моне́та (від лат. *moneta* – гроші) – грошовий знак, викарбуваний із золота, срібла, міді, інших металів чи їх сплавів, має законодавчо визначені форму, вагу, склад металу, певні зображення та написи, включаючи номінал вартості, і використовується як засіб обігу та платежу.

Споживчий кошик – набір товарів і послуг, що характеризує типовий рівень і структуру місячного (річного) споживання людини або сім'ї. Використовується для розрахунку мінімального споживчого бюджету (прожиткового мінімуму), виходячи з вартості споживчого кошика в чинних цінах. Застосовується як база для порівняння розрахункових і реальних рівнів споживання.

РОЗДІЛ 2

Введення до власних фінансів

§ 2. НАДХОДЖЕННЯ

Ви ознайомитеся з поняттям і видами доходів сім'ї, вивчите базові терміни, які при цьому використовуються, розширите уявлення щодо місця домашнього господарства в сучасній економіці, одержите практичні навички щодо прогнозування доходів сім'ї та раціонального ведення господарства, ощадливості.

Ключові тези

1. Кожна сім'я є об'єднанням людей, що пов'язані між собою родинними або шлюбними відносинами, спільно проживають і ведуть домашнє господарство.
2. Для того, щоби забезпечити нормальну життєдіяльність сім'ї, потрібно мати відповідні джерела надходження грошових коштів. При цьому важливим питанням є формування дохідної частини сімейного бюджету, класифікація доходів сім'ї та визначення джерел їх отримання, а також прогнозування цих доходів на перспективу.
3. Грошові надходження характеризують ступінь фінансової стійкості сім'ї, її фінансову силу та фінансовий потенціал.
4. Фінансовий добробут сім'ї багато в чому залежить від припливу грошових коштів, які забезпечують покриття його витрат.
5. Доходи сім'ї – це сукупність надходжень грошових коштів та матеріальних цінностей, які отримує сім'я впродовж певного проміжку часу (тиждень, місяць, квартал, рік).

? Поняття і класифікація доходів сім'ї

Доходи сім'ї – це сукупність надходжень із різних джерел, які отримує сім'я як у грошовій, так і натуральній формах. Залежно від регулярності отримання доходи сім'ї поділяють на чотири категорії: доходи від поточної діяльності, доходи від активів, соціальні та інші доходи. Їхню класифікацію за джерелами отримання відображено на *рис. 2.1*.

Величина сімейних доходів є однією з найважливіших характеристик рівня життя населення. Водночас рівень доходів, а також обсяг і структура споживання слугують показником соціального статусу людини, її становища в суспільстві.

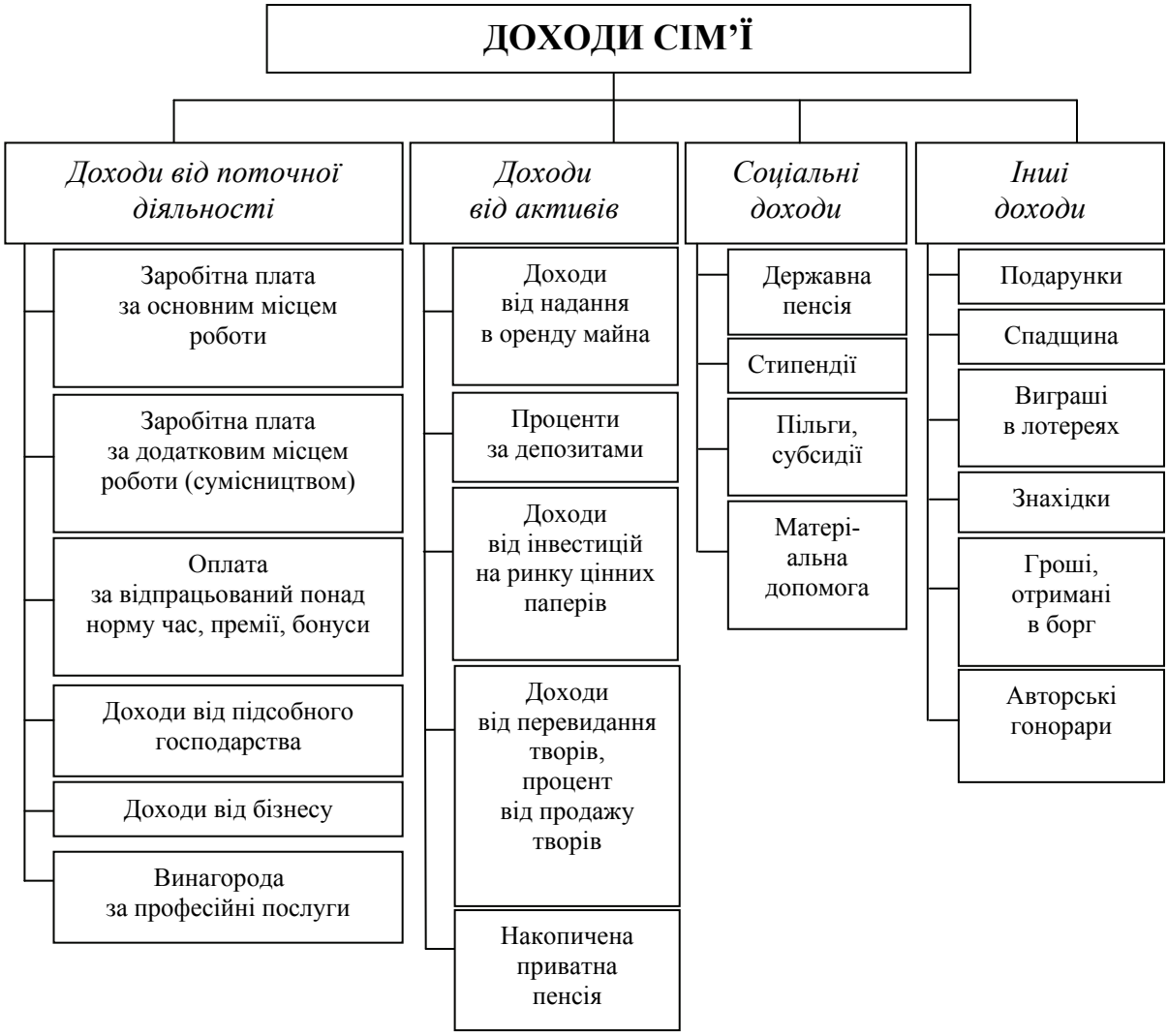

Рис. 2.1. **Види доходів сім'ї за джерелами їх отримання**

? Характеристика окремих видів доходів сім'ї

Перша група доходів – *доходи від поточної діяльності* – містить усі надходження, які члени сім'ї заробляють у процесі застосування своєї праці за основним і додатковим місцями роботи або від сімейного бізнесу (заробітна плата за основним і додатковим місцями роботи, премії, бонуси, надбавки, а також доходи від ведення підсобного господарства та власного бізнесу).

! **У більшості випадків саме на доходи від поточної трудової діяльності припадає переважна частина доходів сім'ї. Саме тому важливо, щоби члени сім'ї мали місце роботи, яка є джерелом отримання таких доходів.**

ЦЕ ЦІКАВО!

В останні роки одним із важливих факторів збільшення доходів домогосподарств (особливо західних областей України) стала трудова міграція за кордон. Статистика свідчить, що в середньому один мігрант, який перебуває в Італії, щорічно пересилає додому близько 6 тис. дол. США, а в Карпатському регіоні (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська і Чернівецька області) щорічні доходи тільки сільських домогосподарств від трудових мігрантів сягають 9 тис. дол. США. Якщо взяти до уваги той факт, що масштаби зовнішньої трудової міграції становлять 15–20% від загальної чисельності населення, можна стверджувати, що доходи від трудової міграції в сучасних умовах є суттєвим джерелом формування сукупних доходів домогосподарств. Заробітки трудових мігрантів витрачаються насамперед на поліпшення житлових умов, освіту, медичне обслуговування, придбання автомобілів, складної побутової техніки, тобто кошти в основному витрачаються на споживання.

До другої групи сукупного сімейного доходу – *доходів від активів* – слід відносити ті надходження, які члени сім'ї отримують без будь-якого втручання та застосування власної робочої сили тощо. Такі доходи людина отримує, незважаючи на те, працює вона чи не працює. Сюди відносять доходи від надання в оренду майна, надходження від інвестицій на фінансовому ринку (вкладень в акції, корпоративні облігації, облігації внутрішньої державної позики, депозитні сертифікати банків та інші цінні папери), проценти за депозитами та інші. Для того, щоб отримувати такі доходи, сім'я або її окремі члени повинні володіти відповідними активами, що висту-пають джерелами отримання таких доходів: нерухомістю, транспортними засобами, депозитами в банках і небанківських фінансових установах, вкладеннями в цінні папери та іншими активами фінансового ринку, авторськими правами чи свідоцтвами, патентами на винаходи тощо, які передаються іншим економічним суб'єктам у тимчасове користування.

Одним із видів доходів від активів є накопичена приватна пенсія. При цьому важливо знати, що в Україні є три рівні пенсійного забезпечення.

Перший рівень – **державна солідарна система**, за якої дохід теперішніх пенсіонерів забезпечується за рахунок внесків теперішніх працівників і роботодавців.

Другий рівень – **обов'язкова накопичувальна система,** передбачає, що певна частина коштів буде вкладатися в цінні папери. На ці вкладення будуть отримані доходи, які будуть спрямовані на додаткові виплати громадянам-пенсіонерам.

Третій рівень – **добровільна система недержавного пенсійного забезпечення,** що передбачає здійснення працівниками і роботодавцями добровільних грошових внесків у недержавні пенсійні фонди для отримання додаткового доходу – так званої недержавної пенсії.

Саме надходження від пенсійних внесків за другим і третім рівнями пенсійного забезпечення належать до цієї групи доходів, у той час як державна солідарна пенсія (перший рівень) належить до наступної групи, яку розглянемо далі.

Людина повинна знаходити такі варіанти, за яких величина доходів від активів зростатиме, оскільки це дасть змогу знизити ризик втрати працездатності, місця роботи тощо. У такому разі людина матиме дохід не залежно від здатності до праці і добробуту компанії – роботодавця. Саме життя на доходи від активів свідчить про фінансову незалежність цієї людини.

Третя група доходів – *соціальні доходи* (солідарні пенсії, субсидії, пільги, стипендії та інші соціальні допомоги). Такі доходи у грошовій формі отримують громадяни для забезпечення власних потреб, що виникли у зв'язку з певними подіями чи обставинами (наприклад, хворобою, безробіттям, втратою працездатності, виходом на пенсію, житловими умовами, здобуттям освіти, народженням дитини та іншими сімейними обставинами). У більшості випадків їх обсяги є надто незначними, щоби забезпечити нормальний рівень життя на ці доходи.

Такі доходи отримують ті члени сім'ї, які належать до певних соціальних категорій: студенти, пенсіонери, інваліди, батьки багатодітних сімей, ветерани війни і праці, учасники бойових дій та інші.

Особливістю четвертої групи доходів – *інших доходів* – є те, що вони, як правило, мають одноразовий або випадковий характер і в більшості випадків суттєво не впливають на сімейний бюджет. Хоча в окремих випадках їхній вплив може бути суттєвим (отримання спадщини, значний авторський гонорар чи виграш у лотерею тощо). Ми відносимо до цієї групи гроші, які отримані в борг, – кредити, отримані в банках та інших фінансових установах (фінансових компаніях, кредитних спілках); позичені кошти та інші матеріальні цінності в родичів, друзів, знайомих; від'ємний залишок на картковому рахунку (в результаті придбання товарів на суму, що перевищує залишок). На момент отримання таких коштів їх слід відносити до сімейних доходів, однак при поверненні таких боргів і процентів за ними їх відносять до сімейних витрат.

За черговістю отримання сімейні доходи поділять на дві групи: *постійні* (повторювані) і *одноразові* (неповторювані). Постійні доходи сім'я отримує регулярно через однакові проміжки часу – (заробітна плата, дохід від підприємництва, пенсії, стипендії, субсидії, проценти за депозитами, доходи від підсобного господарства (у т. ч. продажу сільськогосподарської продукції), дивіденди за акціями. Відповідно, одноразові доходи мають неповторюваний або випадковий характер (премії, спадщина, авторський гонорар, подарунки, грошова допомога, виграші в лотереях тощо).

? Необхідність прогнозування доходів сім'ї

Прогнозування доходів сім'ї – це процес передбачення, якою буде величина сімейних доходів у майбутньому на основі аналізу їх появи в минулому і на даний момент часу. Результатом такого прогнозування є прогноз – знання про майбутнє і про ймовірний розвиток сьогочасних тенденцій.

Об'єкти прогнозування при цьому такі:

- доходи і витрати сім'ї;
- капіталовкладення та інші форми інвестування;
- кредити банків, одержані з метою здійснення інвестування;
- поточні потреби сім'ї у грошових коштах і джерела їх покриття.

Доцільність прогнозування грошових надходжень на рівні сім'ї зумовлена такими основними причинами:

- необхідністю інформованості про наявність у сім'ї грошових коштів для здійснення трудової, підприємницької та інвестиційної діяльності;
- можливістю синхронізувати наявні грошові потоки для забезпечення фінансової рівноваги сім'ї;
- здатністю забезпечення сім'ї необхідними ресурсами;
- спроможністю раціонального використання грошових ресурсів;
- можливістю вирівнювання коливань грошових потоків з метою уникнення ризику втрати платоспроможності;
- здійсненням контролю за надходженням і використанням грошових коштів.

Доходи сім'ї можуть з різних причин змінюватися, і це обов'язково потрібно враховувати під час планування сімейного бюджету. Причинами зміни як окремих видів доходів сім'ї, так і їх сукупного обсягу є:

- зміна норм оподаткування доходів, спадщини, дарувань, рухомого і нерухомого майна;
- зміна системи пенсійного забезпечення, виплати стипендій, умов безоплатного чи пільгового навчання, пільг для малозабезпечених верств населення;
- зміна ринкової вартості та умов використання об'єктів рухомого і нерухомого майна (активів), якими володіє сім'я;
- зміна рівня та умов виплати заробітної плати;
- зміна попиту на продукцію, яка виготовлена в межах підсобного господарства чи бізнесу сім'ї;
- сезонність виробництва;
- демографічні причини: вік, стать, стан здоров'я і працездатності членів сім'ї, соціальний статус, рівень освіти та вміння управляти власними фінансами;
- інші.

Слід зазначити, що ці причини впливають на доходи сім'ї як у бік їх збільшення, так і зменшення. А зміна доходів сім'ї залежить від напряму впливу перелічених вище причин.

Залежно від термінів реалізації прогнозування сімейних доходів може бути короткостроковим (до 1 року) і довгостроковим (від 1 року і більше).

! **Під час прогнозування сімейних доходів потрібно враховувати не лише їх обсяги, а й їхній розподіл у часі, тобто існування в певних співвідношеннях «коротких грошей» і «довгих грошей» у бюджеті сім'ї. «Короткі гроші» у бюджеті сім'ї – заробітна плата, разові премії та інші кошти, що витрачаються переважно на поточне споживання. «Довгі гроші» у бюджеті сім'ї використовуються: на витрати, пов'язані з народженням дітей; довгострокові інвестиції; створення фонду самострахування; створення багатства та ін.**

? Напрями збільшення доходів громадян

Сьогодні виділяють кілька основних напрямів, що впливають на збільшення доходів сімей.

1. *Зменшення споживання*. Основна мета – заощаджувати на всьому, купувати лише дешеві продукти, дешеві або вживані речі, не купувати побутової техніки, книжок, відмова від відвідування кінотеатрів, поїздок на відпочинок тощо. Тобто в таких умовах має місце відмова від усього, від чого можна відмовитися без серйозної загрози для здоров'я і життя. ***Як правило, до такого варіанта вдаються переважно самотні люди похилого віку та інші малозабезпечені верстви населення.***

2. *Перехід до самозабезпечення*. Головна мета – організувати своє життя і побут так, щоб мінімізувати потребу в грошах. Виробляти самостійно всі чи майже всі необхідні для життя продукти харчування, а їх надлишки обмінювати на інші продукти або продавати на ринку. У такий спосіб метою домогосподарства є не товарне виробництво (не виробництво товарів на продаж), а задоволення потреб сім'ї в конкретних продуктах. ***Такий варіант обирають жителі сільської місцевості, а також жителі міст, які мають земельні ділянки.***

3. *Пошук додаткової роботи*. Основна мета – мати кілька незалежних джерел доходу, щоб не так гостро відчувати наслідки затримок і невиплати заробітної плати. При цьому потрібно мати доволі високу кваліфікацію та можливість координувати витрати власного робочого часу. ***Такий варіант обирають консультанти, експерти, викладачі, письменники, програмісти та фахівці інших аналогічних професій.***

4. *Тіньова діяльність*. Основна мета – мати альтернативні джерела доходів, які ніде не зареєстровані і не оподатковані. Це може бути малий бізнес, дрібна торгівля, будівництво і ремонт будинків, нелегальна робота за кордоном, робота за наймом без контракту. Незареєстрованість дає змогу швидко як розпочинати, так і закінчувати діяльність. ***Однак вдаватися до такого варіанта ми не рекомендуємо, оскільки такі дії вважаються незаконними і за ними треба нести цивільну і кримінальну відповідальність***.

! **Збільшення податкових ставок зменшує дохід кінцевого використання сім'ї і, як наслідок, скорочує їхнє споживання і заощадження.**

Облік доходів здійснюється і на державному рівні. Усі доходи громадян оподатковуються (крім виграшів у національній державній лотереї та інших випадків, передбачених чинним законодавством). Ці кошти перераховуються до Державного і місцевих бюджетів країни, де вони розподіляються на виплату пенсій, стипендій, заробітної плати працівникам бюджетних установ (учителям, лікарям, працівникам дитячих дошкільних установ та ін.), на утримання армії, міліції, працівникам держапарату тощо.

Громадяни, які ухиляються від сплати податків, підлягають штрафу, який не звільняє їх від оплати податків. При ухиленні від сплати штрафу й податку справу передають до суду, який виносить рішення відповідно до чинного законодавства. Законослухняні платники податків заповнюють декларацію про доходи, яку треба здати до державної податкової інспекції до 1 травня року, який іде за звітним. У декларації фіксуються додаткові доходи, отримані не за основним місцем роботи, якщо вони перевищують суму 2 000 грн.

5. *Використання соціальних зв'язків.* Основна мета – знайти можливість жити за рахунок допомоги родичів, знайомих, релігійних фондів, держави. До такої стратегії вдаються люди, які опинились у скрутних життєвих обставинах, не мають ні роботи, ні доходів.

Наведений перелік варіантів вказує на можливі варіанти поведінки людей. Проте у чистому вигляді ці моделі застосовуються досить рідко. Часто сім'я (і навіть одна людина) використовує кілька моделей поведінки одночасно.

Отже, успішність пристосування сім'ї до швидкозмінних умов ринку залежить від уміння обирати найдоцільнішу модель поведінки. Однак при цьому потрібно враховувати, що не завжди сім'я або окрема людина має змогу зробити вільний вибір з усього окресленого спектра дій через брак освіти, здоров'я, кваліфікації, досвіду та ін.

ПІДСУМКИ

1. Доходи сім'ї – це сукупність надходжень із різних джерел, які отримує сім'я як у грошовій, так і натуральній формах. Залежно від регулярності отримання доходи сім'ї поділяють на чотири категорії: доходи від поточної діяльності, доходи від активів, соціальні та інші доходи.
2. Брак мінімально необхідного запасу грошових коштів є індикатором фінансових негараздів сімей, а надмірний їх надлишок може бути свідченням втраченої можливості ефективного вкладення коштів. Тому надзвичайно важливим є прогнозування доходів сім'ї в сучасних умовах розвитку економіки.
3. На сімейні бюджети впливає сезонність виробництва – нерівномірність і нерегулярність випуску продукції окремими підприємствами та галузями економіки впродовж року, природні явища тощо і їх слід обов'язково враховувати при прогнозуванні сімейних доходів.
4. Сімейні доходи підлягають оподаткуванню відповідно до чинного законодавства. Усі громадяни, які отримують доходи, обов'язково повинні сплачувати податки. Люди, які ухиляються від сплати податків, несуть визначену законами України відповідальність, яка не звільняє їх від сплати податків.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Що таке доходи сім'ї? Чим викликана їх необхідність для кожної родини?
2. Які види особистих доходів ви знаєте?
3. Що таке джерела доходів?
4. Які є найбільш очевидні відмінності між видами доходів?
5. Чим зумовлена необхідність прогнозування грошових надходжень на рівні сім'ї?
6. Поясніть відмінність між «короткими» і «довгими» грошима.
7. Що впливає на зміну величини доходів сім'ї?
8. Чому громадяни повинні платити податки з доходів?
9. Назвіть основні напрями збільшення доходів громадян.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Авторський гонорар – винагорода авторам творів з науки, літератури або мистецтва за використання (видання, публічне виконання тощо) цих творів.

Активи сім'ї – грошові кошти (готівка і кошти на рахунках у банках), вкладення в цінні папери, залишки внесків до недержавних пенсійних фондів, надані позики іншим особам, нерухомість, автомобілі, дорогоцінності та інше майно, яким володіє сім'я. Активи можуть бути матеріальними, як нерухомість чи оргтехніка, або нематеріальними, як авторські права чи ліцензії.

Доходи сім'ї – сукупність надходжень грошових коштів і матеріальних цінностей, які отримує сім'я впродовж певного проміжку часу (тиждень, місяць, квартал, рік).

Інвестиція – надання грошей чи інших активів з метою отримання прибутку (купівля житла, обладнання і автомобілів для сімейного бізнесу, цінних паперів, дорогоцінних виробів, вкладення коштів на депозити, внески на недержавне пенсійне забезпечення та ін.).

Накопичена приватна пенсія – доходи, отримані від додаткових пенсійних накопичень за рахунок добровільних внесків фізичних осіб і роботодавців до недержавних пенсійних фондів.

Пільги – надання додаткових матеріальних, соціальних благ і послуг громадянам за специфічні умови праці та її результати, а також у разі недостатньої соціальної захищеності окремих осіб і родин та особливі заслуги перед державою.

Позика – надання в борг грошей чи матеріальних цінностей на умовах повернення.

Прогноз – знання про майбутнє і про ймовірний розвиток сьогочасних подій або явищ.

Прогнозування сімейних доходів – процес передбачення, якою буде величина сімейних доходів у майбутньому на основі аналізу їх появи в минулому і на даний момент часу.

Сезонність виробництва – нерівномірність і нерегулярність випуску продукції окремими підприємствами та галузями економіки впродовж року, що спричинено настанням певних пір року, природними явищами тощо.

Сімейний бюджет – сукупність доходів і витрат сім'ї за певний період часу (найчастіше за місяць, бо витрати і доходи орієнтовані саме на цей період).

Стипе́ндія – постійна грошова виплата, що надається щомісячно учням і студентам середніх спеціальних та вищих навчальних закладів, а також аспірантам і докторантам за умови успішного навчання.

Субсидія – безповоротна грошова допомога, що надається державою громадянам за рахунок коштів бюджету, а також спеціальних фондів.

§ 3. ВИТРАТИ

Ви ознайомитеся з поняттям і видами сімейних витрат, вивчите базові терміни, які при цьому використовуються, а також набудете практичних навичок щодо їх прогнозування.

Ключові тези

1. Щоб забезпечити нормальну життєдіяльність сім'ї, потрібно здійснювати витрати для того, щоб задовольняти потреби як сім'ї в цілому, так і її окремих членів (матеріальні, духовні, соціальні та інші потреби).
2. Витрати сім'ї – сукупність платежів, які здійснюються членами родини з метою забезпечення її життєдіяльності, що включають витрати на придбання продовольчих і непродовольчих товарів та оплату послуг, витрати на інвестиційні вкладення (вкладення в нерухомість, депозити, акції, облігації тощо), податки, майно та інші здійснені платежі.
3. Основним чинником, від якого залежить обсяг витрат родини, є величина її доходів. Правильний розподіл доходів, які надходять у сім'ю, і раціональне здійснення витрат – це певного роду мистецтво, що вимагає здорового глузду, уміння аналізувати, певного життєвого досвіду.
4. Прогнозування сімейних витрат тісно пов'язано з прогнозуванням доходів, оскільки треба спрогнозувати обсяги надходження коштів до бюджету сім'ї з урахуванням фактора часу, бо від цього залежить обсяг витрат на конкретний момент чи впродовж відповідного періоду.

? Суть і причини виникнення сімейних витрат

Для того, щоб сім'я могла нормально існувати, необхідні витрати поточного характеру (продукти, одяг, взуття), витрати на товари тривалого користування (меблі, побутова техніка, автомобіль), а також витрати на відповідні послуги (освіта, лікування, задоволення духовних потреб тощо).

Витрати сім'ї – сукупність платежів, які здійснюються членами родини з метою забезпечення її життєдіяльності, що включають витрати на придбання продовольчих і непродовольчих товарів та оплату послуг, витрати на інвестиційні вкладення (вкладення в нерухомість, депозити, акції, облігації тощо), податки, майно та інші здійснені платежі.

Існує й інше визначення витрат: *витрати* – це сума платежів родини за товари та послуги, здійснені у відповідний момент або впродовж певного проміжку часу, а також суми коштів, спрямованих на сплату кредиту, купівлю цінних паперів, валюти, нерухомості, на будівництво, допомогу родичам і знайомим, на вклади до банківських та інших фінансових установ, на податки (крім податку на доходи громадян) та інші внески.

Як бачимо, *причинами виникнення витрат* у родині є відповідні потреби (необхідність у відповідних товарах і послугах, бажання їх мати, або ж відчуття їх нестачі). Отже, потреби сімей:

- потреби матеріального характеру (потреби в їжі, одязі та житлі). Слід запам'ятати, що ці потреби є головними (першочерговими) як для всієї сім'ї, так і кожного її члена зокрема. Це потреби, без яких не може прожити жодна людина;
- потреби духовного характеру (потреби у відвідуванні церкви, музеїв, виставок, бібліотек, кінотеатрів, концертів). Ці потреби сприяють духовному збагаченню людини та розвиткові її творчого потенціалу;
- потреби соціального характеру (потреби у здійсненні витрат на благочинність і спонсорство, сплату відповідних податків і обов'язкових платежів);
- потреби в послугах (користування транспортом, комунальними послугами, збереження здоров'я та лікування, відвідування спортивних секцій, освіта, послуги дитсадка);
- потреби у веденні особистого підсобного господарства (придбання добрив, сільськогосподарських тварин, корму, насіння, саджанців, будівництво господарських приміщень та ін.);
- інші потреби.

Усі ці перелічені вище потреби вимагають здійснення сім'єю чи її окремими членами відповідних витрат для того, щоби їх задовольнити. При цьому слід знати, що кожен член сім'ї є споживачем і дуже часто (а можливо, і щоденно) здійснює витрати відповідно до своїх потреб. Причому здійснення всіх наведених вище витрат є необов'язковим. Сума цих витрат залежить від величини доходів, віку, місця проживання, складу сім'ї, характеру її потреб, традицій і побуту та інших факторів.

Основним чинником, який впливає на величину і структуру витрат сім'ї, є рівень доходів, отриманий її членами.
Рівень доходів і структура сімейних витрат тісно взаємопов'язані між собою. Уперше це дослідив учений-економіст Е. Енгель, який стверджував, що зі зростанням доходу частка витрат сім'ї на харчування зменшується; витрати на одяг, житло, опалення й освітлення змінюються порівняно менше, несуттєво; а частка витрат на задоволення культурних та інших нематеріальних потреб помітно зростає. Потреби членів сім'ї задовольняються від простіших (актуальних) до вищих залежно від величини отримуваних доходів. Сім'ї з низькими доходами витрачають більшу частину своїх доходів на харчування, одяг, житло. Ця закономірність в економічній науці отримала назву «закон Енгеля».

? Види і характеристика сімейних витрат

Класифікаційні ознаки і види витрат відображено на *рис. 3.1*.

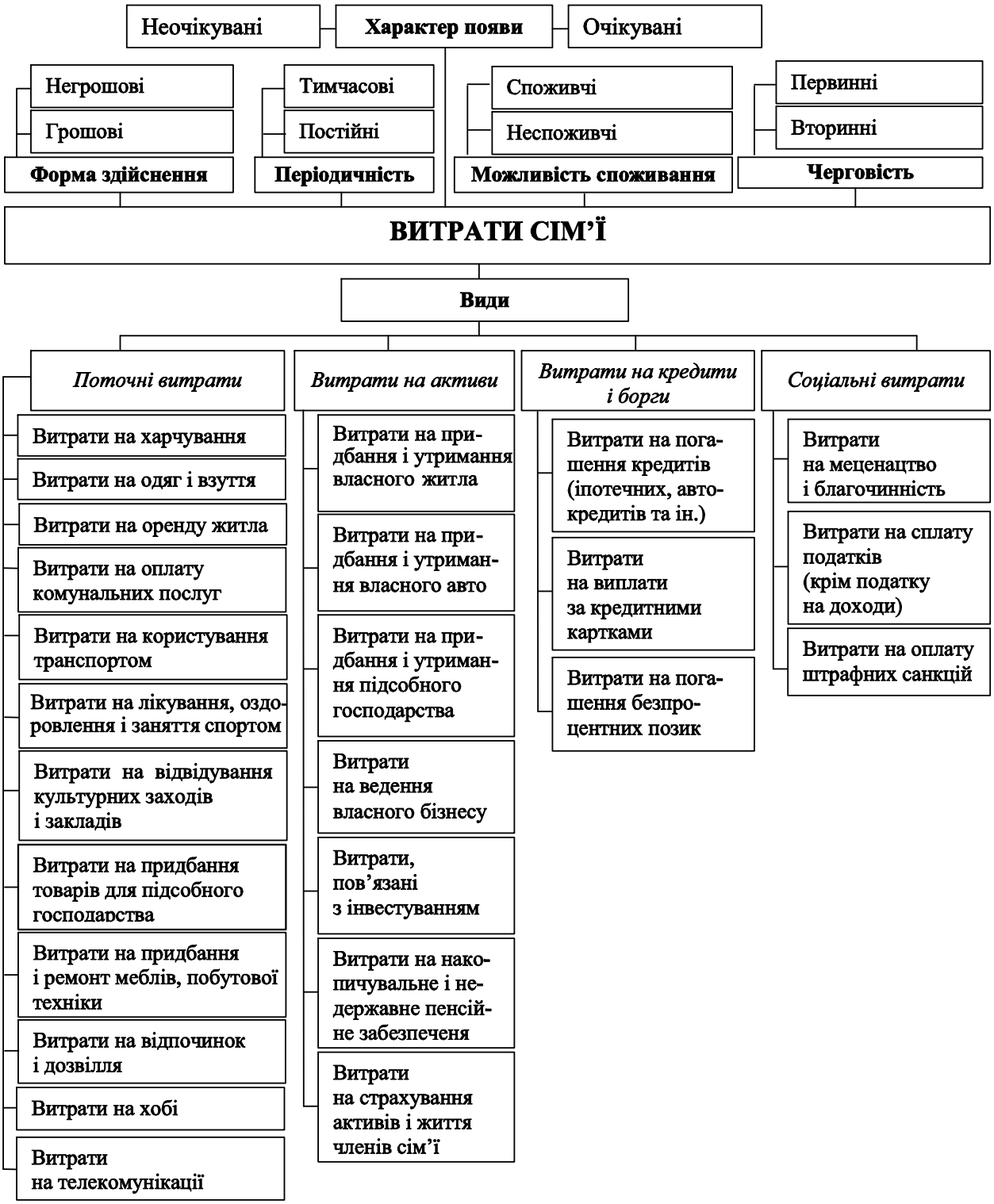

Рис. 3.1. **Класифікація сімейних витрат**

Витрати сімейного господарства розподіляють за такими ознаками.

За характером появи

- *Очікувані* – витрати, які сім'я має намір здійснити у відповідний момент часу або з певною періодичністю (наприклад, оплата комунальних послуг, навчання, харчування).
- *Непередбачені* (випадкові) – витрати, які сім'я не мала наміру здійснювати, тобто це витрати, які виникли спонтанно (наприклад, витрати на ремонт будинку, який зазнав пошкоджень у результаті стихійного лиха).

За формою здійснення

- *Грошові* – витрати, які потребують здійснення грошових платежів – як готівкових, так і безготівкових.
- *Негрошові* – витрати, які не передбачають здійснення грошових платежів, а їх обсяг визначається вартістю тих речей, предметів і продуктів харчування, які передані як допомога чи дарування родичам, знайомим та іншим особам.

За періодичністю

- *Постійні витрати* – витрати, які сім'я здійснює постійно, як на даний час, так і в майбутньому. Прикладом постійних витрат можуть бути витрати на одяг, харчування, оплату комунальних послуг тощо.
- *Тимчасові витрати* – витрати, які в майбутньому можуть зникнути (оплата послуг дитсадка, плата за навчання та ін.).

За можливістю споживання

- *Споживчі* – це витрати сім'ї і окремих її членів на купівлю продуктів харчування, алкогольних та тютюнових виробів, непродовольчих товарів, на оплату комунальних послуг, одягу та взуття, меблів, предметів домашнього побуту, побутової техніки, товарів для щоденного обслуговування житла, витрати на охорону здоров'я, транспорт, зв'язок, відпочинок та культуру, освіту тощо. До цієї групи *додатково включаються*: вартості спожитих членами сім'ї продовольчих товарів, отриманих з особистого підсобного господарства, в порядку самозаготівель або подарованих родичами та іншими особами; вартість куплених продуктів харчування, для годування домашніх тварин та непродовольчих товарів для них.

Усі ці витрати сім'ї є споживчими незалежно від місця їх здійснення (у торгівельній мережі, зі складу підприємства, організації, на ринку чи в окремих громадян).

- *Неспоживчі* – включають витрати, пов'язані з веденням особистого підсобного господарства (купівля насіння, добрив, сільськогосподарського реманенту тощо), грошову і негрошову допомогу родичам та іншим особам, витрати на купівлю нерухомості, на будівництво і капітальний ремонт житла та господарських будівель, на придбання акцій, сертифікатів, валюти, вклади

до банківських установ, аліменти, обов'язкові податки (крім податку на доходи), збори та внески, повернені сім'єю борги, а також інші грошові витрати, які не згадувалися вище.

За черговістю здійснення

- *Первинні* – витрати, які необхідно здійснити в першу чергу, щоб забезпечити існування сім'ї (витрати на проживання, харчування, лікування тощо).
- *Вторинні* – витрати, без яких людина чи сім'я може підтримувати свою життєдіяльність (витрати на здійснення інвестицій, витрати на розваги і відпочинок, придбання автомобіля, яхти, виробів із дорогоцінних металів і каменів та інших предметів розкоші).

За видами

- Поточні витрати.
- Витрати на активи.
- Витрати на кредити і борги.
- Соціальні витрати.

Розглянемо першу групу витрат більш детально, оскільки *поточні витрати* здійснюються кожною сім'єю для того, щоби постійно підтримувати її життєдіяльність. До цієї групи відносимо витрати на харчування, придбання одягу і взуття, меблів, витрати на проживання (якщо сім'я не володіє житловою нерухомістю), витрати на користування громадським транспортом і приватні перевезення, витрати на відпочинок і проведення вільного часу, хобі та інші захоплення, витрати на лікування та оздоровлення, відвідування спортивних секцій, витрати на телекомунікації (телефонний зв'язок, телебачення, можливість користування мережею Інтернет), витрати на здобуття освіти та відвідування різноманітних освітніх курсів, а також витрати, які пов'язані із задоволенням духовних потреб людини (витрати на відвідування театрів, музеїв, виставок, концертів, релігійних закладів тощо). Ця група також містить витрати поточного характеру, які пов'язані з веденням підсобного господарства (витрати на придбання корму для тварин, саджанців, насіння), а також утриманням домашніх улюбленців (котів, собак, папуг тощо) і придбанням необхідних речей для їх утримання (ремінців, кліток, ліків).

Такі витрати є в кожної без винятку людини, незалежно від того чи володіє вона будь-яким майном і чи є в неї борги.

ЦЕ ЦІКАВО!

У сімей, які не володіють майном чи інвестиційними вкладеннями, є значною частка витрат на поточну діяльність, оскільки їм доводиться компенсувати відсутність цих активів за рахунок орендної плати житла, витрат на таксі і приватні перевезення тощо. А якщо понад

60% витрат сімейного бюджету спрямовуються лише на харчування, це свідчить про рівень злиденності сім'ї.

Наступна категорія витрат – це *витрати на активи*, тобто на утримання майна домогосподарства. Якщо майно придбане в кредит, такі витрати включаються не в цю, а в наступну категорію – витрати на кредити і борги, яку розглянемо далі. Категорія витрат на активи включає:

- витрати на придбання нерухомості (земельних ділянок, квартир, житлових будинків, котеджів), а також витрати на їх ремонт та утримання;
- витрати на придбання автомобіля та його утримання (витрати на пальне, ремонт, автосервіс, деталі і технічне обслуговування);
- витрати на ведення власного бізнесу, а також ведення і розвиток підсобного господарства, які включають витрати на придбання: необхідних приміщень та будівель господарського призначення і їх утримання в належному стані; обладнання для виробництва продукції; транспортних засобів для потреб бізнесу та підсобного господарства; сільськогосподарських тварин тощо;
- витрати, пов'язані з інвестуванням коштів: вкладення на депозитні рахунки в банках і небанківських фінансових установах, у цінні папери, нерухомість, цінні метали, предмети мистецтва та інші цінності; витрати на оплату послуг фінансового консультанта і компаній, які здійснюють кваліфіковане управління інвестиціями сім'ї; витрати на обслуговування депозитних рахунків;
- витрати на накопичувальне і недержавне пенсійне страхування.
  Використовуючи накопичувальне пенсійне страхування, члени сімей сплачують у відповідних розмірах внески до Накопичувального фонду. Ці внески зберігаються в цьому фонді й обліковуються на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян, які сплачуватимуть такі внески. Ці кошти інвестуватимуться в економіку країни з метою отримання доходу і захисту їх від впливу інфляції. Недержавне пенсійне страхування передбачає добровільне здійснення громадянами відповідних грошових внесків, щоби сформувати додаткові пенсійні накопичення в недержавних пенсійних фондах. Використання таких схем дасть можливість громадянам у майбутньому збільшити загальний розмір пенсійних виплат завдяки отриманню додаткового (інвестиційного) доходу. Ці питання будуть розглянуті в наступних розділах навчального посібника;
- витрати на страхування активів і життя членів сім'ї.
  Відповідно до Закону України «Про страхування» громадяни можуть добровільно використати такі види страхування: страхування життя; страхування від нещасних випадків; медичне страхування (безперервне страхування здоров'я); страхування здоров'я на випадок хвороби; страхування автомобілів (якщо придбані не за

рахунок кредиту); страхування від пожеж та стихійних явищ; страхування майна; страхування цивільної відповідальності власників автомобілів; страхування інвестицій та ін.

Витрати на активи, по можливості, не повинні перевищувати доходи від активів, бо інакше втрачається сенс змісту подібних активів. Тому аналіз цих витрат повинен проводитися в зіставленні з доходами від активів.

Наступна категорія витрат – *витрати на кредити і борги*. До цієї категорії відносять:

- витрати за кредитами – іпотечними, автокредитами, іншими кредитами громадянам (на відпочинок, освіту, лікування, інші цілі). Ці витрати включають погашення основної суми боргу, процентів за ним, комісій та інших платежів, а також страхові виплати, які пов'язані зі страхуванням кредиту (у тому числі відповідальності позичальника за непогашення кредиту), предметів забезпечення кредиту, автомобілів (придбаних у межах автокредитів);
- витрати на виплати за кредитними картками;
- витрати на погашення безпроцентних позик (позичених у колег, друзів, родичів).

ЦЕ ЦІКАВО!

Значна частка витрат за кредитами і боргами найчастіше трапляється в молодих людей і людей середнього віку, оскільки саме в цей період з'являється майно, і найчастіше – завдяки використанню позикових коштів.

Остання категорія витрат – це *соціальні витрати*, куди включають: витрати на меценатство і благодійність, витрати на сплату податкових платежів (окрім податку на доходи громадян), штрафи, пені тощо.

Прогнозування сімейних витрат

Прогнозування сімейних витрат – це процес передбачення, якою буде величина витрат сім'ї в майбутньому на основі аналізу їх появи в минулому і на даний момент часу. Результатом такого прогнозування є прогноз – знання про майбутнє і про ймовірний розвиток сьогочасних тенденцій.

Прогнозування сімейних витрат тісно пов'язано з прогнозуванням доходів, бо треба спрогнозувати обсяги надходження коштів до бюджету

сім'ї з урахуванням фактора часу, оскільки від цього залежить обсяг витрат на конкретний момент чи впродовж відповідного періоду.

У межах бюджету сім'ї можуть формуватися грошові фонди (як індивідуальні чи спільні, так і фонди споживання або нагромадження). Індивідуальні грошові фонди, на відміну від спільних, призначених для купівлі предметів спільного вжитку, використовуються для придбання різних товарів, оплати медичних та освітніх послуг окремих членів домогосподарства. Грошові фонди нагромадження створюються з метою фінансування майбутніх капітальних і поточних витрат, включаючи купівлю нерухомості, здійснення інвестицій на формування первинного капіталу для заняття підприємницькою діяльністю чи відпочинку, оплати медичних послуг для родини або забезпечення гідного життя у старості.

При цьому слід урахувати існування в певних співвідношеннях «коротких грошей» і «довгих грошей» у бюджеті сім'ї. «Короткі гроші» у бюджеті сім'ї – заробітна плата, разові премії та інші кошти, слід витрачати на поточне споживання. «Довгі гроші» у бюджеті сім'ї використовують: на витрати, пов'язані з народженням дітей; довгострокові інвестиції; створення багатства та ін.

Як доходи, так і витрати сім'ї можуть із різних причин змінюватися, і це обов'язково потрібно враховувати під час планування сімейного бюджету. При цьому слід пригадати причини зміни сімейних доходів, які вивчені в попередній темі, оскільки більшість із них є характерними й для витрат, а саме:

- **зміна норм оподаткування доходів;**
- **зміна системи пенсійного забезпечення, умов навчання, інвестування коштів;**
- **зміна рівня цін на товари народного споживання, продукцію підсобного господарства, цін на активи, які планує придбати сім'я;**
- **зміна рівня депозитних і кредитних ставок на ринку, рівня дохідності за цінними паперами;**
- **демографічні причини: вік, стать, стан здоров'я і працездатності членів сім'ї, соціальний статус, рівень освіти та вміння управляти власними фінансами;**
- **інші.**

Надзвичайно важливо тримати витрати під суворим контролем. Треба постійно аналізувати кожну статтю витрат, причини їх виникнення, обсяги, а також здійснювати ранжирування витрат за ступенем їх важливості для сім'ї, вести пошук резервів їх скорочення. Це дозволить уникнути зайвих витрат, поліпшити їх структуру, а також знайти відповідні резерви коштів, які можуть бути використані в перспективі для задоволення важливих потреб.

ПІДСУМКИ

1. Витрати сім'ї – це сукупність платежів, які здійснюються членами родини з метою забезпечення її життєдіяльності, що включають витрати на придбання продовольчих і непродовольчих товарів та оплату послуг, витрати на інвестиційні вкладення (вкладення в нерухомість, депозити, акції, облігації тощо), податки, майно та інші здійснені платежі.
2. Для того, щоб здійснити певні витрати, слід обов'язково звернути увагу на доходи, які отримує сім'я впродовж певного часу. Треба добре подумати, чи ці витрати є важливими, і приймати конкретні рішення.
3. Як доходи, так і витрати сім'ї можуть із різних причин змінюватися, і це обов'язково потрібно враховувати під час планування сімейного бюджету. При цьому слід пригадати причини зміни сімейних доходів, які вивчені в попередній темі, оскільки більшість з них є характерними й для витрат.
4. Сімейні витрати потребують постійного контролю. Контролювати потрібно кожну статтю витрат, їхні суми, аналізувати причини виникнення та постійно шукати резерви їх скорочення. Саме ці резерви можуть бути використані в майбутньому для задоволення важливих потреб.
5. Ми розв'язали задачі та навчилися планувати витрати сім'ї.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. У чому полягає суть сімейних витрат? Які причини їх виникнення ви знаєте?
2. За якими критеріями класифікуються сімейні витрати?
3. Як поділяються сімейні витрати за видами?
4. Назвіть витрати, які є постійними для родини, а які – тимчасовими.
5. Які фактори впливають на зміну обсягу витрат сім'ї?
6. Яким чином здійснюється прогнозування сімейних витрат?
7. Для чого в межах бюджету сім'ї створюються грошові фонди?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Яким чином пов'язані між собою рівень доходів і структура сімейних витрат?
2. Чому важливо тримати сімейні витрати під суворим контролем?

3. На які цілі слід витрачати «короткі» і «довгі» гроші? Відповідь обґрунтуйте.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Витрати сім'ї – сукупність платежів, які здійснюються членами родини з метою забезпечення її життєдіяльності, що включають витрати на придбання продовольчих і непродовольчих товарів та оплату послуг, витрати на інвестиційні вкладення (вкладення в нерухомість, депозити, акції, облігації тощо), податки, майно та інші здійснені платежі.

Кредит – позика в товарній або грошовій формі, що надається на визначений час банками, іншими фінансовими установами, громадянами іншій особі на умовах повернення та сплати процентів.

Потреби сім'ї – необхідність у відповідних товарах і послугах, бажання їх мати або ж відчуття їх нестачі.

Прогнозування сімейних витрат – процес передбачення, якою буде величина витрат сім'ї в майбутньому на основі аналізу їх появи в минулому і на даний момент часу.

Сім'я – об'єднання людей, що пов'язані між собою родинними або шлюбними відносинами, спільно проживають і ведуть домашнє господарство.

§ 4. ПЛАНУВАННЯ ЗНАЧНИХ ФІНАНСОВИХ ПОДІЙ

Ви ознайомитеся із поняттям і видами значних фінансових подій, які відбуваються в родинах, вивчите базові терміни, які при цьому використовуються, розширите уявлення щодо місця домашнього господарства в сучасній економіці, набудете практичних навичок щодо планування значних фінансових подій сім'ї.

Ключові тези

1. Важливими питаннями управління сімейними фінансами є планування та аналіз сімейного бюджету. На це слід звертати особливу увагу, оскільки без планування бюджету сімейні кошти будуть витрачатися неекономно і нераціонально.

2. Люди схильні ділити всі події, що відбуваються в їхньому житті, на значні і незначні. Те, що сім'я найбільше цінує, має стати основою її бюджету. Під *значними фінансовими подіями* слід розуміти такі події, які суттєво впливають на бюджет сім'ї, а також її фінансове благополуччя.

3. Основними особливостями значних фінансових подій є те, що: ці події плануються заздалегідь і впродовж тривалого часу; вони суттєво впливають на витратну частину сімейного бюджету; для таких подій необхідні значні за обсягами грошові кошти, які треба накопичити; іноді таких коштів сім'я не в змозі накопичувати, а тому треба вдаватися до кредитів та інших позик або продавати активи, якими володіє сім'я, чи їх частину.

? Поняття і види сімейного бюджету

Як відомо, **сімейний бюджет** – це сукупність доходів і витрат сім'ї за певний період часу (найчастіше за місяць, бо витрати й доходи орієнтовані саме на цей період). Складається він із двох частин: доходів і витрат. Перша з них – це джерела поповнення сімейного бюджету, а друга – витрати сім'ї.

За рівнем збалансованості виділяють три види сімейного бюджету (*рис. 4.1*): профіцитний (коли доходи сім'ї є вищі порівняно з витратами), збалансований (доходи і витрати сім'ї є рівними за обсягами) і дефіцитний (коли витрати перевищують доходи).

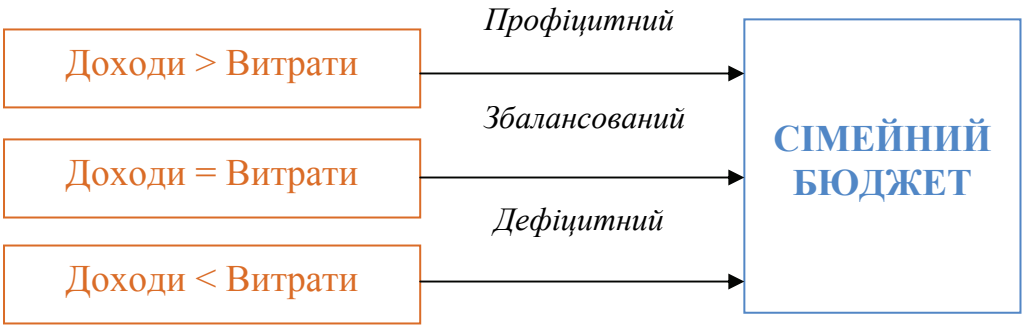

Рис. 4.1. **Види сімейного бюджету за ступенем збалансованості**

Безперечно, найкращим варіантом для сім'ї є перший варіант, оскільки сім'я має можливості формувати грошовий фонд на додаткові витрати, які можуть виникнути в майбутньому (оплата навчання дітей, придбання житла, автомобіля та інших активів). А наявність дефіцитного бюджету змушує здійснювати пошук додаткових джерел коштів або резерви для скорочення витрат.

! Для організації сімейного бюджету необхідно намітити статті витрат, які будуть погашатися за рахунок спільних доходів. А визначення спільних фінансових цілей буде мотивувати сім'ю триматися в рамках погодженого бюджету.

Роздільний сімейний бюджет. Цей вид сімейного бюджету не надто поширений в Україні. Такий вид розподілу доходів і витрат перш за все існує в сім'ях, в яких і чоловік, і дружина отримують досить велику зарплату і можуть вільно розпоряджатися своїми коштами. Гроші при цьому, як правило, зберігаються на різних банківських рахунках. Коли в когось із подружжя гроші закінчуються, він (вона) позичає у другого з умовою, що обов'язково поверне борг.

Спільно-розподільний бюджет. Цей вид бюджету ще називають пайовим, і він дуже зручний для подружжя з різним рівнем доходу. Сім'я складає кошторис, скільки грошей треба витратити на найнеобхідніше: харчування, комунальні платежі, господарські витрати, погашення кредиту і так далі. Ця сума розподіляється між чоловіком і дружиною або навпіл, або в пропорції, яка, на думку обох членів подружжя, є справедливою. Таким чином, у кожного залишається «резерв», яким можна розпоряджатися на свій розсуд.

? Особливості та види значних фінансових подій для сім'ї

Під *значними фінансовими подіями* слід розуміти події, які суттєво впливають на бюджет сім'ї, а також її фінансове благополуччя.

Основними сімейними подіями слід вважати: придбання будинку, квартири, земельної ділянки; придбання автомобіля та інших транспортних засобів; купівля побутової техніки і меблів; здійснення витрат, пов'язаних із власним бізнесом; вкладення значних сум коштів у цінні папери, дорогоцінні метали, депозити, предмети мистецтва тощо; здійснення витрат, пов'язаних із народженням дитини, одруженням; купівля дорогого одягу та цінних прикрас; здійснення витрат на відпочинок і поїздки за кордон; витрати на святкування ювілеїв, весіль та інших урочистих подій; інші події, які вимагають значних витрат.

Основними особливостями значних фінансових подій є те, що:

- ці події плануються заздалегідь і впродовж тривалого часу;
- вони суттєво впливають на витратну частину сімейного бюджету;
- для таких подій необхідні значні за обсягами грошові кошти, які треба накопичити;
- іноді таких коштів сім'я не в змозі накопичувати, а тому треба вдаватися до кредитів та інших позик чи продавати активи (або їх частину), якими володіє сім'я.

Для того, щоби реалізувати значну фінансову подію, потрібно дотримуватися такої послідовності:

- чітко поставити цілі, щоби досягнути фінансового благополуччя в майбутньому;
- скласти так званий «план життя»;
- скласти план дій, спрямований на досягнення поставленої цілі (цілей).

Фінансові цілі сім'ї повинні бути такими:

- *конкретними.* Правильно поставлені цілі завжди досить конкретні і визначають подальші дії. Наприклад: накопичити достатньо грошей на купівлю автомобіля (а не просто почати збирати гроші);
- *вимірними.* Треба розуміти, що конкретно потрібно зробити, щоб досягти поставленої мети, а також знати, наскільки вже близько до виконання наміченого плану. Наприклад: автомобіль коштує 120 000 гривень, а на даний час уже є 60 000 гривень. Значить, залишилося накопичити ще 60 000 гривень. Цілі на зразок «хочу мати більше грошей» практично недосяжні. Такі розпливчасті формулювання настільки невизначені, що людина не дізнається, як і коли цієї мети досягне;
- *досяжними.* Подальші дії сім'ї повинні бути реально можливими. Наприклад: відомо, що для досягнення даної цілі буде потрібно один рік;
- *нагальними.* Поставлені цілі повинні відповідати здоровому глузду. Не слід докладати зусиль для досягнення мети, яка не відповідає особистим потребам. Наприклад: якщо людина не впевнена, що їй у конкретний момент часу треба купити 18 пар туфель (навіщо збирати для цього гроші?);
- *визначеними за часом.* Треба намагатися досягти намічених результатів до певної дати. Наприклад: майстер сказав, що мій старий

холодильник не пропрацює більше ніж рік. Отже, мені треба накопичити на холодильник за шість – вісім місяців, не більше.

Після постановки цілей треба скласти так званий план життя. При складанні такого плану треба задати собі такі питання «Чого я хочу досягти через п'ять, десять, двадцять років?» Замисливши над цим, можна уявити собі ті дії і вчинки, які необхідно буде зробити. Що більше етапів у досягненні наміченого окрема людина чи сім'я може конкретизувати, то більших успіхів досягне. Потім треба продумати черговість кроків, намічаючи, що слід зробити в першу, другу чергу і так далі.

Наступним етапом є складання плану дій. Наявність плану ще не означає, що цілей буде досягнуто, проте дуже важливо при складанні плану дій підтвердити намічені цілі. Для цього складають список цілей. Психологи стверджують, що краще за все цей список вивісити на видному місці вдома або на роботі. Однак можна просто промовити свої цілі вголос. Можна розповісти про них своїм близьким друзям. Перечитуючи записані на папері цілі, людина сприяє їх втіленню в життя.

Чимало значних фінансових подій здійснюється під впливом реклами, яка останнім часом усе активніше втручається в наше життя і намагається стати невід'ємною його частиною. Вона поступово проникає в усі його сфери, однак несе зі собою більше негативу для споживачів, аніж користі. Позитивними моментами реклами є те, що вона інформує споживачів про товар і його властивості. Негативними моментами є те, що реклама має за мету привернути якомога більше уваги до товару, її єдине завдання – скоріше і дорожче продати його, тому інформація не завжди може бути об'єктивною. Також у багатьох випадках реклама виступає як засіб маніпулювання свідомістю споживачів. Для того, щоб привести покупця до подібної думки, рекламісти використовують різні «пастки». Одним із прикладів подібних «пасток» є так звані «чарівні» слова: новий, безкоштовно, розпродаж, знижка, отримай подарунок, ексклюзивний, уперше, лише сьогодні, простий (без проблем і т. п.). На рекламу, яка містить такі слова, слід звертати прискіпливу увагу та ретельно аналізувати можливі наслідки прийнятого рішення.

Щоби захистити себе від маніпулятивного впливу реклами, можна запропонувати кілька простих, але цілком дієвих прийомів.

- **Фахівці радять – треба бути упередженим і завжди пам'ятати, що мета будь-якої реклами – змусити людину щось купити. І відповідно до цього слід сприймати й усі пропозиції, особливо – підкреслено вигідні для покупця. Адже в такому вигляді вони найбільш небезпечні для покупця.**
- **Не вірте рекламним обіцянкам на слово. Будьте прискіпливими. Кожного разу, коли чуєте епітети на кшталт «найдешевший»,**

«найкращий», «найвигідніший», запитуйте: чому? Чому, наприклад, товар якоїсь фірми найдешевший і водночас найкращий, чи можливе таке поєднання? Найчастіше будь-яке розумне обґрунтування відсутнє.

- **На думку психологів, найбільший вплив на людину має телереклама. Тому, дивлячись рекламний ролик, ніколи не забувайте, що перед вами зовсім не «випадкові перехожі» чи експерти, а професійні актори або спеціально підібрані люди. А все, що відбувається на екрані, спрямоване виключно на те, щоби переконати глядача в абсолютній досконалості рекламованого товару.**
- **Слід уважно перевіряти об'єктивність реклами. Поцікавтеся враженнями своїх родичів, друзів, знайомих, які придбали рекламований товар, а також відгуками про цей товар у мережі Інтернет.**

ПІДСУМКИ

1. Сімейний бюджет – це сукупність доходів і витрат сім'ї за певний період часу (найчастіше за місяць, бо витрати й доходи орієнтовані саме на цей період). Складається він із двох частин: доходів і витрат. Перша з них – це джерела поповнення сімейного бюджету, а друга – витрати сім'ї.
2. Основними особливостями значних фінансових подій є те, що: ці події плануються заздалегідь і впродовж тривалого часу; вони суттєво впливають на витратну частину сімейного бюджету; для таких подій необхідні значні за обсягами грошові кошти, які треба накопичити; іноді такі кошти сім'я не в змозі накопичувати, а тому треба вдаватися до кредитів та інших позик або продавати активи, якими володіє сім'я, чи їх частину.
3. Для того, щоб здійснити витрати на значні фінансові події, слід обов'язково звернути увагу на доходи, які отримує сім'я впродовж певного часу. Треба оцінити, чи вистачить цих коштів, а в разі їх нестачі прийняти конкретні рішення, до яких джерел поповнення коштів треба вдаватися.
4. Для того, щоби реалізувати значну фінансову подію, потрібно дотримуватися такої послідовності: чітко поставити цілі, щоби досягнути фінансового благополуччя в майбутньому; скласти так званий «план життя»; скласти план дій, спрямований на досягнення поставленої цілі (цілей).
5. Ми розв'язали задачі та навчилися визначати витрати в межах різних типів сімейних бюджетів.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Що таке сімейний бюджет?
2. Який вид бюджету за рівнем збалансованості є кращим для сім'ї?
3. Що таке спільний сімейний бюджет?
4. Які особливості роздільного бюджету сім'ї ви знаєте?
5. Поясніть суть спільно-роздільного сімейного бюджету.
6. Якими повинні бути сімейні цілі?
7. Назвіть основні види визначних сімейних подій. Чим вони відрізняються від інших фінансових подій?
8. Які особливості характерні для цих подій?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Який тип сімейного бюджету є найкращим? Обґрунтуйте свою відповідь.
2. Чому важливо планувати визначні фінансові події?
3. Яким чином реклама впливає на свідомість покупця?

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Доходи сім'ї – сукупність надходжень грошових коштів і матеріальних цінностей, які отримує сім'я впродовж певного проміжку часу (тиждень, місяць, квартал, рік).

Значна фінансова подія – подія, яка суттєво впливає на бюджет сім'ї, а також її фінансове благополуччя.

РОЗДІЛ 3

Податки
і податкова культура

§ 5. ЩО ТАКЕ ПОДАТКИ І ДЛЯ ЧОГО ВОНИ ПОТРІБНІ

Ви ознайомитеся з історією та сутністю податків, вивчите різні види податків, визначите особливості системи оподаткування в Україні.

Ключові тези

1. Податок – це частина зароблених грошей, яку повинен сплачувати до державного бюджету кожен громадянин.
2. Без податків не може існувати жодна країна у світі. Різноманітні види податків та методи їх вираховування становлять податкову систему держави.
3. Податки є основним інструментом перерозподілу доходів між членами суспільства з метою зменшення нерівності в доходах, а також важливим засобом стабілізації економіки.
4. Податки повинні бути зрозумілими, стабільними і помірними, але сплачувати їх зобов'язані всі.
5. Сплативши податки, ми робимо своєрідні інвестиції в наше майбутнє, забезпечуємо соціальну стабільність і створюємо прийнятні умови не лише для свого життя, а й для життя всіх громадян нашої країни.

У попередньому розділі ми вже дізналися про те, що податки є частиною витрат сімейного бюджету. Так, практично кожен із нас свідомо чи несвідомо є платником податків. Не погоджуєтесь? Щоб переконати вас, наведемо лише кілька прикладів.

Андрій навчається в 10-му класі. Улітку він з батьками їздив до Криму відпочивати. По дорозі в Ялту мама, заправляючи автомобіль, сплатила акциз із бензину для авто. За ночівлю в готелі «Парус» сім'я сплатила туристичний збір.

Старший брат Андрія, Роман, зареєстрований як приватний підприємець, має свій невеликий бізнес, тому сплачує єдиний податок.

Бабуся Андрія залишила у спадок його сестрі Оксані будиночок у Карпатах. Оксана зобов'язана сплатити податок на спадщину у формі податку з доходів фізичних осіб.

Батько Андрія працює на ВАТ «Хімпром». Підприємство здійснює шкідливі викиди, а тому є платником не лише податку на прибуток, а й екологічного податку.

? Яку роль виконують податки в суспільстві

Як бачимо, частину зароблених грошей громадяни та підприємства сплачують у формі податків. І хоча податки є витратами для нас, водночас вони є доходами для державної скарбниці, яку називають бюджетом. Бюджет – це ніби гаманець, у якому держава зберігає свої кошти. В Україні є державний бюджет і місцеві бюджети. З бюджету виділяються гроші на будівництво доріг, лікарень, шкіл, стадіонів, розвиток культури, наукові дослідження та технічні розробки, захист навколишнього середовища, утримання армії, допомогу людям, які за віком або за певних обставин не можуть працювати (пенсіонерам, інвалідам, дітям-сиротам, багатодітним сім'ям тощо).

Таким чином, ***основна функція податків*** *полягає у формуванні грошових доходів держави та подальшому їх перерозподілі в необхідні сфери*. Крім того, з допомогою податків держава може стимулювати або стримувати розвиток тої чи іншої галузі економіки, а також спонукати підприємства до вирішення важливих соціальних проблем (наприклад, не обкладаючи податком частину прибутку підприємств, яка спрямовується на благодійну діяльність).

ЦЕ ЦІКАВО!

Система оподаткування, нехай спочатку й примітивна, з'явилася водночас із виникненням держави.

У Стародавньому Єгипті основним доходом державної скарбниці була плата за користування землею, що належала фараонові.

У Стародавній Греції першість належала податкові на прибуток, але вільні громадяни міст його не сплачували, віддаючи перевагу щедрим добровільним пожертвуванням.

В епоху Римської імперії сформувалися такі відомі поняття, як «ценз», «акциз», «фіскал». Доки Рим залишався містом-державою, його податкова система була не дуже складною. У мирний час податки не справлялися зовсім, а витрати покривалися шляхом надання в оренду громадських земель. Державний апарат фактично утримував себе сам. Більше того, обрані управлінці не лише виконували державні обов'язки безоплатно, а ще й вносили на громадські потреби власні кошти, вважаючи це почесною справою. А от у воєнний час громадяни Риму обкладалися податками відповідно до їх статку, для чого раз на п'ять років подавали обраним чиновникам звіти про свій майновий і родинний стан (ці документи цілком можна розглядати як найпростіші зразки сучасних податкових декларацій).

З перетворенням Римської держави на імперію ускладнювалася й податкова система. На завойованих землях запроваджувалися місцеві податки й повинності. Основним джерелом прибутків держави у

имських провінціях був поземельний податок. У середньому його ставка становила 1/10 доходів із земельної ділянки. Однак застосовувалися й особливі форми оподаткування (наприклад, податок на кількість фруктових дерев, виноградних лоз). Обкладалася податком й інша власність: нерухомість, живий інвентар (раби, худоба), різні цінності. Крім того, кожен житель провінції повинен був сплатити єдиний для всіх подушний податок.

Багато господарських традицій і державних основ Давнього Риму перейшли до Візантії. У ранньовізантійську епоху до VII ст. включно в імперії нараховувався 21 вид прямих податків.

Згодом, через декілька століть, зважаючи на вдосконалення поділу праці та стрімкий розвиток міст, виникають податки на виробництво (або промислові податки). У торгівлі поширюються митні збори.

А вже у XVIII ст. Європа могла пишатися досить стрункою й раціональною системою справляння податків. Особливу роль відігравав акциз. Сплачувалися подушний і прибутковий податок (від них звільнялися дворянство й духівництво).

У XIX ст. на теренах Європи поширюються податки на операції та капітал – в основному на його приріст у формі відсотків за цінними паперами або вкладами, дивідендів за акціями, зростання вартості активів.

На сьогодні індивідуальні колись податкові системи в різних державах стають дедалі подібнішими.

? Що таке податки

Податки – це обов'язкові платежі, які сплачують громадяни та підприємства на користь держави (*рис. 5.1*).

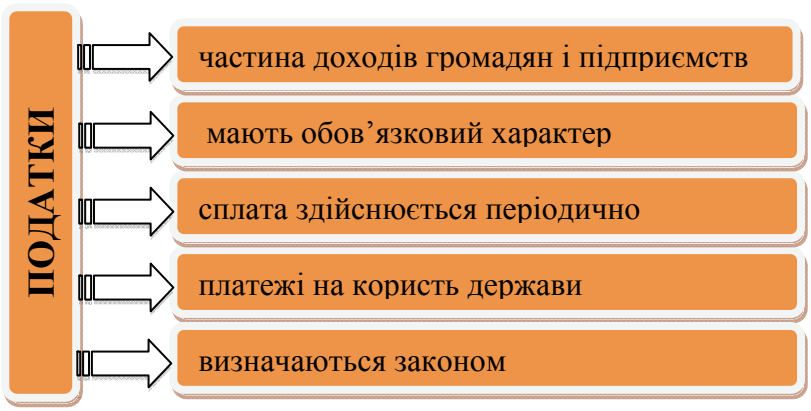

Рис. 5.1. **Сутність податків**

ЦЕ ЦІКАВО!

Історія багата незвичними прикладами податків. Джерелом грошових відрахувань до скарбниці свого часу були громадські туалети, бороди,

жіноча косметика та коштовності, балкони, лазні, вікна, двері і навіть горобці.
Податок на сонце діє на Балеарських островах (Іспанія). Туристи, які приїжджають у цей регіон, за щоденне перебування під сонцем зобов'язані сплатити 1 євро. Щороку податок приносить близько 70 млн дол. Ці гроші уряд спрямовує на очищення пляжів і прибережної зони від сміття, залишеного туристами.
У Монтані (США) запроваджено податок на пересування на снігоходах, у штаті Нью-Мексико – на ловлю форелі.
Податок на собак справляється в багатьох країнах, щоправда, скрізь – різний. У Швеції – залежно від зросту тварини, а в Норвегії – від довжини, тому в першій віддають перевагу таксам, а в другій – непропорційно високим тваринам.
А які незвичні податки відомі вам?

? Які обов'язкові елементи податків

Основними елементами податку є суб'єкт податку, об'єкт податку, ставка податку, а також податкова пільга (*рис. 5.2*).

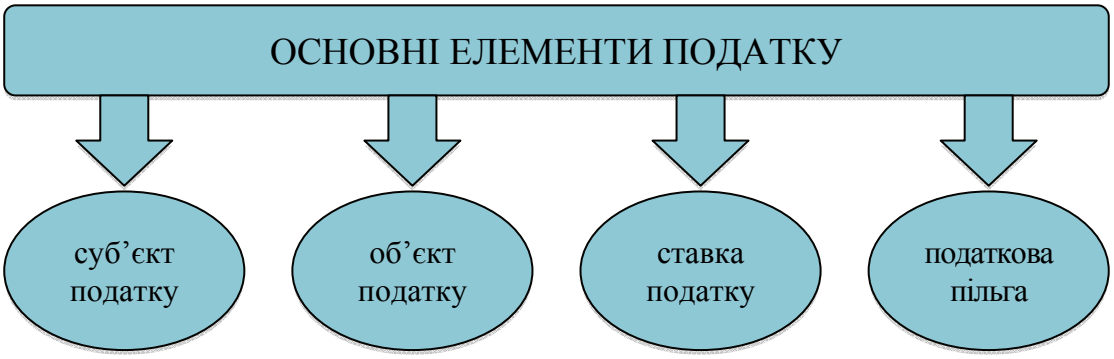

Рис. 5.2. **Основні елементи податку**

Суб'єкт податку (платник) – особа, на яку законом покладено обов'язок сплачувати податок.

Об'єкт податку (податкова база) – дохід, продукція або майно, з якого нараховується податок (заробітна плата, прибуток, цінні папери).

Ставка податку – розмір податку, який припадає на одиницю оподаткування (грошова одиниця доходу, одиниця земельної площі і т. д.). У практиці оподаткування розрізняють тверді, пропорційні, прогресивні і регресивні ставки податків.

Податкова пільга – це повне або часткове звільнення від сплати податків (детальніше див. статтю 30 Податкового кодексу України).

? Які є види податкових ставок

Існуєть таки види податкових ставок: тверді, пропорційні, прогресивні та регресивні.

Тверді ставки встановлюються в абсолютній сумі на одиницю оподаткування (наприклад, за тонну нафти, за 1 куб. метр газу).

Пропорційні ставки діють в однаковому відсотковому співвідношенні до об'єкта податку без урахування диференціації його величини (наприклад, податок із доходів фізичних осіб в Україні становить 15%).

Прогресивні ставки підвищуються в міру зростання доходу.

Регресивні ставки знижуються в міру зростання доходу платника.

? Які існують види податків

Податки можна класифікувати за різними ознаками (*рис. 5.3*). Проте найпоширенішим є їхній поділ на прямі і непрямі.

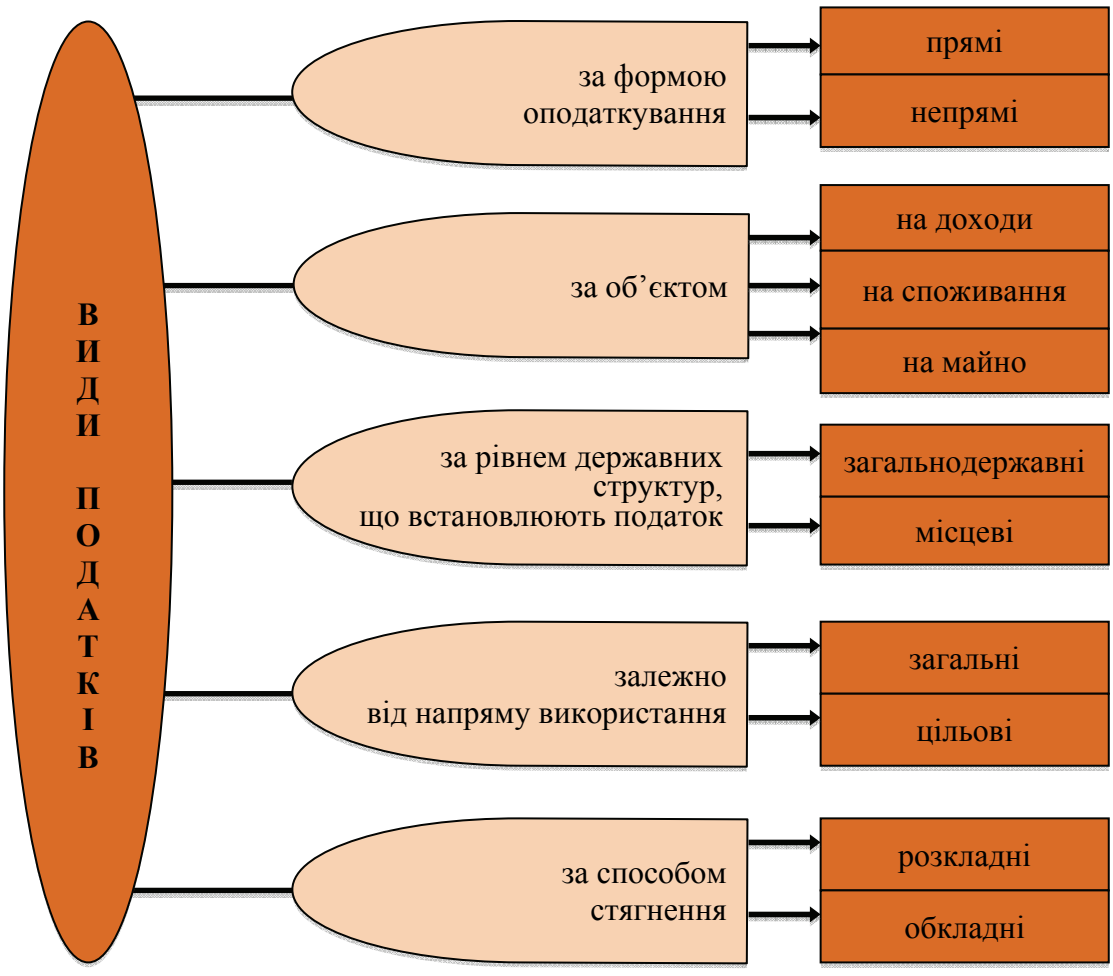

Рис. 5.3. **Види податків**

Прямі податки встановлюються відносно платників і сплачуються безпосередньо з прибутку або майна. Їх розмір залежить від розміру об'єкта оподаткування. Кінцевим платником прямих податків є той, хто одержує дохід або володіє майном. Так, громадяни сплачують *податок на доходи фізичних осіб*, величина якого залежить від величини отриманого доходу. Власник будинку сплачуватиме *податок на нерухомість*. Власник земельної ділянки – *плату за землю*. До прямих податків відносимо і *податок на прибуток підприємств*.

Непрямі податки включаються в ціну товару або послуги. Таким чином, в абсолютному розмірі їх більше платить той, хто більше споживає. Ми не завжди усвідомлюємо, що сплачуємо непрямі податки.

! При купівлі будь-якого товару в магазині ви отримуєте фіскальний чек, де, крім ціни товару (наприклад, морозива), вказується також розмір сплаченого податку на додану вартість (ПДВ).

До непрямих податків можна також віднести акцизний податок і мито. *Акцизний податок* – податок на виробництво та споживання деяких високоприбуткових і монопольних видів товарів, що мають високий попит (наприклад, цигарки, спиртні напої, бензин). *Мито* – податок на імпортні, експортні і транзитні товари, які перетинають кордони країни; сплачується усіма, хто здійснює зовнішньоекономічні операції (наприклад, при ввезенні автомобілів – мито сплачується залежно від об'єму двигуна; сировини, зокрема, зерна, олії, цукру тощо).

! Різноманітні види податків та методи їх вираховування становлять податкову систему. Уряд кожної країни законодавчо встановлює, які саме податки, у якому розмірі та в якій формі стягуються з підприємств, організацій чи громадян.

? Які особливості стягнення податків в Україні

Основним нормативним документом, який регулює податкові відносини в нашій державі, є Податковий кодекс України. У ньому визначено перелік податків і зборів, які діють в Україні, а також розміри податкових ставок і терміни сплати податків.

Відповідно до Податкового кодексу в Україні стягуються **загальнодержавні** та **місцеві податки і збори**.

Загальнодержавні податки і збори встановлюються Верховною Радою України та стягуються в обов'язковому порядку на всій території України

незалежно від того, до якого бюджету вони зараховуються – державного чи місцевого.

До основних *загальнодержавних податків та зборів* відносять податок на прибуток підприємств, акцизний податок, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість, збір за першу реєстрацію транспортного засобу, плату за землю, мито, екологічний податок та інші.

У попередній темі цього навчального посібника ми розглядали планування значних фінансових подій, до яких можна віднести і придбання автомобіля.

! Купуючи дорогі речі, слід ураховувати не лише те, як позначаться такі витрати на сімейному бюджеті, а й узяти до уваги, що такі покупки тягнуть за собою також і податкові зобов'язання.

Основними *місцевими податками і зборами* є:

- податок на нерухомість – сплачується із житлової площі об'єкта житлової нерухомості, що перебуває у приватній власності фізичних осіб;
- єдиний податок – сплачують малі підприємства і фізичні особи – підприємці, які мають невисокі прибутки;
- збір за місця для паркування транспортних засобів – визначається і встановлюється місцевими радами;
- туристичний збір – сплачується за тимчасове перебування на території міста або селища, де за рішенням місцевої ради встановлено туристичний збір (як правило, регіони з розвиненою курортно-рекреаційною інфраструктурою, які відвідує велика кількість туристів).

Механізм і порядок сплати місцевих податків і зборів встановлюється органами місцевого самоврядування (сільськими, селищними, міськими радами) з урахуванням граничних розмірів та ставок, закріплених у Податковому кодексі України.

Також слід згадати, що контроль за правильністю і своєчасністю сплати податків в Україні покладається на Державну податкову службу України, прикордонні й митні органи та Пенсійний фонд України.

? Чому ми повинні сплачувати податки

Страшно навіть уявити, який безлад розпочнеться, якщо люди перестануть сплачувати податки! Держава позбудеться всіх засобів, за рахунок яких вона утримує армію, правоохоронні органи, апарат управління, навчальні заклади, дитячі садки, лікарні... На вулицях та проспектах увечері перестане горіти світло, ніхто не буде прибирати сміття біля будинку,

зупиниться громадський транспорт, зрештою країна виявиться беззахисною і нездатною боротися зі злочинністю, а економіка залишиться без тієї підтримки, яка необхідна для її зростання та розвитку.

Саме через це на кожного громадянина України Конституцією покладено обов'язок сплачувати податки і збори в порядку та розмірах, установлених законом. Адже сплативши податки, ми робимо своєрідні інвестиції в майбутнє, забезпечуємо соціальну стабільність і створюємо прийнятні умови не тільки для свого життя, а й для життя всіх членів суспільства.

ЦЕ ЦІКАВО!

Найбільший позов на суму 5 371 220 фунтів стерлінгів було пред'явлено за несплату прибуткового податку банкірові з Великобританії Ніколасу ван Хоогстратену.

Мафіозі всіх часів і народів, одного з найбагатших людей у США статок Капоне 1927 року становив 100 млн дол., за іронією долі було засуджено не за криваві діяння, а за несплату податків. Аль Капоне визнав 5 000 випадків ухилення від сплати податків. За американськими законами, він міг отримати 25 000 років тюремного ув'язнення. Суд виніс більш м'який вирок. За приховування доходів у період з 1925 до 1929 рр. мафіозі отримав одинадцять років в'язниці, 50 000 доларів штрафу, оплатив 30 000 доларів судових витрат. Ще до суду Аль Капоне добровільно за несплату податків виплатив державі як компенсацію 5 млн дол.

Ухилення від сплати податків несе за собою адміністративну і кримінальну відповідальність (детальніше див. Глави 11 і 12 Податкового кодексу України).

Таким чином, податкове законодавство є своєрідною економічною конституцією держави. Чітко дотримуючись його, ми фактично фінансуємо майбутнє.

ПІДСУМКИ

1. Податки – це обов'язкові платежі, які сплачують громадяни та підприємства на користь держави. Різноманітні види податків та методи їх вираховування становлять податкову систему. Уряд кожної країни законодавчо встановлює, які саме податки, у якому розмірі та в якій формі стягуються з підприємств, організацій чи громадян.

2. Основними елементами податку є суб'єкт податку, об'єкт податку, ставка податку та податкова пільга.
3. Найпоширенішим є поділ податків на прямі і непрямі. Прямі податки встановлюються відносно платників та сплачуються безпосередньо з прибутку або майна. Непрямі податки включаються в ціну товару або послуги.
4. Контроль за правильністю і своєчасністю сплати податків в Україні покладається на Державну податкову службу України, митні органи та Пенсійний фонд України. Основним нормативним документом, який регулює податкові відносини в Україні, є Податковий кодекс України.
5. На кожного громадянина України Конституцією покладений обов'язок сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, установлених законом. Ухилення від сплати податків тягне за собою адміністративну та кримінальну відповідальність.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Що таке податки?
2. Наскільки важливими для суспільства є податки?
3. Назвіть основні складові елементи податків?
4. Які розрізняють види податкових ставок?
5. Яка різниця між прямими і непрямими податками?
6. Які податки та збори в Україні відносять до загальнодержавних, а які – до місцевих?
7. На які органи покладено функції контролю у сфері оподаткування в Україні?
8. Який нормативно-правовий документ регулює податкові відносини в Україні?
9. Яку відповідальність несуть платники податків за несплату своїх податкових зобов'язань?
10. Чому так важливо бути законослухняним платником податків?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Для чого потрібні податки?
2. Які позитивні і негативні сторони податків?
3. Куди повинні спрямовуватися податки?
4. Чому ми повинні платити податки з власних доходів?
5. Чи повинні багаті платити більше податків?

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Загальнодержавні податки і збори – це податки, які встановлюються Верховною Радою України та стягуються в обов'язковому порядку на всій території України незалежно від того, до якого бюджету вони зараховуються – державного чи місцевого.

Місцеві податки та збори – податки, механізм і порядок сплати яких встановлюється органами місцевого самоврядування (сільськими, селищними, міськими радами) з урахуванням граничних розмірів та ставок, закріплених у Податковому кодексі України.

Непрямі податки – податки, які включаються в ціну товару або послуги.

Об'єкт податку – дохід, продукція або майно, з яких нараховується податок.

Податки – обов'язкові платежі, які сплачують громадяни і підприємства на користь держави.

Податкова пільга – повне або часткове звільнення від сплати податків.

Податок на додану вартість (ПДВ) – частина новоствореної вартості, що сплачується до державного бюджету на кожному етапі виробництва товарів, виконання робіт, надання послуг.

Прямі податки – податки, що встановлюються відносно платників і сплачуються безпосередньо з прибутку або майна.

Ставка податку – розмір податку, який припадає на одиницю оподаткування.

Суб'єкт податку – особа, на яку законом покладено обов'язок сплачувати податок.

РОЗДІЛ 4

Пластикові картки, банкомати і грошові перекази

§ 6. ВИДИ ПЛАСТИКОВИХ КАРТОК

Ви зрозумієте, що таке пластикова картка, які види пластикових карток існують, навчитеся користуватися пластиковими картками, ощадно використовувати кошти.

Ключові тези

1. Сучасне суспільство усе менше використовує готівку і все більше – пластикові картки.
2. Пластикові картки бувають різних видів і призначень.
3. Банківська пластикова картка в разі втрати дає можливість не втратити наявні на рахунку кошти.
4. За відкриття банківської пластикової картки потрібно сплатити комісію або інші платежі.
5. Банківські пластикові картки можна використовувати в банкоматах для зняття та конвертації готівкових коштів.

Будь-яка людина, яка хоч раз опинялася в неприємній ситуації через те, що втратила або загубила гроші, мріяла про безпечний і зручний «супер-гаманець». Такий казковий предмет уже винайшли. Він товщиною близько міліметра і розміром із візитку, здатний зберігати будь-яку суму і не представляє інтересу для вуличних злодіїв. Цей «супергаманець» дуже зручний, гроші з нього не вилітають, до того ж він виручає у важкій ситуації і вміє економити. Мова про пластикову картку.

? Що таке пластикова картка

Пластикова картка – це платіжний інструмент, який надає особі, що нею користується, можливість безготівкової оплати товарів та/або послуг, а також отримання готівки у відділеннях (філіях) банків і банкоматах.

Пластикова картка дозволяє мати доступ до грошей 24 години на добу, 7 днів на тиждень. На відміну від паперових грошей, вона може бути прийнята до сплати за товари та послуги практично в будь-якій країні світу без попередньої конвертації грошей, що є на картці, у місцеву валюту, при цьому конвертація проводиться автоматично.

Використання платіжної картки набагато зручніше, надійніше і, звичайно ж, безпечніше від готівки:

• загублену або вкрадену платіжну картку можна протягом кількох хвилин заблокувати, а загублену або вкрадену готівку не повернеш;

• платіжна картка захищена *PIN*-кодом, що відомий тільки вам. У разі крадіжки злодієві не вдасться зняти готівку, оскільки після 3-х неправильних спроб уведення *PIN*-коду картка буде вилучена банкоматом;

• власник картки зможе встановити ліміт витрати коштів, що не дозволить витратити велику суму коштів;

• при перетині кордону власникові картки не потрібно декларувати суму на картці.

ЦЕ ЦІКАВО!

З кожним роком популярність пластикових карток в Україні зростає. Якщо 2001 року власниками пластикових карток було лише 3 млн 214 тис. осіб, то 2010-го – більше ніж 39 мільйонів. Це означає, що практично кожен громадянин нашої країни володіє пластиковою карткою.

? Які існують види пластикових карток

За функціональними характеристиками пластикові картки поділяють на кредитні і дебетові.

Кредитна картка дозволяє її власникові отримувати кредит при оплаті товарів або послуг, вартість яких вища, ніж залишок на банківському рахунку, що прив'язаний до картки. Виданий кредит повинен бути погашений протягом визначеного терміну.

Власник **дебетової картки** зможе оплачувати придбання товарів чи послуг, а також отримувати готівку в банкоматах тільки в межах суми, що є на картковому рахунку.

ЦЕ ЦІКАВО!

У США переважають кредитні картки, тоді як у Західній Європі дебетові картки становлять більшу частину всіх платіжних карток.

Як кредитні, так і дебетові картки можуть бути *індивідуальними* і *корпоративними*. Індивідуальні картки призначені для використання фізичними особами. Корпоративні картки виготовляють для компаній (організацій). Корпоративна картка прив'язана до рахунку компанії і може бути оформлена тільки на працівника компанії. Така картка може бути лімітована компанією і тоді власникові картки встановлюється ліміт (обмеження) використання грошових коштів із рахунку компанії. Якщо ліміт не встановлено, то власник картки може розпоряджатися всією сумою, що є на рахунку компанії (прив'язаному до даної картки).

Виділяють також магнітні та чипові картки. **Магнітна картка** на зворотному боці містить магнітну смужку, де записуються дані про її власника. На картці відсутня інформація про кількість коштів на картковому рахунку клієнта. Вона слугує лише засобом ідентифікації клієнта і має «ключ» безпосередньо до рахунку клієнта.

Чипова картка має, замість магнітної смуги, мікросхему для проведення основних операцій з карткою через електронні канали. Вбудована в них мікросхема (чип) є засобом зберігання інформації, яка записується, а потім може оновлюватися в момент проведення операції з карткою. Картка сама зберігає в пам'яті суму безготівкових коштів, які були попередньо внесені її власником. Саме тому цю картку ще називають смарт-карткою («розумна картка»).

Міжнародні платіжні системи в рамках боротьби із шахраями остаточно ухвалили рішення про перехід із традиційних магнітних карток на чипові. Основні переваги чипових карток:

- забезпечують більш високий рівень безпеки платежів, захищаючи інформацію власника картки від несанкціонованого використання;
- більший захист від підроблення й шахрайських операцій, тому що чипова картка (смарт-картка) може бути зроблена тільки промисловим шляхом, на відміну від магнітної картки, і, отже, не може бути скопійована;
- чипова картка має більш тривалий термін дії в порівнянні з карткою, оснащеною магнітною смугою (тому що чип менш підвладний різним механічним пошкодженням);
- на відміну від карток із магнітною смугою, чипові картки можуть обробляти та зберігати дані.

Рис. 6.1. **Будова магнітної пластикової картки**

Рис. 6.2. **Будова чипової пластикової картки**

На банківській пластиковій картці зазвичай розміщена така інформація:

- на лицьовому боці картки наносять ім'я власника, номер картки, термін дії картки, логотип банку – емітента картки, логотип платіжної системи. На чипових картках на лицьовому боці розміщена мікросхема – чип. Окрім того, на деяких картках як один із засобів безпеки від підробки наносять голограму;
- на зворотному боці картки є місце для підпису власника картки, інколи фотографія власника і логотипи мереж банкоматів, у яких можна зняти готівку. На магнітних картках на звороті розміщена магнітна смужка.

Номер картки складається із 16 цифр: перші шість – код банку емітента, наступні 9 – банківський номер картки (номер карт-рахунку), остання цифра – контрольна.

Банківські картки можна також поділити за платіжними системами або асоціаціями карток, у рамках яких відбувається обслуговування карток. Найбільш поширеними у світі є картки таких систем: **VISA**, **EuroCard/MasterCard** і **American Express (AMEX)**. Одна картка може підтримуватися і обслуговуватися тільки однією платіжною системою.

Є ще така особливість кредитних карток різних систем, як поділ їх на класи. У *VISA* є два основні класи – це **Classic** і **Gold**. *MasterCard* – **Standart** і **Gold**, *American Express* – **Mass** і **Gold**. Відповідно картки класу Gold належать до карток високого класу і надають своїм власникам чимало привілеїв. Вибір кредитної картки того чи іншого класу суттєво впливає на величину страхового депозиту, що вноситься на рахунок. В іншому різниця між класами головним чином зводиться до питання престижності. Крім основних класів, також можуть випускатися картки класів **Platinum**, **Silver**, **Basic** та низки інших.

Рис. 6.3. **Види пластикових карток високого класу**

? Які основні види комісій / плати встановлює банк за користування пластиковою карткою

Виготовлення та подальше обслуговування пластикової картки є платною послугою банку для клієнтів. Залежно від виду та класу пластикової картки, її платіжної системи, а також банку-емітента може різнитися і вартість цих послуг. Найбільш поширеними видами комісій / плати за користування пластиковою карткою є такі:

- плата за відкриття основної і додаткової карток;
- плата за термінове виготовлення картки;
- комісія за зняття готівки в банкоматі;
- комісія за обслуговування пластикової картки;
- комісія за конвертацію валюти, зокрема, якщо пластиковою карткою клієнт розраховується за кордоном у валюті, відмінній від валюти картки, то в реальному режимі часу відбувається обмін валюти за курсом, визначеним платіжною системою;
- комісія за блокування пластикової картки;
- комісія за надсилання витягів із карткового рахунку через *sms*.

? Які помилки найчастіше допускають користувачі платіжних карток

З метою уникнення проблемних ситуацій стосовно користування пластиковою карткою доцільно не допускати таких помилок.

- *Зберігання PIN-коду поряд із карткою*. *PIN*-код є секретною комбінацією цифр, яка є паролем доступу до карткового рахунку. Цей пароль повинен знати лише власник пластикової картки і його

потрібно зберігати окремо від картки. Якщо власник пластикової картки дотримується цих правил, то навіть у разі її втрати неможливим є зняття коштів із карткового рахунку.

- *При користуванні банкоматом гроші та картку забирають не одразу або забувають забрати*. Після отримання готівки в банкоматі потрібно її перерахувати і переконатись у тому, що платіжна картка була повернена банкоматом, дочекатися видачі чека в разі його запиту, і тільки після цього відходити від банкомата.
- *Несвоєчасне повідомлення банку про втрату картки*. У разі втрати пластикової картки необхідно одразу звернутися в банк і заблокувати картковий рахунок, щоб сторонні особи не змогли здійснювати операції з втраченою карткою.
- *Передання картки третім особам*. Ніколи не варто передавати пластикову картку для використання іншим особам, у тому числі родичам. Якщо на платіжній картці нанесено прізвище та ім'я фізичної особи, то тільки ця фізична особа має право використовувати платіжну картку.
- *Недотримання умов зберігання картки*. Не варто піддавати картку механічним, температурним та електромагнітним діям, а також варто уникати потрапляння на неї вологи. Пластикову картку не можна зберігати разом із мобільним телефоном, побутовою та офісною технікою, а також поблизу металевих предметів та інших магнітних носіїв / пристроїв.
- *Підписання платіжних документів без перевірки суми*. Роздруковані банкоматом чеки потрібно зберігати для звірки зазначених у них сум із витягом про рух коштів на картковому рахунку.
- *Втрата PIN-коду*. У разі втрати *PIN*-коду держатель картки більше не може користуватися банкоматом, а також терміналами, на яких потрібно вводити *PIN*-код. Поновлення загубленого (забутого) *PIN*-коду неможливе, вирішення такого випадку здійснюється тільки шляхом перевипуску платіжної картки.
- *Помилка при наборі PIN-коду*. Варто пам'ятати, що у вас є лише три спроби ввести правильний пароль у банкоматі. Якщо третя спроба є також невдалою, то банкомат вилучає картку. Для того, щоб не забувати пароль, можна замінити його на ту комбінацію цифр, яку вам легше запам'ятати. Це можна зробити в банку або безпосередньо в банкоматі.
- *Нерегулярна перевірка витягів за карткою*. Періодично (не рідше ніж один раз на місяць) варто отримувати витяг з банку стосовно операцій на картковому рахунку, вона дозволить контролювати списання (зарахування) коштів.

Однак найкращим способом контролю стану рахунку є підключення послуги «мобільний банкінг» – отримання інформації про рух грошових коштів на рахунку та залишок коштів через *sms*.

- *Відсутність підпису на відповідній смужці картки*. Під час отримання платіжної картки необхідно поставити підпис на її зворотному боці в місці, яке призначено для підпису держателя платіжної картки. Це зменшить ризик використання платіжної картки без згоди власника картки в разі її втрати.

ПІДСУМКИ

1. Пластикова картка – це платіжний інструмент, який надає особі, що нею користується, можливість безготівкової оплати товарів та/або послуг, а також отримання готівки у відділеннях (філіях) банків і банкоматах.
2. Користувач пластикової картки отримує чимало переваг, серед яких можливість отримання готівкових коштів у світовій мережі банкоматів протягом 24 годин на добу; автоматична конвертація валют за найвигіднішим курсом при розрахунках карткою за кордоном, вивезення грошей за кордон без потреби їхнього декларування; безготівкові платежі в мільйонах торгівельних та сервісних підприємств у всьому світі; забезпечення фінансової безпеки вдома та під час подорожей; втрачаючи картку, не втрачаються гроші; отримання знижок при розрахунках платіжною карткою.
3. За функціональними характеристиками пластикові картки поділяють на кредитні і дебетові. Кредитна картка дозволяє її власникові отримувати кредит при оплаті товарів або послуг, вартість яких вища, ніж залишок на банківському рахунку, що прив’язаний до картки. Власник дебетової картки зможе оплачувати придбання товарів чи послуг, а також отримувати готівку в банкоматах тільки в межах суми, що є на картковому рахунку.
4. Магнітна картка на зворотному боці містить магнітну смужку, де записуються дані про її власника. Чипова картка має замість магнітної смуги мікросхему для проведення основних операцій карткою через електронні канали. Сучасні міжнародні платіжні системи з метою підвищення безпеки проведення операцій пластиковими картками переходять на використання чипових карток.
5. Відкриття та обслуговування пластикових карток є платною послугою для клієнтів банку. Кожен банк відповідно до власної

тарифної політики, а також виду і класу пластикової картки, а також платіжної системи встановлює комісійну плату для користувачів карткових рахунків.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Що таке пластикова картка?
2. Які основні переваги використання пластикової картки?
3. Що таке дебетова і кредитна пластикові картки?
4. Назвіть основні переваги чипової пластикової картки над магнітною.
5. Які основні види комісій установлює банк за користування пластиковою карткою?
6. Що таке *PIN*-код?
7. Які основні помилки допускають користувачі пластикових карток?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Дебетова картка і кредитна картка – що між ними спільного і чим вони відрізняються.
2. Золоті, платинові картки та інші види карток – для чого вони потрібні.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Банківська платіжна картка (БПК) – платіжний інструмент, який надає особі, що нею користується, можливість безготівкової оплати товарів та/або послуг, а також отримання готівки у відділеннях (філіях) банків і банкоматах.

Банкомат (банківський автомат самообслуговування) – програмно-технічний комплекс, що дає змогу держателю платіжної картки здійснити самообслуговування за операціями згідно з функціональними можливостями цього комплексу.

Витяг – інформація про стан карткового рахунку власника пластикової картки.

Додаткова банківська платіжна картка – платіжна картка, що випущена додатково до існуючого карткового рахунку. Може бути емітована на ім’я існуючого клієнта банку або його довіреної особи, родича.

Еквайринг – діяльність банку, що включає в себе проведення розрахунків із підприємствами торгівлі (послуг) за операції, які здійснені

держателями платіжних карток, і виконання операцій з видавання готівки держателям платіжних карток.

Картковий рахунок – поточний рахунок, на якому обліковуються операції за банківською платіжною карткою.

Картковий ліміт – гранична кількість операцій з використанням БПК (або її реквізитів) та/або гранична витратна сума коштів за операціями з використанням БПК (або її реквізитів), що може здійснюватися протягом визначеного періоду.

***PIN*-код** – особистий ідентифікатор, відомий тільки власникові БПК і необхідний для здійснення операцій за нею.

Платіжний термінал / *POS*-термінал – електронний пристрій, призначений для ініціювання переказу з карткового рахунку, у тому числі видавання готівки, отримання довідкової інформації, та здійснення інших операцій згідно з його функціональними можливостями.

CVV2 / CVC2-код – 3-значний код безпеки, який надрукований на звороті картки, на смузі для підпису, і використовується як додатковий захист від підробки картки. Номер CVC2 або CVV2 є підписом клієнта і прирівнюється до *PIN*-коду за певних типів трансакцій.

§ 7. ЗДІЙСНЕННЯ ПЛАТЕЖІВ

Ви ознайомитесь із процесом здійснення платежів за допомогою пластикової картки та електронних грошей, зможете визначати переваги і недоліки цих платіжних інструментів, вивчите базові терміни, які при цьому використовуються.

Ключові тези

1. У сучасних умовах розвитку інформаційних технологій уже не обов'язково відвідувати банк для здійснення типових платежів (для прикладу, оплати комунальних послуг). Достатньо вдома мати комп'ютер з доступом до Інтернету та пластикову картку і проводити за їх допомогою всі необхідні розрахунки. Окрім пластикової картки, платежі можна здійснювати також за допомогою електронних грошей.
2. За допомогою електронних грошей можна купувати товари в Інтернет-магазинах, переказувати та зберігати кошти.
3. Незважаючи на зручність і легкість використання електронних платіжних інструментів, варто пам'ятати правила безпеки, щоб не стати жертвою шахраїв.

Сьогодні у світі з кожним днем зменшуються обсяги операцій готівкою, тоді ж як безготівкові електронні платежі набувають дедалі більшої популярності. Вам, напевно, відома приказка, що «час – це гроші». Так-от, здійснюючи безготівкові платежі, ми суттєво економимо наш дорогоцінний час. Адже більшість операцій з оплати послуг можна провести вдома за власним комп'ютером або ж використовуючи банкомат, при цьому не гаючи час у черзі. Цікаво? Тоді спробуймо більш детально ознайомитися з особливостями здійснення електронних платежів.

? Що таке електронний платіж

Електронний платіж – це оплата товарів та послуг за допомогою електронних засобів.

Електронні платежі можна здійснювати за допомогою пластикової картки або ж за допомогою електронних грошей. Розглянемо кожну із цих форм детальніше.

Пластикова картка є найбільш відомим і розповсюдженим інструментом у сфері безготівкових електронних платежів. У попередньому параграфі було описано переваги використання цих карток, тому зазначимо лише їхні функції у сфері безготівкових розрахунків.

Рис. 7.1. ***POS*-термінал**

Сьогодні для того, щоб оплатити товар у магазині, уже не потрібно йти в банкомат і знімати готівку. В усіх великих торгівельних та розважальних центрах, супермаркетах, ресторанах, кафе і т. д. є спеціальні прилади, які призначені для здійснення розрахунків між продавцем і покупцем у точці продажу за допомогою пластикової картки. Ці прилади називаються *POS*-терміналами.

POS-термінал – це електронний пристрій, що зчитує дані пластикової картки з магнітної смуги або чипа, розміщеного на пластиковій картці, і зв'язується з банком електронними каналами зв'язку. Сума операції вводиться з клавіатури. Усі ці операції відображено на чеку, який видає термінал.

За допомогою пластикової картки можна також здійснювати оплату послуг/товарів в Інтернеті. Зокрема, поповнювати мобільний рахунок, оплачувати товари в Інтернет-магазинах, здійснювати комунальні платежі, бронювати квитки та готелі тощо. Для того, щоб зрозуміти, чи ваша картка може бути використана для платежів у мережі Інтернет, перш за все варто детально вивчити її зворотний бік. Біля підпису власника картки повинен бути продубльований номер картки (усі шістнадцять цифр або ж чотири останні), зліва від нього – три- або ж чотиризначний код безпеки, який називається *Card Verification Number* – CVV2 (у картках системи *Visa*) і CVC2 (відповідно в картках системи *Master Card*).

ВАРТО ПАМ'ЯТАТИ ПРАВИЛА ЗДІЙСНЕННЯ ПЛАТЕЖІВ ПЛАСТИКОВОЮ КАРТКОЮ

- **Ніколи не випускайте пластикову картку зі свого поля зору. Не дозволяйте продавцеві брати зі собою картку куди-небудь при оплаті – він може скопіювати ваші дані. Якщо в торгівельній точці встановлений стаціонарний *POS*-термінал (у кафе, ресторані), пройдіть за продавцем або офіціантом і самостійно введіть ваш *PIN* -код (якщо потрібно).**
- **Вимагайте чек про оплату в торговій точці в разі, якщо ви його не отримали, і зберігайте чек якомога довше.**
- **У торгівельній точці може статися подвійне списання з вашої картки. Зазвичай це трапляється (не завжди навмисно) у ресторанах, готелях і пунктах прокату автомобілів. Як правило,**

у таких закладах діє система попереднього резервування деякої суми на картці як гарантія остаточної оплати. Після фактичного розрахунку сума має бути розблокована. Але інколи через некоректні дії персоналу можуть трапитися такі неприємні ситуації:

- **рахунок після остаточного розрахунку не був розблокований (у такому разі вам доведеться чекати автоматичного розблокування протягом 10–45 днів);**
- **зарезервована сума була списана. Щоб уникнути таких випадків, зберігайте чеки про оплату. Якщо ви помітили подвійне списання, негайно звертайтесь у банк.**

Незважаючи на всю легкість проведення платежів пластиковою карткою в Інтернеті, варто пам'ятати про існуючу небезпеку зчитування шахраями даних картки.

? Як карткові шахраї атакують пластикові картки

Основні прийоми отримання шахраями відомостей про платіжну картку:

- розміщення на сайтах інформації про бонуси за перегляд реклами, які проводяться виплатою на картку. Також дані про картку випитують під приводом отримання грошових призів або якихось інших дармових заробітків (дуже часто такі оголошення поміщаються на сайтах з пошуку роботи);
- розсилання запитів про уточнення карткових реквізитів (номер картки, *PIN*-код, термін дії, CVV2 / CVC2) під виглядом служби безпеки банку. Такі повідомлення можуть навіть приходити на електронну пошту від імені банку, який посилається на те, що в нього відбувся збій у комп'ютерній системі, і просить клієнтів надати йому втрачену інформацію;
- проведення анкетування на отримання дисконтних карт у торгівельних точках з обов'язковим зазначенням реквізитів платіжної картки.

Отримавши потрібну інформацію, шахраї використовують реквізити картки для купівлі анонімних електронних ваучерів мобільних операторів через Інтернет і перепродують їх.

? Як потрібно діяти, щоб не стати жертвою шахраїв

Перш за все, не варто відгукуватися на пропозиції про швидкий заробіток, що заполонили сьогодні Інтернет і потрапляють у нашу електронну пошту. По-друге, доцільно підключитися до послуги *sms*-

банкінгу, яка дозволяє утримувачеві оперативно отримувати відомості про всі операції з платіжною карткою на мобільний телефон.

У зв'язку з наявністю певних недоліків у питаннях безпеки здійснення електронних платежів пластиковою карткою в мережі Інтернет виникла потреба в новому, більш гнучкому, зручному і захищеному платіжному інструменті, що дозволяє без особливих проблем і ризику оплачувати товари та послуги через Інтернет. І такий механізм з'явився. Це так звані «електронні» гроші.

? Як працює система розрахунків електронними грошима

Особливість електронних грошей полягає в тому, що до них не можна доторкнутися або просто потримати в руках. Їх не можна покласти в кишеню. Вони матеріально ніби не існують. За функціональністю електронні гроші ідентичні традиційним грошам. Їх можна заробляти, оплачувати ними послуги і товари, передавати й отримувати від інших людей, причому, як і щодо «традиційних грошей», платежі відбуваються в режимі реального часу. Наприклад, якщо вам заплатили за що-небудь, то гроші відразу з'являться на вашому рахунку, і навпаки, як тільки ви здійснили оплату, електронні гроші будуть списані з вашого електронного гаманця і доставлені одержувачу.

Електронні гроші зберігаються в електронних гаманцях користувачів відповідної платіжної системи. Управляти грошима у своєму гаманці користувач може за допомогою Інтернету або мобільного телефону.

Для того, щоб стати власником електронних грошей, перш за все, необхідно зареєструватися на Інтернет-сайті обраної вами платіжної системи. Деякі платіжні системи вимагають обов'язкового завантаження програмного забезпечення, яке безкоштовно можна скачати з їхнього Інтернет-сайта і пізніше встановити на власний комп'ютер.

Після реєстрації та установки програмного забезпечення користувач вносить, будь-яким із можливих у системі способів, грошові кошти на рахунок. Найпоширенішими способами поповнення електронного рахунку є:

- внесення готівки за допомогою автоматів приймання готівки, оплати в касах торгівельних точок або пунктів прийому готівкових платежів. При внесенні коштів вказується номер відкритого рахунку;
- банківський переказ на розрахунковий рахунок оператора системи електронних грошей. Цей спосіб дуже ефективний при внесенні великої суми коштів на електронний гаманець, тому що комісія банку за таку операцію є, як правило, фіксованою і не залежить від суми поповнення;
- оплата кредитною карткою. Ця операція може бути проведена через банкомати, через сервіси, які надаються безпосередньо платіжною системою, а також за допомогою зовнішніх сервісів;
- конвертація коштів з іншої системи електронних грошей;

- купівля електронних грошей через *sms* шляхом переказу коштів з рахунку абонента стільникового оператора.

Після внесення коштів платіжна система відкриває користувачеві електронний гаманець (аналог банківського рахунку), на який вносяться кошти у відповідній валюті. Крім того, користувачеві привласнюється секретний код (так званий ключ), яким підтверджується право доступу до електронного гаманця.

Електронний гаманець дає змогу здійснювати й витратні, і прибуткові операції: на нього можуть зараховуватися гроші від інших користувачів системи. Поповнення електронного гаманця здійснюється безкоштовно, тоді ж як за зняття коштів стягується комісія, яка індивідуально визначається кожною платіжною системою.

! В Україні існують певні обмеження стосовно здійснення платежів електронними грошима: максимальний розмір «електронного гаманця» – 5 000 грн, валюта платежів – гривні, окрім того, лише банки можуть відкривати «електронні гаманці» своїм клієнтам.

? Як здійснюється оплата товарів / послуг електронними грошима

При здійсненні оплати за товар або послугу електронний гаманець продавця виставляє покупцеві електронний рахунок, який містить договір купівлі / продажу, підписаний електронним цифровим підписом Інтернет-магазину.

Покупець має можливість прочитати текст електронного договору та, у разі згоди з його умовами й достатності електронної готівки у своєму електронному гаманці, зробити покупку. У той момент електронний гаманець покупця відсилає на електронний гаманець магазину договір, підписаний електронним підписом покупця, і електронні гроші для оплати.

Отримавши електронні гроші від покупця, магазин пред'являє їх у процесинговий центр для підтвердження можливості їх використання (достовірності).

Перевіривши, що гроші раніше не використовувалися і є справжніми, процесинговий центр підтверджує їхню платоспроможність магазину і надсилає «квитанцію» покупцеві. Одночасно проводиться списання коштів з рахунку покупця в процесинговому центрі та їх зарахування на рахунок магазину.

Отримавши підтвердження справжності електронних грошей, магазин надсилає квитанцію про оплату на електронний гаманець покупця і надає послуги або доставляє товар.

Договір купівлі-продажу товару / послуги показує товарні зобов'язання продавця і, в разі виникнення спірних ситуацій стосовно доставки товару або його невідповідності замовленому, може бути використаний покупцем з метою захисту власних прав.

У реальному житті всі вищезазначені процедури проводяться практично миттєво і непомітні для користувача. У ролі продавця може виступати власник іншого гаманця – фізична особа, а сама операція може бути не купівлею, а переведенням електронних грошей між користувачами системи.

Як і поповнення, зняття коштів з електронного гаманця може бути здійснено різними способами, зокрема через:

- отримання готівки в касі оператора системи або в пункті видачі готівкових коштів;
- поштовий переказ на ім'я, вказане власником електронного гаманця;
- банківський переказ на вказаний рахунок;
- поповнення рахунку кредитної картки за допомогою електронних грошей;
- конвертацію в електронні гроші інших платіжних систем.

Зазвичай за зняття коштів з електронного гаманця береться певна комісія. Деякі платіжні системи можуть установлювати ліміти (обмеження) на розмір виведених сум.

Окрім типових операцій стосовно здійснення електронних платежів за допомогою електронних грошей, можна також:

- купувати товари в кредит, погашаючи його потім електронними грошима. За кордоном можливим є навіть погашення банківських кредитів шляхом переказу коштів з електронного гаманця;
- переказувати гроші з одного електронного гаманця на інший, а також здійснювати обмінні операції з валютою. Однак за такі операції доведеться платити комісію – звичайно вона становить не менше ніж 2–3% від суми операції. Комісія стягується й у тому разі, якщо ви переказуєте гроші з одного свого гаманця на інший;
- зберігати дорогоцінні метали, зокрема золото, в електронних гаманцях. У цьому разі відкриття «золотого» електронного гаманця й внесення в нього власником деякої суми грошей ставить за обов'язок компанії – оператора платіжної системи придбати й розмістити на зберігання під свою відповідальність відповідну кількість фізичного золота. Фізичне золото власника «золотого» електронного гаманця є його власністю, а оператор платіжної системи тільки зберігає його. На першу вимогу власника гаманця він може одержати на руки відповідну кількість золота. Зберігання золота в електронному гаманці може бути непоганим варіантом інвестування в золото.

Сьогодні немає обмежень стосовно кількості електронних гаманців, якими може володіти одна особа. Таким чином, якщо жодна платіжна система не задовольняє повністю ваших потреб, можна завести кілька

електронних гаманців. Тільки користуватися ними доведеться як окремими гаманцями, а не одним загальним, – аналогічно тому, як можна користуватися кількома рахунками в різних банках.

ЦЕ ЦІКАВО!
У 2010 році в Україні було здійснено платежів електронними грошима на суму 2 млрд грн. Прогнозується, що до 2014 року ця сума зросте до 20 млрд грн.

Варто виділити і певні недоліки використання електронних грошей:

- На кошти, що є в електронному гаманці, не нараховуються проценти. Тому недоцільно на цих рахунках зберігати великі суми коштів. Більш вигідно їх розмістити на депозиті в банку або ж на звичайному банківському рахунку.
- Незважаючи на те, що система електронних грошей досить безпечна, ризик шахрайства все ж таки існує за умов неправильного використання електронного гаманця.

ПІДСУМКИ

1. У сучасних умовах розвитку інформаційних технологій уже не обов'язково відвідувати банк для здійснення типових платежів (для прикладу, оплати комунальних послуг). Достатньо вдома мати комп'ютер з доступом до Інтернету та пластикову картку і проводити з їх допомогою усі необхідні розрахунки. Окрім пластикової картки, платежі можна здійснювати також за допомогою електронних грошей.
2. Електронні (цифрові) гроші – це платіжний засіб, що існує тільки в електронному форматі, тобто фактично у формі інформації, що міститься у спеціальних базах даних. Електронні гроші зберігаються в електронних гаманцях користувачів відповідної платіжної системи. Управляти грошима у своєму гаманці користувач може за допомогою Інтернету або мобільного телефону.
3. За допомогою електронних грошей можна купувати товари в Інтернет-магазинах, переказувати та зберігати кошти.
4. Незважаючи на зручність і легкість використання електронних платіжних інструментів, варто пам'ятати правила безпеки, щоб не стати жертвою шахраїв.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Що таке електронний платіж?
2. За допомогою яких електронних засобів можна здійснювати платежі?
3. Які основні переваги електронних платежів над готівковими?
4. Яких правил потрібно дотримуватися при здійсненні платежів пластиковою карткою?
5. Що таке електронні гроші?
6. Якими способами можна поповнити електронний гаманець?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Як ви вважаєте, чи будуть у майбутньому популярними розрахунки електронними грошима?
2. Які причини можуть стримувати населення від платежів електронними грошима? (Можете задати це запитання вашим батькам і обговорити його разом).
3. Чи помічали ви коли-небудь помилки при використанні вашими родичами, знайомими, друзями пластикових карток і здійсненні платежів картками? Які саме?

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Банківський переказ – доручення банку від однієї особи переказати певну суму на користь іншої особи.

Безготівкові розрахунки – платежі, які здійснюються шляхом перерахування коштів з рахунку платника на рахунок кредитора в банках без використання грошових купюр.

Електронний цифровий підпис – дані в електронній формі, які призначені для ідентифікації передплатника цих даних; є аналогом власноручного підпису.

Платіжна система – платіжна організація, члени платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу коштів. Проведення переказу коштів є обов'язковою функцією, яку має виконувати платіжна система.

Процесинговий центр – уповноважений платіжною системою спеціалізований обчислювальний центр, який забезпечує інформаційну та технологічну взаємодію між учасниками розрахунків.

§ 8. ГРОШОВІ ПЕРЕКАЗИ

Ви будете розуміти зміст поняття грошових переказів, здійснювати грошові перекази, знати основні помилки при переказі грошових коштів та методи їх уникнення.

Ключові тези

1. Грошові перекази є дуже ефективними за потреби швидко та з мінімальним ризиком переказати кошти іншій особі, яка перебуває в іншому місті або за кордоном.
2. Грошові перекази в Україні можна здійснювати через банківську установу або ж через іншу юридичну особу, яка володіє ліцензією на здійснення грошових переказів та операцій із валютних операцій.
3. Грошові перекази можна здійснювати навіть без відкриття поточного рахунку, однак тоді, відповідно до нормативно-правових актів НБУ, існують обмеження стосовно сум переказу коштів. За кордон можна переказувати кошти лише в іноземній валюті, тоді ж як у межах України – у національній та іноземній валютах.
4. Грошові перекази можна здійснювати самостійно через банкомати або віртуальні центри самообслуговування. Такі новації є досить зручними й економлять час одержувача і відправника.

У нашому житті часто виникають ситуації, коли потрібно передати кошти особі, яка перебуває за сотні, а можливо, і за тисячі кілометрів від вас. Сьогодні такі випадки не є проблемою, адже можна скористатися грошовими переказами, які дозволяють швидко і з мінімальним ризиком здійснити цю операцію практично в будь-яку країну світу.

? Що таке грошовий переказ

Грошовий переказ – поширена форма переказу грошей у банківській або поштовій системі як рух певної суми коштів з метою її зарахування на рахунок отримувача або видачі йому в готівковій формі.

У структурі грошового переказу завжди присутній відправник, одержувач і посередник, який стягує за свої послуги певну плату.

Відповідно, відправник – це особа, яка переказує кошти, одержувач – особа, що отримує грошовий переказ, а посередник – це банк або інша юридична особа, яка має дозвіл на здійснення грошових переказів та операцій з іноземною валютою. За свої послуги посередник отримує певну плату – комісію. Розмір комісії залежить від суми переказу (що вища сума, то більша комісія) і від місця відправлення коштів (що дальше розташоване місце відправлення коштів, то більша комісія).

Грошові перекази можна поділити на міжнародні і внутрішньодержавні. Міжнародні перекази здійснюються в рамках міжнародних платіжних систем, які діють на території двох або більше держав. В Україні працюють представництва таких міжнародних платіжних систем: *Western Union*, *MONEYGRAM*, *Travelex*, *Anelik*, *Contact*, Юністрим, *VIP Money Transfer* та інші. Найпопулярнішою серед цих систем є *Western Union*, яка працює на ринку фінансових послуг більш ніж 150 років і надає послуги через мережу з понад 437 тисяч пунктів обслуговування в більш як 200 країнах та територіях.

Українські банки також володіють платіжними системами, які дозволяють переказувати кошти до деяких країн близького і далекого зарубіжжя.

Скористатися послугами внутрішньодержавних систем грошових переказів можна практично в кожному українському банку, окрім того, ці послуги також надає Укрпошта.

Залежно від платіжної системи та особливостей її діяльності, час переказу коштів від відправника до одержувача може зайняти від кількох хвилин до кількох діб. Платежі по Україні, як правило, є досить швидкими і можуть тривати максимально одну добу. Більш тривалими є перекази за кордон, які можуть проводитися навіть до 3-х діб. Хоча більшість міжнародних платіжних систем, бажаючи краще задовольнити потреби своїх клієнтів, намагаються максимально швидко проводити ці операції.

? Як здійснити грошовий переказ

Для того, щоб переказати кошти іншій особі, потрібно звернутися в банк або у відділення платіжної системи із паспортом громадянина України та ідентифікаційним номером. Перевагами здійснення грошових переказів через банк є можливість відкриття поточного рахунку, що усуває обмеження на суми переказу коштів у межах України.

Правила здійснення грошових переказів громадянами України

Перекази в межах України	Перекази за межі України
здійснюються: - в **іноземній валюті** без обмеження суми за умови здійснення переказу з поточного рахунку відправника на поточний рахунок одержувача; - у **національній валюті** без обмеження суми (паспорт, ідентифікаційний номер)	здійснюються: - в **іноземній валюті** в сумі, що в еквіваленті не перевищує 15 000 грн в один операційний (робочий) день, без підтверджувальних документів*; - в **іноземній валюті** в сумі, що в еквіваленті перевищує 15 000 грн в один операційний (робочий) день, на підставі підтверджувальних документів*
Виплата переказів	
- сума, що не перевищує еквівалент 50 000 грн в один операційний (робочий) день – без відкриття поточного рахунку	
- сума, що перевищує еквівалент 50 000 грн в один операційний (робочий) день – з відкриттям поточного рахунку.	

* Підтверджувальні документи – договори (контракти), листи-розрахунки чи листи-повідомлення юридичних осіб – нерезидентів, уповноважених органів іноземних країн, листи адвокатів чи юристів іноземних країн, позовні заяви, запрошення (виклики), документи про родинні стосунки та інші документи, які використовуються в міжнародній практиці.

Грошові перекази за кордон здійснюються лише в іноземній валюті. Тоді ж як по Україні грошові перекази можна здійснювати як у національній, так і в іноземній валютах.

У попередньому уроці зазначалося, що сьогодні для того, щоб здійснити типові банківські операції, можна не відвідувати відділення банку, а зробити їх через банкомат і за допомогою власного комп'ютера. Грошові перекази в такому разі не є винятком. Якщо відправник і одержувач є власниками пластикових карток, то переказ грошових коштів можна зробити через банкомат або через віртуальні центри самообслуговування (платіжні термінали).

Послідовність дій відправника грошового переказу через банкомат або віртуальний центр самообслуговування:

- У головному меню слід обрати опцію «Грошові перекази» (у деяких банках – «Переказ грошових коштів»), щоб переказати кошти на інший картковий рахунок. Після цього на екрані з'явиться напис «Уведіть ваш *PIN*-код». Наберіть його, послідовно натискаючи клавіші на клавіатурі, що розміщена під екраном або збоку (на екрані з'являться зірочки, що свідчитимуть про введення цифр *PIN*-коду), і натисніть клавішу «*Enter*».

- Після введення *PIN*-коду банкомат або ж центр віртуального самообслуговування запропонує здійснити переказ на іншу картку, що й потрібно обрати.
- Далі слід ввести номер картки, на яку буде здійснено переказ.
- Після перевірки коректності введення номера картки банкомат або центр віртуального самообслуговування запропонує зазначити суму переказу та підтвердити її, натиснувши «*Сплатити*». Після цього на екрані з'явиться напис «Уведіть ваш *PIN*-код». Наберіть його та натисніть клавішу «*Enter*».
- Після проведення операції роздруковується квитанція, що підтверджує факт проведення операції переказу коштів на інший картковий рахунок.

? Яких помилок можна припуститися при здійсненні грошового переказу

Існують типові помилки, які дуже часто роблять відправники і одержувачі грошових коштів. Тому з метою економії грошових коштів і часу варто пам'ятати ось що:

- При відправленні коштів за кордон варто бути дуже уважним при заповненні анкети «Для відправлення грошових коштів» і правильно записати ім'я, прізвище та адресу одержувача латиницею. Для прикладу, відправник надсилає кошти для Сидорчук Анни Тарасівни. Відправник написав в анкеті, що одержувачем є *Sidorchuk*, тоді ж як у паспорті одержувача зазначено інакше – *Sidorchyk*. Таким чином, одержання переказу є неможливим, навіть якщо правильно названий код.
- При відправленні коштів варто в банку уточнити наявність його відділення в тому місті, де проживає одержувач, та його точну адресу. Це варто зробити для уникнення ситуації, коли одержувач довго шукає по місту потрібне відділення банку, а потім з'ясується, що воно – у сусідньому місті.
- Варто перевірити, чи паспорт одержувача є дійсним. Найпоширеніша ситуація, яка виникає у зв'язку з відмовою банку виплатити переказ, пов'язана з тим, що в паспорті одержувача не вклеєно нове фото після досягнення 25-ти або 45 років.

? Які існують елементи захисту грошових переказів

Більшість платіжних систем використовує системи захисту грошового переказу. Це робиться для того, щоб знизити ризик шахрайства. Окрім документів, які ідентифікують особу (паспорт та ідентифікаційний код), одержувачу коштів потрібно знати контрольний номер переказу, а інколи й пароль. Зокрема, для захисту грошових переказів у системі *Western Union* використовується контрольний номер (10 знаків) і пароль, який відправник вигадує в момент заповнення анкети «Для відправлення грошових коштів».

У системі *MoneyGram* також використовується контрольний номер переказу (8 знаків). Окрім того, кожен переказ може містити 10 слів безплатного повідомлення одержувачу.

Для одержання грошового переказу в системі *Contact* потрібно знати номер переказу. Також слід назвати суму переказу, повне ім'я відправника, а ще номер телефону, якщо він зазначений у грошовому переказі.

Більшість українських систем, які здійснюють перекази в межах країни, працює без використання спеціальних кодів і контрольних номерів.

? Як не стати жертвою шахраїв

Як і при розрахунках пластиковими картками, при здійсненні грошових переказів існує небезпека бути ошуканим. Однак це може статися лише при ігноруванні загальних правил безпеки. Тому варто пам'ятати таке:

- ніколи не надсилайте гроші незнайомій особі, використовуючи послугу грошового переказу;
- остерігайтеся нереально привабливих пропозицій і можливостей, за яких вам обов'язково необхідно перерахувати перший внесок / аванс;
- не використовуйте послуги грошових переказів для оплати покупок на Інтернет-аукціонах;
- ніколи не надсилайте гроші для оплати податків чи зборів на виграші іноземних лотерей;
- нікому не повідомляйте пароль, за яким ви отримуєте грошовий переказ.

ПІДСУМКИ

1. Отже, грошовий переказ – дуже зручний спосіб пересилання коштів навіть у найвіддаленіші куточки світу. Розвиток сучасних інформаційних технологій дозволяє здійснювати перекази з одного карткового рахунку на інший за допомогою банкомата і віртуального центру самообслуговування.
2. В Україні сьогодні функціонують багато платіжних систем, як міжнародних, так і національних, які пропонують своїм клієнтам швидко здійснити переказ коштів. Різноманітність таких систем дозволяє обрати відправникові та одержувачеві оптимальний варіант переказу коштів як за ціною, так і рівнем обслуговування.
3. Для здійснення переказу громадянинові України потрібно мати зі собою паспорт та ідентифікаційний код.
4. Міжнародні платіжні системи, дбаючи про безпеку власних переказів, розробляють різноманітні системи захисту грошових переказів, що суттєво знижує ризик їхніх клієнтів.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Які основні переваги грошових переказів?
2. Від чого залежить розмір комісії банку за здійснення грошового переказу?
3. Чому в Україні існують обмеження стосовно сум грошових переказів за кордон? Як ви вважаєте, чи доцільно встановлювати такі обмеження?
4. Які основні помилки допускають відправники грошових переказів?
5. Які дії необхідно зробити для того, щоб відправити грошовий переказ через банк?
6. Які дії необхідно зробити, щоб отримати грошовий переказ у банку?
7. Які документи потрібно мати відправникові, щоб надіслати грошовий переказ?
8. Які документи повинен мати одержувач, щоб отримати грошовий переказ?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Якщо вам потрібно здійснити грошовий переказ, то який спосіб переказу ви б обрали – через банківське відділення чи через банкомат? Чому?

2. Знайдіть в Інтернеті інформацію стосовно країн, звідки українці отримують найбільші суми грошових переказів, а також країн, куди українці найбільше відправляють грошових переказів. Обговоріть цю інформацію на уроці з учителем.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Внутрішньодержавна платіжна система – платіжна система, в якій платіжна організація є резидентом, здійснює свою діяльність і забезпечує проведення переказу коштів виключно в межах України.

Грошовий переказ – поширена форма переказу грошей у банківській або поштовій системі як рух певної суми коштів з метою її зарахування на рахунок отримувача або видачі йому в готівковій формі.

Комісійні банку – комісійні, які одержує банк за надання певних банківських послуг (операцій).

Міжнародна платіжна система – платіжна система, в якій платіжна організація може бути як резидентом, так і нерезидентом і яка здійснює свою діяльність на території двох і більше країн та забезпечує проведення переказу коштів у межах цієї платіжної системи, у тому числі з однієї країни в іншу.

Поточний рахунок – рахунок, який банк відкриває клієнтові на договірній основі для зберігання грошей і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства України.

РОЗДІЛ 5

Іноземна валюта і валютні операції

§ 9. ОБМІН ВАЛЮТИ

Ви ознайомитеся із процесом обміну валюти і методами встановлення валютного курсу, з основними видами валют та операціями обмінних пунктів в Україні.

Ключові тези

1. Необхідність обміну однієї валюти на іншу виникає при міжнародній торгівлі, фінансових інвестиціях в економіку інших країн, міжнародному туризмі. Різні фінансові відносини всередині будь-якої країни або групи країн однієї валютної зони вимагають розрахунків тільки у своїй (національній) валюті.

2. Під валютою розуміють будь-яку грошову одиницю тієї чи іншої країни (американський долар, японська єна, українська гривня та ін.), що використовується для вимірювання величини вартості товарів і належить до загальноприйнятих засобів розрахунку. Розрізняють валюту національну, іноземну і міжнародну.

3. Для обміну валют використовують валютний курс, тобто співвідношення, за яким одна валюта обмінюється на іншу. Валютний курс забезпечує зв'язок однієї валюти з іншими валютами і дає змогу здійснювати порівняння основних макроекономічних показників однієї країни (продуктивності праці, темпів економічного зростання тощо) з такими самими показниками в інших країнах.

4. Зміна валютного курсу відбувається під впливом різноманітних чинників та впливає на стан грошового обігу і загалом на стан економіки. Тому держава здійснює регулювання валютного курсу шляхом застосування відповідних методів з боку центрального банку.

5. Між валютами існує ще й різниця в можливості однієї валюти обмінюватися (повністю чи частково) на інші валюти. Ця особливість називається конвертованістю валюти і служить важливим показником рівня розвитку грошової системи та економіки країни. Розрізняють вільно конвертовані, частково конвертовані та неконвертовані валюти.

6. Купівля і продаж іноземної валюти для міжнародних розрахунків здійснюється для юридичних осіб банками в безготівковій формі на міжбанківському валютному ринку. Фізичні особи готівкові операції з іноземною валютою здійснюють через операційні каси та обмінні пункти банків.

? Що таке валюта і які види валют існують

Валюта у широкому розумінні цього слова – будь-яка *грошова одиниця* тієї чи іншої країни (американський долар, японська єна, українська гривня та ін.), що використовується для вимірювання величини вартості товарів та є загальноприйнятим засобом розрахунків.

Валюта, випущена державою, перебуває в обігу переважно на території цієї держави або групи держав – учасниць валютних союзів.

Залежно від емітентської належності валюту поділяють на національну, іноземну та колективну (міжнародну) – *рис. 9.1*.

*СПЗ – спеціальні права запозичень

Рис. 9.1. **Види валют та їхнє визначення**

Таблиця 9.1

Назви валют Європи

ВАЛЮТИ ЄВРОПИ	
Національні валюти	Абхазький апсар • Азербайджанський манат • Албанський лек • Білоруський рубль • Болгарський лев • Конвертована марка • Вірменський драм • Гібралтарський фунт • Гернсійський фунт • Грузинський ларі • Данська крона • Джерсійський фунт • Ісландська крона • Карабаський драм • Латвійський лат • Литовський лит • Ліхтенштейнський франк • Македонський денар • Фунт острова Мен • Молдовський лей • Норвезька крона • Польський злотий • Придністровський рубль • Російський рубль • Румунський лей • Сербський динар • Турецька ліра • Угорський форинт • Українська гривня • Фарерська крона • Хорватська куна • Чеська крона • Шведська крона • Швейцарський франк • Шотландський фунт
Міжнародні валюти	Євро • Британський фунт стерлінгів
Колишні валюти	Австрійський шилінг • Бельгійський франк • Ватиканська ліра • Грецька драхма • Естонська крона • Ірландський фунт • Іспанська песета • Італійська ліра • Кіпрський фунт • Ліхтенштейнська крона • Люксембурзький франк • Мальтійська ліра • Франк Монако • Нідерландський гульден • Німецька марка • Португальське ескудо • Сан-Маринська ліра • Словацька крона • Словенський толар • Угорський пенге • Фінляндська марка • Французький франк • Чехословацька крона

Для ознайомлення з національними валютами іноземних держав дамо їм коротку характеристику (*табл. 9.2*).

Таблиця 9.2

Національні валюти держав

Назва валюти	Коротка характеристика
Долар США	грошова одиниця США, одна з основних резервних валют світу (1 долар = 100 центів). Позначення: $ або USD. Долар США також використовується в деяких країнах, що не мають національної валюти, наприклад, у Панамі та Еквадорі
Євро	офіційна валюта низки країн Європейського Союзу (Австрії, Бельгії, Фінляндії, Франції, Німеччини, Греції, Ірландії, Італії, Люксембургу, Словенії, Нідерландів, Португалії та Іспанії), відомих також як «єврозона». Це єдина валюта для більш ніж 300 мільйонів європейців. Знак валюти: €, банківський код: EUR
Рубль	валюта Російської Федерації (у минулому – російських князівств, Великого князівства Московського, Російської імперії, РРФСР (1917–1922) і Радянського Союзу (1923–1992)). Ділиться на 100 копійок. Код валюти за ISO 4217 – RUB, код RUR є застарілим, використовувався до деномінації 1 січня 1998 року
Гривня	національна валюта України. Гривня в Україні була введена в грошовий обіг 1918 року, потім 2 вересня 1996 року під час проведення грошової реформи. Літерний код валюти – UAH, цифровий код – 980. Скорочена назва – грн. Її сота частка – копійка. Емісійний інститут – Національний банк України

Закінчення табл. 9.2

Назва валюти	Коротка характеристика
Білоруський рубль	офіційна валюта Білорусі. Скорочується як Br. 1 білоруський рубль формально ділиться на 100 копійок (белор. капейка)
Датська крона	національна валюта Данії, що має також ходіння в Гренландії. Код ISO 4217 – DKK. Уперше була введена в обіг 1873 року
Ісландська крона	грошова одиниця Ісландії. Теоретично крона складається з 100 ейре, але з 1 жовтня 2003 року всі монети номіналом менше ніж 1 крона виведено з обігу. Банкноти номіналами 10, 50 і 100 крон більше не випускають
Казахстанський тенге	національна валюта Казахстану. На купюрах і монетах прийнято позначення просто тенге
Китайський юань	грошова одиниця Китаю. У китайській мові «юанем» називають базову одиницю будь-якої валюти, наприклад, долар США – це мей юань
Нова турецька ліра	грошова одиниця Туреччини. У результаті високої інфляції кінця XX – початку XXI століть сильно знецінилася. З початку 2005 року, після низки успішних антиінфляційних заходів, прийнятих Центральним банком Туреччини, в обіг введено нову турецьку ліру, рівну 1 000 000 старих
Норвезька крона	національна валюта Норвегії. Складається зі 100 ері. Крона як засіб платежу в Норвегії була введена 1875 року
Фунт стерлінгів	грошова одиниця Великобританії. 1 фунт = 100 пенсів. Банки окремих територій у складі Великобританії (Шотландії, Ольстеру, Уельсу і т. д.) випускають банкноти зі своїм дизайном
Шведська крона	валюта Швеції. Код ISO 4217 – SEK. Одна крона ділиться на 100 ері
Швейцарський франк	є валютою і законним платіжним засобом Швейцарії і Ліхтенштейну. Банкноти франків випускає центральний банк Швейцарії – Швейцарський національний банк, тоді як монети випускаються федеральним монетним двором – Швейцарський монетний двір (код валюти за ISO 4217 – CHF, або 756)
Японська єна	грошова одиниця Японії, одна з основних резервних валют світу після долара США та євро

Окремі валюти виступають у ролі міжнародного платіжного і резервного засобу, за допомогою якого центральні банки держав накопичують і зберігають резерви для міжнародних розрахунків за зовнішньоторгівельними операціями та іноземних інвестицій. Цю роль можуть виконувати і колективні *валюти*. Статус резервної валюти зобов'язує країну-емітента вживати заходи з ліквідації дефіциту платіжного балансу і підпорядковувати внутрішню економічну політику завданню досягнення зовнішньої рівноваги.

ЦЕ ЦІКАВО!

Спочатку в ролі резервної валюти виступав англійський фунт стерлінгів, що відігравав панівну роль у міжнародних розрахунках.

Разом із фунтом стерлінгів як міжнародна платіжна і резервна валюта поступово став використовуватися долар США, який згодом став основною резервною валютою світу. Він займає, за різними оцінками, частку від 50 до 61 відсотка в міжнародних резервах центральних банків.

Євро – друга за використанням резервна валюта. Після введення євро (1999 рік) ця валюта частково успадкувала частку в розрахунках і резервах від німецької марки, французького франка та інших європейських валют, які використовувалися для розрахунків і накопичень. Відтоді частка євро постійно збільшується, оскільки центральні банки прагнуть диверсифікувати свої резерви.

Японська єна розглядалася як третя найважливіша резервна валюта протягом кількох десятиліть, але останнім часом ступінь використання цієї валюти знизився.

Швейцарський франк використовується як резервна валюта через його стабільність, хоча частка всіх валютних резервів у швейцарських франках, як правило, нижча за 0,3%.

За останні роки зацікавленість у просуванні своїх валют для використання їх як світові резервні виразила ціла низка країн, зокрема Китай і Росія.

? Що виступає валютою

Сьогодні роль валюти виконують *кредитні гроші*, монополію на випуск (*емісію)* яких мають центральні банки, які ще називають монетарними органами. Так, в Україні – це Національний банк України (НБУ), у США – Федеральна резервна система (ФРС), в Європейському Союзі – Європейський центральний банк (ЄЦБ) тощо. Як валюту використовують насамперед *готівкові гроші* (*банкноти і монети* певної держави), які мають реальне фізичне вираження, а також безготівкові гроші, які існують у формі банківських депозитів *(депозитних грошей*), чеків, платіжних карток або інших форм грошових переказів. Готівкові і безготівкові гроші (*рис. 9.2*) є однаковими за суттю грошима в тому сенсі, що обидві ці форми є засобами платежу (розрахунків).

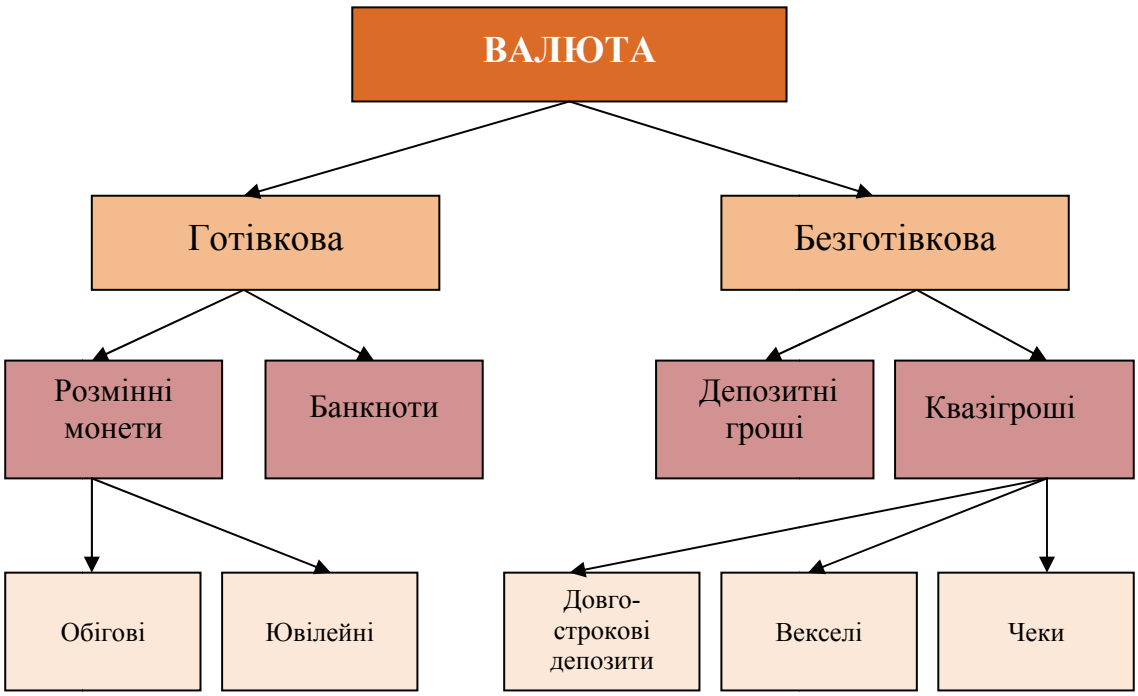

Рис. 9.2. **Елементний склад валюти**

Розглянемо елементні ознаки національної валюти України – гривні (*рис. 9.3*).

Гривня	
20 гривень	1 гривня
Держава(и):	Україна
Банкноти:	1, 2, 5, 10, 20, 50, 100, 200, 500 гривень
Монети:	1, 2, 5, 10, 25 і 50 копійок, 1 гривня
Символ:	₴
Літерний код:	UAH
Цифровий код:	980
Валютний курс (16.04.2011)	
100 USD	= 796.72 UAH
100 EUR	= 1151.26 UAH
Інша інформація	
Центральний банк:	Національний банк України
Веб-сайт:	bank.gov.ua

Рис. 9.3. **Якісні та кількісні ознаки гривні**

? Що таке конвертованість валюти і які види валют розрізняють за ступенем її конвертованості

Між валютами існує різниця в можливості валюти однієї країни обмінюватись (повністю або частково) на валюти інших країн. Ця особливість називається *конвертованістю валюти*.

Конвертованість валюти – здатність валют виконувати функції платежу в будь-якій країні.

Конвертована валюта – законодавчо закріплена оборотність національної грошової одиниці, можливість її обмінювати на іноземні валюти для всіх охочих. Оборотність грошової одиниці – важливий чинник ефективної участі країни в міжнародному розподілі праці, світовій торгівлі та розрахунках.

За ступенем конвертованості розрізняють **повну конвертованість, часткову** конвертованість і **неконвертованість** валюти (*табл. 9.3*).

Таблиця 9.3

Види конвертованості валют та їхні ознаки

I	***Повна конвертованість валюти***	означає можливість її вільного обміну на іноземну валюту для всіх власників (як резидентів, так і нерезидентів) і за всіма операціями
II	***Часткова конвертованість валюти***	валюта, обмін якої на іноземну валюту обмежений. Обмеження можуть стосуватися певних операцій (часткова поточна конвертованість) – це означає можливість без обмежень здійснювати експорт і імпорт товарів та послуг; обмеження можуть стосуватися певних суб'єктів (власників валюти) – іноземців (нерезидентів) або тільки резидентів – громадян країни
III	***Неконвертована валюта***	валюта, що не обмінюється на іноземну валюту або ж має суттєві обмеження в її обміні за всіма операціями

Процес становлення конвертованості валюти дуже довгий і складний. Україна розпочала цей процес 1997 року, коли підписала відповідну статтю статуту Міжнародного валютного фонду, згідно з якою наша країна взяла на себе зобов'язання усунути будь-які обмеження на перекази і платежі за поточними операціями. Відтоді Україна ввела часткову конвертованість своєї національної валюти.

ЦЕ ЦІКАВО!

1968 року Міжнародний валютний фонд у розряд повністю конвертованих валют відніс долар США. На даний час з понад 150 країн – членів МВФ повністю конвертовані валюти мають 10 найбільш розвинених країн світу. Приблизно 50 мають валюти з обмеженою конвертованістю. З 1976-го МВФ увів поняття «вільно використовувана валюта», суттю якого є повна конвертованість валют. Така валюта використовується в міжнародних розрахунках, операціях міжнародних валютних ринків і накопичується у валютних резервах країн світу.

До провідних світових валют, які мають повну конвертованість і найбільш часто використовуються в міжнародних розрахунках, належать такі основні валюти: долар США, євро, швейцарський франк, фунт стерлінгів, японська єна, канадський долар.

Українська гривня поки що залишається частково конвертованою валютою.

? Для чого використовується валютний курс і які чинники впливають на нього

Національна валюта більшості країн, особливо тих, чия валюта не є конвертованою у процесі міжнародних обмінних операцій, повинна мати свій курс, тобто співвідношення, за яким вона обмінюється на іншу.

Валютний курс – це ціна грошової одиниці однієї країни, виражена в грошовій одиниці іншої країни або в міжнародній грошовій одиниці.

Валютний курс забезпечує зв'язок національної валюти з іншими валютами і дає змогу здійснювати порівняння основних макроекономічних показників однієї країни (продуктивності праці, темпів економічного зростання тощо) з такими самими показниками в інших країнах. Обмінні курси впливають на зовнішньоторгівельний баланс країни і на хід міжнародних фінансових операцій.

? Які розрізняють види валютних курсів і яка між ними різниця

На практиці існують різні види валютного курсу. Валютні курси можуть часто змінюватися. Залежно від способу зміни валютного курсу розрізнюють два основні види: *фіксований* і *плаваючий* (*табл. 9.4*).

Таблиця 9.4

Порівняння фіксованого і плаваючого валютного курсів

Фіксований валютний курс	Плаваючий валютний курс
• курс, який на певний термін (від місяця до кількох років) установлюється як незмінний, незалежний від поточних змін у попиті та пропозиції валюти	такий режим валютного курсу, за якого він змінюється під впливом попиту і пропозиції
• центральний банк установлює такий курс стосовно до якоїсь провідної валюти (якщо грошова одиниця даної країни «прив'язана» до валюти іншої країни) або до колективної валюти (наприклад, євро); • зміна фіксованого курсу здійснюється офіційно шляхом підвищення курсу національної валюти *(ревальвація*) або шляхом його зниження (*девальвація)*	Має кілька підвидів: - **вільно плаваючий курс**, тобто не залежить від валютного курсу будь-якої іншої країни та визначається співвідношенням попиту і пропозиції на дану валюту. Як правило, у вільному плаванні перебуває тільки валюта кількох найбільших економічно могутніх країн світу; - варіантом плаваючого курсу є ***валютний коридор*,** за якого встановлення валютного курсу полягає в тому, що центральний банк установлює верхню і нижню межі можливих коливань національної валюти; - **регульований плаваючий курс**, режим якого полягає в тому, що країна свій плаваючий курс певною мірою коригує. Це досягається через здійснення *валютних інтервенцій* з метою не допустити значних, небезпечних для економіки коливань курсу

Плаваючі курси більше, ніж фіксовані відповідають суті ринкових відносин.

ЦЕ ЦІКАВО!

В Україні законодавче право визначати види валютного курсу гривні покладено на НБУ і Кабінет Міністрів України. За роки незалежності режим валютного курсу поступово змінювався від жорстко зафіксованого показника до регульованого коливання в межах валютного коридору і до вільного плаваючого з 2000 р. Після грошової реформи 1996 року 1997-го було введено перший валютний коридор для долара США в межах 1,7–1,9 гривні за долар. Усього в Україні було встановлено чотири валютні коридори.

? Які методи визначення валютного курсу використовують і чим вони відрізняються

Важливо зазначити, що єдиного механізму встановлення валютного курсу немає. Визначення валютного курсу здійснюється на основі *купівельної*

спроможності валюти конкретної країни порівняно з купівельною спроможністю іншої країни.

Купівельна спроможність валюти – це сукупність товарів і послуг, які можна придбати за певну грошову одиницю.

Серед конкретних методів визначення валютного курсу поширеним є метод визначення, що ґрунтується на порівнянні вартості споживчого кошика різних країн за один і той самий період часу, або на **паритеті купівельної спроможності**, для формулювання якого зазвичай використовують так званий закон однієї ціни: *ціна товару в одній країні повинна бути рівна ціні товару в іншій країні; а оскільки ці ціни виражаються в різних валютах, це співвідношення цін і визначає курс обміну однієї валюти на іншу*.

Наприклад, якщо треба визначити курс гривні, наприклад, до російського рубля, то слід узяти стандартний набір товарів та послуг і визначити вартість споживчого кошика у гривнях і в рублях за відповідний період, тобто

$$Ціна\ гривні\ в\ рублях = \frac{Ціна\ споживчого\ кошика\ у\ гривнях}{Ціна\ споживчого\ кошика\ в\ рублях}.$$

Інший спосіб визначення валютного курсу полягає в *порівнянні національного валового внутрішнього продукту, виміряного в національній одиниці (наприклад у гривні) і в якійсь іноземній валюті (наприклад у рублях)*. Цей метод аналогічний першому, бо базується на порівнянні купівельної спроможності валют, але він значно складніший за розрахунками, бо важко розрахувати весь внутрішній продукт країни в цінах іншої держави.

Досить часто валютний курс визначається *на основі відношення двох валют до валюти третьої країни*. Якщо нам потрібно визначити курс гривні до російського рубля, то спочатку візьмемо відношення як гривні, так і рубля до третьої валюти, скажімо, до долара. У такий спосіб часто визначають курс валюти в операціях на валютному ринку. Визначений таким способом курс валют одержав назву крос-курсу.

? Що таке котирування валют і які його форми

Обмін валют передбачає ***їх котирування***.

Котирування валют *означає фіксацію курсу національної грошової одиниці до іноземної.* Зазвичай при обміні валют використовують коди валют відповідно до Класифікатора валют. В Україні Класифікатор іноземних валют затверджує Національний банк України. Окремий фрагмент Класифікатора іноземних валют наведено в *табл. 9.5*.

Таблиця 9.5

Класифікатор валют

Код валюти		Найменування валюти	Найменування країни
літерний	цифровий		
EUR	978	Євро	Країни – учасниці Європейського Союзу
RUR	810	Російський рубль	Російська Федерація
UAH	980	Гривня	Україна
USD	840	Долар США	Сполучені Штати Америки

Котирування валют на ринку здійснюють комерційні та державні банки. Курс розглядається як відношення *базової валюти до котируваної*. Термін ***«базова» валюта*** означає, що така валюта у співвідношенні фіксується на певному рівні, зазвичай на рівні 1, 10 або 100. Ідеться про те, скільки одиниць котируваної валюти можна обміняти на одиницю базової. У світовій фінансовій практиці утвердилася традиція брати за базову валюту американський долар і виражати вартість інших валют відносно до долара. Такий курс, або котирування, має назву ***прямого курсу (котирування),*** тобто змінювана кількість національної валюти тут відноситься до фіксованої кількості іноземної валюти (тобто за одиницю береться іноземна валюта).

Наприклад, $ 1 = 7,98 UAH (код гривні) в Україні, або $ 1 = 132,08 JPY (код японської єни) в Японії.

Винятком із правил є котирування англійського фунта стерлінгів, коли до фіксованої кількості національної валюти (у даному разі фунт стерлінгів) прирівнюють змінювану кількість іноземної валюти. Тільки окремі країни використовують таке котирування, яке має назву ***непрямого.***

Використання *непрямого котирування* дає змогу зіставити курс національної валюти з іноземними валютами на будь-якому валютному ринку.

Поєднання прямого і непрямого котирування дає можливість порівнювати валютні курси без додаткових розрахунків.

ЦЕ ЦІКАВО!

Вид котирування залежить від традицій та укладу світової практики. Так, американські банки у своїх внутрішніх операціях використовували прямі котирування, а в зовнішніх – *зворотні*. Але останнім часом змушені були враховувати світові тенденції і поступово перейшли до стандарту *зворотних* котирувань.

? Що таке платіжний баланс і як він впливає на валютний курс

Валютний курс може коливатися залежно від низки ще інших *чинників*, таких як: *стан платіжного балансу країни*, темпи інфляції, розміри та інтенсивність спекулятивних валютних операцій тощо, а також тих чинників, які безпосередньо не пов'язані з грошовою сферою (політична ситуація в країні, ступінь довіри населення до національної валюти тощо).

Платіжний баланс — *співвідношення між сумою грошових надходжень, отриманих країною з-за кордону, і сумою платежів за кордон протягом певного періоду (рік, квартал, місяць)*. Активне сальдо платіжного балансу (> 0) призводить до зростання золотовалютного резерву центрального банку. Пасивне сальдо (< 0) має протилежні наслідки.

В умовах міжнародної торгівлі та інших зовнішньоекономічних акцій співвідношення надходжень і платежів в іноземній валюті, а отже, попит і пропозиція іноземної валюти не перебувають у рівновазі. За активного платіжного балансу курси іноземних валют на валютному ринку даної країни падають, а курс національної грошової одиниці підвищується. Зворотне відбувається в разі, коли країна має пасивний платіжний баланс. Тому в більшості країн разом із твердим офіційним курсом національної валюти також існує вільний. За офіційного паритету здійснюються розрахунки центральних національних банків та інших валютно-фінансових установ між різними країнами і з міжнародними організаціями. Розрахунки між приватними особами та організаціями виходять із зовнішньоторгівельних і зовнішньоекономічних зв'язків та здійснюються за вільним курсом.

? Що розуміють під регулюванням валютного курсу і якими методами воно здійснюється

Зміна валютного курсу під впливом різноманітних чинників може негативно впливати на стан грошового обігу і загалом на стан економіки. Тому держава намагається за допомогою свого центрального банку здійснювати регулювання валютного курсу. В Україні Національний банк України як центральний банк валютне регулювання (*табл. 9.6*) забезпечує шляхом застосування таких основних методів, як:

- валютні інтервенції;
- операції НБУ на відкритому ринку;
- облікова політика і політика обов'язкових резервів.

Таблиця 9.6

Методи регулювання валютних курсів

Валютні інтервенції	• здійснюються шляхом скуповування іноземної валюти на ринку країни. Це підвищує попит на неї, і тому курс іноземної валюти зростає, а курс національної валюти падає; коли держава хоче підтримати курс своєї валюти або підвищити його, то центральний банк пропонує іноземну валюту і скуповує таким чином власну. Це зменшує попит на іноземну валюту, а на вітчизняну, навпаки, збільшує і призводить до підвищення курсу національної грошової одиниці; • для здійснення валютної інтервенції, як правило, утворюють спеціальний фонд як за рахунок власних резервів центрального банку, так і кредитні ресурси міжнародних валютних фінансових установ або спеціальних фондів певних валютних союзів
Операції НБУ на відкритому ринку	• зводяться до купівлі-продажу Національним банком України цінних паперів, деномінованих в іноземній валюті; продаж на внутрішньому ринку іноземних цінних паперів, деномінованих, скажімо, у доларах, призводить до зменшення пропозиції національної валюти, а відтак і до зміни співвідношення попиту і пропозиції на неї на користь попиту. Такі операції підвищують курс валюти тієї держави, в якій центральний банк здійснює згадані операції
Облікова політика і політика обов'язкових резервів	• впливає на зміну курсу шляхом використання облікової (дисконтної) ставки; якщо держава суттєво підвищує облікову ставку, то це сприяє збільшенню надходження іноземного капіталу, що впливає на стан платіжного балансу, поліпшуючи його, і водночас на валютний курс, оскільки пропозиція іноземної валюти зросте

ЦЕ ЦІКАВО!
У 2010 році облікова ставка НБУ становила 8,5%; у 2011-му – 7,75%, а в 2012-му – 7,5%.

? Як здійснюється купівля і продаж іноземної валюти в Україні. Що таке валютний ринок

Купівля і продаж іноземної валюти для міжнародних розрахунків здійснюється на *валютному ринку*.

Валютний ринок – це сукупність спеціальних інститутів і механізмів, які забезпечують можливість вільно продавати-купувати національну та іноземну валюту на основі попиту і пропозиції з боку учасників валютних відносин (юридичних і фізичних осіб).

Структура валютного ринку (*табл. 9.7*) включає:

- національні (внурішні) ринки;
- міжнародні ринки;
- світовий ринок.

Вони різняться за масштабами і характером валютних операцій, кількістю валют, які продають і купують, тощо.

Таблиця 9.7

Класифікація валютних ринків

1	Національний (внутрішній) валютний ринок	сукупність валютних операцій, здійснюваних банками, що розташовані на території однієї держави
2	Міжнародний валютний ринок	система відносин між учасниками міжнародних розрахунків з приводу не тільки валютних операцій, а й зовнішньої торгівлі, операцій з туризму, робочої сили, надання послуг, здійснення інвестицій та інших видів діяльності, які вимагають обміну і використання різних іноземних валют
3	Світовий валютний ринок	сукупність національних ринків, поєднаних між собою всесвітніми господарськими зв'язками на підставі міжнародного поділу праці, спеціалізації, кооперування, інтеграції виробництва збуту товарів і послуг

Провідне місце на валютному ринку посідають ***банки***, які «зводять» продавців і покупців валюти та організаційно забезпечують операції купівлі-продажу.

Вони на вимогу своїх клієнтів – ***юридичних осіб*** купують і продають іноземну валюту на міжбанківському валютному ринку.

Наприклад, імпортерам доводиться розраховуватися за придбаний товар іноземною валютою. Для цього вони звертаються до банку з проханням купити їм необхідну кількість іноземної валюти в обмін на наявну в них валюту своєї країни. У свою чергу, експортери також отримують платежі в іноземній валюті. Вони можуть відповідно до вимог валютного законодавства країни:

- тримати ці кошти на валютному рахунку в банку;
- продати іноземну валюту і придбати національну;
- конвертувати іноземну валюту в інші іноземні валюти.

? Яке призначення обмінних пунктів і які операції з валютою вони здійснюють

Готівкові операції з іноземною валютою ***для фізичних осіб*** банки здійснюють через власні ***операційні каси*** та ***пункти обміну іноземної валюти***.

В Україні порядок організації обмінних пунктів визначено Інструкцією про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України, затвердженою постановою Правління Національного банку України від 12.12.2002 № 502, та змінами до неї, що внесені НБУ 2011 року.

Банки мають право відкривати обмінні пункти на території України на основі ліцензії або тимчасового дозволу НБУ на здійснення операцій купівлі-продажу іноземної валюти в готівці Інші юридичні особи – резиденти можуть відкривати обмінний пункт лише на підставі агентської угоди з уповноваженим банком.

ЦЕ ЦІКАВО!

Банк укладає договір про відкриття пункту обміну валюти з агентом – фінансовою установою або юридичною особою, що не є фінансовою установою, статутний капітал якого становить не менше ніж 250 000 гривень та установчими документами якого передбачено надавати фінансові послуги з обміну валют.

Упродовж робочого дня пункти обміну валюти здійснюють операції за рахунок коштів отриманого від банку авансу в іноземній валюті та в гривнях, а також за рахунок купленої іноземної валюти та отриманих гривень.

Обмінні пункти здійснюють операції купівлі та продажу іноземної валюти для фізичних осіб – як резидентів, так і нерезидентів України.

Курси купівлі та продажу іноземних валют за гривні установлюються банком щоденно до початку робочого дня згідно з наказом банку.

Водночас пункт обміну валют *не здійснює* розмін банкнот, не проводить обмін однієї валюти на іншу (конверсію), не бере комісійні за проведення операцій купівлі-продажу валют.

При підприємствах торгівельної мережі та підприємствах, що надають послуги населенню, можуть відкривають обмінні каси банку на підставі договору між уповноваженим банком і підприємством.

ЦЕ ЦІКАВО!

Операції з купівлі-продажу у фізичних осіб – резидентів і нерезидентів готівкової іноземної валюти за готівкові гривні або зворотного обміну

фізичними особами – нерезидентами невикористаних коштів у гривнях на готівкову іноземну валюту на суму, що перевищує 15 000 гривень, здійснюються лише через касу банку (фінансової установи) після пред'явлення документа, який засвідчує особу, що здійснює операцію з готівкою, із зазначенням у квитанції за встановленою формою прізвища, імені, по-батькові, а на суму, що перевищує 50 000 гривень, – із зазначенням у квитанції таких реквізитів: прізвища, імені, по батькові особи, яка здійснює таку операцію, серії та номера паспорта (іншого документа, який засвідчує особу), дати видачі та органу, що його видав, місця проживання, ідентифікаційного номера згідно з Державним реєстром фізичних осіб – платників податків та інших обов'язкових платежів (за наявності).

Назва валюти в довідках і квитанціях під час здійснення відповідних операцій проставляється літерним кодом згідно з кодами валют Класифікатора іноземних валют і банківських металів, затвердженого постановою Правління Національного банку України.

Купівлю і продаж валют банки здійснюють за різними курсами, які ще називаються ***курсами покупця*** і ***курсами продавця*** (*табл. 9.8*).

Таблиця 9.8

Відмінності між курсами покупця і курсами продавця

Курс покупця	Курс продавця
курс, за яким уповноважений банк купує іноземну валюту за національну на ринку	курс, за яким банк продає валюту на ринку. Банки продають іноземну валюту за національну дорожче, ніж купують її за курсами продавця

Різниця між курсом продавця і покупця називається ***маржею***, яка покриває витрати банку і формує його **прибуток від валютних операцій.**

? Що таке ринок FOREX. Хто є учасниками цього ринку

У процесі формування міжнародного ринку валют з'явився новий вид бізнесу, який заснований на отриманні прибутку від курсової різниці в умовах вільної і постійної зміни валютних курсів. При цьому зміна курсів зумовлена різними ринковими умовами та регулюється тільки попитом і пропозицією.

Сукупність конверсійних операцій з обміну валют у світовому масштабі отримала назву ринку **FOREX** (*Foreign Exchange Market*).

У зв’язку з постійною необхідністю в обміні іноземних валют сформувалася єдина телекомунікаційна мережа, що дозволяє мільйонам продавців і покупців валюти проводити обмінні операції цілодобово з будь-яких точок земної кулі. Інвесторів, які здійснюють подібні операції, прийнято називати трейдерами (торгівцями).

У даний час будь-хто може спробувати себе в ролі трейдера на міжнародному валютному ринку. Почати кар’єру трейдера можна в будь-якому віці, при цьому освіта і попередній досвід роботи не мають такого значного впливу на успішність трейдера, як природжені аналітичні здібності і вміння деякою мірою відчувати поведінку ринку.

Основними валютами на цьому ринку є долар США (USD), єдина європейська валюта євро (EUR), японська єна (JPY), швейцарський франк (CHF) і англійський фунт стерлінгів (GPB). Учасниками валютного ринку є банки, міжнародні корпорації та експортно-імпортні фірми, різні фонди, а також індивідуальні інвестори.

Сьогодні мільйони людей по всьому світу проводять торгівельні операції на ринку Forex і отримують реальний прибуток за рахунок коливання валютних курсів. Операції на валютному ринку сьогодні є одним з основних джерел доходу банків і фінансових установ у всьому світі.

Сьогоднішній ринок Forex – це єдина телекомунікаційна мережа сполучених між собою банків та інших фінансових установ, що не має територіально певного місця торгівлі і часових обмежень, – торги починаються в понеділок уранці в Новій Зеландії і закриваються в п’ятницю увечері в США.

Важливо зазначити, що учасником ринку може стати будь-який охочий, незалежно від його місцезнаходження, оскільки для проведення операцій на ринку потрібний тільки доступ до мережі Інтернет і кваліфіковані знання.

ПІДСУМКИ

1. Під валютою розуміють будь-яку грошову одиницю тієї чи іншої країни (американський долар, японська єна, українська гривня та ін.), що використовується для вимірювання величини вартості товарів і належить до загальноприйнятих засобів розрахунку. Розрізняють валюту національну, іноземну і міжнародну.
2. Сьогодні роль валюти виконують *кредитні гроші*, які існують у готівковій (банкноти і розмінні монети) і безготівковій (депозитні і електронні гроші) формах.
3. Валютний курс – це ціна грошової одиниці однієї країни, виражена в грошовій одиниці іншої країни або в міжнародній грошовій одиниці. Валютний курс забезпечує зв’язок національної валюти з

іншими валютами і дає змогу здійснювати порівняння основних макроекономічних показників однієї країни (продуктивності праці, темпів економічного зростання тощо) з такими самими показниками в інших країнах. Розрізняють два основні види валютного курсу: фіксований і плаваючий.

4. Зміна валютного курсу під впливом різноманітних чинників може негативно впливати на стан грошового обігу і загалом на стан економіки. Тому держава намагається за допомогою центрального банку здійснювати регулювання валютного курсу різними методами, основними з яких є валютні інтервенції, операції НБУ на відкритому ринку, облікова політика і політика облікових резервів.
5. Конвертованість валюти – важливий показник рівня розвитку грошової системи та економіки країни. За ступенем конвертованості розрізняють вільно конвертовану, частково конвертовану і неконвертовану валюти.
6. Купівля і продаж іноземної валюти для міжнародних розрахунків здійснюється на валютному ринку – це сукупність спеціальних інститутів та механізмів, які забезпечують можливість вільно продавати-купувати національну та іноземну валюту на основі попиту і пропозиції.
7. Готівкові операції з іноземною валютою для фізичних осіб банки здійснюють через власні операційні каси та обмінні пункти. Інші юридичні особи – резиденти можуть відкривати обмінний пункт лише на підставі агентської угоди з уповноваженим банком.
8. У процесі формування міжнародного ринку валют з’явився новий вид бізнесу, який заснований на одержанні прибутку від курсової різниці в умовах вільної і постійної зміни валютних курсів. Сукупність конверсійних операцій з обміну валют у світовому масштабі отримала назву ринку FOREX.
9. Ми розв’язали задачі і навчилися розраховувати курси валют та їх котирування.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Що розуміють під терміном «валюта»?
2. Які види валют розрізняють?
3. Що таке валютний курс?
4. Які види валютних курсів використовують?
5. Чим у своїй основі визначається валютний курс?
6. Які найбільш поширені методи визначення валютного курсу?
7. Які основні чинники впливають на курс валюти?

8. Як може вплинути ревальвація і девальвація валюти на її курс щодо інших валют?
9. Які ознаки фіксованого валютного курсу?
10. Які існують різновиди плаваючого курсу?
11. Де купують банки іноземну валюту для проведення міжнародних розрахунків?
12. Що являє собою валютний ринок і які види валютних ринків ви знаєте?
13. Що таке котирування валют?
14. Чим відрізняється курс продавця від курсу покупця іноземної валюти?
15. Яким чином здійснюється обмін готівкової валюти для фізичних осіб?
16. Що таке ринок FOREX?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Коли потрібна валюта?
2. Яке призначення валютного курсу?
3. Які переваги і недоліки фіксованого і плаваючого валютних курсів?
4. Чому необхідно здійснювати регулювання валютного курсу?
5. Чим зумовлюється використання різних видів котирування валют?
6. Які особливості і відмінності купівлі-продажу валюти юридичними і фізичними особами?

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Валюта – будь-яка грошова одиниця тієї чи іншої країни, що використовується для вимірювання величини вартості товарів.

Валютний курс – ціна грошової одиниці однієї країни, виражена в грошовій одиниці іншої країни або в міжнародній грошовій одиниці; пропорція обміну валюти однієї країни на валюту іншої.

Валютний ринок – сукупність спеціальних інститутів і механізмів, які у взаємодії забезпечують можливість вільно продавати-купувати національну та іноземну валюту на основі попиту і пропозиції.

Зворотне котирування – вартість одиниці національної валюти виражається в іноземній валюті.

Купівельна спроможність валюти – сукупність товарів і послуг, які можна придбати за певну грошову одиницю.

Котирування валюти – фіксація курсу національної грошової одиниці в іноземній валюті на даний момент.

Крос-курс – співвідношення між двома валютами, яке визначено через їхній курс до третьої валюти (звичайно до долара США).

Курс покупця – курс, за яким банк-резидент купує іноземну валюту за національну валюту.

Курс продавця – курс, за яким банк продає валюту.

Маржа – різниця між валютними курсами продавця і покупця.

Міжнародний ринок – ринок, на якому гроші однієї країни використовують для купівлі валюти іншої країни.

Національний (місцевий) валютний ринок – валютний ринок у межах однієї держави.

Неконвертована валюта – валюта, що не обмінюється на іноземну валюту або ж має суттєві обмеження в її обміні за всіма операціями.

Паритет купівельної спроможності валюти – собівартість купівельної сили валюти. Він визначається на основі порівняння рівня цін спожитого кошика і собівартості витрат виробництва однієї країни відносно іншої.

Плаваючий валютний курс – такий режим валютного курсу, за якого він змінюється під впливом попиту і пропозиції.

Платіжний баланс (*balance of Payments*) – співвідношення між сумою валютних надходжень, отриманих країною з-за кордону, і сумою платежів за кордон протягом певного періоду (рік, квартал, місяць).

Повна конвертованість валюти – можливість її вільного обміну на іноземну валюту для всіх власників (як резидентів, так і нерезидентів) і за всіма операціями.

Повне котирування – курс покупця і курс продавця, згідно з яким банк купить або продасть іноземну валюту за національну.

Пряме котирування – вартість одиниці іноземної валюти, що виражається в національній валюті.

Резервна валюта – загальновизнана у світі валюта, що використовується для створення в центральних банках інших країн резерву грошових коштів з метою здійснення міжнародних розрахунків. Вона виконує функцію резервного засобу, слугує засобом визначення валютного паритету, валютного курсу, використовується як засіб проведення валютної інтервенції.

Ринок FOREX – міжнародний валютний обмін, сукупність конверсійних операцій з обміну валют у світовому масштабі через комерційні банки або дилінгові центри.

Федеральна резервна система – система приватних банків, що виконує роль центрального банку США. Створена 1913 року Законом про Федеральний резерв. ФРС є квазідержавною структурою з приватними компонентами, в яку входять: Рада керуючих ФРС, Федеральний комітет з відкритого ринку, дванадцять регіональних федеральних резервних банків – фіскальних агентів Казначейства США, численні приватні банки і різноманітні консультаційні ради.

Фіксований валютний курс – курс, який на певний термін (від місяця до кількох років) установлюється як незмінний, незалежний від поточних змін у попиті і пропозиції валюти.

Часткова конвертованість валюти – валюта, обмін якої на іноземну валюту обмежений; обмеження можуть стосуватися певних операцій або стосуватися певних суб'єктів (власників валюти).

РОЗДІЛ 6

Власна фінансова безпека

§ 10. ФІНАНСОВА ДОКУМЕНТАЦІЯ

Ви зрозумієте, що таке фінансові документи і яких видів вони бувають, навчитеся правильно їх заповнювати.

Ключові тези

1. Документи є підтвердженням факту, події, явища і можуть мати політичне, історичне, юридичне та економічне значення.
2. Письмовим доказом фактичного здійснення господарської операції або письмовим розпорядженням на право її здійснення є фінансовий документ.
3. Головне призначення фінансових документів полягає в тому, що вони повинні забезпечувати: повну схоронність грошових коштів та інших цінностей; точне виконання фінансових, банківських та інших операцій; своєчасне відображення виробничих операцій; запобігання фінансовим порушенням і зловживанням; складання бухгалтерської та іншої звітності; право здійснювати грошово-розрахункові операції у фінансових і банківських установах.
4. Правильно оформлений фінансовий документ повинен містити всі показники, потрібні для забезпечення повної інформації про виконану операцію, тому що документ, складений із порушенням установлених правил, не має юридичної (доказової) сили.
5. Використання комбінованих фінансових документів сприяє повноті і наочності обліковуваних операцій, спрощує і поліпшує їх використання у процесі опрацювання та зменшує саму їх кількість.
6. Важливі документи видають на все життя, але відновлювати їх у разі втрати дуже важко, тому дуже важливо ретельно їх зберігати.

Документи відіграють величезну роль у житті суспільства. Їх розрізняють за значимістю і характером. Документи є підтвердженням факту, події, явища. Вони можуть мати політичне, історичне, юридичне та економічне значення.

Наявність або відсутність будь-якого документа може змінити все життя людини. Ще більшу роль документ відіграє в житті суспільства, закріплюючи і відбиваючи в законах порядок організації та управління державою, правила поведінки людей, порядок їх взаємовідносин, прийняту мораль. Таким чином, документ може виконувати багато функцій і мати різні призначення.

? Що таке фінансовий документ

Фінансовий документ є письмовим доказом фактичного здійснення господарської операції або письмовим розпорядженням на право її здійснення.

Спосіб оформлення господарських операцій документами називається ***документацією.*** Документація є важливим елементом обліку: вона служить для первинного спостереження за господарськими операціями і є обов'язковою умовою для відображення їх у бухгалтерському обліку (*рис. 10.1*).

Рис. 10.1. **Призначення фінансових документів**

Документи, пов'язані з обліком та фінансовими діями приватних осіб, установ, організацій, підприємств, об'єднуються у групу ***обліково-фінансових документів.***

Документацією обліково-фінансового призначення вважається розписка, акт, відомість, накладна, список, таблиця, перелік, віза, субсидія, ваучер, приватизаційний сертифікат, довідка про присвоєння ідентифікаційного номера, платіжні відомості, відмови від акцепту, гарантійні листи, заяви-зобов'язання на одержання кредиту чи позики, заяви на відкриття рахунку в банку, заявки для організації купівлі-продажу, квитанції,

накладні (вимоги), свідоцтва із зразками підписів і відбитком печатки, переліки, платіжні доручення; доручення на представництво інтересів і на здійснення угод, на отримання власних гроші.

Документи мають ***практичне значення*** для попереднього і подальшого контролю за доцільністю і законністю господарських операцій. Попередній контроль здійснюють керівні працівники: підписуючи документ, вони беруть на себе відповідальність за законність операції, оформленої цим документом. Подальший контроль здійснюють облікові працівники при прийманні і опрацюванні документів, а також працівники податкових, фінансових і ревізійних органів. Цей контроль поширюється головним чином на виправдні документи для встановлення законності і господарської доцільності операцій, а також перевірки правильності оформлення самих документів.

Документи мають і ***правове (юридичне) значення*** як письмовий доказ здійснення господарських операцій, а тому використовуються судовими органами при розгляді господарських позовів. Судові органи визнають за документом доказову, юридичну силу в тому разі, якщо його складено своєчасно і належним чином оформлено.

? Як правильно оформити фінансовий документ

Від якості оформлення документів значною мірою залежать повнота і достовірність показників обліку і звітності. ***Тому до документів ставляться такі вимоги:***

- своєчасність складання,
- достовірність показників,
- правильність оформлення.

Правильно оформлений документ повинен містити всі показники, потрібні для забезпечення повної інформації про виконану операцію, які називаються його ***реквізитами.***

Кількість і зміст реквізитів визначаються характером операції і призначенням документа. Обов'язковими реквізитами кожного документа є: назва підприємства, від імені якого складено документ, або прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи; назва документа, його номер, код форми; дата складання документа (число, місяць, рік); зміст господарської операції та її вимірники (натуральні, трудові, грошовий); підписи осіб, відповідальних за здійснення операції й правильність її оформлення.

Залежно від характеру операції і технології опрацювання облікової інформації в документах можуть міститися й інші додаткові реквізити. Якщо документ не має будь-якого з обов'язкових реквізитів, він втрачає свою юридичну (доказову) силу і не може бути підставою для облікових записів.

Документи повинні складатися чітко, розбірливо, без підчисток, забруднень та інших дефектів, які б викликали сумнів щодо дійсності документа і правильності господарської операції. Вільні рядки в документах повинні прокреслюватися.

Помилки в первинних документах (неправильний текст або суму) закреслюють тонкою рискою так, щоб можна було прочитати закреслене, а зверху пишуть правильний текст або суму. Виправлення помилок повинно бути застережено написом «Виправлено» і підтверджено підписами осіб, які підписали цей документ, із зазначенням дати виправлення. Якщо помилку виявили облікові працівники в документі, складеному не в бухгалтерії, про необхідність її виправлення повідомляють осіб, які допустили помилку. Вони також повинні підписувати застереження про зроблені виправлення.

Документи, складені з порушенням установлених правил, не мають юридичної (доказової) сили. У касових і банківських документах ніякі виправлення не допускається.

Документи, пов'язані з оформленням грошових операцій (грошові чеки, векселі тощо), складають на спеціальних бланках, які виготовляють таким чином, щоб у них не можна було зробити ніяких виправлень (наприклад, друкують бланки таких документів на папері з водяними знаками тощо), їх називають бланками суворого обліку і за зберіганням та використанням їх встановлюють контроль. Якщо при складанні документа на такому бланку допущено помилку, через що бланк було зіпсовано, то він погашається перекреслюванням або надрізуванням і зберігається для наступної перевірки використання бланків цих документів. Замість зіпсованого виписують новий, правильний документ.

За достовірність інформації, що міститься в документі, і якісне його складання несуть відповідальність особи, які підписали документ.

? Які існують види фінансових документів

За ***призначенням документи поділяють***: на розпорядчі, виправдні (виконавчі), бухгалтерського оформлення і комбіновані.

Розпорядчими називають документи, які містять розпорядження (наказ, завдання) на здійснення господарської операції. До них належать чеки на одержання грошових коштів у банку, платіжні доручення банку на перерахування коштів, довіреності на отримання матеріальних цінностей та ін.

Виправдними (виконавчими) називають документи, які підтверджують факт здійснення господарської операції (тобто містять дані про її виконання),

а тому служать обґрунтуванням для облікових записів. До них належать витяги банку з поточного або іншого рахунку підприємства чи особи, акти, квитанції, авансові звіти та ін. Для виконавців (банків, матеріально відповідальних осіб тощо) вони є виправданням у використанні коштів або матеріальних цінностей.

Документи бухгалтерського оформлення складають самі працівники бухгалтерії на підставі відповідних виправдних документів або даних поточного обліку для технічної підготовки облікових записів. До таких документів належать меморіальні ордери, бухгалтерські довідки, розрахунки (наприклад, відомості нарахування амортизації основних засобів, розподілу загальновиробничих витрат, звітні калькуляції та ін.). Документи бухгалтерського оформлення самостійного значення не мають, вони не відображають безпосередньо господарської операції; їхнє призначення полягає в технічній підготовці облікових записів.

Комбінованими називають документи, які за своїм призначенням виконують функції двох і навіть трьох документів (розпорядчих, виконавчих і бухгалтерського оформлення), До них належать прибуткові і видаткові касові ордери, лімітно-забірні карти, наряди на виконання робіт та ін. Так, видатковий касовий ордер, переданий для виконання касирові, є розпорядчим документом; після того як касир видасть гроші, а одержувач поставить свій підпис на ордері в їх отриманні, цей документ є виправдним; нарешті, після зазначення на цьому ордері кореспондуючих рахунків він виконує функції документа бухгалтерського оформлення.

Використання комбінованих документів сприяє повноті й наочності обліковуваних операцій, спрощує і поліпшує використання документів у процесі їх опрацювання, зменшує кількість самих документів.

За ***терміном зберігання*** розподіляють:

документи постійного строку зберігання (договори дарування, акти приймання-передавання цінних речей, зобов’язань, довідки, звіти, приватизаційні сертифікати);

документи з установленим терміном зберігання, після закінчення якого вони можуть бути знищені. Документи цієї групи, у свою чергу, поділяють:

– на документи тривалого терміну зберігання (більше ніж 10 років);

– документи тимчасового (до 10 років) строку зберігання (чеки, квитанції, платіжні доручення).

В окрему групу виділяють ***документи щодо особового складу.*** Це пов’язано з тривалим терміном зберігання (до 75 років), а також особливою важливістю таких документів для працівників підприємства при призначенні пенсій і різних видів допомоги [особові справи, особові картки (Т2, Т2а), накази про рух кадрів, особові рахунки на видачу заробітної плати, контракти з працівниками].

Між тим умовно всі документи можна розподілити на важливі і тимчасові. Перші видають на все життя, та відновлювати їх у разі втрати

дуже важко. Тому дуже важливо ретельно їх зберігати. Краще покласти документи в домашній сейф або в банківську скриньку, а вдома зберігати тільки їхні копії, які слід зробити в будь-якому разі і зберігати окремо від оригіналу – так при втраті документи легше відновити. Другі – квитанції, чеки, рахунки – потрібно час від часу переглядати і викидати після закінчення терміну їх зберігання.

? Які документи ми використовуємо в повсякденному житті

У повсякденному житті найчастіше використовуються довідки про доходи, розрахункові чеки, договори, розписки, доручення, контракти, акти, відомості, квитанції.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Що таке фінансові документи?
2. Навіщо потрібні фінансові документи і чому ми повинні зберігати копію кожного договору, який ми підписуємо?
3. Які є види фінансових документів?
4. Які документи використовуються в повсякденному житті?
5. Наведіть приклади, які документи зберігаються у вашій родині.
6. Які фінансові документи відносять до категорії постійних, які – до тимчасових? Як довго слід зберігати тимчасові документи?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Чому важливо зберігати кожну копію фінансового документа, яку ви підписуєте?
2. Обговоріть, що може слугувати підтвердженням у вашому діалозі з фінансовою компанією.
3. Які фінансові документи зберігаються у вас удома?

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Акт – документ правової чинності, в якому констатуються або підтверджуються факти, події, пов’язані з діяльністю підприємств, установ чи їхніх структурних підрозділів, вчинками посадових осіб.

Відомість – різновид обліково-фінансового документа, який найчастіше використовується в бухгалтерській справі, у системі банку та ін.

Довідка про доходи – документ, який визначають банки, щоб переконатися у платоспроможності позичальника (форма № 2 – НДФЛ).

Договір – письмова угода двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення господарських взаємовідносин. Договір може бути укладений між приватними особами й організацією та між організаціями. Цивільний кодекс передбачає різні типи договорів.

Доручення – письмове повідомлення, за яким організація чи окрема особа надає право іншій особі від її імені здійснювати певні юридичні чинності або отримувати матеріальні цінності.

Квитанція – розписка в офіційному вигляді встановленої форми в прийманні грошових коштів, документів, матеріальних цінностей.

Контракт – правовий документ, що засвідчує певну домовленість між підприємством, організацією чи установою і працівником про умови спільної виробничої й творчої діяльності. Згідно із законами України «Про підприємство», «Про власність», «Про освіту», громадяни через контракт реалізують право розпоряджатися своїми здібностями до праці.

Розписка – письмове підтвердження певної дії, що відбулась, – передавання й отримання документів, товарів, грощей від підприємства або приватної особи.

Розрахунковий чек – розрахунковий документ, що містить письмове доручення власника рахунку (чекодавця) банку-емітентові, в якому відкрито його рахунок, про сплату чекодержателеві зазначеної в чеку суми коштів.

Фінансовий документ є письмовим доказом фактичного здійснення господарської операції або письмовим розпорядженням на право її здійснення.

§ 11. ОБАЧЛИВА ФІНАНСОВА ПОВЕДІНКА

Ви навчитеся обачливої фінансової поведінки.

Ключові тези

1. Економіка – це господарство країни, яке впливає на всіх нас. Коли економіка в країні міцна і швидко зростає, добробут людей підвищується, і навпаки, коли починається економічний спад, це може призвести до високого рівня безробіття і падіння добробуту населення.
2. Фінансова безпека людини досягається за умови раціонального, обачливого використання власних заощаджень.
3. Обачлива фінансова поведінка людини формується на основі визначення цінності грошей, уміння ефективно їх використовувати.
4. Банківські установи допоможуть забезпечити захист ваших заощаджень шляхом надання послуг з відкриття поточних та ощадних рахунків.

Економіка – це господарський каркас країни.

Економіка впливає на всіх нас. Якщо в країні ринкова економіка, то ціни визначаються наявною пропозицією будь-якого товару і попитом на нього, або тією кількістю товару, яку покупці хочуть купити. Коли економіка в країні стабільна і швидко зростає, ціни, як правило, є стабільними, рівень безробіття низький, а інфляція помірна. Коли починається економічний спад, а це – напружений період для країни, рівень безробіття зростає, добробут населення погіршується.

? Як ти залежиш від економіки

Припустимо, на полудень ви завжди їсте шоколадний батончик. Зазвичай він коштує 50 копійок, тобто на 1 гривню можна купити два батончики.

Але що станеться, якщо ціна батончика зросте до 60 копійок?

Тепер на одну гривню ви зможете купити тільки один батончик або ж будете платити 1 гривню і 20 копійок за два батончики.

Ось що робить інфляція – через неї купівельна спроможність грошей зменшується!

? Що таке фінансова безпека

Правильне фінансове планування – ключ до досягнення фінансової безпеки.

Фінансова безпека – стан, за якого люди впевнені у своїй захищеності з фінансового погляду, а також знають, що вони можуть заробити, зібрати і вкласти достатню кількість грошей, щоб досягти своїх цілей.

Ви досягаєте фінансової безпеки, коли можете заробити, заощадити і вкласти достатньо грошей для реалізації ваших цілей. Наприклад, ви хочете купити велосипед, комп'ютер, вступити до інституту. У кожної з цих цілей різна фінансова цінність, і для їх досягнення необхідна різна кількість часу. Пам'ятайте про те, що ***мета – це не просто мрія, мету потрібно запланувати і працювати над її досягненням***!

Фінансова безпека =

= Освіта + Робота + Накопичення + Грошові вкладення

? Що таке фінансовий план

Щоб досягти фінансової безпеки, потрібно скласти план. *Фінансовий план* – це схема, яка відображає ваше фінансове становище в певний момент (скільки грошей ви отримуєте, витрачаєте, скільки грошей ви заощадили). Також у цій схемі вказуються ваші фінансові цілі і способи досягнення цих цілей.

Час, який знадобиться на складання фінансового плану, буде витрачено недарма. Якщо ви складете реальний план, який зможете реалізувати і будете його дотримуватися, то зможете домогтися короткострокових, середньострокових і довгострокових цілей.

Подумайте про те, що б вам хотілося мати, підрахуйте, скільки потрібно відкладати щотижня і скільки часу буде потрібно, щоб накопичити потрібну суму. Повірте, це зовсім не важко, зате ви гідно оціните ті речі, які купите на зібрані гроші. Крім того, у вас вироблятиметься звичка діяти за фінансовим планом. А коли ви виростете, ця звичка допоможе вам досягти фінансової безпеки, до якої ви прагнете.

? Яка ціна грошей

Спробуймо розібратися, звідки беруться гроші.

«З батькового гаманця чи маминої сумочки».

І це правильна відповідь школяра, але необхідно розуміти, що гроші – це винагорода за працю наших батьків, їхню майстерність. Гаманець і сумочка – останні ланки складного ланцюжка. Поки ти сам не почнеш працювати, ніколи не дізнаєшся про справжню ціну грошей.

Ось яку історію розповідають батьки своїм дітям.

Син багатих батьків зростав у добробуті і ні в чому не знав відмови. Що б він не попросив, йому купували. Але він ніколи не просив грошей, тому що був ще маленьким. І ось одного разу він прийшов до батька і попросив 10 гривень. «Тобі вже шістнадцять, – сказав батько, – піди і зароби сам». Отримавши таку відмову, хлопчик образився і пішов до мами. Вона дала йому 10 гривень. Бажаючи помститися батькові за образу, син показав йому гроші і сказав: «Ось, заробив!» Тато взяв купюру і спалив. 10 гривень згоріли миттєво. Від образи хлопчик мало не плакав. «Ти не заробив цих грошей. Ти обманув мене, – сказав батько, – тепер ти тим більше не отримаєш ані копійки». Цього разу син розлютився. Він пішов на бензоколонку і домовився, що буде допомагати заправляти машини, поки не заробить 100 гривень. Зі своїми заробленими грошима він знову прийшов до батька. Реакція батька вразила хлопчика: той узяв гроші і без вагань кинув їх у вогонь. Розлючений син руками розгрібав жар, щоб урятувати гроші. «Ось тепер я вірю: ці гроші ти заробив. За них ти готовий полізти у вогонь, бо ти тепер знаєш ціну грошам».

Яка мораль цієї історії? Яка для тебе ціна грошей? Чому різна робота по-різному оцінюється?

? Як не витрачати зайвого

Чому грошей постійно не вистачає?

Як казав Вінні-Пух, мед якщо є, то його відразу немає. Так само і гроші. Як тільки вони з’являються, відразу ж кудись зникають. І проблема не стільки в їхній кількості, скільки в бажанні негайно їх витратити. Тобто перший ворог грошей – ми самі, якщо наші бажання випереджають наші

можливості. У гонитві за фінансовим благополуччям ми прагнемо заробити якомога більше грошей.

А потім з'ясовується: що більше грошей, то більше бажань. Відчуття нестачі грошей не зникає. Так ми потрапляємо в замкнене коло і ходимо по ньому. Ми витрачаємо всі свої сили і час, щоб придбати щось модне. Але, по суті, лише робимо черговий крок, анітрохи не наближаючись до своєї ***мети*** – ***фінансової стабільності.***

А тим часом перший крок для виходу із замкнутого кола дуже простий – розумне планування витрат і контроль за ними. Це зовсім не означає, що треба відмовитися від покупок і задоволень. Потрібно лише зрозуміти, що дійсно необхідно, а без чого можна обійтися, і спланувати свої витрати, виходячи з доступних засобів. Такий план називається ***бюджетом***.

Чому, на твій погляд, люди часто скаржаться на брак грошей? Що, на твою думку, можна вважати фінансовим благополуччям?

? Як ти витрачаєш свої гроші

Часто ми здійснюємо покупки під впливом реклами.

Питання в тому, наскільки ці витрати усвідомлені, а покупки – необхідні. Досить часто виникає ситуація, коли ми шкодуємо, що витратили гроші, тому що річ, яку так хотілося мати, – непотрібна. Але усвідомлення цього приходить уже після того, як річ куплена. А потім ще з'ясовується, що її утримання обходиться у кругленьку суму.

Ярославові на 16-річчя батьки подарували 1 тисячу гривень. У Ярослава була мрія – новий велосипед. Проте однокласники порадили: «Ти б краще купив собі скутер, як Толик з 11-го В. Усі заздритимуть тобі!» Правда, за ці гроші Ярослав міг купити тільки старий скутер. Та з'ясувалося, що той же Толик із радістю згоден продати свій. Угода відбулася у дворі наступного дня. Ярослав був у захваті. Однак радість тривала недовго. Бензин «з'їдав» майже всі кишенькові гроші. Але це було тільки початком неприємностей. Вік скутера почав нагадувати про себе. На ремонт гроші довелося брати в батьків. Інтерес оточення до скутера швидко згас.

Ярослав пошкодував, що піддався спокусі і даремно витратив гроші. Він сказав Толику: «Я так тобі заздрив, поки не купив у тебе скутер! А тепер сам готовий швидше від нього позбутися». «Усе правильно, – відповів Толик. – Адже ти бачив тільки як я катаюся, але жодного разу не запитав, скільки часу і грошей я витрачаю на нього».

Щоб не повторювати чужі помилки, перед великою покупкою постав собі три запитання (*рис. 11.1*):

Рис. 11.1. **Запитання, які треба поставити перед великою покупкою**

1. Чи потрібна мені ця річ?

Для вибору правильної відповіді є один хороший тест: проживи без цієї речі ще тиждень, а потім повернися до питання про покупку. Якщо відповідь буде «Так!», то ти, швидше за все, не пошкодуєш про витрачені гроші.

2. Скільки коштує ця річ?

Вартість речі складається не тільки з її ціни, яку ти бачиш у момент купівлі. Це ще й витрати на утримання, які можна і потрібно розрахувати. Наприклад, у випадку зі скутером треба дізнатися його витрати пального й оцінити вартість технічного обслуговування залежно від моделі і пробігу.

3. Наскільки легко можна потім продати цю річ?

Якщо річ із часом мало втрачає в ціні і легко знайти на неї покупця, то при купівлі в тебе менше ризику викинути гроші на вітер. Частину витрачених коштів можна буде повернути, якщо буде бажання.

Ці три питання – лише початок нелегкої боротьби за фінансове благополуччя. Кожен може доповнити їх своїми питаннями, які допоможуть уникнути зайвих покупок.

? Використання банківських послуг

Формуючи власну обачливу фінансову поведінку, простіше і зручніше всього зберігати заощадження в банку. Банки не тільки пропонують вам безліч послуг, вони також відповідають за збереження і безпеку ваших грошей.

Банки пропонують різні види поточних і ощадних рахунків. Для того, щоб користуватися деякими видами поточних рахунків, потрібно платити комісію за щорічне обслуговування, але є рахунки, користуватися якими можна безкоштовно за умови, що на рахунку є певна кількість грошей. Також

банки пропонують поточні рахунки та картки, розроблені спеціально для учнів та їхніх батьків.

Зазвичай банк платить відсоток власникам ощадних рахунків. Це плата за те, що банк користується вашими грошима. Поточний рахунок дозволяє вам легко використовувати гроші, які ви вносите на цей рахунок, або користуватися картою, щоб оплачувати покупки.

Досить актуальним сьогодні є управління банківськими рахунками через Інтернет. Це дозволяє вам перевіряти рахунок через Інтернет і переводити гроші електронним способом із рахунку на рахунок. Тому особисто немає потреби йти в банк, що дуже зручно.

Ви коли-небудь чули вислів «Ваші гроші повинні працювати»? Це означає, що за правильного інвестування та заощадження з часом кількість грошей збільшиться.

У кожного була ситуація, коли потрібно накопичити гроші. Найпростіший спосіб – відкладати в скарбничку. Однак у цьому разі справжнього накопичення не відбувається. Шоколадка, яка раніше коштувала 7 гривень, сьогодні коштує вже 12 гривень. Згодом товари, як правило, дорожчають, а гроші знецінюються – це економічне явище називається, як ми вже знаємо, інфляцією.

Скарбничка від інфляції не захистить. Потрібен інший спосіб. Наприклад, банківський депозит.

Що дає депозит:

- ***фіксовану прибутковість*** – відсотки, які нараховуються на суму вкладу;
- ***надійність*** – у разі банкрутства банку Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) поверне гроші (до 150 тисяч гривень);
- ***доступність*** – гроші з рахунку можна зняти в будь-який момент, правда, із втратою відсотків.

Що не дає депозит:

- ***можливості примножити свої заощадження*** – у депозиту невелика прибутковість, яка найчастіше близька до рівня інфляції.

Як вибрати депозит:

- ***обрати оптимальний вид депозиту***.

Наприклад, якщо треба накопичити протягом року на комп'ютер, то найбільш доцільним буде поповнюваний депозит, на який можна вносити будь-яку суму в будь-який час. Але не слід забувати: що більш гнучкі умови депозиту, то нижча відсоткова ставка за ним;

- *обрати таку валюту депозиту, в якій планується покупка*. Наприклад, якщо ви вирішили накопичити на закордонні канікули, то краще відкривати депозит в євро. Це дозволить вам уникнути зайвих витрат у разі зростання курсу євро;
- *знайти надійний банк із найкращими умовами.*

Не забудьте порівняти умови обраного вами депозиту в різних банках.

? Використання платіжних карток

Плануючи щоденні витрати, кожен із нас стикається з нагальним питанням:

Скільки взяти зі собою грошей?

Якщо мало – може не вистачити. Якщо багато – то навіщо? Раптом вкрадуть або витратиш?

Якщо йдеться про закордонну поїздку, то виникає ще кілька питань:

- Де краще обміняти валюту: вдома чи за кордоном?
- Що робити з валютою, що залишилася після поїздки? І т. д. і т. п.

У результаті ми отримуємо безліч проблем і головний біль. Однак є сучасний інструмент – ***платіжна картка***, завдяки якій усі ці питання вже вирішені. Однак треба розуміти, що універсальної картки на всі випадки життя не існує. Є різні типи карток, і треба вміти обрати потрібну.

Перелік характеристик і функцій, які може мати банківська картка, величезний. Тому важливо із самого початку визначити, що потрібно саме вам для вирішення конкретних завдань. І обрати оптимальний варіант картки.

Що дає платіжна картка:

- ***зберігає гроші.*** У разі крадіжки або втрати банківської картки ти повинен якомога швидше її заблокувати. Тоді зловмисники не зможуть скористатися грошима, і втрати обмежаться незначною комісією за перевипуск картки;
- ***допомагає заощаджувати.*** У закордонну поїздку банківська картка дозволяє оплачувати покупки без потреби заздалегідь обмінювати гривні на місцеву валюту. Наприкінці поїздки в тебе на руках не залишиться зайвої суми в місцевій валюті, і ти не будеш переплачувати за зворотний обмін на гривні. Як правило, безготівковий курс, за яким гривні переводяться в місцеву валюту, вигідніше, ніж курс в обмінних пунктах.

  Знижки і бонуси, якими доповнюють свої картки багато банків, дозволяють економити при покупках.

Чого не дає платіжна картка:

Картка не звільняє від необхідності знати і дотримуватися правил безпеки, а саме:

- зберігати всі документи (чеки і сліпи), що підтверджують операції на картці;
- не передавати картку третім особам;
- не повідомляти нікому *PIN*-код і не зберігати його в одному місці з карткою;
- не підписувати чек, не перевіривши суму платежу;
- зберігати в надійному місці номер телефону банку, що випустив картку.

Як обрати платіжну картку:

- Обирай картку тієї міжнародної платіжної системи, яку приймають у країні, де ти збираєшся жити і подорожувати. Найбільш поширеними є *Visa* і *MasterCard*.
- З'ясуй, якою буде комісія за зняття готівки в банкоматах твого банку та інших банків.
- Дізнайся про можливість онлайн-доступу до рахунку карти і *sms*-оповіщення про здійснення платежу. Це допоможе контролювати рух грошей на картці.
- З'ясуй наявність дисконтних і бонусних програм, які допоможуть тобі економити.

? Як не допустити крадіжки персональних даних

Крадіжка персональних даних – серйозний злочин у низці розвинених країн. Якщо ви опинилися жертвою такого злочину, у вас можуть виникнути труднощі при отриманні кредиту чи оформленні кредитної картки.

У разі з крадіжкою фінансової інформації шахрай прикидається, ніби в нього є рахунок у тому ж банку, що й у вас. Для цього він отримує особисті дані іншої особи, використовуючи для цього її кредитні картки, чеки, бланки для внеску депозиту. Потім шахрай застосовує цю інформацію, щоб отримати доступ до грошей через банкомати, Інтернет або навіть в одній із філій банку, в якому ця особа має рахунок.

Незважаючи на те, що немає надійного способу цілком і повністю захиститися від шахрайства, можна знизити шанси стати жертвою шахраїв і звести до мінімуму наслідки крадіжки.

- Приберіть із гаманця будь-які речі, які можуть містити ваші банківські реквізити.
- Не передавайте жодних особистих даних телефоном, якщо сумніваєтеся в людині, з якою говорите.
- Тримайте список усіх рахунків у безпечному місці.
- Кожен місяць переглядайте витяги з рахунків, щоб перевірити, що вони збігаються з вашими підрахунками і що з вашого рахунку без вашого відома гроші не знімали.

ПІДСУМКИ

1. Загальна економічна ситуація в країні має безпосередній вплив на кожного громадянина. Кожен із нас може гостро відчувати інфляцію та безробіття.

2. Обачлива фінансова поведінка формується на основі розуміння цінності грошей, умінні ними «розумно» розпоряджатися.
3. За правильного інвестування та накопичення з часом кількість грошей збільшиться.
4. Співпрацюючи з банківськими установами та використовуючи банківські картки, слід пам'ятати про існування загрози крадіжки цих карток або будь-якої іншої персональної інформації. Незважаючи на те, що немає надійного способу цілком і повністю захиститися від такого злочину, все ж таки можна знизити шанси стати жертвою шахраїв і звести до мінімуму наслідки крадіжки, якщо дотримувати наданих рекомендацій.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Що таке фінансова безпека та які можливі шляхи її забезпечення?
2. Що таке гроші? Як ефективніше використовувати гроші, щоб забезпечити власну фінансову стабільність?
3. Якими послугами банків можна скористатися для заощадження грошей?
4. Чи виникають загрози при використанні банківських карток? Як можна захистити себе в разі існування таких загроз?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Що ви розумієте під «обачливою фінансовою поведінкою»?
2. Як ви для себе визначаєте цінність грошей? Яким шляхом ви плануєте отримувати гроші для особистих потреб?
3. Чому, на вашу думку, важливо формувати обачливу фінансову поведінку? *Відповідь обґрунтуйте.*

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Акція – емісійний цінний папір, що закріплює права її власника (акціонера) на отримання частини прибутку акціонерного суспільства у формі дивідендів, на участь в управлінні АТ і на частину майна, що залишається після його ліквідації.

Банк – це кредитно-фінансова установа, що зберігає кошти і капіталовкладення, надає кредити та здійснює послуги з фінансових операцій.

Банківська картка – це грошовий документ, який засвідчує наявність рахунку її власника у кредитній установі.

Крадіжка персональних даних – це серьозний злочин у низці розвинених країн. Якщо ви опинилися жертвою такого злочину, у вас ожуть виникнути труднощі при отриманні кредиту чи оформленні кредитної картки. У разі крадіжки фінансової інформації шахрай прикидається, ніби в нього є рахунок у тому ж банку, що й у вас. Для цього він отримує особисті дані іншої особи, використовуючи для цього її кредитні картки, чеки, бланки для внеску депозиту. Потім шахрай застосовує цю інформацію, щоб отримати доступ до грошей через банкомати, Інтернет або навіть в одній з філій банку, в якому ця особа має рахунок.

Облігація – це угода, згідно з якою емітент зобов'язується повернути інвесторові зайняту в нього суму, а також виплачувати відсоток протягом певного часу. Облігація фактично являє собою документ, що підтвержує наявність боргу. який можна продавати і купувати. Облігація є борговим цінним папером.

Ощадний рахунок – рахунок, який відкривають банки особам для зберігання та поступового нагромадження коштів.

Фінансова безпека – стан, за якого люди впевнені у своїй захищеності з фінансового погляду, а також знають, що вони можуть заробити, зібрати і вкласти достатню кількість грошей, щоб досягти своїх цілей.

Фінансовий план – схема, яка відображає фінансове становище в певний момент (скільки грошей ви отримуєте, витрачаєте, скільки грошей ви накопичили), у цій схемі вказуються ваші фінансові цілі і способи їх досягнення.

РОЗДІЛ 7

Депозити

§ 12. БАНКІВСЬКІ ДЕПОЗИТИ

Ви ознайомитеся із сутністю банківських депозитів, їхніми різновидами, особливостями поточних і строкових депозитів, правилами укладення депозитного договору; зрозумієте залежність процентної ставки за депозитом від терміну, будете вміти розрахувати суму доходу за депозитом.

Ключові тези

1. Банки у своїй діяльності використовують здебільшого залучені кошти. Одним з основних джерел таких коштів є заощадження населення.
2. Населення може розміщувати тимчасово вільні кошти на банківські депозити.
3. Залежно від цілей вкладення грошей вкладники можуть обирати різні види депозитів: поточні – якщо гроші вкладаються з метою здійснення безготівкових розрахунків; строкові – якщо гроші вкладаються з метою накопичення та отримання доходу. Депозитні відносини між вкладником і банком оформлюються депозитною угодою.
4. Процентна ставка за депозитом залежить від багатьох чинників, проте основну роль серед них відіграють термін і цілі вкладення грошей.
5. Для гарантування поверненості коштів вкладників банків у більшості країн створено системи страхування депозитів, що забезпечують відшкодування втрачених коштів вкладникам збанкрутілих банків.

? Що таке банківські депозити

Банківські депозити (вклади) є одним із найпоширеніших інструментів заощаджень і відіграють важливу роль у формуванні ресурсів банків.

Згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність» **банківською діяльністю називається залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах і на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.** Тобто приймання вкладів від юридичних і фізичних осіб є однією із трьох основних банківських операцій.

Комерційні банки самостійно встановлюють процентні ставки та комісійну винагороду за своїми операціями. Згідно із Законом, банку забороняється встановлювати процентні ставки та комісійні винагороди на рівні, нижчому від собівартості банківських послуг.

? Які види депозитів виділено в українському законодавстві

Відповідно до чинної нормативно-правової бази, банки відкривають фізичним особам поточні та вкладні (депозитні) рахунки.

Поточні рахунки призначені для обліку коштів фізичних осіб «до запитання», використовуються ними для зберігання коштів та проведення безготівкових розрахунків у національній валюті з іншими фізичними та юридичними особами. Їх відкривають на підставі заяви фізичної особи; документа, що засвідчує особу; договору на відкриття та обслуговування рахунку між установою банку і громадянином; картки зі зразком підпису, який надається у присутності працівника банку і він же його засвідчує. Виконання операцій на поточних рахунках здійснюється на підставі розрахункових документів у готівковій і безготівковій формах.

Вкладні рахунки відкривають на підставі договору про відкриття вкладного рахунку з видаванням вкладникові вкладного документа. Таким документом може бути ощадна книжка (іменна чи на пред'явника) або інший, виданий банком документ, що засвідчує укладення договору. Вкладні рахунки призначені для обліку коштів, внесених на визначений у договорі строк. Кошти на ці рахунки можуть бути внесені готівкою, перераховані з власного вкладного рахунку в іншому банку або з поточного рахунку в національній чи іноземній валюті.

Проте на практиці існує набагато більше ознак, за якими можна класифікувати депозити населення. Одні з ознак з'явилися давно, пройшли певну апробацію практикою і стали класичними для більшості банків країн із розвиненою ринковою економікою, інші – виникли недавно, у зв'язку з розвитком і вдосконаленням банківської практики. За незначних змін умов уже відомих, класичних видів депозитів з'являються нові їх види, які повніше враховують потреби вкладників (*табл. 12.1*).

Таблиця 12.1

Класифікація банківських депозитів фізичних осіб

Класифікаційні ознаки	Види депозитів
Призначення депозиту	Поточний (до запитання)
	Строковий
	Ощадний
Оформлення депозиту	Угода
	Ощадний (депозитний) сертифікат
	Ощадна книжка
Розпорядження депозитом	Іменний
	Анонімний
	Кодований

Закінчення табл. 12.1

Класифікаційні ознаки	Види депозитів
Валюта депозиту	У національній валюті
	В іноземній валюті
Оподаткування процентів	Оподатковуваний
	Неоподатковуваний
Можливість капіталізації процентів	Без капіталізації процентів
	З капіталізацією процентів
Періодичність виплати процентів	З періодичною виплатою (щомісячно, щоквартально, щорічно)
	З авансовою виплатою
	З виплатою на вимогу
Нарахування процентів	Безпроцентні
	З фіксованою процентною ставкою
	З плаваючою процентною ставкою
Спосіб вилучення	З попереднім повідомленням про вилучення
	Без попереднього повідомлення про вилучення
	З обмеженнями у вилученні коштів
Можливість одержання додаткових послуг	Без додаткових послуг
	З правом одержання пільгового кредиту
	З правом одержання безоплатних послуг
	З правом одержання додаткових пільг

Визначальним критерієм у наведеній класифікації є призначення депозиту. Всі інші класифікаційні ознаки тією чи іншою мірою переплітаються з поділом депозитів на поточні, строкові та ощадні.

? Які види депозитів можна виділити за призначенням

Поточні депозити (вклади до запитання) призначені для здійснення розрахунків, є високоліквідними, розміщуються в банках на поточних і контокорентних рахунках та можуть у будь-який час на вимогу клієнта бути поповнені або вилучені, причому як частково, так і повністю, у безготівковій чи готівковій формі. Кошти, розміщені на поточному рахунку, вкладник може вилучити в межах кредитового залишку, а розміщені на контокорентному рахунку – не лише вилучити, а отримати ще й банківський кредит. Нестабільність вкладів до запитання обмежує можливість використання їх банками, тому депозитний процент власникам таких вкладів виплачується низький або не виплачується зовсім. Для покриття своїх витрат,

пов'язаних із веденням поточних рахунків, банк може стягувати з клієнта комісійну винагороду, яка може утримуватися з депозитного процента. Деякі банки не стягують комісії з безпроцентних поточних рахунків за умови зберігання на них стабільного залишку не нижче від обумовленого рівня. Незважаючи на те, що кошти до запитання дуже ліквідні, їх сумарні стабільні залишки на поточних рахунках дають банкам змогу користуватися ними з вигодою для себе. Стимулюючи приріст вкладів до запитання, банки підвищують якість обслуговування клієнтів і пропонують їм додаткові послуги. Це досягається різними шляхами, зокрема: придбанням власниками коштів до запитання ощадних сертифікатів чи банківських векселів; застосуванням пластикових карток і заставних депозитів; інформаційно-консультаційним обслуговуванням клієнтів, розробленням і реалізацією «продуктів» фінансового інжинірингу.

Строкові депозити можуть бути двох видів:

- власне строкові депозити, коли кошти повертаються вкладникові тільки після закінчення встановленого строку, до цього вони перебувають у повному розпорядженні банку;
- депозити з попереднім повідомленням про вилучення коштів. Вони передбачають надходження до банку повідомлення вкладника про дострокове вилучення коштів. Строк надання повідомлення заздалегідь обумовлюється в угоді між вкладником і банком. У такому разі депозитний процент може знижуватися до рівня, передбаченого за вкладами до запитання.

Ощадні депозити призначені для нагромадження і вкладення грошових заощаджень. Для них характерним є повільне, плавне зростання, а також те, що використання цих депозитів здебільшого відбувається через тривалий проміжок часу. Вони не мають фіксованого строку зберігання, не призначені для поточних розрахунків або із самого початку вкладені не на заздалегідь обумовлений строк. Інша особливість цих депозитів – видача власникові іменного свідоцтва (наприклад, у формі ощадної книжки). Вилучення коштів з ощадного депозиту регламентується в депозитному договорі, можливе після подання вкладником до банку попереднього повідомлення. Строк повідомлення про вилучення коштів може визначатися законодавчо або в індивідуальному порядку в депозитній угоді.

? Від чого залежить процентна ставка за депозитом

Існує прямо пропорційний зв'язок між строком вкладення грошей на депозит і величиною процентної ставки. Наприклад, якщо розмістити строковий депозит у гривнях у банку терміном на 3 місяці, то можна отримати 12% річних. Якщо ж розмістити депозит на 12 місяців, то ставка зросте до 15% річних.

Слід розуміти, що величина процентної ставки здебільшого визначається на строк 1 рік. Тобто вклавши на депозит 1 000 грн строком на 1 рік під процентну ставку 15%, по закінченні терміну дії депозитної угоди ви отримаєте вкладені вами кошти і 150 грн процентів. У разі, коли кошти вкладені на період три місяці (за тієї же величини процентної ставки), сума процентів буде визначена пропорційно терміну депозиту – оскільки вашими коштами банк користувався ¼ року, то й сума процентів становитиме ¼ від річної (150/4 = 37,5 грн).

Величина процентної ставки може також залежати і від багатьох інших чинників, серед яких слід виділити і ризик вкладення грошей. Традиційно банки, які здійснюють більш ризиковані операції, пропонують своїм клієнтам вищий дохід за депозитами. У той же час банки, що проводять менш ризиковану політику, високі ставки за депозитами не встановлюють. Оцінимо рівень ставок за депозитами на прикладі окремих банків (*табл. 12.2*).

Таблиця 12.2

Приклад процентних ставок українських банків за депозитами у гривнях строком на один рік

Назва банку	Процентна ставка (% річних)	Мінімальна сума депозиту (грн)
Актив-банк	16,5	5 000
Дельта-банк	15,5	1 000
Піреус-банк	13,25	1 000
Промінвестбанк	12,6	5 000

Джерело. finance.ua.

За даними таблиці видно, що при вкладенні коштів на депозит терміном на один рік різниця у процентних ставках може сягати 4% річних. Тому вкладникові, перед тим як обрати банк для вкладення грошей, слід проаналізувати середній рівень процентних ставок за депозитами на ринку і прийняти зважене рішення.

Як відкрити депозит у банку

Потрібні документи для відкриття депозиту – паспорт (або документ, що його замінює) і довідка про присвоєння ідентифікаційного коду платника податків. **Депозитні відносини між вкладником і банком оформлюються шляхом укладення депозитного договору.** У ньому відображається:

- предмет договору (сума коштів, термін, процентна ставка тощо);
- обов'язки вкладника;
- обов'язки банку;

- права вкладника і банку;
- інші умови;
- юридичні адреси сторін.

Під час укладення депозитного договору слід звернути увагу на такі моменти:

- перевірити дати, зазначені в договорі: з якого числа відкривається депозит і коли закінчується його термін;
- перевірити, щоб обіцяна прибутковість відповідала тій, на яку ви розраховуєте. Якщо укладено строковий договір, змінювати ставку в односторонньому порядку банк не може. Вас повинні повідомити про намір змінити ставку, а ваше право – прийняти нові умови або ж забрати свої гроші, отримавши визначений відсоток за весь термін використання вкладу;
- обов'язково поцікавитися, чи стягує банк комісійні за відкриття та ведення рахунку, і якщо так – уточнити, як це відіб'ється на підсумковому проценті, отриманому вами після закінчення строку вкладу. За зарахування безготівкових коштів при видачі готівкою та за переказ банк може утримати комісію за затвердженими тарифами. Найчастіше це повідомляється дрібним шрифтом або взагалі відсутнє в договорі, і тоді потрібно дивитися додаткові документи;
- обов'язково прочитати всі додатки до договору, зокрема, ті, що стосуються обслуговування карткового рахунку (досить часто при укладенні депозитного договору банки «бонусом» оформлюють платіжні та кредитні картки). За користування платіжних карток банк може вводити додаткові тарифи, про які має бути інформація в додатках;
- ретельно ознайомитися з інформацією про штрафні санкції за дострокове вилучення депозиту;
- звернути увагу на термін повернення депозиту в разі розірвання договору (у більшості банків він займає від двох до п'яти робочих днів);
- при відкритті валютного депозиту слід поцікавитись, у якій валюті та за яким курсом будуть виплачуватися проценти;
- визначити, чи є в депозитному договорі пункт щодо автопролонгації – автоматичного продовження договору на чинних на поточний момент умовах. Окремі банки вимагають від клієнта за декілька днів до закінчення терміну дії договору написати заяву про намір забрати кошти з депозиту;
- переконатися, що на вашому примірнику договору банківського вкладу стоїть кругла печатка, інакше документ автоматично втрачає юридичну силу.

? Що таке страхування депозитів

Банки та інші фінансові установи стикаються у своїй роботі з різними ризиками і, як наслідок, виникає необхідність розроблення належних механізмів забезпечення стабільності фінансових систем. Однією з основних форм захисту на сьогодні є програми страхування депозитів. **Страхування депозитів** – надзвичайно корисний інструмент, що може протистояти банківським кризам як на макро-, так і на мікрорівні.

На макрорівні страхування депозитів дозволяє мінімізувати негативний вплив банківських ризиків і сприяє зміцненню довіри до банківської системи.

Щодо мікрорівня, то страхування депозитів захищає банківські рахунки населення; зберігає конкурентну рівновагу між банками різних потужностей і, загалом, захищає сам банк як посередника.

! Перша система страхування депозитів була створена 1933 року у Сполучених Штатах Америки в розпал світової економічної кризи («Великої депресії» 1929–1933 років). Її було започатковано для відновлення довіри до банківської системи, захисту вкладників і забезпечення надійності банківських послуг. У більшості країн Європи такі системи з'явилися у 1980-х роках.

В Україні система страхування депозитів була створена 1998 року – **Фонд гарантування вкладів фізичних осіб**. Учасниками Фонду є банки, філії іноземних банків, які мають банківську ліцензію на право здійснювати банківську діяльність. Статус учасника Фонду підтверджується свідоцтвом.

Серед основних завдань Фонду:

- забезпечення захисту прав фізичних осіб – вкладників банків, що сплачують внески до Фонду, шляхом відшкодування за рахунок коштів Фонду втрат за вкладами в разі банкрутства банків;
- здійснення організаційно-управлінських заходів з метою забезпечення виплати вкладникам сум відшкодування втрат;
- акумуляція коштів, які сплачують банки до Фонду, та інших коштів, призначених для відшкодування вкладникам втрат у разі недоступності вкладів.

Фонд гарантує вклади громадян, які розміщені в банках – учасниках Фонду в національній та іноземній валютах, включаючи відсотки, в розмірі вкладів, але **не більше ніж 150 000 грн** за вкладами в кожному банку, філії іноземного банку на день настання недоступності вкладів.

ПІДСУМКИ

1. Вкладники можуть вкладати тимчасово вільні кошти на поточні чи строкові банківські депозити.
2. Обираючи банк для вкладення грошей, потрібно звернути увагу не лише на величину процентної ставки за депозитами, але і на надійність і репутацію банку, оскільки банки, що проводять ризиковані операції, часто пропонують своїм вкладникам вищі процентні ставки.
3. Відкриваючи депозит, потрібно уважно прочитати угоду, ознайомитись з усіма додатковими умовами.
4. Запорукою надійності вкладення коштів у банк є його участь у Фонді гарантування вкладів фізичних осіб, про що банк зобов'язаний поінформувати вкладника.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Що таке депозит? Чи можемо ми сказати, що все, що ви маєте в банку, є депозитом? Чи є депозитом дебетова картка?
2. Що таке поточний рахунок? Чому можна сказати, що він є видом депозиту? У чому полягає основна мета такого рахунку?
3. Що таке строковий депозит? У чому полягає основна мета такого рахунку?
4. Навіщо банкам залучати депозити? Навіщо їм платити за депозитами? Чому різні банки готові платити різну ціну для залучення депозитів?
5. Що таке процентна ставка?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Як процентна ставка перетворюється на проценти за рахунком? Які інші чинники визначають суму нарахованих процентів?
2. Як ви можете відкрити депозит? Які документи потрібні для того, щоб відкрити депозитний рахунок?
3. Як ви можете забрати свої гроші та відсотки? Які документи вам слід надати?
4. Чи можете ви забрати ваш депозит до настання строку погашення?
5. Що таке страхування депозиту і як воно може вам допомогти? Як виглядає сертифікат участі в системі страхування депозитів, де

можна його знайти і як можна переконатися в тому, що він є дійсним?

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Депозитний договір – документ, яким оформлюються депозитні відносини вкладника і банку. У ньому відображаються сума депозиту, термін, процентна ставка, права та обов'язки вкладника і банку.

Страхування депозитів – страхування можливих втрат вкладників від неповернення банком їхніх вкладів. У разі настання страхового випадку вкладникам відшкодовують цілком або частково втрачені суми коштів. Таке відшкодування здійснюють системи страхування депозитів, що створені державою чи під її контролем.

Строковий депозит – рахунок, який відкриває банк клієнтові на договірній основі і кошти на який вносяться на обумовлений строк з метою отримання процента.

§ 13. НЕБАНКІВСЬКІ ДЕПОЗИТИ

Ви ознайомитесь із діяльністю небанківських фінансових установ у сфері залучення депозитів, зрозумієте суть діяльності кредитних спілок; зрозумієте, які переваги і ризики розміщення депозиту в небанківській фінансовій установі; будете вміти розпізнавати фінансові піраміди.

Ключові тези

1. Альтернативою банківським депозитам є вкладення коштів у небанківські фінансові установи – страхові компанії, пенсійні фонди, інвестиційні компанії, кредитні спілки тощо.
2. Діяльність кредитних спілок є найбільш близькою до банківської, вони також можуть залучати депозити населення. Але обслуговувати кредитні спілки можуть лише своїх членів.
3. Фінансові піраміди – одна із форм фінансового шахрайства, що передбачає сплату доходу за рахунок постійного залучення грошей від нових учасників.

Конкуренцію банкам при залученні депозитів у більшості країн становлять небанківські фінансові установи, які в останні десятиліття набувають ще більшого розвитку.

Небанківські фінансові установи (НФУ) – установи, що залучають грошові доходи та заощадження населення, підприємств і спеціалізуються на виконанні кількох операцій або обслуговуванні обмеженого кола клієнтів (нерідко на пільгових умовах).

? Чим відрізняються послуги небанківських фінансових установ від банківських

Небанківські фінансові установи можуть пропонувати значно ширший спектр фінансових інструментів, аніж банки. Це, у свою чергу, може створити додаткові стимули для залучення особистих заощаджень громадян. Проте в більшості випадків вкладники НФУ не можуть скористатися вкладеними коштами так вільно, як банківськими поточними депозитами. Як правило, ці кошти вкладаються на тривалий, заздалегідь визначений строк. Що довший цей строк, то з більшими ризиками пов’язане таке розміщення і вищі доходи воно приносить.

Нині в Україні працюють різні види НФУ, функції та назви яких, а також обсяги і типи операцій значно різняться. Найбільш поширеними є страхові компанії, пенсійні фонди, інвестиційні товариства, кредитні спілки.

Усі вони пропонують населенню певні альтернативи банківських депозитів, що дозволяють накопичувати кошти та отримувати дохід.

Страхові компанії пропонують своїм клієнтам такий вид страхування, як страхування життя, що за своєю суттю передбачає накопичення коштів упродовж тривалого періоду часу та їх повернення клієнтові з виплатою процента по закінченні терміну дії договору. Саме компанії зі страхування життя залучають більшу частину страхових внесків фізичних осіб.

Основним завданням **пенсійних фондів** є акумуляція грошових коштів, призначених для пенсійного забезпечення громадян після досягнення ними пенсійного віку. Приватні пенсійні фонди створюють різні фірми й корпорації для виплати пенсій та допомог своїм працівникам. Кошти цих фондів формуються за рахунок регулярних відрахувань із заробітної плати працівників, відрахувань із прибутку підприємств, а також за рахунок прибутку від операцій самих фондів. Система приватних пенсійних фондів у нашій державі поки що розвинута слабо, що значною мірою пов'язано з недовірою населення до подібних установ, а також із проблемами стосовно вкладення залучених коштів.

Інвестиційні фонди та компанії працюють на ринку цінних паперів і акумулюють грошові кошти приватних інвесторів (переважно населення) та вкладають їх в акції й облігації різних підприємств у власній країні чи за кордоном.

Найбільш близькою до банківської діяльності у сфері залучення депозитів є діяльність кредитних спілок.

Кредитні спілки є специфічними організаціями фінансової взаємодопомоги громадян, які мають неприбуткову кооперативну основу. Об'єднання громадян у кредитні спілки може здійснюватись за професійною, релігійною, територіальною або іншою ознакою, тобто ініціаторами їх утворення можуть бути підприємства, профспілки, релігійні громади, місцеві органи самоврядування.

? У чому особливості залучення депозитів кредитними спілками

Кредитні спілки надають послуги лише своїм членам. Таким чином, на відміну від суб'єктів підприємницької діяльності, у кредитній спілці члени одночасно виступають як власники і як клієнти. Очевидно, що членам-власникам немає сенсу «заробляти» прибуток на собі. А отже, суть неприбуткової діяльності кредитної спілки полягає в тому, що кінцевою метою її діяльності є не отримання прибутку від наданих послуг, а самі послуги, що надаються членам спілки. Тому надання послуг відбувається на рівні, максимально наближеному до собівартості, яка забезпечує витрати на формування фондів та нарахування відсотків на внески членів. Саме це принципово відрізняє кредитну спілку від банку – для останнього основною

метою діяльності є отримання прибутку, а мету діяльності кредитної спілки можна визначити як фінансовий та соціальний захист своїх членів шляхом залучення їхніх особистих заощаджень для взаємного кредитування.

На сьогодні в Україні існує близько 680 кредитних спілок, членами яких є понад 1,6 млн осіб.

Оскільки кредитні спілки не ставлять перед собою цілі отримання максимального прибутку, то це дозволяє їм пропонувати для своїх членів дещо вищі ставки за депозитами в порівнянні зі ставками банків (*табл. 13.1*).

Таблиця 13.1

Приклад ставок за депозитами кредитних спілок строком на один рік

Назва кредитної спілки	Місце розташування	Ставка за депозитами, % річних
«Львів»	м. Львів	17
«Буковина»	м. Чернівці	19
«Володар»	м. Київ	18
«Українська провідна»	смт Макарів	16–18

Примітка. Складено за даними веб-сторінок кредитних спілок.

Дохід від вкладення коштів на депозит у кредитну спілку може бути вищим від банківського депозиту. Проте при вкладенні грошей слід ретельно проаналізувати особливості роботи кредитної спілки та її надійність, оскільки випадки шахрайства і ризиковані операції в цьому секторі також трапляються. При цьому **системи захисту депозитів населення в секторі кредитних спілок в Україні поки що не створено**.

Що таке фінансова піраміда

Фінансова піраміда – специфічний спосіб забезпечення доходу за рахунок постійного залучення грошей від нових учасників піраміди. Зазвичай фінансові піраміди реєструються як комерційні установи та залучають кошти для фінансування певного проекту. Якщо реальний дохід від такого проекту незначний або взагалі відсутній, то частина коштів нових інвесторів спрямовується для виплати доходів попереднім інвесторам. Тому в такій ситуації закономірним є банкрутство піраміди і збитки тих інвесторів, які вклали свої гроші останніми. Практика показує, що **після краху піраміди вдається повернути не більше ніж 10–15% зібраних коштів.** Причому, що довше існує піраміда, то менше грошей можна повернути.

Розглянемо приклад роботи фінансової піраміди, де кожен учасник повинен внести 100 грн і залучити до піраміди принаймні двох нових учасників (*рис. 13.1*).

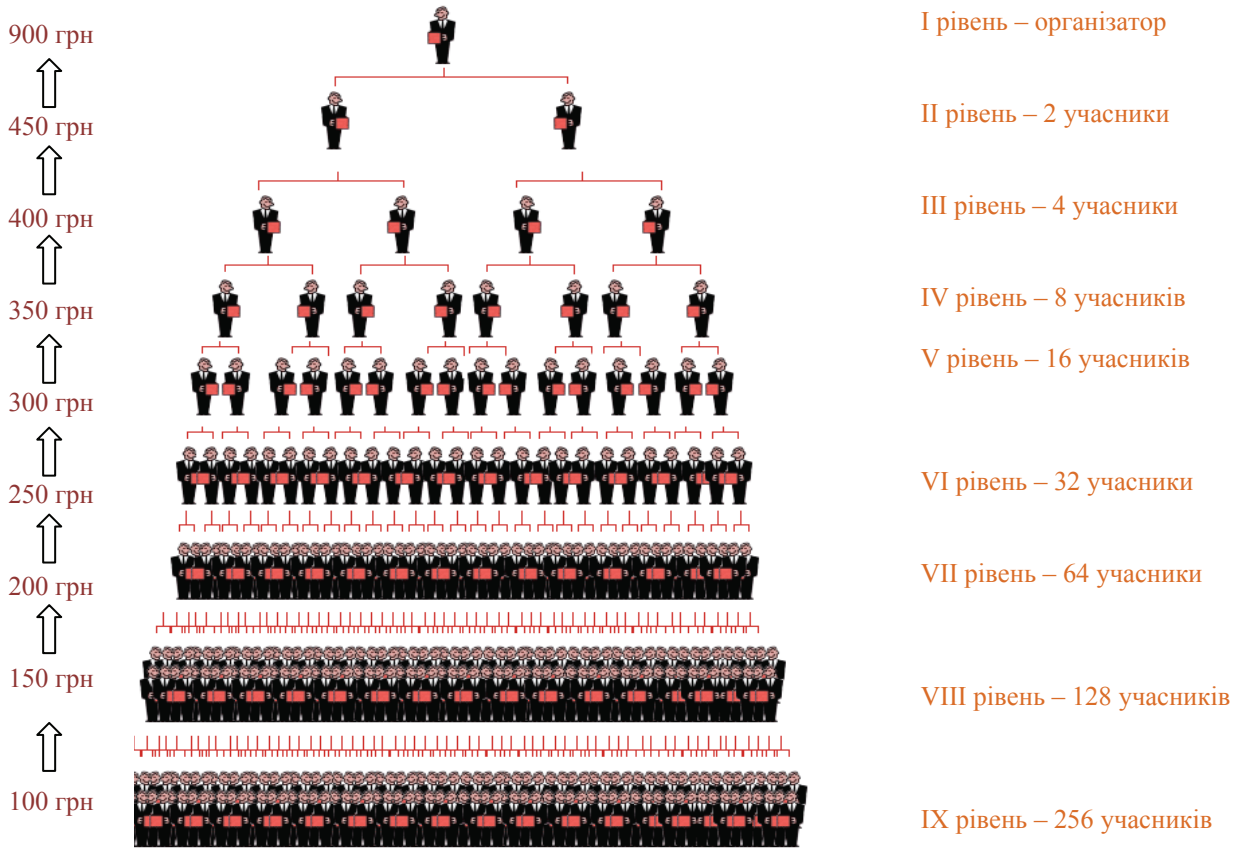

Рис. 13.1. **Схема роботи фінансової піраміди**

Як бачимо з наведеного прикладу, учасники IX рівня сплатили по 100 грн учасникам VIII рівня, що залучили їх до піраміди. Кожен із учасників VIII рівня отримав 200 грн, з яких 150 грн сплатив учасникові VII рівня. Останні, отримавши 300 грн, по 200 грн сплатили учасникам VI рівня. Учасники VI рівня, отримали по 400 грн, з них лише 250 грн передали на наступний рівень, тобто на руках у них залишилося 150 грн і вони отримали дохід від участі в піраміді (оскільки початковий внесок становив 100 грн). Надалі, що на вищому рівні перебуває учасник, то більший дохід він отримає. Відповідно до нашого прикладу, із 511 учасників піраміди дохід отримають лише 65 чоловік. Кількість рівнів піраміди може бути набагато більшою, відповідно до зростання їх кількості зменшуватиметься ймовірність отримання доходу для нових учасників.

Із розвитком засобів телекомунікації зросла кількість пірамід, у яких фінансові операції та залучення учасників здійснюються через мережу Інтернет. Особливістю таких пірамід є можливість для організаторів залишатися анонімними, що значно ускладнює відслідковування руху грошей і притягнення шахраїв до кримінальної відповідальності. Повернути гроші в таких випадках практично неможливо.

ЦЕ ЦІКАВО!

Типовий приклад інтернет-піраміди – МММ-2011, що була створена в Росії в січні 2011 року, але поширила свою діяльність і на територію України. На сайті цієї структури є офіційне попередження, що проект є фінансовою пірамідою. Принцип дії системи – учасники купують віртуальні «МММ-долари», курс яких, за обіцянками організаторів, зростає на 20–60% щомісяця. Учасник може продати свої долари за поточним курсом і отримати гроші. Особливістю цієї піраміди є спосіб руху грошей. Вона ніде офіційно не зареєстрована, не має жодного офісу чи єдиного рахунку в банку. Всі перекази грошей відбуваються напряму між учасниками. Для участі в піраміді потрібно зарезервувати певну суму грошей, яку можна зберігати самостійно чи передати на зберігання керівникові «десятки». Вважається, що за такого резервування учасник купує певну кількість МММ-доларів, курс яких змінюється двічі на тиждень особисто організатором піраміди Сергієм Мавроді та публікується на офіційному сайті. При продажу одним із учасників МММ-доларів їх кількість множиться на поточну ціну і сума виплачується із коштів «десятки», за нестачі коштів – із грошей інших десяток. За вісім місяців 2011 року курс МММ-доларів зріс на 344%. Очевидно, що жодні реальні інвестиції не можуть принести настільки високої дохідності. Тому в майбутньому значна частина вкладників МММ-2011 неминуче втратить свої кошти.

Іншим видом інтернет-пірамід є **хайп-фонди** – шахрайські онлайн-проекти, що схожі на інвестиційні фонди з високою дохідністю. Працюють вони здебільшого з електронними валютами. Хайп-фонди виплачують високі проценти за рахунок нових надходжень і розширення кола учасників. Якщо потік грошей зменшується і його не вистачає для покриття поточних зобов'язань, фонд закривається і всі виплати припиняються. Середньострокові хайп-фонди обіцяють дохідність на рівні 1–3% на добу і можуть існувати до 6–9 місяців. Короткострокові фонди інколи обіцяють дохідність і 5–50% на добу. Для вкладення коштів у хайпи використовуються електронні платіжні системи, такі як *Liberty Reserve* і *Perfect Money*.

? Як розпізнати фінансову піраміду

Ознаки фінансової піраміди

1. Наявність реклами, що обіцяє надзвичайно високий дохід і мінімальний ризик вкладення грошей.
2. Уся інформація, яку отримує потенційний інвестор, стосується лише того, скільки він може заробити (використовуються психологічні методи впливу, пафосні презентації, рекламні розсилки

тощо). Часто можливості перевірити таку інформацію на основі даних із незалежних джерел інвестор не має, організатори піраміди можуть наголошувати на її конфіденційності. Проте якщо діяльність фінансової установи не має на меті шахрайства, то ця установа повинна надавати інформацію про себе – фінансові звіти, звіти про проведені операції, об'єкти інвестування і т. д. Подібна інформація не може бути секретною.

3. Використання великої кількості специфічних термінів (форекс, ф'ючерс, своп та ін.), що часто є незрозумілими для непрофесіонала.
4. Рух вкладених грошей через велику кількість країн, у зв'язку з чим інвестор втрачає можливість контролювати їх використання.
5. Анонімність організаторів і координаторів піраміди.
6. Невеликий розмір вступного внеску (наприклад, 300–700 грн), що дозволяє охопити широку масу інвесторів, а також уникнути великої кількості судових позовів, оскільки значна частина ошуканих інвесторів може змиритись із втратою коштів.
7. Відсутність офісу, офіційної реєстрації, дозволу здійснювати діяльність на території країни.

Діяльність фінансових пірамід часто пов'язують із шахрайством, проте в окремих випадках піраміда може бути наслідком прорахунків у прогнозах щодо бізнес-проектів. Коли проект не приносить очікуваного доходу, його власник намагається залучити додаткові кошти, розраховуючи поліпшити ситуацію в майбутньому. Однак у реальності більша частина залучених грошей використовується для розрахунків із початковими інвесторами, а організатори не докладають особливих зусиль для отримання прибутку для інвесторів. Подібні проекти у світовій практиці отримали назву **схеми Понці** (*рис. 13.2*), за іменем італійського емігранта Чарльза Понці, який у 1920-х роках організував у США інвестиційну піраміду, що займалася операціями з міжнародними відповідними купонами. Для фінансування подібної діяльності він зібрав гроші в інвесторів, запропонувавши доволі високий процент. У подальшому кошти, що надходили від нових інвесторів, скеровувалися для виплат більш раннім інвесторам, а частину грошей Понці витрачав на свої потреби.

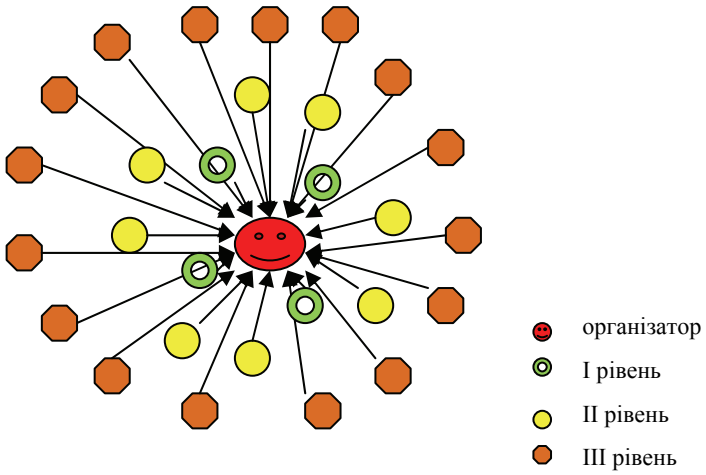

Рис. 13.2. **Схема Понці**

Детальніше про діяльність і життя Чарльза Понці на сайті http://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Ponzi.

Існує кілька відмінностей схеми Понці від класичної фінансової піраміди.

По-перше, у схемі Понці (див. *рис. 13.2*) є центральна фігура, що отримує більшу частину грошей від шахрайства. Натомість у фінансовій піраміді є група інвесторів, які активно залучають нових інвесторів і отримують певний відсоток від здійснених інвестицій.

По-друге, схема Понці не розрахована виключно на нових інвесторів. Вона передбачає повернення в систему тих інвесторів, що вже заробили певний дохід, шляхом їх переконання реінвестувати ці кошти. Така стратегія не характерна для фінансових пірамід, що орієнтуються на неперервне залучення нових інвесторів.

По-третє, схему Понці іноді доволі важко ідентифікувати на стадії розвитку, і тільки в міру збільшення масштабів діяльності стає очевидним її шахрайський характер.

ПІДСУМКИ

1. Вкладення коштів на депозити в небанківські фінансові установи може бути більш прибутковим у порівнянні з банківськими депозитами, але і більш ризикованим.
2. За нормальних умов високою надійністю відрізняються вкладення у кредитні спілки, оскільки вони використовують залучені кошти лише для кредитування своїх членів. Проте системи страхування депозитів у кредитних спілках в Україні поки що не створено.
3. Основною ознакою фінансових пірамід є обіцянка надзвичайно високого доходу на короткий період часу. У разі вкладення грошей у такі структури ймовірність втрати коштів є дуже великою.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Які небанківські фінансові установи можуть залучати депозити?
2. У чому особливості діяльності кредитних спілок?
3. Які переваги і недоліки вкладення коштів на депозит у кредитну спілку?
4. Що таке фінансова піраміда? Чи може будь-яка фінансова піраміда постійно бути успішною?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Чому небанківським установам потрібні депозити? Що інші установи роблять із цими депозитами?
2. Що безпечніше: небанківський депозит чи депозит у банку? Чи існує будь-яке страхування депозитів у небанківських фінансових установах?
3. Використовуючи співвідношення «ризик – дохід» із попереднього уроку, що ви можете сказати про очікувані депозитні ставки в небанківських фінансових установах?
4. Як ви можете захистити себе від залучення до фінансової піраміди? Які ключові моменти наштовхують на думку, що ви маєте справу з фінансовою пірамідою?

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Небанківські депозити – кошти населення і підприємств, що вкладаються в небанківські фінансові установи на визначений термін з умовою отримання процентного доходу.

Схема Понці – різновид фінансової піраміди, що передбачає максимальний дохід організатора та реінвестування коштів тих інвесторів, що вже заробили певний дохід.

Фінансова піраміда – шахрайський спосіб забезпечення доходу за рахунок постійного залучення грошей від нових учасників, що неминуче закінчується банкрутством і збитками для інвесторів, які вклали свої гроші останніми.

§ 14. ОКРЕМІ ВИДИ ДЕПОЗИТІВ

Ви ознайомитесь із особливостями розміщення банківських депозитів в іноземних валютах і банківських металах, зрозумієте залежність процентної ставки за депозитом від виду валюти, оціните переваги і недоліки валютних і металевих депозитів.

Ключові тези

1. Вкладники можуть відкривати депозити в банках в іноземних валютах. Найбільш поширеними в Україні є депозити в американських доларах чи євро.
2. Процентні ставки за депозитами у валюті є суттєво нижчими за ставки у гривнях. Важливе значення при визначенні дохідності валютного депозиту мають зміни валютного курсу.
3. Одним з альтернативних видів депозитів є депозит у банківських металах, який розрахований здебільшого на довгострокове вкладення грошей.

В Україні банкам дозволено відкривати депозити для фізичних осіб в іноземних валютах. **Найбільш поширеними валютами для вкладення коштів на сьогодні є долар США та євро.**

? Чим привабливі валютні депозити

Перевагою таких депозитів є стабільність провідних світових валют, що дозволяє зберегти вартість грошей. Але і процентні ставки за депозитами у цих валютах є нижчими, ніж ставки за депозитами у гривнях. Порівняємо середні ставки за депозитами, які пропонували українські банки в різних валютах (*табл. 14.1*).

Таблиця 14.1

Приклад середніх ставок за депозитами фізичних осіб у банках

Термін / Валюта	3 місяці	6 місяців	1 рік
Українська гривня	12%	14,5%	15,5%
Долар США	6%	7,5%	7,5%
Євро	4,5%	4,5%	7,5%

Як бачимо з даних таблиці, найбільш прибутковими є депозити у гривнях. Проте обираючи валюту на відкриття депозиту, слід ураховувати також і зміну валютних курсів. **Якщо курс однієї валюти до іншої впродовж терміну депозиту суттєво зміниться, то величина процентної ставки може не покрити збитків вкладника.**

Розглянемо ситуацію на прикладі.

Першого лютого 20XX року ви вирішили вкласти в банк на депозит 5 000 гривень строком на шість місяців. Процентна ставка за депозитом у національній валюті на той момент становила 14% річних. Процентні ставки за депозитами в євро і доларах США – 4% та 6% відповідно; валютні курси становили 7,94 грн за 1 долар США і 10,87 за євро. Спробуємо визначити, в якій валюті найбільш вигідно було б відкрити депозит.

	Українська гривня	**Долар США**	**Євро**
Сума депозиту	5 000	629,8	460
Процентна ставка	14%	6%	4%
Сума процентів за депозитом	350	18,9	9,2
Валютний курс на момент закриття депозиту	-	7,97	11,37
Реальна сума отриманих процентів (у гривнях)	350	150,6	104,6

Як бачимо, упродовж терміну депозиту – з 1 лютого до 1 серпня 20XX року – курс гривні до долара та євро суттєво не змінився, і тому вкладення грошей у національній валюті виявилося найбільш вигідним.

? Що таке мультивалютний депозит

При відкритті **мультивалютного депозиту** вкладник відкриває не один, а кілька рахунків (по одному в кожній валюті) і розподіляє кошти на них у певній пропорції. За кожною валютою банк установлює окрему процентну ставку. Зазвичай вона не відрізняється від ставки за звичайними депозитами.

Якщо упродовж терміну вкладу вкладник бачить, що курс однієї з валют знижується, і вважає, що він буде знижуватися й далі, то вкладник доручає банку перевести кошти з рахунку цієї валюти на інший рахунок вкладу. Це можна робити за внутрішнім курсом банку чи за курсом НБУ. Ставки, термін та інші умови вкладу залишаються незмінними.

Переваги такого вкладу відчуваються повністю, якщо можна змінювати співвідношення валют без відвідування банку. Найбільш зручний інструмент для цього – дистанційне обслуговування. Тому при виборі банку фахівці радять ураховувати надійність системи інтернет-банкінгу, вартість її використання, можливість управління вкладом через банкомат і телефоном.

Серед недоліків мультивалютного депозиту такі:

- в окремих банках перевести свої гроші з однієї валюти в іншу можна, лише повністю закривши один із рахунків, в інших – на кожному з рахунків необхідно залишати певну незнижувану суму;
- може бути обмежена максимальна кількість конвертацій, тому потрібно звернути увагу на це при підписанні договору;
- банк може вимагати надто високу комісію за конвертацію коштів з однієї валюти вкладу в іншу, а також здійснювати її за невигідним валютним курсом.

? Які переваги депозиту в дорогоцінних металах

Одним із найбезпечніших варіантів вкладення коштів у сучасних умовах є відкриття депозитного рахунку, номінованого в дорогоцінних металах (золото, срібло, платина і паладій). **«Металеві» депозити** у зв'язку з постійним зростанням цін на дорогоцінні метали не тільки зберігають гроші від інфляції, а й приносять дохід. Ціна золота в товарному вираженні зростає постійно, навіть за стабільної економічної ситуації. Українські банки активно пропонують різні депозитні програми, номіновані в дорогоцінних металах. Серед них можна виділити **поточні** і **накопичувальні металеві депозити**.

Процедура відкриття металевого депозиту нескладна. Для цього треба прийти в банк із паспортом, ідентифікаційним кодом і написати заяву на відкриття рахунку. Потім укласти договір із банком, де будуть зафіксовані умови проведення операцій із дорогоцінними металами.

! Найбільш затребуваним банківським металом в Україні залишається золото. З ним проводиться 60–70% усіх операцій, 25–30% операцій проводяться зі сріблом.

Відкриття металевого депозиту передбачає купівлю в банку певної кількості грамів дорогоцінного металу, причому реально банк не надає клієнтові злитків, а угоду оформляють лише на папері. Поточні металеві

рахунки також не передбачають виплати процентів, за накопичувальними депозитами банки в середньому сплачують від 2 до 5% річних.

Відмінність між цими видами депозитів полягає в тому, що скористатися накопичувальним рахунком можна лише після закінчення терміну угоди. З поточного рахунку у зручний час кошти можна зняти, перевести або поповнити. Таким чином, поточний рахунок дає можливість заробити на спекуляціях. Тобто при відкритті подібного рахунку клієнт купує золото за курсом на день здійснення операції. Коли ж клієнт хоче продати метал, він може забрати або гроші, або злиток. Але відкриваючи поточний рахунок, клієнт повинен стежити за зміною цін на дорогоцінні метали.

Тобто якщо клієнт купив два зливки золота в один день і поклав їх на накопичувальний і на поточний рахунки, а протягом року ціна золота не змінилася, клієнт заробить тільки процент за накопичувальним рахунком. Але якщо через шість місяців ціна зросте у два рази, клієнт не зможе зняти достроково накопичувальний депозит, у той же час золото з поточного рахунку він зможе вигідно продати.

Слід зазначити, що впродовж останніх років ціна золота змінюється доволі динамічно (*табл. 14.2*).

Таблиця 14.2

Офіційний курс золота, встановлений Національним банком України

Дата	Вартість золота (гривень за 1 грам)
01.01.2009	215,38
01.07.2009	231,15
01.01.2010	280,47
01.07.2010	315,29
01.01.2011	361,3
01.07.2011	386,49
01.10.2011	415,25
28.04.2012	424,88

Примітка. Складено за даними Національного банку України.

Як бачимо з таблиці, вартість золота в Україні за період із січня 2009 до квітня 2012 рр. зросла більш як у два рази, що підтверджує вигідність вкладення коштів на металеві депозити.

? Які недоліки депозиту в дорогоцінних металах

Поряд із перевагами, для металевих депозитів характерні і певні недоліки:

- у разі виникнення проблем у банку, де відкрито депозит, власники металевих депозитів не можуть отримати відшкодування від Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. До сьогодні це питання в Україні законодавчо не врегульоване;
- при відкритті металевого депозиту вкладник несе певні непрямі витрати, пов'язані з купівлею-продажем дорогоцінного металу. Інколи ці витрати можуть суттєво зменшити дохід від депозиту;
- у багатьох банків умови зворотного викупу злитків невигідні. Більше того, якщо вкладник купує злиток не в тому банку, де відкриває депозит, то ставка за депозитом, як правило, буде нижчою. А деякі банки взагалі відмовляються приймати злитки, куплені в інших банках. Це пов'язано з додатковими витратами на експертизу таких злитків;
- значна відмінність ціни на дорогоцінні метали в Україні від цін на світовому ринку в тому, що ціна золота в українських банках є суттєво вищою. Тому сенс купувати золото і тримати його на депозиті є лише в разі, коли депозит вкладається на три і більше років. Короткострокові вкладення часто виявляються збитковими.

ПІДСУМКИ

1. Валютні депозити набули поширення в Україні у зв'язку з нестабільністю національної грошової одиниці – гривні.
2. Вкладення коштів на депозит в іноземній валюті має сенс у разі значних коливань валютних курсів, натомість за умов стабільності на валютному ринку більший дохід приносять депозити у гривнях.
3. Українські банки останнім часом активно пропонують своїм вкладникам депозити в дорогоцінних металах. Такі депозити дозволяють уберегти кошти від інфляції, але принести суттєвий дохід вони можуть тільки в довгостроковій перспективі.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. В яких іноземних валютах найчастіше відкривають депозити українці?

2. Що таке мультивалютний депозит, які його переваги і недоліки?
3. Які види металевих депозитів пропонують українські банки?
4. Які недоліки металевих депозитів?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Що робить депозити в іноземній валюті привабливими для споживачів?
2. На що потрібно звернути увагу, перш ніж підписувати договір депозиту в іноземній валюті?

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Металевий депозит – вкладення коштів у банк, що передбачає прив'язку суми депозиту до певної кількості дорогоцінного металу (золота, срібла, платини, паладію). Дохід за таким депозитом залежить не лише від процентної ставки, а й від зміни ціни на метал на ринку.

Мультивалютний депозит – відкриття вкладником у банку кількох рахунків у різних іноземних валютах, за якими встановлюються різні проценті ставки. Він дає можливість переводити кошти з однієї валюти в іншу без зміни умов депозиту.

РОЗДІЛ 8

Інвестиції

§ 15. РИНКИ КАПІТАЛУ

Ви ознайомитеся з ринком капіталів та основними фінансовими інструментами (цінними паперами), які на ньому випускають і перепродують через посередників на фондових біржах або позабіржовому ринку цінних паперів, а також зможете самостійно оцінювати властивості наявних на ринку фінансових інструментів та приймати рішення щодо можливостей їх придбання.

Ключові тези

1**. Ринок** – місце, де відбувається купівля і продаж товарів, послуг чи навіть коштів. Ринок, на якому заощадження населення і тимчасово вільні кошти підприємств передають (продають) у тимчасове користування тим, хто хоче їх узяти в борг за винагороду, називається **фінансовим ринком**. Його частиною є **ринок капіталів,** на якому гроші позичають на довший термін (більш ніж один рік). Вільні кошти чи майно, які вкладають у певні об'єкти з метою отримання від них прибутку, називаються і**нвестиціями.**

2. Частиною ринку капіталів є **фондовий ринок**, де гроші залучають через випуск і продаж цінних паперів. Ті суб'єкти, які випустили цінні папери, називаються *емітентами*, а ті суб'єкти, які їх купили, – *інвесторами*.

3. Серед цінних паперів, які продають на українському ринку, можна виділити дві основні групи: **пайові цінні папери** і **боргові цінні папери**. Пайові – це акції та інвестиційні сертифікати. Боргові – облігації, векселі, казначейські зобов'язання та ощадні (депозитні) сертифікати.

4. Найпоширенішими цінними паперами на фондовому ринку є **акції** та **облігації**. Акції роблять інвестора співвласником акціонерного товариства і дають право на отримання доходу у формі дивідендів, а облігації – гарантують повернення вкладених у них грошей та отримання процентного доходу.

5. Купити чи продати цінні папери на ринку можна через спеціального посередника – ***брокера***. Брокером може бути спеціальна фірма (***брокерська компанія***), або ***банк*** (якщо він має ліцензію на здійснення брокерської діяльності). Брокер купує (продає) цінні папери на ваше замовлення через організований ринок (фондову біржу) або на позабіржовому ринку. Новою послугою на вітчизняному ринку є торгівля цінними паперами через Інтернет – інтернет-трейдинг на фондовій біржі.

? Що таке фінансовий ринок і яке місце на ньому відводиться ринку капіталів

Фінансовий ринок країни – це ринок, на якому заощадження населення і тимчасово вільні кошти підприємств передають у тимчасове користування тим, хто хоче їх узяти в борг за винагороду.

Таким чином, фінансовий ринок важливий:

- **для населення, яке може:**
  - *вкладати свої заощадження* і не просто їх зберігати, а отримувати від цього ще й прибуток (відсотки за депозитом, дохід від купівлі-продажу ЦП, дивіденди тощо);
  - *позичати кошти*, щоб задовольнити певні потреби (купити дім, машину, оплатити навчання і т. д.);
- **для підприємств, котрі можуть:**
  - *тимчасово віддати* свої вільні кошти за винагороду;
  - *позичити на ринку кошти*, щоб розвивати бізнес;
  - залучити інвесторів у свій бізнес;
- **для держави,** котра також може позичити на певний термін кошти в населення і підприємств, щоб покрити свої витрати;
- **для фінансових посередників,** котрі працюють на ринку, щоб допомогти тим, у кого є вільні кошти, їх вкласти, а тим, хто їх потребує, їх знайти. За свої послуги посередництва вони отримують винагороду (комісійні).

Фінансовий ринок можна поділити на грошовий ринок (*money market*), та ринок капіталів (*capital market*). І на одному, і на другому ринках відбувається пошук вільних коштів і їх розміщення. Однак на **грошовому ринку** кошти залучають і позичають на термін до **одного року**, а на ринку капіталів гроші перетворюють у різні інструменти, які на ринку перебувають довше (від 1 року і більше) або взагалі безстроково (наприклад, акції), а згодом обмінюють назад на гроші.

Розгляньте сегменти фінансового ринку (*рис. 15.1*).

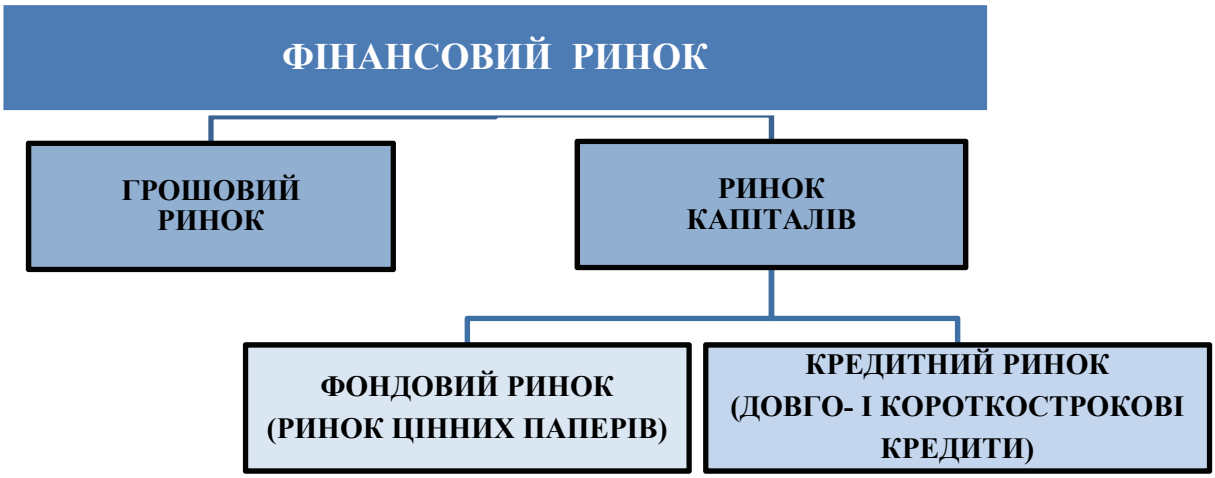

Рис. 15.1. **Структура фінансового ринку**

Відповідно, ринок капіталів поділяють на **фондовий** ринок (ринок цінних паперів), де в обмін на гроші покупці отримують цінні папери, і ринок **кредитів**, де кредити видають на різні терміни і для різних потреб (*див.* попередні параграфи).

? Що таке цінні папери, які бувають їх види, хто і для чого їх випускає

Фондовий ринок – та частина ринку капіталів, де гроші залучаються підприємствами, державою і місцевою владою через випуск і продаж на ринку цінних паперів. Ті суб'єкти, які випустили цінні папери, називаються *емітентами*, а ті суб'єкти, які їх купили, – *інвесторами*.

В Україні ***емітентами*** цінних паперів можуть бути:

- держава;
- підприємства;
- місцеві органи влади.

Інвесторами на ринку можуть бути ті суб'єкти (перш за все населення, підприємства), котрі мають вільні кошти і готові вкласти їх у той чи інший вид цінного папера.

Цінний папір (ЦП) – це фінансовий інструмент, що гарантує їх власникові певну грошову або майнову винагороду.

Серед цінних паперів, які продають на українському фондовому ринку, можна виділити дві основні групи: **пайові цінні папери** і **боргові цінні папери** (*рис. 15.2*).

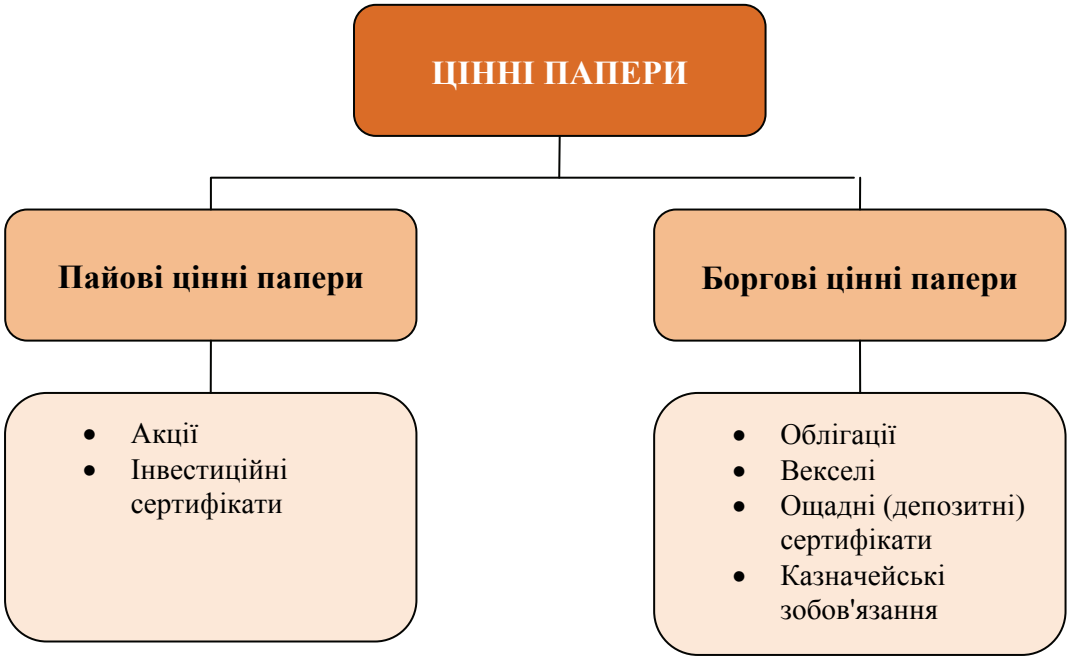

Рис. 15.2. **Класифікація цінних паперів**

Пайові цінні папери роблять покупця цих цінних паперів співвласником того бізнесу, який їх випустив (якщо це акції – то акціонерного товариства, а якщо інвестиційні сертифікати – то пайового інвестиційного фонду). Також власники пайових ЦП отримують право голосу при прийнятті

важливих рішень у діяльності емітента й отримання частини прибутку від бізнесу у формі дивідендів.

Боргові цінні папери – такі цінні папери, випустивши які, емітент зобов'язується через певний термін викупити їх назад у покупця (інвестора) і при цьому не лише повернути ті гроші, які при купівлі заплатив інвестор, а й заплатити певну винагороду за користування цими грошима (проценти). Фактично емітент позичає гроші в інвестора на певний термін в обмін на цінні папери.

Найпоширенішими цінними паперами, які найчастіше випускають і купують (продають) на фондовому ринку, є **акції** та **облігації**.

? Що таке акція і які права отримує її власник

Перш ніж говорити про акції, з'ясуймо, хто може емітувати (випускати) акції.

Отже, акції можуть випускати лише підприємства, створені як **акціонерні товариства (АТ).** Особливістю АТ є те, що ті особи, які вкладають у нього свої кошти і отримують в обмін на них акції, стають його співвласниками. Залучені кошти підприємство вкладає в розвиток бізнесу (купує обладнання, сировину чи якісь нові технології) і розвивається. А співвласники акціонерного товариства (акціонери) тепер уже володіють не грошима, а тим майном, яке за їхні гроші придбало акціонерне товариство.

Наприклад, якщо в підприємство тільки дві особи вклали 100 000 грн (кожен по 50 000 грн), то все куплене за ці кошти майно належить 50/50 його двом акціонерам.

Акція – це майновий цінний папір, випущений акціонерним товариством (АТ) і дає право її власникові:

а) отримати частину прибутку АТ у формі дивідендів;

б) право брати участь в управлінні АТ через голосування на зборах акціонерів.

А який інтерес акціонерам вкладати кошти в підприємство (АТ), тобто купувати його акції? Безперечно, такі операції на фінансовому ринку несуть певний ризик, бо якщо бізнес «прогорить» (буде невдалим), наші два інвестори втратять вкладені в акції гроші. Однак якщо бізнес, який вони фактично профінансували, придбавши акції підприємства, таки розвинеться, і підприємство стане прибутковим, вони від володіння його акціями отримають певну грошову вигоду.

Яку вигоду можуть отримати інвестори від купівлі акцій?

- **Дохід у формі дивідендів** – та частина прибутку, яку АТ віддає акціонерам після сплати всіх податків та інших обов'язкових платежів. Сума, яку АТ виплачує акціонерам як дивіденди, ділиться

на кількість акцій АТ, відповідно, на кожну акцію припадає однаковий розмір дивідендів.

- **Дохід від перепродажу акцій на ринку** – у разі, якщо бізнес розвивається і є прибутковим, акції такого підприємства стають бажаними на ринку, оскільки покупці розуміють, що, заплативши за них гроші, вони в майбутньому матимуть право отримати частину прибутку АТ, тобто дивіденди. Таким чином, ціна акцій на ринку починає зростати, і якщо рік тому ви купили їх за 100 грн за шт., то тепер за них можете отримати вже більше, наприклад 120 грн за штуку. Ця нова ціна акцій на ринку називається **курс акцій**, і він постійно змінюється залежно від того, наскільки прибутковим є бізнес і скільки є охочих купити акції чи їх продати.

? Для чого випускають боргові цінні папери

Основна мета – залучення додаткових коштів на певний період.

ОБЛІГАЦІЇ

Приклад 1. Підприємству «Чобіток», що шиє взуття, потрібен 1 млн грн, щоб відкрити ще одну фабрику взуття. Банк відмовився дати йому кредит через відсутність застави. Тоді підприємство випустило і продало кільком інвесторам **облігації** (10 000 шт., 1 обл. = 1 000 грн), пообіцявши, що через рік викупить їх назад і заплатить ще 15% річних як винагороду інвесторам за гроші, віддані на рік підприємству.

ВЕКСЕЛЬ

Приклад 2. Підприємство «Чобіток» замовило на заводі «Нубук» шкіру на чоботи на суму 150 000 грн. Але зараз грошей, щоб за неї заплатити, вони не мають. Тому вони виписують заводу такий документ, як **вексель**, де зобов'язуються через два місяці виплатити заводу «Нубук» 150 000 грн за шкіру вже після того, як пошиють чоботи і продадуть їх.

ОЩАДНІ (ДЕПОЗИТНІ) СЕРТИФІКАТИ

Приклад 3. Підприємство «Чобіток» має вільні кошти (300 000 грн) і кладе їх на депозит у банк під 10% річних доходу, з розрахунку, що заробить на них (30 000 грн). Однак зараз ведуться переговори про пошиття нової партії взуття на експорт в Італію. І якщо все вдасться, то через 6 місяців «Чобіток» потребуватиме ці гроші, щоб купити шкіру. Тож підприємство, відкривши депозит, отримує від банку документ (ЦП) – **депозитний сертифікат,** в якому банк підтверджує, що ПП «Чобіток» справді має на депозиті 300 000 грн на рік під 10% річних. І в разі, якщо через 6 місяців ПП «Чобіток» таки купуватиме шкіру, воно продасть депозитний сертифікат на ринку не за 300 000, а вище, бо за півроку на депозиті ще набігли проценти (15 000 грн).

? Які види облігацій існують в Україні

Облігація – це борговий цінний папір, який випускає емітент на певний термін, щоб залучити гроші інвестора і за це обіцяє певну винагороду (проценти).

В Україні облігації можуть випускати підприємства (корпоративні), держава (державні) і місцеві органи влади (муніципальні). Особливості облігацій відображено в *табл. 15.1*.

Таблиця 15.1

Особливості облігацій

Вид (назва)	***Корпоративні***	***Державні (ОВДП)*** (облігації внутрішньої державної позики)	***Муніципальні***
Емітенти	підприємства	держава	муніципальні органи влади
Мета їх випуску	випускають, щоб залучити на певний час кошти для розвитку бізнесу	випускаються, щоб профінансувати витрати бюджету	випускають з метою інвестування різних проектів розвитку міста
Рівень ризику і прибутковості	є менш ризикові, ніж акції підприємств, але і менш прибуткові	дуже надійні, бо їх викуп гарантується державою, однак і менш дохідні, ніж облігації підприємств	є менш надійні ніж державні, але і більш надійні ніж корпоративні, бо їх викуп гарантується майном міста; за дохідністю є посередині між корпоративними і державними

? Як розраховується дохід інвестора від інвестування коштів в облігації

Дохід інвестора від облігацій – це фіксований і зазначений на бланку облігації процент від номінальної вартості облігації.

? Хто на ринку допомагає інвесторам купити чи продати цінні папери

В Україні, щоб купити чи продати цінні папери (перш за все акції та облігації), ви повинні звернутися до посередника – ***брокера***. Брокером може бути спеціальна фірма (***брокерська компанія***) або ***банк*** (якщо він має ліцензію на здійснення брокерської діяльності).

Ви можете робити брокерові такі основні ***замовлення***:

- купувати цінні папери;
- продавати цінні папери;
- обмінювати цінні папери.

Перш ніж брокер почне виконувати ваші замовлення, ви повинні підписати один із договорів:

– договір про надання брокерських послуг – укладається, якщо ви робите лише разове замовлення купити чи продати цінні папери (чи один цінний папір);

– договір на брокерське обслуговування – укладається, якщо ви плануєте користуватися послугами брокера тривалий час.

У договорі має міститись інформація:

- про види послуг, які буде надавати брокер;
- термін виконання ваших замовлень;
- величину винагороди брокера за надані послуги (***комісійні***; як правило, це – від 0,2 до 1,5% від суми замовлення, але зазвичай не менше ніж 200 грн);
- умови отримання брокером від вас грошей для виконання ваших замовлень;
- величину штрафних санкцій (компенсації) у разі порушення умов договору однією зі сторін тощо.

! Брокер не може обіцяти гарантований інвестиційний дохід від угоди купівлі (продажу) ЦП, яку він виконає на ваше замовлення. Весь ризик щодо правильності рішення купити чи продати цінний папір лежить лише на вас.

? Куди звертаються брокери, щоб купити на ваше замовлення цінні папери

На ринках капіталів розвинених країн світу основне місце, де зустрічаються брокери, щоб купити чи продати цінні папери, – **фондова біржа**.

Однією з найбільших у світі є Нью-Йоркська фондова біржа. На біржі здійснюється купівля-продаж як акцій, так і інших цінних паперів. Щоб мати право укладати на ній угоди, брокер повинен купити там місце або звернутися до іншого брокера, котрий має на це право (купив місце). Вартість такого місця на цій біржі коштує близько 3 млн дол.

Робота біржі і її функції дуже схожі до роботи продуктового ринку.

Наприклад. Зранку, коли починає працювати ринок, туди приходять усі продавці, виставляють свій товар і вказують ціни. Ви, як покупець, приходите купити яблука. Вибираєте серед усіх продавців ті яблука, які вам найбільше підходять, і ту ціну, яка вас влаштовує. Однак якщо раптом ви не змогли знайти на ринку те, що вам треба, або ***ринкова ціна*** (ціна, за якою продають на ринку яблука) не та, яку ви готові заплатити, – ви можете прийти наступного дня або почекати якийсь час, можливо, ціна на яблука впаде, бо з'являться ще інші продавці (зросте конкуренція), і решта продавців буде теж вимушена продавати яблука вже на нижчою ціною.

Дуже схожі дії відбуваються і на фондовій біржі.

Зранку на неї приходять усі брокери і кожен виставляє ті цінні папери, які хоче продати, вказує на них ціну, і ті цінні папери, які хоче купити, вказавши ціну, за якою він готовий їх купити. Тоді працівники біржі узгоджують ціни продавців і покупців цінних паперів і визначають на кожен вид цінного папера його ***ринкову ціну*** та допомагають брокерам укласти угоди і здійснити розрахунки за куплені-продані цінні папери. Якщо раптом з'являються ще більше брокерів, які продають, наприклад, акції «Київстару», але брокерів, які хочуть їх купити, не стає більше, тоді ринкова ціна на акції «Київстару» падає. І вже ті брокери, які мають замовлення від клієнтів купити акції «Київстару», зможуть купити їх за нижчою ціною, ніж була раніше на ринку.

При цьому роль біржі дуже важлива, бо тут чітко видно:

- яка сьогодні ціна та ті чи інші цінні папери;
- хто хоче продати, а хто – купити;
- чи змінилися ціни щодо вчорашнього дня тощо.

Працівники біржі перевіряють, чи на рахунках брокерів справді є гроші і цінні папери, тобто чи вони можуть реально укласти угоду і за неї розрахуватись.

Зверніть увагу на функції фондової біржі, котра є місцем зустрічі брокерів (*рис. 15.3*).

В Україні через фондові біржі укладається досить мало угод, на відміну від розвинених країн, де фондові біржі – основне місце торгів цінними паперами. До торгів на фондових біржах в Україні допускають лише цінні папери (в основному акції та облігації) великих, прибуткових і надійних емітентів та цінні папери держави.

Рис. 15.3. **Схема укладення угоди на фондовій біржі**

Водночас більшість українських брокерів укладають між собою угоди на позабіржовому ринку.

Позабіржовий ринок – це коли брокери домовляються про купівлю (продаж) цінних паперів між собою без посередництва біржі. Вони можуть вести переговори про цінні папери (менш надійні і прибуткові) та їх ціни:

- зустрівшись особисто в офісі брокера, у кафе чи ще десь;
- телефоном;
- через Інтернет тощо.

Зверніть увагу на основні відмінності між біржовим і позабіржовим ринком (*табл. 15.2*).

Таблиця 15.2

Відмінні риси біржового і позабіржового ринків

Біржовий ринок	Позабіржовий ринок
• В основному перепродають цінні папери (акції і облігації) престижних фірм. • Офіційну ціну на той чи інший цінний папір визначають працівники біржі, узгоджуючи заявки брокерів на купівлю і продаж того чи іншого ЦП. Тоді ринкові ціни оприлюднюють на електронному табло в приміщенні біржі. • Наявність грошей і цінних паперів на рахунках у брокерів перевіряє фондова біржа. Біржа дає свого роду гарантію, що ті, хто допущений до торгів, є надійними і платоспроможними партнерами.	• Емітенти розміщують щойно випущені (нові) цінні папери через брокерів серед невеликої кількості інвесторів. • Брокери напряму узгоджують між собою ціни, за якими готові купити і продати ЦП. Причому вони можуть і не знати, що на ринку є ще інші учасники, які мають ті ж ЦП і продають їх дешевше. • Брокери самостійно перевіряють тих, з ким мають справу. Як правило, вони працюють із невеликою кількістю перевірених партнерів (великими банками, брокерськими фірмами).

Закінчення табл. 15.2

Біржовий ринок	Позабіржовий ринок
• Укладення угоди щодо купівлі-продажу ЦП відбувається досить швидко. Однак тут ви можете придбати лише ті ЦП, які є в наявності у брокерів, котрі працюють через біржу. • Інформація про те, які угоди і на яку суму було укладено на біржі, щодня оприлюднюється на сайті біржі і всі охочі можуть її побачити.	• Отримавши замовлення від клієнта на купівлю цінного папера, брокер може витратити багато часу, поки знайде іншого брокера, який має ці цінні папери на продаж. • Інформація про те, які угоди були укладені, і вартість ЦП не розголошується.

? Що таке інтернет-торгівля цінними паперами

Узагалі в Інтернеті торгувати можна чим завгодно, і цінними паперами теж. Тобто зайшовши на сайт біржі (яка пропонує послуги інтернет-трейдингу), ви в режимі он-лайн можете робити заявки щодо купівлі-продажу цінних паперів.

Для того, щоб скористатися послугою інтернет-трейдингу, вам потрібно обрати фондову біржу, на якій ви хочете торгувати і здійснити такі кроки.

Крок 1: Обрати брокерську компанію.

Торгувати на біржі ви можете лише через брокера. Отже, перш за все вам слід обрати брокера, який має право надавати послуги інтернет-торгівлі на цій фондовій біржі. Він повинен мати сертифіковану брокерську систему і зможе підключити вас і ваш комп'ютер до торгівельної системи біржі.

Обрати брокера ви можете зі списку он-лайн брокерів, який розміщений на веб-сайті фондової біржі.

! Слід пам'ятати, що інвестор може здійснювати торгівлю ЦП на біржі виключно через брокера – члена фондової біржі (он-лайн брокера). Тарифи і брокерська комісія за надані послуги визначаються кожним окремо (як правило – це відсотки від суми укладеної угоди – від 0,02 до 1% і фіксована місячна плата за користування системою – від 100 до 200 грн щомісяця).

Фондовій біржі інвестор уже нічого не платить (усе включено в тарифи брокера)!

Крок 2: Отримати доступ до торгів.

Для доступу до торгів потрібно заповнити пакет документів, який, як правило, розміщено на веб-сайті он-лайн брокера (тобто брокера, через якого

ви оформлятимете свої заявки), підписати договір на обслуговування, відкрити торгівельний рахунок у брокера і встановити програмне забезпечення (торгівельну систему). Після чого брокер надасть вам код доступу: логін і пароль. В Україні брокери працюють через брокерські торгівельні системи: *Quik, Smart Trade, NetInvestor, Alor Trade.*

Крок 3: Обрати цінні папери, якими плануєте торгувати.

У цьому може допомогти брокер. Він надасть консультації, які цінні папери ви можете купити на обраній вами біржі, які є ризики і скільки початково грошей треба мати, щоб почати торги (стартовий капітал).

Для прикладу, на одній із фондових бірж України – Фондовій біржі ПФТС (Першій фондовій торговельній системі) щоденно здійснюється торгівля більше ніж 800 цінними паперами вітчизняних емітентів, у т. ч. акціями таких провідних компаній, як ПАТ «Укрнафта», ПАТ «Укртелеком», ПАТ «Концерн Стирол», ПАТ «Мотор Січ».

Крок 4: Поповнення торгівельного рахунку.

Для того, щоб брокер міг реально виконати ваше замовлення купити ЦП, він повинен мати гроші. Тому ви переказуєте зі свого банківського рахунку ту суму, яку хочете інвестувати (купити ЦП), на ваш торгівельний рахунок у брокера.

Крок 5: Укладення угод.

Після всіх вищеперелічених кроків ви через Інтернет підключаєтесь до встановленої на вашому комп'ютері торгівельної системи і можете оформляти замовлення брокерові, щоб він купив для вас той чи інший цінний папір. Усе відбувається дуже швидко в режимі он-лайн (*ви зробили замовлення – брокер одразу ж купив!).*

? Як оподатковуються ваші доходи, отримані від операцій із цінними паперами

Оподаткуванню підлягає дохід інвесторів, який вони отримують як:

- **інвестиційний дохід** (ціна продажу ЦП **мінус** ціна купівлі ЦП, **мінус** комісійні брокера). Ставка податку – ***15%*** для фізичних осіб і ***23%*** – для юридичних осіб;
- **дивіденди.** Ставка податку – ***5%*** від суми дивідендів, яку отримала фізична особа;
- **відсотки**, отримані власником облігації (фізичною особою) від їх емітента. Ставка податку – ***5%*** від суми отриманих відсотків.

! Слід пам'ятати, що інвестор (фізична особа) сам виступає податковим агентом і повинен самостійно розрахувати свій дохід і суму податків, заповнити податкову декларацію та до 1 квітня наступного року обов'язково заплатити суму податків.

ПІДСУМКИ

1. ***Ринок капіталів*** є частиною фінансового ринку, де гроші позичають на довший термін; його поділяють на ***кредитний ринок***, де гроші передають у користування через різні середньо- і довгострокові кредити, і ***фондовий ринок***, де позичальники (держава, підприємства, місцеві органи влади) випускають цінні папери і продають їх в обмін на гроші.
2. ***Цінні папери*** – фінансові інструменти, що гарантують їх власникові певну грошову або майнову винагороду. **Пайові цінні папери** (акції і інвестиційні сертифікати) роблять інвестора співвласником майна емітента, який їх випустив, а ***боргові цінні папери*** випускають на певний термін і обіцяють інвесторам не лише через якийсь час повернути вкладені в ці ЦП гроші, а й заплатити певну винагороду (проценти).
3. Купувати (продавати) цінні папери в Україні можна лише через спеціального посередника – ***брокерську компанію***. Для цього інвестор укладає з брокером ***договір на брокерське обслуговування.*** Брокер може купувати (продавати) цінні папери для інвестора або через фондову біржу, або на позабіржовому ринку.
4. Приватні інвестори можуть купувати цінні папери через Інтернет (послуга ***інтернет-трейдинг***). Зайшовши на сайт біржі, яка пропонує послуги інтернет-трейдингу, інвестор у режимі он-лайн, через он-лайн брокера робить заявки щодо купівлі (продажу) цінних паперів.
5. Дохід, який отримує інвестор від операцій із цінними паперами, підлягає оподаткуванню. Загалом інвестор може отримати:
   а) ***інвестиційний дохід*** (ціна продажу ЦП **мінус** ціна купівлі ЦП, **мінус** комісійні брокера). Оподатковується за ставкою ***15%*** *від суми доходу* для фізичних осіб і ***23%*** – для юридичних осіб;
   б) ***дивіденди.*** Оподаткуванню підлягають виплачені дивіденди. Ставка податку – ***5%*** від суми дивідендів, яку отримала фізична особа;
   в) ***відсотки*** за облігацією, отримані фізичною особою від їх емітента. Ставка податку – ***5%*** від суми отриманих відсотків.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Яка мета існування фінансового ринку?
2. Які цінні папери існують в Україні, які основні відмінності між ними?
3. Що таке акції та які права отримує власник акції?
4. В якому разі ви можете отримати дивіденди?

5. Яка роль брокера (брокерської компанії) на ринку?
6. Що таке фондова біржа?
7. У чому полягає ідея інтернет-трейдингу?
8. Які джерела доходів від цінних паперів і як вони оподатковуються?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Чому акції називають найбільш ризиковими цінними паперами?
2. Які недоліки може мати торгівля ЦП на біржі, а які – торгівля на позабіржовому ринку?
3. Які, на вашу думку, переваги дає інвесторові інтернет-торгівля?

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Акція – майновий цінний папір, випущений акціонерним товариством (АТ), дає право її власникові:

а) отримати частину прибутку АТ у формі дивідендів;

б) право брати участь в управлінні АТ через голосування на зборах акціонерів.

Брокер (брокерська компанія) – посередник, який на замовлення інвестора купує (продає) на ринку цінні папери.

Дивіденди – щорічний дохід від акцій АТ, який розподіляють між акціонерами і виплачують із прибутку після сплати всіх податків та інших обов'язкових платежів.

Інвестиції – вільні кошти чи майно, які вкладають у певні об'єкти з метою отримання від них прибутку.

Курс акцій – ціна, за якою її можна купити.

Номінальна вартість цінного папера – це його вартість на момент випуску, що вказується на цінному папері.

Облігація – борговий цінний папір, який випускає емітент на певний термін, щоб залучити гроші інвестора, і за це обіцяє певну винагороду (проценти).

Ринок капіталів – частина фінансового ринку, де гроші позичають і заощаджують на термін, довший ніж один рік, через випуск і продаж (купівлю) різних фінансових інструментів.

Фінансові інструменти – такі документи, власники яких мають право отримати певну грошову винагороду від їх володіння чи від їх продажу на фінансовому ринку.

Фондова біржа – місце, де брокери купують і продають цінні папери.

Цінні папери – фінансові інструменти, що гарантують їх власникові певну грошову або майнову винагороду.

§ 16. КОЛЕКТИВНЕ ІНВЕСТУВАННЯ

Ви ознайомитеся з принципами колективного інвестування, вивчите базові терміни, які при цьому використовуються, а також будете знати основні типи фондів, які функціонують в Україні.

Ключові тези

1. Людину, в якої є вільні кошти, які їй найближчим часом не знадобляться, можна назвати потенційним інвестором, а її гроші – капіталом.
2. Інвестор може або самостійно приймати рішення щодо того, які цінні папери купити на ринку, а які – продати, або вкласти гроші разом з іншими такими ж інвесторами в інвестиційний фонд і доручити управляти своїми грошима професійній компанії, яка спеціалізується на таких послугах.
3. Аби зробити для приватного інвестора інвестування на фондовому ринку доступним, легким і недорогим – вдаються до колективного інвестування. При цьому кошти багатьох інвесторів об'єднуються в єдиний інвестиційний фонд, яким керують професійні менеджери компанії з управління активами (КУА).
4. Інститути спільного інвестування (ІСІ) – це інвестиційні фонди, в яких акумулюються кошти інвесторів для подальшого отримання прибутку через вкладення їх у різні цінні папери, банківські депозити, нерухомість тощо. В Україні до ІСІ належать пайові та корпоративні інвестиційні фонди.
5. Інвестиційні фонди бувають різних видів. Для того, щоб купити інвестиційні сертифікати чи акції інвестиційного фонду, інвесторові слід звернутися до КУА цього фонду або до посередника (торгівця ЦП), який може продавати і купувати цінні папери фонду в інших областях країни.

Людині властиве прагнення зберегти, а якщо можливо, то й примножити свої заощадження. Якщо в неї з'явилися не те щоб зайві, але вільні кошти, які їй найближчим часом не знадобляться, то таку людину вже можна назвати потенційним інвестором, а її гроші – капіталом.

Одним із шляхів для інвестора примножити свої заощадження є здійснення операцій з купівлі-продажу цінних паперів з метою заробити на різниці між ціною купівлі і ціною продажу. Зокрема, інвестор може:

- здійснювати індивідуальне інвестування – самостійно приймати рішення щодо того, які цінні папери купити на ринку, а які – продати. *Інформацію про те, які цінні папери існують на ринку і як можна їх придбати, наведено в попередньому уроці;*
- долучитися до схем колективного інвестування – вкласти гроші разом з іншими такими інвесторами в інвестиційний фонд і доручити управляти своїми грошима (приймати рішення щодо купівлі-продажу цінних паперів та інших фінансових інструментів) професійній

компанії (компанії з управління активами – КУА), яка спеціалізується на таких послугах управління коштами інвестиційних фондів.

? У чому полягає діяльність із колективного інвестування

Колективне інвестування:

- кошти багатьох інвесторів об'єднуються в єдиний інвестиційний фонд;
- фондом керують професійні менеджери з компанії з управління активами (КУА);
- КУА приймають рішення, куди вкласти кошти інвестиційного фонду, щоб отримати прибуток для інвесторів;
- активи, в які КУА вкладає кошти фонду, – це: акції, облігації, депозити, банківські метали, нерухомість тощо.

? Що зручніше і безпечніше для потенційного інвестора: здійснювати індивідуальне інвестування чи стати учасником інвестиційного фонду

• Однією з переваг інвестиційних фондів є те, що вони залучають не 1 000 гривень, а значно більше і вкладають їх в акції й облігації не одного-двох підприємств, а великої кількості (10, 20 і більше). Тож навіть якщо якісь з акцій, куплених фондом, упадуть у ціні чи підприємство, яке випустило облігації (які згодом купив фонд), збанкрутує і буде нездатним викупити назад свої облігації з обіцяним доходом, втрати фонду, імовірніше за все, будуть перекриті за рахунок зростання цін на інші цінні папери, які він купив.

• Для купівлі деяких фінансових інструментів потрібні значні кошти (тисячі гривень), якими якраз і володіє інвестиційний фонд, котрий об'єднав кошти дрібних інвесторів. У той же час такі інструменти недоступні для більшості індивідуальних інвесторів, які не можуть одразу вкласти у фінансові інструменти великі суми.

• Щоб зменшити свої ризики невдалого інвестування, професійні менеджери інвестиційних фондів постійно аналізують ситуацію на ринку, роблять різні підрахунки та оцінки фінансових показників компаній-емітентів, тоді як у більшості людей (індивідуальних інвесторів) немає достатньо часу, технічних можливостей і професійних знань, щоб самостійно приймати інвестиційні рішення.

? Які інвестиційні фонди існують в Україні і чим вони відрізняються

У нашій країні інвестиційні фонди почали створюватись після ухвалення 2001 року Верховною Радою України Закону «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)». За способом заснування інститути спільного інвестування в Україні поділяються на ***пайові*** і ***корпоративні інвестиційні фонди.*** Основні відмінності цих фондів представлено в *табл. 16.1*.

Таблиця 16.1

Основні відмінності інвестиційних фондів

Пайовий інвестиційний фонд (ПІФ)	Корпоративний інвестиційний фонд (КІФ)
• створюється й управляється КУА. Фонд не є юридичною особою, тому не має загальноприйнятної звітності (податкової, фінансової тощо)	• створюється у формі публічного акціонерного товариства акціонерами-засновниками
• інвестори в обмін на вкладені у фонд гроші отримують від КУА **інвестиційні сертифікати,** які є цінними паперами, що підтверджують право інвестора на частку активів фонду, їх випускає КУА, котра в такий спосіб створює фонд	• інвестори стають співвласниками фонду через купівлю його **акцій;** • корпоративний фонд самостійно обирає КУА, яка буде управляти його активами

Залежно від того, як пайові і корпоративні інвестиційні фонди здійснюють свою діяльність і як часто та в який спосіб інвестори можуть повернути свої гроші з фонду, їх поділяють: на ***відкриті, інтервальні*** та ***закриті***. Зверніть увагу на відмінності між видами інвестиційних фондів (*табл. 16.2*).

Таблиця 16.2

Види інвестиційних фондів

ВІДКРИТІ ФОНДИ	• викуповують свої цінні папери (інвестиційні сертифікати чи акції) на першу вимогу інвестора; • за стратегією інвестування є найменш ризикованими, оскільки лише невелику частку коштів вкладають в акції (найбільш ризиковий ЦП), але і найменш прибутковими (*2009 року середня дохідність фондів становила 18,1% на рік; 2010-го – 12,72%);*

Закінчення табл. 16.2

	• випускають акції чи в разі пайового фонду КУА випускає інвестиційні сертифікати, що не підлягають перепродажу на ринку капіталів. Інвестор не може продати їх нікому, окрім самому фонду, чи в разі пайового фонду – компанії з управління активами цього фонду; • не нараховують і не сплачують дивіденди за своїми цінними паперами; • зобов'язані вкладати активи фонду в різні фінансові інструменти (акції, облігації, депозити тощо)
ІНТЕР-ВАЛЬНІ ФОНДИ	• викуповують свої цінні папери періодично (1 раз на тиждень, місяць, квартал), але не рідше ніж 1 раз на рік; • за стратегією інвестування є більш ризикованими і водночас дохіднішими, ніж відкриті; • не нараховують і не сплачують дивідендів за своїми цінними паперами; • зобов'язані вкладати активи фонду в різні фінансові інструменти (акції, облігації, депозити тощо)
ЗАКРИТІ ФОНДИ	• викуповують свої цінні папери після закінчення терміну дії фонду; • за стратегією інвестування є найбільш ризикованими і найбільш прибутковими; • можуть до 100% активів фонду вкладати в акції. Це прибутково, але дуже ризиковано; • можуть виплачувати дивіденди, якщо це передбачено при заснуванні; • випускають цінні папери, які вільно перепродують на ринку капіталів

Приклад того, як компанії з управління активами відкритих та інтервальних ІСІ розміщують кошти інвесторів, наведено на *рис. 16.1*.

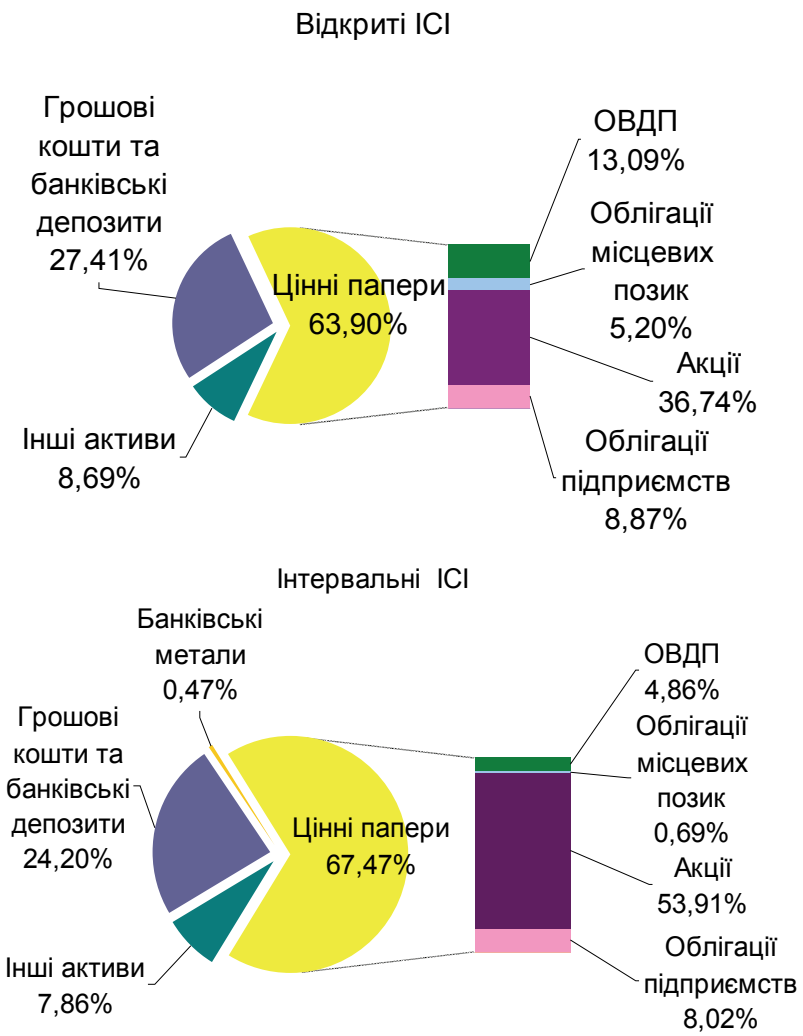

Рис. 16.1. **Приклад розподілу активів відкритих і пайових інститутів спільного інвестування в Україні**
Джерело. www.uaib.com.ua

Як бачимо, частка коштів, вкладених в акції, у відкритих фондах нижча (36,74%), ніж в інтервальних (53,91%), що, у свою чергу, свідчить про вищий рівень ризикованості вкладень в інтервальні фонди.

Також відкриті фонди більше коштів спрямовують на купівлю надійних, однак менш прибуткових цінних паперів – ОВДП (іншими словами – державні облігації, 13,09%) та облігації місцевих позик (5,20%).

Порівнюючи цінні папери (інвестиційні сертифікати та акції) інститутів спільного інвестування з іншими цінними паперами, а саме простими акціями та облігаціями, можемо побачити такі основні відмінності (*табл. 16.3*):

Таблиця 16.3

Відмінності між цінними паперами

Інвестиційні сертифікати та акції КІФ	Звичайні акції та облігації
• В основному не перепродають на ринку • Не приносять дивідендів, окрім певних випадків у закритих ІСІ • У будь-якому разі (щодня чи в окремі періоди) можуть бути продані назад КУА	• В основному вільно перепродають на ринку • Акції можуть приносити дивіденди, а облігації дають фіксовані проценти • Можуть бути продані на ринку лише тоді, коли знайдуться такі, що захочуть їх купити

? Як захищені права інвесторів в Україні

Захист прав інвесторів фондів (ІСІ) в Україні забезпечений Законом України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)». Діяльність корпоративних фондів додатково регулюється Законом України «Про господарчі товариства». Окрім того, ризики при інвестуванні в фонди (ІСІ) знижують три фактори (*табл. 16.4*).

Таблиця 16.4

Фактори, які знижують ризики при інвестуванні у фонди

I	*ДЕРЖАВНИЙ ОРГАН КОНТРОЛЮ*	**Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР)** – виконує роль основного контролера за діяльністю ІСІ та КУА. Вона: • допускає до діяльності лише ті КУА, які працюють згідно із законом (є ліцензованими, сертифікованими, мають достатній розмір власних коштів); • щоденно отримує інформацію від КУА про результати діяльності фондів; • у разі виявлення проблем у фонду комісія може застосувати запобіжні заходи
II	*ПРАВО ВЛАСНОСТІ*	Інвестори не є клієнтами фонду, а його співвласниками. Вони мають право: • створювати наглядову раду фонду, яка контролює діяльність КУА щодо управління активами цього фонду; • отримувати регулярну інформацію про діяльність фонду і вартість активів;

Закінчення табл. 16.4

		• через наглядову раду фонду вносити зміни в основні документи, що визначають діяльність фонду; • у разі потреби змінити КУА фонду. Рішення про заміну компанії в пайовому інвестиційному фонді приймається в разі стовідсоткової згоди всіх учасників фонду та належить до компетенції спостережної (наглядової) ради фонду. У корпоративному інвестиційному фонді рішення щодо заміни КУА приймається загальними зборами акціонерів
III	*ОБМЕЖЕННЯ ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ КУА*	Щоб бути допущеною до роботи на ринку, КУА повинна: • мати рекомендації інших учасників ринку капіталу та досвідчених працівників; • не проводити жодної операції з активами фонду без узгодження зі зберігачем активів фонду, який є незалежною і незацікавленою стороною; • не давати кредити або позики за рахунок активів фонду

? Як купити цінні папери ІСІ і скільки це коштуватиме потенційному інвесторові

Для того, щоб купити інвестиційні сертифікати чи акції інвестиційного фонду, потенційному інвесторові слід звернутися до КУА цього фонду або до посередника (торгівця ЦП), який може продавати і купувати цінні папери фонду в інших областях країни, де КУА не має свого представництва.

Купівля цінного папера фонду відбувається за його номінальною вартістю (якщо це новий фонд, щойно створений) чи розрахунковою вартістю, яка визначається як результат ділення загальної вартості чистих активів фонду (на момент розрахунку) на кількість цінних паперів фонду.

Однак при купівлі чи продажу цінних паперів ІСІ, інвестор несе також певні витрати, що впливають на остаточну суму того, що стане його інвестиційним доходом (*табл. 16.5*).

Таблиця 16.5

Витрати, що здійснюються за рахунок учасників інвестиційного фонду

При купівлі ЦП фонду	• При купівлі акції / інвестиційного сертифіката ІСІ інвестор сплачує його номінальну вартість. • Одноразова комісійна винагорода (у межах від 0,1 до 3% від вартості ЦП фонду, які купив учасник фонду), що сплатить інвестор компанії з цінних паперів при купівлі її ЦП. • При купівлі цінних паперів ІСІ через посередника (торгівця ЦП) сплачується комісійна винагорода торгівця (1–2% від вартості угоди). • За відкриття рахунку інвестора в цінних паперах у зберігача може встановлюватися плата за відкриття та обслуговування такого рахунку
При управлінні ЦП фонду	• Опосередковано до витрат інвестора можна віднести витрати щодо обслуговування діяльності ІСІ: винагорода КУА, послуги зберігача цінних паперів, реєстратора (депозитарія), оцінювача майна і аудитора, а також інші послуги, пов'язані з управлінням фондом (не більше ніж 10% від середньорічної вартості чистих активів фонду). Витрати вираховуються з активів фонду, а не сплачуються інвестором особисто
При продажу ЦП фонду	• При продажу цінних паперів ІСІ через посередника (торгівця ЦП) сплачується комісійна винагорода торгівця (1–3% від вартості угоди). • Інвестор (фізична особа) у разі отримання доходу (продає ЦП назад КУА чи третій особі за ціною, вищою, ніж він їх купував) зобов'язаний сплатити податок за ставкою 15% (для фізичних осіб) чи 23% (для юридичних осіб) із суми доходу (різниці між ціною продажу і ціною купівлі ЦП фонду). • Дохід, отриманий у формі дивідендів за цінними паперами закритого ІСІ, оподатковується за ставкою 5%

? Що слід знати при укладенні угоди щодо купівлі цінних паперів ІСІ

Перед придбанням цінних паперів інвестиційного фонду слід звернути увагу на певні юридичні документи, відповідно до яких створюється і працює інвестиційний фонд. Ці документи надають усім зацікавленим особам на їхню вимогу.

Найважливіші – **Регламент ІСІ** та **Проспект емісії цінних паперів ІСІ.**

Слід звернути увагу на таку важливу інформацію, що в них міститься:

- **тип інвестиційного фонду (відкритий, інтервальний, закритий);**
- **якщо фонд інтервальний, то зазначається термін прийому заяв на придбання / викуп цінних паперів фонду;**
- **мінімальна сума інвестицій;**
- **розмір комісії при купівлі та продажу цінних паперів фонду, що стягуються КУА та / або торгівцем ЦП;**
- **відомості про розмір винагороди КУА та інших витрат, що здійснюються за рахунок активів фонду (див. *табл. 16.5*).**

Частиною Регламенту фонду є його **Інвестиційна декларація.**

Важливо зазначити, що фонд не може не виконувати Інвестиційну декларацію. На відміну від банків, котрі заздалегідь не розголошують, куди будуть вкладені кошти, залучені через депозитні рахунки вкладників, інвестиційні фонди чітко декларують у цьому документі свої наміри щодо напрямів здійснення інвестицій. Відповідно, вкладники банків не можуть проконтролювати вкладення коштів, а учасники фонду в будь-який момент можуть здійснити цей контроль.

Інвестиційна декларація містить інформацію:

- про мету створення фонду;
- обрану інвестиційну стратегію [поміркована (із середнім ризиком), агресивна (дуже ризикована) тощо];
- структуру активів фонду: скільки максимально відсотків активів фонд вкладатиме в певні фінансові інструменти і цінні папери одного емітента;
- галузі, в яких працюють емітенти куплених КУА цінних паперів (енергетичні, металургійні, хімічні, машинобудівні компанії тощо);
- щодо закритих фондів – порядок виплати дивідендів;
- наявність і величину комісійної винагороди при купівлі / продажу цінних паперів ІСІ;
- термін дії фонду (на який строк створюється чи є безстроковим).

Також на вимогу інвестора КУА інвестиційного фонду зобов'язана надати повну інформацію, що підтверджує:

- наявність у КУА відповідної ліцензії НКЦПФР;
- реєстрацію ***Регламенту інвестиційного фонду*** в НКЦПФР;
- реєстрацію ***Проспекту емісії цінних паперів фонду,*** а також свідоцтво про реєстрацію випуску цінних паперів у НКЦПФР;

- реєстрацію фонду в Єдиному державному реєстрі інститутів спільного інвестування (ЄДРІСІ).

Будь-які джерела інформації та документи інвестиційного фонду не можуть містити гарантії та обіцянки щодо майбутньої прибутковості інвестиційних фондів. Інвестор повинен усвідомлювати, що прибутковість фонду не гарантується ні державою, ні компанією з управління активами. Вартість цінних паперів ІСІ може як збільшуватись, так і зменшуватись, відповідно до зміни ринкової вартості цінних паперів та інших активів, у які інвестовано кошти ІСІ. Тому колективне інвестування – це ризик, який може призвести до успіху чи певних втрат.

ПІДСУМКИ

1. Колективне інвестування – процес, за якого кошти багатьох інвесторів об'єднуються в єдиний інвестиційний фонд, яким керують професійні менеджери компанії з управління активами (КУА).
2. ІСІ – інвестиційні фонди, в яких акумулюються кошти інвесторів для подальшого отримання прибутку через вкладення їх у різні цінні папери, банківські депозити, нерухомість тощо.
3. До ІСІ належать пайові і корпоративні інвестиційні фонди. Інвестиційні фонди, у свою чергу, бувають відкриті, інтервальні та закриті.
4. Перед придбанням цінних паперів інвестиційного фонду слід звернути увагу на юридичні документи, відповідно до яких створюється і працює інвестиційний фонд – Регламент ІСІ та Проспект емісії цінних паперів ІСІ.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Чим колективне інвестування відрізняється від індивідуального вкладення коштів?
2. Хто здійснює управління інвестиційним фондом?
3. Які види інвестиційних фондів є в Україні?
4. Чи захищені права інвесторів в Україні і як?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. У якому разі ви б звернулися до інститутів спільного інвестування?
2. Який інвестиційний фонд краще обрати інвесторові, котрий не любить дуже ризикувати? Відповідь обґрунтуйте.
3. Чому, на вашу думку, інвесторові важливо, перш ніж придбати цінні папери ІСІ, ознайомитися з Регламентом та Інвестиційною декларацією фонду?

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Активи інституту спільного інвестування – майно, яким володіє фонд (цінні папери, депозити, грошові кошти тощо).

Акція корпоративного інвестиційного фонду – прості акції, які отримує акціонер (інвестор) в обмін на вкладені ним гроші в корпоративний інвестиційний фонд.

Інвестиційна декларація інституту спільного інвестування – документ, який є складовою частиною регламенту інституту спільного інвестування, в якому визначаються основні напрями й обмеження інвестиційної діяльності інституту спільного інвестування.

Інвестиційний сертифікат – цінний папір, який випускає компанія з управління активами пайового інвестиційного фонду, він підтверджує право власності інвестора на частку в пайовому інвестиційному фонді.

Інститути спільного інвестування (ІСІ) – інвестиційні фонди, в яких акумулюються кошти інвесторів для подальшого отримання прибутку. В Україні до ІСІ належать пайові та корпоративні інвестиційні фонди.

Компанія з управління активами інституційних інвесторів – компанія, що професійно управляє інвестиційним фондом, вкладаючи кошти інвесторів фонду в різні фінансові інструменти.

Цінні папери інституту спільного інвестування – акції корпоративного інвестиційного фонду або інвестиційні сертифікати пайового інвестиційного фонду.

Чиста вартість активів ІСІ – ринкова вартість активів фонду за вирахуванням його зобов'язань.

§ 17. ОКРЕМІ ВИДИ ІНВЕСТИЦІЙ

Ви ознайомитесь із особливостями вкладення коштів у рухоме і нерухоме майно, дорогоцінні метали та предмети мистецтва, вивчите базові терміни, які при цьому використовуються, та будете приймати раціональні рішення щодо інвестування.

Ключові тези

1. Людина, яка володіє вільними коштами, може їх вкласти у відповідні активи: відкрити в банку депозит, придбати цінні папери, а крім того, придбати рухоме і нерухоме майно, дорогоцінні метали і вироби з них, предмети мистецтва. Метою таких інвестицій є отримання доходу на вкладення коштів (процентів, дивідендів), а також за рахунок зростання вартості таких активів у майбутньому.
2. Такі вкладення, як придбання житла та іншої нерухомості, транспортних засобів, дорогоцінних металів та виробів з них, предметів мистецтва, також є інвестиціями, оскільки за рахунок таких вкладень людина може задовольнити свої довгострокові потреби (у житлі, пересуванні, веденні власного бізнесу), а також отримувати доходи від них.

Сучасний економічний стан та обмеженість фінансових інвестицій спонукають громадян до пошуку альтернативних шляхів вкладення коштів, щоби отримувати доходи та знижувати інвестиційні ризики. Саме тому не всі інвестиції здійснюються як у фінансовому секторі, так і через придбання таких активів, як нерухоме майно, автомобілі, дорогоцінні метали та предмети мистецтва.

? Інвестиції в рухоме і нерухоме майно

Вкладення громадянами коштів у предмети рухомого і нерухомого майна є інвестиціями, оскільки від їх використання можна отримати дохід.

Відповідно до чинного законодавства України *рухомим майном* є всі речі, які можна переміщувати у просторі без заподіяння їм шкоди. Іншими словами – це будь-які матеріальні цінності, які безпосередньо не пов’язані із землею і не прикріплені до неї, а їх переміщення не викликає суттєвої зміни їх властивостей.

До предметів рухомого майна належать:

- транспортні засоби;
- цінні папери;
- обладнання для виготовлення продукції в межах підсобного господарства;
- готова продукція, виготовлена в межах підсобного господарства;
- меблі, побутова техніка та інші предмети тривалого користування;
- дорогоцінні метали;
- інші товарно-матеріальні цінності, які перебувають у власності окремої особи чи сім'ї.

З предметами рухомого майна можна проводити різноманітні операції – купівлі, продажу, дарування, успадкування, обміну, розподілу та передання в заставу за кредитами.

! Операції з рухомим майном (продаж або обмін) оподатковуються за ставкою 5% від величини доходу, який отримано від продажу чи від обміну предметів рухомого майна (статті 167.2, 173.1 Податкового кодексу України). При цьому дохід від продажу предметів рухомого майна визначається виходячи з ціни, зазначеної в договорі купівлі-продажу, але не нижче від оціночної вартості такого предмета. Така ставка оподаткування стосується всіх операцій, крім однієї: дохід від продажу одного з об'єктів рухомого майна у вигляді легкового автомобіля, мотоцикла, мотороллера не частіше ніж один раз протягом року – за ставкою 1% від величини отриманого доходу (стаття 173.2 Податкового кодексу України).

Однією з важливих умов економічного розвитку України та вирішення широкого кола соціальних проблем є розвиток операцій з нерухомим майном, через яке реалізуються інтереси кожної людини.

Нерухоме майно сім'ї – це земельні ділянки, житлові і нежитлові будинки, споруди або їхні окремі частини. Майно відноситься до нерухомого за обставини, якщо його неможливо перенести без заподіяння значної шкоди.

Сьогодні досить багато людей прагне вкласти свої кошти в різні підприємства або ж у приватну нерухомість (будинки, квартири, котеджі тощо) з метою отримання додаткового прибутку або ж будь-якої іншої вигоди, а також для збереження своїх власних коштів на тлі економічної нестабільності.

Інвестиції в об'єкти нерухомості дозволяють отримати такі вигоди:

- отримання максимальної користі в результаті використання нерухомості;
- отримання доходу при перепродажу об'єктів нерухомості;
- отримання доходу при наданні нерухомості в оренду;

- отримання пасивного доходу за стабільного підвищення цін на нерухомість.

За своїм призначенням нерухомість поділяється на житлову і комерційну. Житлова нерухомість включає квартири, будинки, котеджі, тобто будь-які об'єкти, призначені для використання як житло. До комерційної нерухомості належать будинки і приміщення, які використовуються для здійснення виробничої діяльності, торгівлі, офіси, підприємства сервісу, громадського харчування тощо.

Існують різні методи інвестування коштів у житлову і комерційну нерухомість (*рис. 17.1*).

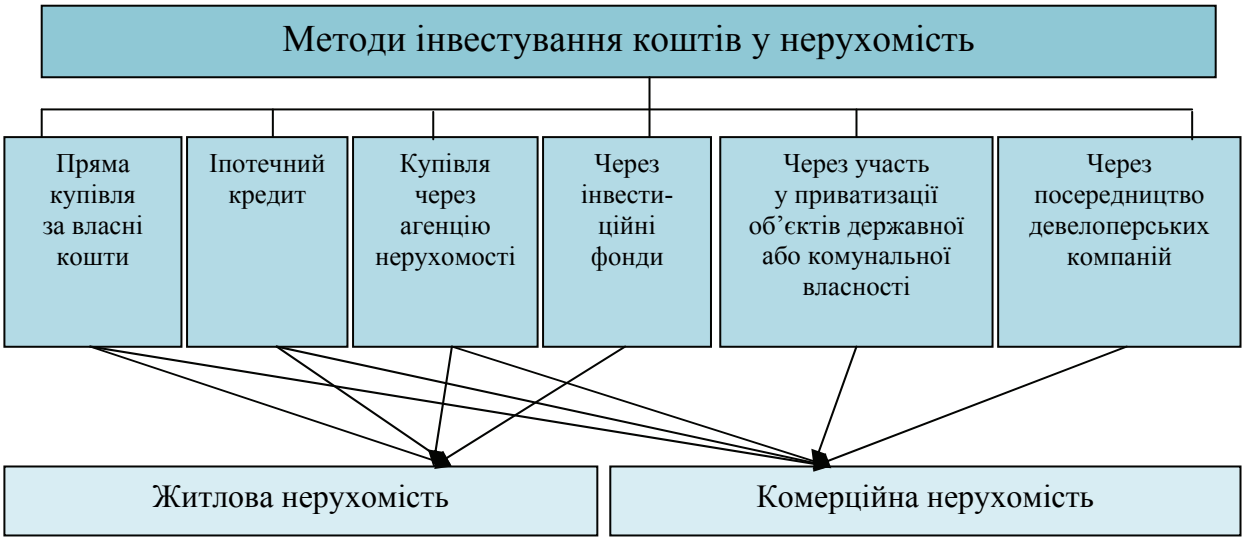

Рис. 17.1. **Методи інвестування коштів у житлову і комерційну нерухомість**

Розглянемо деякі з них:

- *купівля комерційної нерухомості через посередництво агенцій нерухомості* – купівля через спеціалізовані фірми, яким клієнт сплачує комісійні за інформаційні, консультаційні та юридичні послуги, пов'язані з придбанням нерухомості;
- *інвестування коштів через посередництво девелоперських компаній.* Кваліфікована девелоперська компанія залучає до роботи над об'єктом кваліфікованих підрядників, планує роботи з підготовки проекту й раціональне їх фінансування, прораховує можливі ризики та контролює виконання;
- *інвестування коштів через механізм інвестиційних фондів (фондів спільного інвестування).* Інвестиційний фонд дає можливість кожному

інвесторові прямо чи опосередковано через цінні папери стати співвласником сучасного офісного чи торгівельного центру та через акції фонду отримувати регулярний дохід від передання його в оренду. Вклавши кошти в нерухомість через інвестиційний фонд, інвестор отримує дохід з ринку нерухомості та позбувається ризиків, які притаманні для нього за самостійного інвестування;

- *участь у приватизації об'єктів державної або комунальної власності, пряма купівля об'єктів комерційної нерухомості у фізичних осіб та суб'єктів господарювання*. Участь у приватизації та пряму купівлю можуть дозволити собі фірми, які володіють вільними фінансовими ресурсами;
- *використання механізму іпотечного кредитування.* З юридичного погляду, іпотека – це застава земельних ділянок, а також об'єктів, розташованих на земельній ділянці і невід'ємно пов'язаних з нею. Головна перевага іпотечного кредитування – те, що заставою за наданим кредитом є нерухомість, на придбання якої видають кредит.

Оподаткування операцій із нерухомістю громадян, відповідно до Податкового кодексу України, має свої особливості.

1. Дохід від продажу (обміну) не частіше ніж один раз протягом року житлового будинку, квартири або їх частини, кімнати, садового (дачного) будинку, а також земельної ділянки та за умови перебування такого майна у власності платника податку понад три роки – не оподатковується (п. 172.1).

2. Дохід від продажу протягом року більш як одного з об'єктів нерухомості, зазначених вище, або таких, які не зазначені в п. 172.1, оподатковується у розмірі 5% (абзац 1 п. 172.2).

3. Дохід від продажу (обміну) об'єктів незавершеного будівництва оподатковується в розмірі 5% (абзац 2 п. 172.2).

Ліквідність інвестицій – це здатність за короткий час і без суттєвих фінансових втрат перетворити інвестиції на грошові кошти. Найкращим показником, за яким можна судити про ліквідність інвестицій, є кількість днів, потрібних для продажу на ринку того чи іншого активу. Так, наприклад, готівку, яка перебуває на руках, можна використати відразу, тоді як для предметів рухомого і нерухомого майна потрібен деякий час, щоби провести рекламу, знайти покупця, продати їх та оформити відповідні документи (*рис. 17.2*).

Високий рівень	Готівка на руках, кошти на поточних рахунках

Рис. 17.2. **Ліквідність інвестиційних активів**

Для інвестицій у предмети рухомого і нерухомого майна є характерним вплив різноманітних ризиків. Такі активи потрібно зберігати в належному стані, дбайливо використовувати їх, а найбільш цінні з них – застрахувати.

Інвестиції в дорогоцінні метали

Нестабільна соціально-економічна ситуація в країні та пов'язані з нею очікування примушують людей постійно шукати способи захисту своїх коштів від знецінення. Одним із таких способів є інвестиції в дорогоцінні метали – золото, срібло, платину і паладій.

Дорогоцінні метали є хорошим вибором для інвестицій, оскільки вони володіють значною цінністю, не схильні до кредитних ризиків, не піддаються інфляції (справді, не можна надрукувати більше золота або срібла, на відміну від грошей) і не залежать від інших об'єктів інвестицій, наприклад, акцій чи облігацій. Крім того, дорогоцінні метали дають можливість захисту і від економічної нестабільності та військово-політичних заворушень.

За цей час вартість металу може суттєво зрости, а інвестор – отримати значні доходи як різницю між цінами придбання і продажу. А якщо ціна знижується, навпаки – понести збитки. Саме це дає підстави вважати

вкладення в дорогоцінні метали інвестиціями. В Україні найпоширеніші строки інвестування громадянами своїх коштів у банківські метали становлять один – три роки, тоді як за кордоном вони значно триваліші – до десяти і більше років.

Українські банки пропонують клієнтам кілька варіантів інвестування в дорогоцінні метали.

1. *Відкриття «металевих» рахунків («золотих» вкладів).* Це банківські вклади, які призначені для зберігання дорогоцінних металів. Відкриваючи подібний рахунок у банку, людина оплачує ринкову вартість металу, який вноситься на її рахунок, але реального металу «на руки» не отримує. Процентні ставки за депозитами в цінних металах, порівняно зі ставками за депозитами в іноземній валюті або тим більше в національній, є набагато меншими і в середньому становлять 2–3% річних. Але при цьому прибутковість депозитів у металах формується перш за все не за рахунок процентів, а за рахунок зміни його вартості. За останні вісім років така прибутковість становила в середньому від 7 до більш ніж 30% річних у доларовому еквіваленті.

2. *Купівля монет і виробів із дорогоцінних металів.* При цьому слід урахувати те, що за якістю та вартістю слід розрізняти такі монети: звичайні монети, які є поширеними платіжними засобами і ними можна розраховуватися за придбані товари і послуги; монети, раніше не використані в обігу; монети найвищої якості карбування. Особливо цікавляться колекційними монетами, які дорожчають із часом. Але при інвестуванні коштів у колекційні монети і вироби з дорогоцінних металів слід урахувати довгостроковість цього методу. Безперечним плюсом такого роду монет (так само як й інших подібних виробів із дорогоцінних металів) є їхня додаткова вартість як творів мистецтва.

3. *Купівля золотих злитків.* Це один із найпоширеніших способів інвестування в дорогоцінні метали. Значні партії цінних металів купують, як правило, ювеліри у виробничих цілях; а злитки невеликої вартості (і ваги, відповідно – 5, 10, 20 грамів) найбільш поширені як подарунки. При купівлі в банку золотих злитків слід укласти договір купівлі-продажу, в якому обов'язково вказується проба, кількість злитків, загальна маса дорогоцінного металу в сплаві, ціна за один грам і загальна вартість.

! Проба – це вміст (кількість грамів) чистого золота (або іншого дорогоцінного металу) в одному кілограмі пропонованого сплаву.

Однак вкладення в дорогоцінні метали, окрім своїх переваг, мають певні недоліки, а саме: може впасти ціна в майбутньому; у разі банкрутства банку вклади в цінних металах не відшкодовуються Фондом гарантування вкладів фізичних осіб; банк може купити злитки за невигідним курсом.

- **Придбавши монети або вироби з дорогоцінних металів, треба подбати про їх зберігання, оскільки будь-які пошкодження можуть істотно вплинути на ціну. Зазвичай монети зберігаються в пластикових пакетиках або прозорих пластмасових контейнерах. Вироби з дорогоцінних металів слід зберігати у спеціальних скриньках і футлярах.**
- **Найкраще традиційно зберігається золото, а срібні монети швидко втрачають свій товарний вигляд. Купуючи монету найвищої якості із дзеркальною поверхнею, важливо не торкатися її поля – втрата чистоти поверхні істотно зменшує цінність монети.**
- **При відкритті рахунків у банківських металах слід бути дуже уважними. Треба поцікавитися у працівників банку, що конкретно розуміє їхній банк під безготівковим відкриттям депозиту в металі. Бувають випадки, коли банкіри перераховують ціни металу за курсами купівлі-продажу мірних злитків або з незначною знижкою.**
- **Злитки дорогоцінних металів найкраще зберігати в банківських сейфах.**

Арт-інвестиції – інвестиції в предмети мистецтва

Одним з альтернативних напрямів інвестування є *арт-інвестиції*, суть яких полягає у здійсненні грошових вкладень у специфічні об'єкти – твори мистецтва (твори живопису та скульптури, раритетні фотографії, старовинні меблі, посуд та інші предмети вжитку, старовинна зброя та інші).

ЦЕ ЦІКАВО!
За даними аналітиків, на світових аукціонах понад 75% лотів, які купують інвестори, – твори живопису. Така тенденція є характерною й для України, де впродовж 2004–2009 років найпривабливішими для колекціонерів були роботи українських художників XIX–XX століть. При цьому обсяги продажів сягають до 3 млн доларів США впродовж одного аукціону, а на вторинному ринку (через спеціалізовані магазини і дилерів) – близько 100 млн доларів США. Дещо менший попит мають такі предмети мистецтва, як раритетна зброя, роботи відомих фотографів, друковані видання, ювелірні вироби тощо.

Варто зазначити, що колекціонування предметів мистецтва завжди вважалося прерогативою заможних людей, політиків і великих підприємців.

У сучасних умовах з появою та розвитком відповідної інфраструктури (аукціони, мистецькі галереї тощо) професійне мистецтво, поряд із притаманною йому естетичною функцією, розглядається також як стабільний та ефективний напрям інвестування.

ЦЕ ЦІКАВО!

Дослідження таких компаній, як Арт Маркет Рісерч, Казн енд Компані, Габріус, переконливо засвідчили, що вкладати гроші у твори мистецтва перспективно і вигідно. Сам ринок вельми місткий (його обороти становлять десятки мільярдів доларів США), а також специфічний – існує окрема розвинута інфраструктура, оператори, джерела інформації і вироблені правила бізнесу. Так, за деякими оцінками, щорічний обсяг ринку антикваріату і живопису становить 27 млрд доларів США. За останні 50 років ціни на твори мистецтва в середньому зростали на 12,6% щорічно, тоді як курс «блакитних корінців» (високоліквідних акцій) зростав у середньому на 11,7%. Обсяг українського ринку мистецьких творів, за різними оцінками, становить від 200 млн до 1 млрд доларів США.

За оцінками компанії Арт Маркет Рісерч, упродовж останніх 30 років найвигіднішими об'єктами інвестування стали вкладення у твори західноєвропейського живопису і скульптури: вони можуть принести дохід у розмірі 10–25% річних; раритетні фотографії – близько 9,3%; старовинні меблі – 8,5%; китайська порцеляна і скульптура – відповідно 6,7 і 3,2% річних.

Особливості інвестицій у предмети мистецтва:

- кожен мистецький твір є унікальним, тобто незамінним, і ціна на такі об'єкти інвестування визначається інакше, ніж на «звичайні» товари;
- вкладення грошей у мистецтво розраховане на довготривалу перспективу (35–40 років і більше);
- для продажу твору мистецтва потрібен певний час, а деякі твори не завжди можна продати;
- необхідно мати спеціальні знання та постійно їх поновлювати або повністю довіряти професіоналам у сфері мистецтва.

Саме остання особливість спонукає громадян, які не володіють достатніми знаннями у сфері мистецтва, звертатися за порадами до відповідних установ (аукціонних домів, арт-фондів, окремих банківських установ) і професійних консультантів – знавців ринку мистецтва, які можуть допомогти у виробленні раціональних рішень для інвесторів.

Особливу увагу звернемо на діяльність окремих із них – арт-фондів і комерційних банків.

Арт-фонди – один із різновидів інвестиційних фондів, який залучає кошти інвесторів на тривалі терміни і здійснює вкладення в перспективні твори мистецтва з метою отримання прибутку. Мотивація таких установ – купити дешевше і продати дорожче.

До сфери мистецтва мають дотичність і деякі банки, надаючи приватним особам комплекс послуг, який називається арт-банкінг.

Арт-банкінг – надання банками відповідних консультацій та допомоги у здійсненні інвестицій у мистецькі твори, що передбачає їх експертну оцінку, підбір і формування індивідуальних колекцій, реставрацію та страхування, а також вироблення раціональних рішень щодо інвестування коштів у відповідні твори з метою отримання прибутку в майбутньому.

ЦЕ ЦІКАВО!

У 1904 році з'явився синдикат La Peau l'Ours, який зробив ставку на відомих того часу французьких художників. Вибір був ризикованим – тоді їхні роботи продавалися мало. Але вже через десять років деякі картини Пікассо і Матісса було продано в десять разів дорожче від початкової ціни. Сьогодні ж роботи імпресіоністів і модерністів коштують у десятки, а деякі в сотні разів дорожче.

Інший знаменитий приклад – британський інвестиційний арт-фонд, створений 1974 року на базі пенсійних заощаджень компанії British Rail. При вкладених у цілому 40 млн фунтів стерлінгів середньорічний дохід фонду з 1974 до 1999 рр. становив 11,3%. Колекція імпресіоністів і модерністів British Rail була продана наприкінці 1980-х років, коли ціни на їхні роботи були найвищими.

Зараз один із найуспішніших фондів на Заході – лондонський Fine Art Fund із відділеннями по всьому світу, створений Ф. Хоффманом 2001 року. Діяльність фонду розрахована на 10 років, мінімальний розмір вкладень становить 250 тис. дол., які не можуть бути відкликані протягом трьох років. Серед його напрямів – живопис старих майстрів, імпресіоністів і модерністів, а також сучасне мистецтво. Арт-фонд Хоффмана грає на скачках цін на сучасних художників – найбільш спекулятивної частини ринку, але одночасно, щоб убезпечити свої активи, вкладає гроші в незмінно дорогий антикваріат.

Послуги, які пропонують банки в цій сфері, – різноманітні й охоплюють такі напрями:

- надання консультацій з питань формування колекцій творів мистецтва на основі побажань й уподобань клієнтів, їх готовності до ризику, а також можливого рівня ліквідності й прибутковості;
- аналітичний опис колекцій чи окремих предметів мистецтва;
- консультування з питань управління колекціями та довгострокового підтримання їх цінності;

- організація експертиз щодо визначення оригінальності об'єкта інвестицій;
- надання допомоги в реставрації, зберіганні, транспортуванні та страхуванні колекцій.

ЦЕ ЦІКАВО!

Полотно постімпресіоніста Поля Сезанна «Кар'єр Бібемус» було придбано за 3,19 млн доларів США, а через три роки ціна його продажу становила вже 6 млн доларів США. А після вирахування комісії продавець отримав чистий прибуток у сумі 2,76 млн доларів США.

Таким чином, вкладення коштів у мистецькі твори має ***низку переваг***:

- подібні вкладення є альтернативними інвестиціями, а їхній стан жодним чином не пов'язаний із подіями, які відбуваються на фінансових ринках. Тому ціни на твори мистецтва практично не залежать від прибутковості цінних паперів, курсів іноземних валют і залежать здебільшого від уподобань і вимог колекціонерів-інвесторів та шанувальників мистецтва;
- якщо правильно передбачити тенденції ринку мистецьких творів через десять і більше років, то прибутковість здійснених вкладень упродовж цього періоду може бути суттєвою, оскільки впродовж 5–10 років (оптимальний строк інвестування) ціна конкретного твору мистецтва може зрости в декілька разів;
- для інвестицій у мистецькі твори характерна ще низка переваг не лише економічних (розподіл інвестицій з метою зниження ризиків, захист коштів від впливу економічних криз і несприятливих суспільних подій тощо), а й естетичних (можливість придбання оригінальних речей, налагодження контактів з іншими колекціонерами та шанувальниками мистецтва).

ПІДСУМКИ

1. Вкладення громадянами коштів у предмети рухомого і нерухомого майна також є інвестиціями, оскільки від їх використання можна отримати дохід або відповідну вигоду.
2. Рухомим майном вважаються будь-які матеріальні цінності, які безпосередньо не пов'язані із землею і не прикріплені до неї, а їх переміщення не викликає суттєвої зміни їх властивостей.
3. Сьогодні досить багато людей прагне вкласти свої кошти в різні підприємства або у приватну нерухомість (будинки, квартири, котеджі і т. д.) з метою отримання додаткового прибутку або будь-якої іншої вигоди, а також для збереження своїх власних коштів на тлі економічної нестабільності.

4. Дорогоцінні метали є хорошим вибором для інвестицій, оскільки вони володіють значною цінністю, не схильні до кредитних ризиків, не піддаються інфляції (справді, не можна надрукувати більше золота або срібла, на відміну від грошей) і не залежать від інших об'єктів інвестицій, наприклад, акцій чи облігацій, хоча ціни на них можуть змінюватися.
5. Арт-інвестиції – це здійснення грошових вкладень у специфічні об'єкти – твори мистецтва (твори живопису та скульптури, раритетні фотографії, старовинні меблі, посуд та інші предмети вжитку, старовинна зброя та інші).

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. В які об'єкти можна вкладати кошти поза фінансовим сектором? Чому їх варто відносити до інвестицій?
2. Які ризики існують при вкладенні коштів у матеріальні активи?
3. Які предмети відносять до рухомого майна, а які – до нерухомого?
4. Яким чином оподатковуються доходи, отримані від продажу рухомого і нерухомого майна?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Які переваги і недоліки мають інвестиції в дорогоцінні метали та предмети мистецтва?
2. Чому різні об'єкти інвестування характеризуються різним ступенем ліквідності?

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Арт-банкінг – надання банками консультацій та допомоги у здійсненні інвестицій у мистецькі твори з метою отримання інвесторами прибутку в майбутньому.

Арт-фонди – один із різновидів інвестиційних фондів, який залучає кошти інвесторів на тривалі терміни і здійснює вкладення в перспективні твори мистецтва з метою отримання прибутку.

Девелоперська компанія – фірма, яка здійснює інвестиції, починаючи зі знаходження земельної ділянки, проектування, власне процесу ведення будівництва і надання нерухомості в експлуатацію.

Іпотечне кредитування – надання кредитів під заставу нерухомості.

Ліквідність інвестицій – здатність за короткий час і без суттєвих фінансових втрат перетворити інвестиції на грошові кошти.

Металеві рахунки – банківські вклади, які призначені для зберігання дорогоцінних металів.

Нерухоме майно – земельні ділянки, житлові і нежитлові будинки, споруди або їхні окремі частини.

Рухоме майно – матеріальні цінності, які можна переміщувати у просторі без заподіяння їм шкоди. Це речі, які не пов’язані із землею і не прикріплені до неї, а їх переміщення не викликає суттєвої зміни їхніх властивостей.

РОЗДІЛ 9

Пенсійні заощадження

§ 18. ДЕРЖАВНА І ПРИВАТНА ПЕНСІЇ

Ви ознайомитеся з організацією роботи системи пенсійного забезпечення в Україні, з умовами отримання державної пенсії та можливостями одержання недержавного пенсійного забезпечення, будете вміти розраховувати суми виплат пенсій недержавними пенсійними фондами.

Ключові тези

1. Пенсія (пенсійні виплати) – щомісячне отримання визначеної суми коштів від держави (державна пенсія) або недержавного пенсійного фонду (недержавне пенсійне забезпечення) після досягнення пенсійного віку, за умови належної сплати внесків на пенсійне страхування (державному або недержавному пенсійному фонду) під час трудової діяльності.
2. В Україні громадяни мають право на отримання державної пенсії (за умови сплати внесків на державне пенсійне страхування, наявності потрібної кількості відпрацьованих років – трудового стажу) і недержавного пенсійного забезпечення (за умови сплати додаткових внесків у недержавний пенсійний фонд).
3. Сплата внесків на державне пенсійне страхування є обов'язковою, а їх сума розраховується як відсоток від отриманої заробітної плати; на недержавне пенсійне страхування – добровільною, а сума довільною (що більше платиш – то більшу отримуєш пенсію).

? Суть пенсії та її види

Отримання пенсії дозволяє людині отримувати кошти на забезпечення своїх потреб у віці, коли їй уже важко буде працювати і вона втратить джерело постійного доходу – заробітну плату. Державою створено систему, коли працюючи протягом життя, ти сплачуєш внески в Пенсійний фонд України, а досягаючи пенсійного віку – починаєш отримувати щомісячні виплати у формі пенсії. При цьому існує чітка залежність між сумою, що сплачена під час трудової діяльності, і пенсією, яку людина отримуватиме: що більше платиш – то більше отримуєш.

! Кожна людина сама несе відповідальність за себе, за своє матеріальне забезпечення, у тому числі й у старості.

У разі, коли людина, у силу якихось причин, не сплачувала або неналежно сплачувала внески до Пенсійного фонду України, вона також зможе розраховувати на отримання державної пенсії (це соціальна гарантія держави для громадян України), але її розмір буде мінімальним.

Уся система пенсійного забезпечення в Україні поділяється на три рівні:

- **державна солідарна система** (коли за рахунок внесків працюючих утримуються пенсіонери);
- **обов'язкова накопичувальна система** (коли кожен громадянин за рахунок своїх обов'язкових внесків державі заробляє свою державну пенсію);
- **добровільна накопичувальна пенсійна система** (коли люди, за бажанням, вкладають гроші в недержавні пенсійні фонди з метою отримання додаткової пенсії).

? Державна пенсія

Державна солідарна система. Державна пенсійна система України проходила непростий період становлення і розвитку. У його основі стояла саме солідарна пенсійна система, коли всі працюючі сплачували внески на отримання пенсій людям, котрі досягли пенсійного віку. Тобто всі внески йшли в загальний казан, а там розподілялися на виплати пенсіонерам.

Загальна характеристика та особливості обов'язкової накопичувальної системи. Суть системи полягає в тому, що сплачені до системи державного пенсійного забезпечення кошти потрапляють на особові персоніфіковані рахунки платника, де вони обліковуються та зберігаються. Тобто людина може в будь-який момент перевірити суму внесків, яку вона сплатила державі. Після виходу на пенсію вона отримає суму накопичених коштів (з певними відсотками) у формі щомісячних пенсійних виплат. Кожен працюючий має своє свідоцтво платника внеску на загальнообов'язкове пенсійне страхування.

Кошти, що внесено на індивідуальні пенсійні рахунки, можуть інвестуватися на розвиток вітчизняної економіки, що дозволить отримати відповідний дохід та зберегти кошти платників від інфляції.

Управління пенсійними коштами здійснюють компанії з управління активами, обрані на конкурсній основі, для яких така діяльність є професійною і потребує ліцензування.

Безпосереднє зберігання пенсійних активів здійснює банківська установа-зберігач, яка несе відповідальність за цільове використання коштів. Кошти, що обліковуються на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян, є власністю цих громадян, і вони можуть скористатися ними при досягненні пенсійного віку (або у випадках, передбачених законом, – раніше від цього терміну).

Виплати з накопичувального фонду здійснюються додатково до виплат із солідарної системи. Крім того, передбачено, що в разі смерті учасника накопичувальної системи пенсійного страхування до досягнення

ним пенсійного віку належні йому пенсійні кошти накопичувальної системи пенсійного страхування успадковуються в порядку, визначеному Цивільним кодексом України.

Управління внесками. Управління накопичувальної пенсійної системи здійснюється через Пенсійний фонд України. Він відповідає за збір коштів і їх облік на персональних рахунках учасників, а приватні компанії з управління активами, обрані шляхом проведення тендера, інвестують внески. При інвестуванні пенсійних активів компанії діяють згідно з вимогами законів до напрямів інвестування, ринків, на яких можна буде здійснювати інвестиції, та вимогами до диверсифікації інвестиційних вкладень.

Механізм захисту заощаджень громадян у накопичувальному фонді досить простий і прозорий. Зокрема, запроваджено систему контролю учасників накопичувальної системи, можливостей вкладень у різні активи та ефективності роботи суб'єктів, які обслуговують накопичувальний фонд.

? Недержавна пенсія

Третій рівень пенсійної системи – добровільна система недержавного пенсійного забезпечення. Функціонування її забезпечують недержавні пенсійні фонди, страхові компанії та банківські установи.

Скористатися недержавним пенсійним забезпеченням фізичні особи можуть, якщо за власним бажанням вирішать сплачувати додаткові внески поряд із внесками до солідарної та накопичувальної систем. Такі додаткові внески за них може сплачувати роботодавець.

Відтак після виходу на пенсію особа одержуватиме не лише державні (з пенсійного та накопичувального фондів), а й недержавні кошти. Як і у випадку з накопичувальним фондом, такі виплати проводяться як за рахунок сплачених коштів, так і за рахунок отриманого інвестиційного прибутку.

? Що таке недержавний пенсійний фонд

По суті, недержавний пенсійний фонд (НПФ) – це юридична особа, що здійснює управління вашими коштами (майбутньою пенсією) з метою збереження вкладених коштів від інфляції. Для цього ці кошти вкладають у різні інвестиційні проекти. Основним принципом їх діяльності є відомий вислів: «Не класти всі яйця в один кошик», тобто диверсифікація. І хоч такий принцип дає можливість отримати вищий дохід, основним завданням НПФ є збереження і захист пенсійних накопичень. Тому при виборі НПФ звертайте увагу на стиль інвестування. Якщо він надто агресивний, то краще обрати фонд із більшим ступенем захисту, але при тому не забувайте, що дохідність має покривати інфляцію; ідеально, якщо фонд дає дохід на 3–4% вище від рівня інфляції.

? Як практично відбувається діяльність недержавного пенсійного фонду (НПФ)

Адміністратор НПФ заводить на кожного учасника персональний пенсійний рахунок, до якого вносить інформацію про суму пенсійного внеску, сплаченого на користь учасника НПФ на підставі даних витягів про рух коштів на поточному рахунку НПФ. Витяг (витяги) про рух коштів зберігач надає адміністраторові фонду щодня та відображає всі операції за рахунками фонду за попередній операційний день на паперовому або електронному носієві в системі «клієнт – банк».

Таке поняття, як «загальний казан», у НПФ існує лише на одній стадії – коли КУА здійснює інвестування пенсійних активів НПФ із дотриманням вимог інвестиційної політики, визначеної в інвестиційній декларації.

При розподілі інвестиційного доходу кошти знову персоніфікуються, і кожний учасник отримує частку із «загального казана», пропорційну до його внесків. Зазвичай, ці кошти існують у формі активів: цінні папери, нерухомість, банківські метали тощо. Відповідна частка цих активів належить учасникові на праві приватної власності як його майбутня пенсія і за потреби переказується і виплачується в грошовій формі.

ПІДСУМКИ

1. Чинне пенсійне законодавство в Україні надає можливість для громадян бути учасниками пенсійної системи й отримувати одночасно пенсійні виплати із систем державного і недержавного пенсійного забезпечення.
2. Якщо ви хочете отримувати більшу пенсію, то маєте сплачувати більше внесків протягом довшого періоду часу до державної пенсійної системи та користуватися послугами недержавних пенсійних фондів.
3. Кошти, які ви відкладаєте на пенсію в державному і недержавному пенсійних фондах, вкладаються в економіку і приносять вам дохід, що дозволяє нівелювати негативний вплив інфляції.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Які бувають види пенсій?
2. Що потрібно зробити, щоб отримувати державну пенсію?
3. Що таке накопичувальна пенсійна система?
4. Що таке недержавне пенсійне забезпечення?
5. Як працює недержавний пенсійний фонд?

Застрахована особа – фізична особа, яка відповідно до законодавства підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню і сплачує (сплачувала) внески та/або за яку сплачувалися чи сплачуються в установленому законом порядку страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

Недержавний пенсійний фонд (НПФ) – юридична особа, створена відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», яка має статус неприбуткової організації (не підприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників недержавного пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду (Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення»).

Фактично НПФ являє собою банківський рахунок, на який зараховуються вклади та інвестиційний дохід від їх інвестування та з якого виплачуються пенсійні виплати.

Вкладник НПФ – особа (як фізична, так і юридична), що сплачує внески на користь учасника НПФ.

Учасник НПФ – фізична особа, на користь якої сплачують пенсійні внески і яка має або згодом набуде права на отримання пенсійних виплат із Пенсійного фонду. Учасниками НПФ можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства. Одна фізична особа може одночасно бути і вкладником, і учасником НПФ. Крім того, вкладниками можуть бути подружжя, діти, батьки, працедавець учасника фонду або професійне об'єднання, членом якого є учасник.

Пенсія – щомісячна грошова виплата в солідарній системі пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею встановленого пенсійного віку чи визнання її інвалідом або отримують члени її сім'ї в разі втрати годувальника.

Солідарна пенсійна система (солідарна система) – система, яка базується на засадах солідарності, субсидування та виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду України на умовах та в порядку, передбачених Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Страхувальники – роботодавці та інші особи, які відповідно до законодавства сплачують страхові внески на обов'язкове державне пенсійне страхування.

РОЗДІЛ 10

Види кредитів

§ 19. ВИДИ КРЕДИТІВ: СПОЖИВЧІ КРЕДИТИ, АВТОКРЕДИТИ, КРЕДИТИ НА ЖИТЛО

Ви ознайомитеся з поняттям «споживчий кредит», принципами та умовами споживчого кредитування кредитними установами України; будете розуміти права і обов'язки споживача послуг споживчого кредитування.

Ключові тези

1. Споживчий кредит – це вид кредиту, що надається кредитором (банком, іншою фінансовою установою чи підприємством торгівлі) позичальникові, яким виступає здебільшого фізична особа, на споживчі цілі (придбання житла, автомобіля, побутової техніки, інших товарів тривалого використання, оплати за навчання тощо).
2. Принципами споживчого кредиту є традиційні принципи кредитування: поверненість, терміновість, платність і забезпеченість. Саме ці принципи покладено в основу укладення між кредитором і позичальником кредитної угоди, яка є головним юридичним документом, що обумовлює права і обов'язки сторін та всі умови надання і погашення кредиту.
3. Умови споживчого кредитування встановлюються кредитором. Вони не є однаковими та різняться залежно від виду споживчого кредиту. Однак обов'язковою умовою для всіх видів споживчих кредитів є достатня платоспроможність позичальника, що підтверджує його здатність виконати всі зобов'язання за договором споживчого кредиту.
4. Автокредит – вид споживчого кредиту, що надається кредитними установами фізичним особам для фінансування витрат, пов'язаних із придбанням автомобіля.
5. Іпотечний житловий кредит – вид споживчого кредиту, що надається кредитними установами фізичним особам, товариству співвласників квартир або житловому кооперативу для фінансування витрат, пов'язаних із будівництвом або придбанням квартири (житлового будинку) під заставу нерухомого майна (іпотеки), що, як правило, придбане позичальником за рахунок кредиту.

Необхідною умовою задоволення різного роду потреб (особливо матеріальних) є наявність відповідної суми коштів, котрі людина отримує як доходи від своєї діяльності. Однак у житті людини (особливо в молодих) часто виникає ситуація, коли потреби перевищують можливості. Так, наприклад, у людини може не вистачати поточних коштів для здобуття освіти, придбання житла, автомобіля, побутової техніки тощо. Тож розв'язати таку суперечливу ситуацію можна через механізм запозичення (кредиту), що передбачає надання певної цінності (коштів, товарів тощо) у

борг з її поверненням в обумовлений період і, як правило, за відповідну плату.

ЦЕ ЦІКАВО!

Термін «кредит» походить від латинського слова *credere*, що означає довіряти. Тобто основою кредитних взаємовідносин, що виникають між кредитором (той, хто надає цінність у борг) і позичальником (той, хто отримує цінність у борг), є довіра, що борг буде повернуто в повній сумі та в обумовлений термін.

У процесі довготривалої еволюції кредитних відносин (кредит – одна з найдавніших економічних категорій, перші згадки про кредит сягають III тис. до н. е.) значно урізноманітнилися та ускладнилися форми і види кредиту. На сучасному етапі розвитку розрізняють товарну і грошову форми кредиту (залежно від об'єкта кредитування), а також різноманітні види кредиту залежно від суб'єктів кредитних відносин: банківський, державний, комерційний, міжнародний, споживчий.

? Що таке споживчий кредит, які установи надають споживчі кредити і хто їх може отримати

Споживчий кредит – це кредит, що надається, як правило, фізичній особі на споживчі цілі: для придбання житла або ж поліпшення житлових умов; придбання автомобіля; побутової техніки та інших товарів тривалого використання; оплати за навчання тощо. Головними кредитними інститутами в Україні, що забезпечують пропозицію споживчих кредитів для населення, є банки.

? На яких засадах надають споживчі кредити

! **Споживчий кредит, як і будь-який інший вид кредиту, надають на таких загальновизнаних принципах:**

- **поверненість (кредит потрібно обов'язково повернути);**
- **терміновість (повернути кредит слід у визначений термін);**
- **платність (за можливість користуватися кредитом позичальник як правило, повинен сплачувати відповідну плату у формі процентів);**
- **забезпеченість (способи забезпечення виконання позичальником зобов'язання за кредитним договором).**

Саме ці принципи є базою формування взаємовідносин між позичальником і кредитором, котрі чітко взаємообумовлені та погоджені в такому важливому документі, як кредитна угода.

Кредитна угода – головний юридичний документ, котрий обумовлює права, обов'язки та відповідальність сторін, тобто позикодавця (кредитора) і позичальника (у нашому випадку – фізичної особи). Причому основні положення кредитної угоди розробляються кредитором і погоджуються з позичальником. Тому потенційному позичальникові слід детально ознайомитися з усіма позиціями кредитної угоди, ретельно їх проаналізувати, а відтак і приймати рішення щодо доцільності його підписання.

Слід добре усвідомлювати, що споживачами послуги споживчого кредитування можуть стати не всі бажаючі особи, а лише ті, котрі відповідають певним вимогам і критеріям.

? На яких умовах кредитори надають споживчі кредити

Ми вже зазначали, що головними кредиторами в Україні є банки, а тому розглянемо, на яких умовах банки надають споживчі кредити:

- фізична особа повинна бути резидентом України;
- мати постійне місце роботи або інше джерело доходів;
- неперервний стаж роботи на останньому / теперішньому місці праці повинен бути не меншим ніж три місяці – для найманих працівників, і 12 місяців – для приватних підприємців, крім осіб, старших за 55 років;
- вік: від 21 до 65 років – жінкам; від 21 до 60 років – чоловікам;
- від 55 років обов'язкове страхування від нещасних випадків і здоров'я на випадок хвороби.

Усі вищенаведені вимоги спрямовані на виконання принципів кредитування і мінімізацію кредитних ризиків та виконання позичальником зобов'язань за кредитною угодою.

Водночас варто наголосити і на такому важливому принципі кредитування, як забезпечення кредиту. Адже будь-яке зобов'язання без належного забезпечення ще не гарантує виконання боржником необхідних дій на користь кредитора. Тому для забезпечення майнових інтересів кредитора, отримання ним гарантій належного виконання боржником усіх зобов'язань кредитор використовує спеціальні додаткові заходи забезпечувального характеру.

? Які заходи забезпечувального характеру використовують кредитори

В Україні кредитори використовують такі заходи забезпечувального характеру: застава; гарантія; порука; неустойка; завдаток; притримання. Усі види забезпечення виконання зобов'язань можна впорядкувати в певну систему, поєднавши у відповідні групи (*рис. 19.1*).

Рис. 19.1. **Види забезпечення виконання зобов'язань**

! Ринкова вартість майна, призначеного для забезпечення виконання зобов'язань за кредитною угодою, повинна бути, як правило, не меншою від суми боргу (суми кредиту та процентів). Крім того, кредитні установи здебільшого вимагають страхування майна, котре передається в заставу (іпотека, автомобілі тощо), що спричиняє додаткові витрати для позичальника. Усі ці умови слід ураховувати при прийнятті рішення стосовно доцільності отримання споживчого кредиту.

Слід зазначити, що умови надання споживчих кредитів, маючи певні загальні підходи, про які ми вже згадували раніше, різняться залежно від специфіки того чи іншого виду споживчого кредиту. Розглянемо особливості надання найбільш поширених видів споживчих кредитів – автокредитів і кредитів на житло.

? Що таке автокредит, хто його пропонує і хто його може отримати

Автокредит – вид споживчого кредиту, що надається кредитними установами фізичним особам для фінансування витрат, пов'язаних із придбанням автомобіля.

Завдяки автокредиту фізична особа може стати повноправним власником автомобіля, не оплативши відразу всієї суми коштів, а виплачуючи її щомісяця невеликими частинами.

На сучасному етапі в Україні автокредитування – найпоширеніша фінансова послуга кредитних установ, особливо банків. Тому практично кожний банк пропонує послуги автокредитування, які надають позичальникам на певних умовах.

? На яких умовах банки надають автокредити і які вимоги банків до споживача послуг автокредитування

Розглянемо умови надання банками послуг автокредитування (*табл. 19.1*).

Таблиця 19.1

Умови надання банками послуг автокредитування

Головні вимоги до клієнта	Перелік необхідних документів
• вік від 25 до 60 років; • громадянство України; • працевлаштування та стабільні доходи (загальний стаж роботи, як правило, не менше ніж 36 місяців)	• паспорт громадянина України; • довідка про доходи за останні 6 місяців; • довідка про присвоєння ідентифікаційного номера; специфікація, рахунок на автомобіль

! Важливо пам'ятати, що головною вимогою будь-якого кредитора до позичальника – фізичної особи є наявність стабільної трудової діяльності і доходу, що є достатнім для погашення суми кредиту та процентів за його користування. Здатність позичальника своєчасно погашати основну суму («тіло») кредиту, проценти за його користування та інші зобов'язання за кредитною угодою називається кредитоспроможністю.

Потрібно знати, що в різних банках існують різні системи оцінювання кредитоспроможності позичальника. Так, зокрема в деяких банках ухвалення рішення щодо надання автокредиту фізичній особі може проводитися на підставі суб'єктивної оцінки кредитним інспектором або за допомогою скорингових систем, які є статистичними або математичними моделями та являють собою зважену суму певних характеристик позичальника. Водночас має місце і практика встановлення банком порогового значення мінімуму заробітної плати тощо.

Таким чином, умови автокредитування в різних кредитних установах не є однаковими і залежать від їхньої кредитної політики в цілому. Однак загальні підходи щодо надання цієї послуги банківськими установами споживачам – великою мірою подібні.

? Яка найпоширеніша схема банківського автокредитування і які основні етапи цього процесу

Розглянемо схему банківського автокредитування, що представлена на *рис. 19.2*.

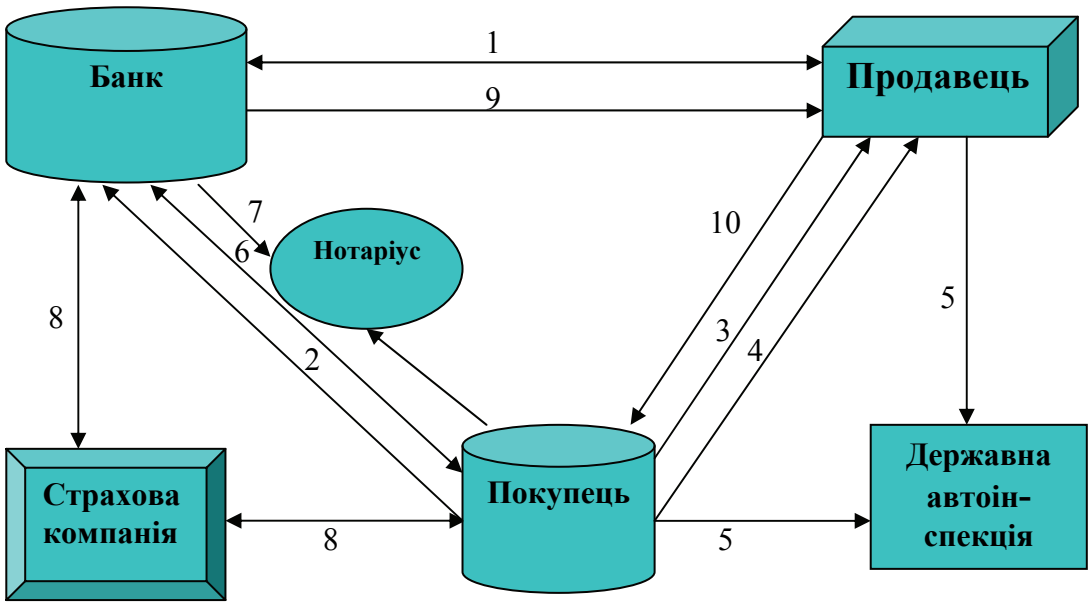

1. Підписання угоди про співробітництво між Банком-кредитором і Продавцем-автосалоном.
2. Передача Банку Покупцем-позичальником пакета документів для прийняття рішення про видачу автокредиту.
3. Укладення договорів купівлі-продажу автотранспорту між Продавцем-автосалоном і Покупцем-позичальником.
4. Перерахування Покупцем авансу на користь Продавця.
5. Реєстрація автотранспорту в органах Державної автомобільної інспекції.
6. Укладення договору кредиту між Банком і Покупцем.
7. Укладення і нотаріальне посвідчення договору застави автотранспорту.
8. Оформлення договору страхування та сплата страхового платежу.
9. Перерахування Банком кредитних коштів Продавцеві.
10. Передача Продавцем автотранспорту Покупцеві.

Рис. 19.2. **Етапи процесу банківського автокредитування**

З наведеної схеми бачимо, що автокредити часто надають за умов встановленого співробітництва між банком та автосалоном. Відтак саме в автосалоні покупцю повідомляють розташування найближчої філії (відділення) банку або ж робоче місце представника банку може безпосередньо бути в автосалоні для надання негайної консультації з приводу автокредитування.

Зрозуміло, що у схемі автокредитування, в якій укладено угоду між банком і продавцем-автосалоном, ідеться про надання кредиту для придбання нового автомобіля. Деякі банки пропонують автокредити і для придбання вживаних автомобілів (у такому разі банк проводить незалежну експертизу технічного стану автомобіля, меншим є термін кредитування і вищими процентні ставки).

Позичальникові слід ретельно проаналізувати всі умови автокредитування в різних банках, обрати для себе найбільш вигідний і прийнятний варіант.

! Важливо пам'ятати, що всі умови автокредитування передбачені у кредитному договорі між банком і позичальником (терміни кредитування, процентна ставка, схема погашення процентів, інші комісії банку тощо). Ці умови значною мірою залежать від попиту і пропозиції на кредитному ринку, кредитної політики банку, особливостей схеми автокредитування тощо.

З наведеної схеми автокредитування бачимо, що необхідною умовою автокредитування є передання в заставу придбаного у кредит автомобіля (нотаріальне посвідчення договору застави), а також страхування автотранспорту (повне КАСКО). Очевидно, що це накладає додаткові витрати (крім процентів) щодо автокредитування. Більше того, у деяких банках передбачена і разова комісія та комісія за безготівковий перерахунок коштів. Саме тому потенційному позичальникові слід прийняти виважене рішення як щодо вибору схеми автокредитування та кредитної установи, що пропонує ці послуги, так і щодо доцільності скористатися послугою автокредитування в цілому.

Слід відзначити, що серед послуг споживчого кредитування особливу цікавість викликають **кредити на житло**. Адже наявність житла є невід'ємною життєвою потребою кожної людини. Однак придбання житла, зокрема можливість сплати повної суми вартості житла одноразовим платежем, є неможливим для переважної більшості громадян. Тому саме кредити на житло дають шанс людині (цілій родині) стати повноправним власником житла ще задовго до повної виплати суми вартості житла. Адже кредити на житло надають на довгий термін, здебільшого до 20–30 років.

! Важливо знати, що іпотечні кредити в Україні на сучасному етапі надають різні фінансово-кредитні установи, передусім банки. Причому кожний банк самостійно визначає умови житлового кредитування, розробляючи власні підходи до цієї банківської послуги. В усіх житлових кредитах спільним є те, що кредитори під заставу надають нерухомість, що, як правило, придбана за рахунок кредиту, а отже, є іпотечними.

ЦЕ ЦІКАВО!

Термін «іпотека» походить від грецького слова *hipotheke,* що означає застава (застава землі, нерухомого майна), за якої земля та (або) майно, що становить предмет застави, залишається в заставодавця або третьої особи.

Іпотека – вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном. Причому заставлене майно залишається у володінні і користуванні іпотекодавця-боржника і служить забезпеченням виконання його зобов'язань перед кредитором.

Таким чином, важливо запам'ятати, що будь-який кредит (а не лише житловий), наданий під заставу нерухомого майна, називається **іпотечним кредитом**.

Іпотечний житловий кредит – вид споживчого кредиту, що надається кредитними установами фізичним особам, товариству співвласників квартир або житловому кооперативу для фінансування витрат, пов'язаних із будівництвом або придбанням квартири (житлового будинку), під заставу нерухомого майна (іпотеки), що, як правило, придбане позичальником за рахунок кредиту.

? На яких умовах банки надають іпотечні кредити і які вимоги банків до споживача послуг іпотечного кредитування

Розглянемо *табл. 19.2*.

Таблиця 19.2

Умови надання банками послуг іпотечного житлового кредитування

Головні вимоги до клієнта	Перелік необхідних документів:
• вік від 25 до 50 років; • громадянство України; • працевлаштування та стабільні доходи (загальний стаж роботи, як правило, не менше ніж 36 місяців)	• паспорт громадянина України; • довідка про доходи за останні 6 місяців; • довідка про присвоєння ідентифікаційного номера; специфікація, рахунок на автомобіль; • довідка з БТІ (бюро технічної інвентаризації, де зареєстроване все нерухоме майно) про наявність (відсутність) нерухомості у приватній власності

Як бачимо з *табл. 19.2*, вимоги до позичальників за іпотечного кредитування є традиційними, появилась лише одна нова вимога – представлення документів, що підтверджують власність позичальника на предмет іпотеки.

? Яким є механізм іпотечного кредитування, яка схема та етапність процесу банківського іпотечного кредитування

Розглянемо *рис. 19.3*.

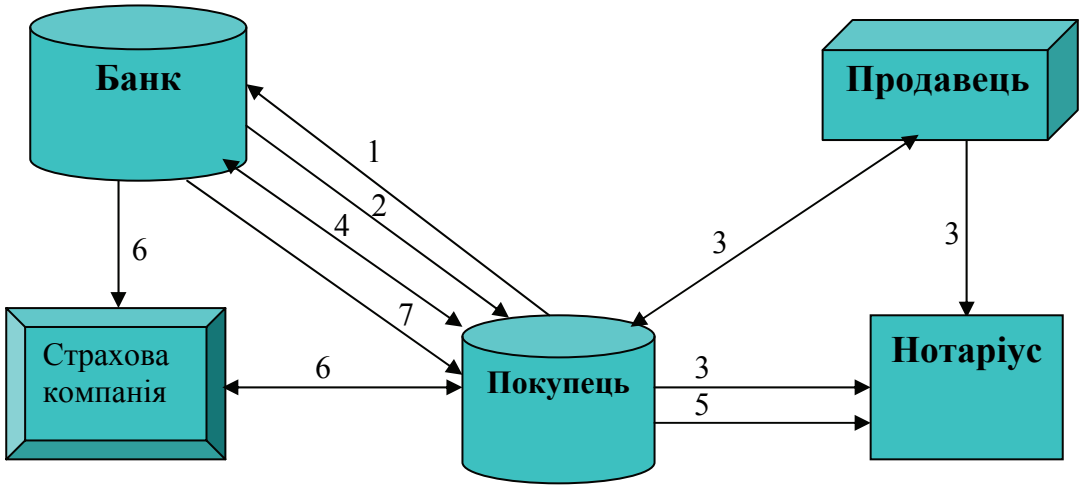

1. Ознайомлення Покупця нерухомості з умовами іпотечного кредитування в банку та подання Покупцем нерухомості документів у Банк для придбання житла у кредит.
2. Прийняття рішення Банком про можливість видачі іпотечного кредиту та інформування про це Покупця-позичальника.
3. Укладення договору купівлі-продажу між Продавцем і Покупцем нерухомості та його нотаріальне посвідчення (з оплатою Позичальником Продавцеві авансового платежу).
4. Укладення кредитного договору між Банком і Покупцем щодо надання кредиту на житло.
5. Укладення іпотечного договору та його нотаріальне посвідчення.
6. Укладення договорів страхування та оплата Покупцем страхових премій.
7. Видача Банком іпотечного кредиту Покупцеві.

Рис. 19.3. **Етапи процесу іпотечного житлового кредитування**

З наведеної схеми видно, що видача іпотечного кредиту супроводжується цілою низкою юридичних процедур, які є обов'язковими згідно з чинним законодавством. Так, зокрема, після прийняття рішення банком про видачу позичальнику-покупцю іпотечного кредиту покупцю слід укласти угоду з продавцем (на основі оплати авансового платежу) про купівлю-продаж нерухомості та її нотаріально посвідчити. Відтак відбувається укладення кредитної угоди між банком і позичальником-покупцем, а на її основі – іпотечної угоди щодо передання в заставу нерухомості. Наступним обов'язковим етапом є страхування ризиків від втрати прав власності на нерухоме майно від випадкового пошкодження, псування і знищення нерухомості, тимчасової втрати працездатності та смерті позичальника, що може настати в результаті нещасного випадку (вимоги Закону України «Про іпотеку») з наступним укладенням відповідних договорів страхування.

І лише після здійснення всіх цих процедур відбувається видача іпотечного кредиту позичальникові.

Важливо знати, що перш ніж прийняти рішення щодо отримання іпотечного житлового кредиту, незайвим буде заздалегідь розрахувати всі витрати, що пов'язані з кредитом як одноразового характеру (страхові премії, послуги нотаріуса, послуги щодо оцінки вартості житла, разові комісії банку тощо), так і довготривалі (погашення «тіла» кредиту та сплата процентів). Адже іпотечний кредит надається на довгий термін (15–30 років), а отже, передбачає довготривалі витрати. Тому тільки на основі зваженого підходу слід приймати рішення про доцільність скористатися послугою іпотечного житлового кредитування.

Тільки на основі ретельного аналізу всіх вигід і витрат, пов'язаних із споживчим кредитуванням, споживачеві слід приймати рішення щодо вибору певної схеми (чи різновиду) споживчого кредитування, самого кредитора (виходячи з його умов) та доцільності використання цієї послуги кредитних установ у цілому.

Підсумовуючи вищевикладене та оцінюючи переваги і недоліки споживчого кредитування в цілому, слід зазначити як його позитивні сторони, так і певні недоліки. До загальних переваг споживчого кредиту слід віднести такі його позитивні характеристики:

- можливість отримати речі, які є необхідними для життя і котрі без використання кредиту можуть бути доступними лише в далекому майбутньому (житло, автомобіль);
- можливість здійснити термінові витрати, які не були передбачені, але вкрай потрібні (ремонт автомобіля після аварії);
- можливість заплатити за товар меншими платежами протягом тривалого періоду;
- безпечність у використанні: коли людина щось купує або мандрує, кредитні картки є більш зручним і надійним засобом платежу в порівнянні з готівковими розрахунками.

Водночас споживчий кредит має і певні недоліки, на які слід звернути особливу увагу:

- придбання певної цінності (товару, автомобіля, житла тощо) у кредит, як правило, обходиться дорожче від їхньої ціни, оскільки за користування кредитом треба сплачувати проценти, комісії та інші супутні виплати;
- іноді кредитні рахунки можуть створювати оману багатства, але при накопиченні боргів можуть виникати труднощі з їхнім погашенням;

- у психологічному плані негативним є те, що первинне задоволення від товару минає досить швидко, а за нього ще довгий час доведеться виплачувати платежі за кредитом.

Таким чином, кожна доросла людина повинна усвідомлювати, що завдяки споживчому кредиту збільшується купівельна спроможність населення, зростає споживчий попит, краще задовольняються соціальні потреби та життєвий рівень громадян. Однак це не означає, що за отримані кошти в борг не потрібно платити. Більше того, потенційному позичальникові слід добре усвідомлювати, що придбана цінність у борг (за рахунок кредиту) коштуватиме споживачеві значно дорожче від її продажної ціни (ураховуючи всі витрати за кредитом).

Саме тому позичальник як споживач кредитних послуг повинен добре усвідомити всі принципи, умови, переваги і недоліки споживчого кредитування. Тільки після такого осмислення слід приймати рішення щодо доцільності скористатися послугою споживчого кредитування, яку пропонують різноманітні кредитні установи.

ПІДСУМКИ

1. Споживчий кредит – один із різновидів кредиту, що надається кредитором (банком, іншою фінансовою установою чи підприємством торгівлі) позичальникові, яким виступає здебільшого фізична особа, на споживчі цілі (придбання житла, автомобіля, побутової техніки, інших товарів тривалого використання, оплати за навчання тощо).
2. Принципами споживчого кредиту є традиційні принципи кредитування: поверненість (кредит повинен бути обов'язково повернений); терміновість (повернути кредит слід у визначений термін); платність (за можливість користуватися кредитом позичальник, як правило, повинен сплачувати відповідну плату у формі процентів) і забезпеченість (забезпечення виконання позичальником зобов'язань за кредитним договором).
3. Кредитна угода, яка є головним юридичним документом, що обумовлює права і обов'язки сторін та всі умови надання і погашення кредиту.
4. Позичальник як споживач кредитних послуг повинен добре усвідомити всі принципи, умови, переваги і недоліки споживчого кредитування. Тільки після їх осмислення слід приймати рішення щодо доцільності скористатися послугою споживчого кредитування, яку пропонують різноманітні кредитні установи.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Сформулюйте визначення поняття «споживчий кредит».
2. Які установи надають послуги споживчого кредитування і хто може стати споживачем цих послуг?
3. Які загальновизнані принципи споживчого кредитування?
4. Який головний юридичний документ обумовлює права і обов'язки кредитора і позичальника при споживчому кредитуванні?
5. Вкажіть переваги і недоліки споживчого кредитування.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. У якому разі доцільно звернутися до кредитної установи (банку, кредитної спілки тощо) щодо отримання споживчого кредиту?
2. Які традиційні вимоги банків до споживачів їхніх кредитних послуг?
3. Які відмінності між процесом банківського автокредитування та іпотечним кредитуванням?
4. Яку інформацію повинна надати кредитна установа (наприклад, банк) споживачеві кредитних послуг?

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Автокредит – вид споживчого кредиту, що надається кредитними установами фізичним особам для фінансування витрат, пов'язаних із придбанням автомобіля.

Забезпечення кредиту – способи забезпечення виконання зобов'язань позичальником за кредитним договором (застава, гарантія, порука, неустойка, завдаток, притримання).

Іпотека – застава нерухомого майна.

Іпотечний житловий кредит – вид споживчого кредиту, що надається кредитними установами фізичним особам, товариству співвласників квартир або житловому кооперативу для фінансування витрат, пов'язаних із будівництвом або придбанням квартири (житлового будинку), під заставу нерухомого майна (іпотеки), що, як правило, придбане позичальником за рахунок кредиту.

Кредитна угода – угода, згідно з якою банк або інша фінансова установа (кредитор) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові в розмірі та на умовах, обумовлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит і сплатити проценти.

Кредитори – особи, котрі володіють заощадженими тимчасово вільними коштами і можуть їх надати у кредит (фінансові посередники, суб'єкти господарювання, домогосподарства тощо).

Кредитоспроможність – спроможність позичальника повністю виконати всі зобов'язання, що передбачені у кредитному договорі.

Позичальники – особи, котрі тимчасово потребують додаткових коштів.

Позичковий процент – плата, котру отримує кредитор від позичальника за користування позиченими грошима чи матеріальними цінностями.

Предмет застави – майно позичальника, яке відповідно до законодавства України може бути відчужене заставодавцем та на яке може бути звернено стягнення.

Принципи кредитування – основоположні засади, на яких, як правило, надають кредити, а саме: зворотність, терміновість, платність і забезпеченість.

Споживчий кредит – вид кредиту, що надається кредитором (банком, іншою фінансовою установою чи підприємством торгівлі) позичальникові, яким виступає здебільшого фізична особа, на споживчі цілі (придбання житла, автомобіля, побутової техніки, інших товарів тривалого використання, оплати за навчання тощо).

РОЗДІЛ 11

Види кредиторів

§ 20. БАНКИ

Ви дізнаєтесь, що таке банк, якою є банківська система України, а також які послуги і на яких умовах їх надають банки своїм клієнтам.

Ключові тези

1. Фінансове посередництво є головною функцією банків в економіці. Акумулюючи вільні грошові кошти вкладників, банки перерозподіляють їх, надаючи кредитні та інші послуги своїм клієнтам та вирішуючи таким чином широке коло їхніх фінансово-економічних проблем.
2. В Україні функціонує дворівнева структура банківської системи: 1-й рівень – Національний банк України, 2-й рівень – комерційні банки.
3. Кожна фізична особа, що досягла повноліття, може стати клієнтом банку та користуватися його послугами, що надаються на договірних і комерційних засадах, якщо відкриє власний рахунок у банку.
4. Банк зобов'язаний дотримуватись банківської таємниці та не розголошувати інформацію про свого клієнта, окрім випадків, передбачених чинним законодавством.

Банки є однією з головних та невід'ємних складових фінансово-кредитної системи будь-якої країни. Залучаючи вільні грошові кошти вкладників і вкладаючи їх у кредитні та інші операції своїх клієнтів, вони виконують роль фінансових посередників (*рис. 20.1*).

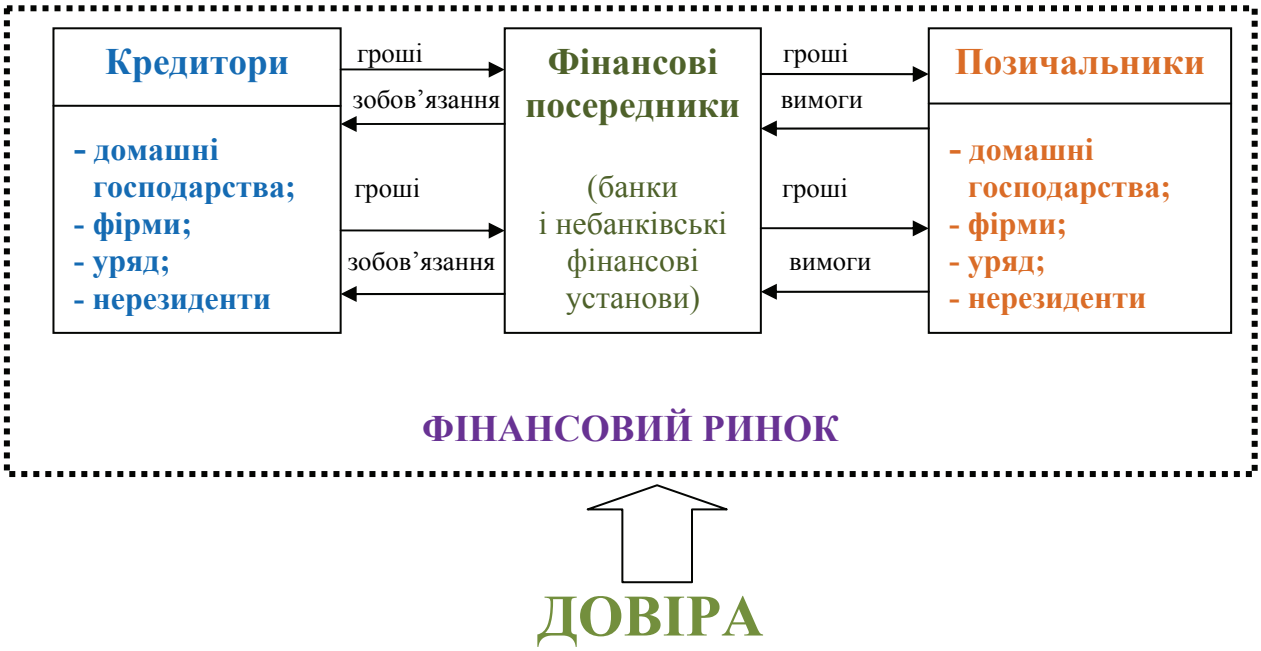

Рис. 20.1. **Загальна схема фінансового посередництва**

Головним завданням банків як фінансових посередників є обслуговування підприємств, організацій, громадян через механізм банківського кредитування (на попередньому уроці ми вже обговорювали умови, критерії, схеми надання найбільш поширених банківських споживчих кредитів). Тобто для видачі кредитів чи здійснення інших операцій банки використовують не лише власний, а й позичений фінансовий капітал у формі вкладів фізичних та юридичних осіб, міжбанківських кредитів тощо.

ЦЕ ЦІКАВО!

Прототипами перших банків вважають старогрецьких міняйлів (трапезитів), котрі приблизно з кінця V ст. до н. е. почали виконувати функції, характерні для банків: збереження грошей, переказ сум із рахунків одних клієнтів на рахунки інших, надання грошових позик. Позики надавали під заставу землі, міських будівель, а позичковий процент становив до 15% річних, а за морськими кредитами (під більш ненадійну заставу кораблів і товарів) міг перевищувати 30% річних.

Сукупність банків, які функціонують у країні на професійній основі і взаємодіють між собою, називають **банківською системою.**

? Яка структура банківської системи України

Банківська система України є дворівневою. Розглянемо схему її побудови (*рис. 20.2*).

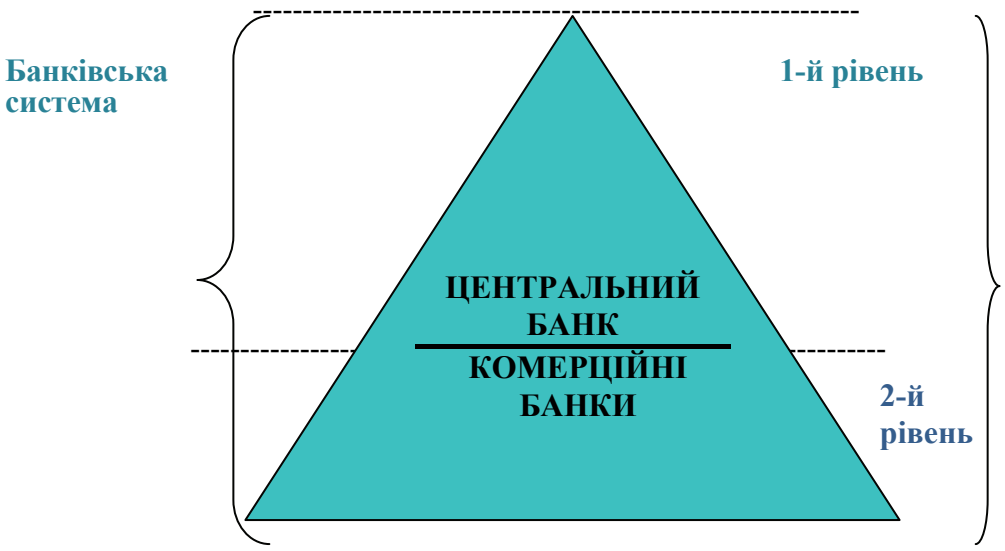

Рис. 20.2. **Схема побудови банківської системи України**

Національний банк України є її центральним банком, надає кредити уряду та комерційним банкам. Кредити підприємствам, організаціям та громадянам надають комерційні банки.

Слід запам'ятати, що кожен громадянин, який досяг 18-річного віку і має паспорт, може стати клієнтом комерційного банку.

Яким чином громадянин може скористатися послугами банку і які документи потрібно для цього підготувати

Для отримання послуги в банку потрібно спершу відкрити рахунок (поточний, депозитний, кредитний). Так, наприклад, для відкриття поточного рахунку, який використовується в основному для забезпечення руху грошових коштів згідно з дорученнями клієнта, громадянинові необхідно:

- пред'явити паспорт і довідку про присвоєння ідентифікаційного номера;
- заповнити заяву на відкриття поточного рахунку та картку із зразками підписів;
- укласти договір банківського рахунку фізичної особи.

За власними поточними рахунками громадян банки можуть здійснювати такі операції:

- зарахування доходів (оплати праці, пенсій тощо), виплати пенсій і стипендій;
- видача готівки;
- платежі за послуги, одержані від юридичних і фізичних осіб;
- переказування коштів на рахунки інших фізичних осіб тощо.

Важливо знати, що взаємовідносини між банком і клієнтом щодо банківського обслуговування, у тому числі й розрахунково-касового, будуються на засадах партнерства і взаємної вигоди та закріплюються відповідними угодами (наприклад: договір про розрахунково-касове обслуговування, кредитний договір тощо).
Банки зобов'язані забезпечити збереження банківської таємниці, тобто не розголошувати інформацію щодо стану рахунків клієнта тощо. Конфіденційна інформація може бути розкрита банком лише в такому разі:

- **з письмового дозволу власника рахунку;**
- **на письмову вимогу суду чи рішення суду;**
- **на письмову вимогу органів прокуратури, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України.**

ПІДСУМКИ

1. Фінансове посередництво є головною функцією банків в економіці. Залучаючи вільні грошові кошти вкладників і розміщуючи їх у кредити, банки вирішують багато фінансово-економічних проблем як своїх клієнтів, так і національної економіки в цілому.
2. В Україні функціонує дворівнева банківська система: 1-й рівень – Національний банк України; 2-й рівень – комерційні банки, головним завданням яких є обслуговування операцій своїх клієнтів – фізичних та юридичних осіб (громадян, підприємств та організацій).
3. Кожна особа, яка досягла повноліття, може стати клієнтом банку та користуватися широким спектром його послуг. Традиційними та найпоширенішими є такі банківські послуги: депозитні, кредитні та розрахунково-касові, які надаються банком на договірних засадах.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Що таке банки і яка їхня роль в економіці?
2. Яка структура банківської системи України?
3. Які послуги надають своїм клієнтам банківські установи?
4. Як можна стати клієнтом банку?
5. Чи зобов’язаний банк дотримуватись банківської таємниці?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Які заходи на державному рівні здійснюються для підвищення довіри населення до банківської системи України?

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Банк – юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії центрального банку здійснювати в сукупності такі операції: залучення на вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах і на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Операція банку – дія або подія, унаслідок якої відбуваються зміни у фінансовому стані банку та яка відображається на рахунках банку.

Послуга банку – дія банку, спрямована на задоволення потреб клієнта.

§ 21. НЕБАНКІВСЬКІ ФІНАНСОВІ УСТАНОВИ

Ви ознайомитеся зі специфікою діяльності кредитних спілок, ломбардів та лізингових компаній.

Ключові тези

1. Кредитна спілка – неприбуткова громадська організація, що діє на кооперативних засадах з метою соціального захисту своїх членів шляхом здійснення взаємокредитування за рахунок акумульованих ними заощаджень.
2. Кредитні спілки надають позички своїм членам на підставі укладеної кредитної угоди, в якій мають бути викладені стандартні для угод такого виду умови: дата і місце укладення угоди; назва сторін; предмет, ціна, термін і порядок виконання угоди; відповідальність, реквізити сторін тощо.
3. Ломбард – небанківська кредитно-фінансова установа, виключним видом діяльності якої є надання на власний ризик фінансових кредитів фізичним особам за рахунок власних або залучених коштів, під заставу майна на визначений строк і під процент, зберігання речей та надання супутніх послуг, пов'язаних із діяльністю ломбарду.
4. Ломбарди можуть надавати фінансові кредити та супутні послуги. Фінансовий кредит ломбарду – це надання ломбардом фізичним особам у позику коштів, забезпечених заставою, на визначений строк і на умовах платності. До супутніх послуг ломбарду належать оцінка заставленого майна і майнових прав; надання посередницьких послуг зі страхування предмета застави; купівля у фізичних осіб виробів із дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та інші.
5. Лізинг – господарська діяльність, спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів, яка полягає в наданні лізингодавцем у виключне користування на визначений строк лізингоодержувачу майна. Предметом лізингу може бути будь-яке нерухоме і рухоме майно, у тому числі машини, устаткування, транспортні засоби, обчислювальна та інша техніка тощо. Розрізняють оперативний і фінансовий лізинг.

? Що таке кредитні спілки

Кредитна спілка – це неприбуткова громадська організація, що діє на кооперативних засадах з метою соціального захисту своїх членів шляхом здійснення взаємокредитування за рахунок залучених ними заощаджень. Неприбутковість кредитної спілки полягає в тому, що вся її діяльність спрямована не на отримання прибутку, а на надання кредитних та ощадних послуг своїм членам.

? Як регулюється діяльність кредитних спілок

Діяльність кредитних спілок регулюється Законом України «Про кредитні спілки» від 20 грудня 2001 року № 2908-III і ґрунтується на таких головних принципах:

- добровільність вступу та свободи виходу з кредитної спілки;
- рівноправність членів кредитної спілки, у тому числі в разі голосування на загальних зборах, незалежно від обсягу пайового та інших внесків;
- самоврядування. Згідно з цим принципом забороняється будь-яке втручання інших органів у діяльність кредитної спілки;
- неприбутковість, яка полягає в тому, що діяльність кредитної спілки спрямована не на отримання прибутку, а на надання фінансових послуг та одержання доходів членами спілки;
- гласність, а це означає, що кредитна спілка зобов'язана забезпечити повне та своєчасне інформування своїх членів з питань власної діяльності.

Кредитна спілка діє на підставі свідоцтва про державну реєстрацію фінансової установи та ліцензії Держфінпослуг із залучення внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки. Регулювання діяльності кредитних спілок здійснює Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України (Держфінпослуг) згідно із законами України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про кредитні спілки».

? Які умови членства у кредитній спілці

Чисельність засновників (членів) кредитної спілки не може бути меншою ніж 50 осіб, які можуть бути членами кредитної спілки та об'єднані хоча б за однією з таких ознак:

- мають спільне місце роботи чи навчання;
- належать до однієї професійної спілки чи об'єднання професійних спілок, іншої громадської чи релігійної організації;
- проживають в одному населеному пункті.

При вступі до кредитної спілки всі її члени сплачують вступний та обов'язковий пайовий внески. Тому членство у кредитній спілці настає з дня сплати вступного та обов'язкового пайового внесків у порядку, визначеному статутом кредитної спілки. Насамперед сплачується вступний внесок. У разі, коли вступний та обов'язковий пайовий внески сплачено в різні дні, першим днем членства вважається день сплати обов'язкового пайового внеску в повному обсязі.

? Що таке «кредитна політика кредитної спілки»

Специфікою кредитної діяльності спілок є те, що вони, зазвичай, надають кредити, які за своїми сумами є значно меншими порівняно з банківськими кредитами та під нижчий відсоток. Однак діяльність окремих спілок у цій сфері суттєво розрізняється, оскільки кожна спілка реалізує власну кредитну політику, закріплену в спеціальному документі, який називається «Кредитна політика кредитної спілки». У цьому документі викладено засади та правила, за якими повинні діяти кредитний комітет і правління спілки в разі видачі кредитів, нарахування відсотків, забезпечення своєчасного повернення кредитів, організації заставного забезпечення тощо. Загальним підходом до розробки та реалізації кредитної політики кредитної спілки повинно бути максимально повне врахування інтересів кредиторів і позичальників. У положенні про кредитну політику кредитної спілки правління спілки визначає:

- види позичок, які надає кредитна спілка відповідно до їх цільового призначення;
- мінімальний, максимальний розміри позичок кожного виду і питому вагу окремих видів позичок у кредитному портфелі спілки;
- мінімальний і максимальний терміни для позичок кожного виду;
- вимоги за рівнем забезпеченості позичок кожного виду;
- порядок нарахування відсотків і основної суми позички кожного виду з урахуванням їхнього можливого розміру і терміну;
- метод надання основної суми позички кожного виду;
- можливість зміни рівня відсотків за користування позичками кожного виду;
- додаткові умови за окремими позичками та можливість застосування штрафних санкцій щодо позичальників, які не належним способом виконують свої зобов'язання за кредитними угодами, а також види та розміри таких санкцій.

? Які умови отримання позички кредитної спілки

Позичку надають членові кредитної спілки на підставі укладеної кредитної угоди, в якій мають бути викладені стандартні для угод такого виду умови: дата і місце укладення угоди; назва сторін; предмет, ціна, термін і порядок виконання угоди; відповідальність, реквізити сторін тощо.

Для отримання позички потрібні такі документи: паспорт, ідентифікаційний номер, довідка з місця роботи (із зазначенням посади, яку обіймає, розміру заробітної плати за останні шість місяців), копія трудової книжки, завірена печаткою і підписом директора організації.

? Що таке ломбард

Ломбард – це небанківська кредитно-фінансова установа, виключним видом діяльності якої є надання на власний ризик фінансових кредитів фізичним особам за рахунок власних або залучених коштів, під заставу майна на визначений строк і під процент, зберігання речей та надання супутніх послуг, пов'язаних із діяльністю ломбарду.

Ломбардний кредит є одним із найстаріших видів кредитування населення, яке пережило різні економічні устрої та політичні режими. У разі виникнення у громадян термінових потреб у невеликих сумах грошей на короткі періоди така форма кредитування населення є однією із найпростіших і найзручніших, а тому виявилася стійкою в конкурентній боротьбі з банками та кредитними спілками і має таку тривалу історію.

? Як регулюється діяльність ломбардів

Регулювання діяльності ломбардів, нагляд і контроль за їхньою діяльністю здійснює Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України.

Надання фінансових послуг ломбардом можливо за умов:

- відповідності вимогам законодавства про фінансові послуги;
- внесення до Державного реєстру фінансових установ;
- наявності ліцензії на надання певних видів фінансових послуг;
- наявність затверджених в установленому порядку внутрішніх правил або положення, що регламентують надання ломбардом фінансових і супутніх послуг.

? У чому полягає специфіка ломбардної діяльності

Для ломбарду характерним є надання необхідних громадянам коштів швидше, порівняно з банком, а також можливість прийняття під заставу такого майна, яке, зазвичай, не беруть банківські установи. Мікрокредитування населення через мережу ломбардів здійснюється виключно на споживчі цілі. Однак цей вид кредитування є значно дорожчим, порівняно з банківським.

Основним видом діяльності ломбардів є надання миттєвих і короткострокових позик на власний ризик під заставу майна споживачів цих послуг. Ломбарди залишаються одним із найбільш консервативних і стабільних фінансових інститутів для фізичних осіб, оскільки вони орієнтовані

на видачу невеликих та короткострокових кредитів. Середня сума ломбардного кредиту коливається в рамках 300–480 грн, а середній строк кредиту – 10–12 днів. Процентні ставки коливаються від 0,3 до 1% за день.

? Що належить до фінансових послуг ломбарду

У сучасних умовах, відповідно до чинного законодавства України, до фінансових послуг ломбардів належить надання фізичним особам фінансових кредитів за рахунок власних і залучених коштів, а також окремих супутніх послуг (*рис. 21.1*).

Рис. 21.1. **Фінансові послуги ломбарду**

? Яку структуру має договір кредиту ломбарду

Кредит ломбарду – це надання ломбардом фізичним особам у позику коштів, забезпечених заставою, на визначений строк та на умовах платності

(під процент). Надання ломбардом кредиту здійснюється відповідно до укладеного в письмовій формі договору, який повинен відповідати вимогам законодавства (*табл. 21.1*).

Таблиця 21.1

Елементи договору кредиту ломбарду

Істотні умови	Характеристика
Реквізити сторін	Найменування, місцезнаходження та реквізити – для ломбарду; прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи, дані паспорта або іншого документа, що посвідчує особу, дані про місце проживання та ідентифікаційний код – для фізичних осіб
Предмет договору	Надання на певних умовах кредиту під заставу предметів домашнього вжитку, особистого користування та ювелірних виробів; під заставу транспортних засобів; під заставу цінних паперів; під заставу майнових прав; іпотечні позички. Понад 50% кредитів надається під заставу виробів із дорогоцінних металів та каміння
Розмір кредиту	Розмір кредиту визначається відповідно до розроблених ломбардом і затверджених у встановленому порядку положень. Середня сума ломбардного кредиту коливається в рамках 300–480 грн
Дата надання і строк користування кредитом	Фактичним терміном користування кредитом є період з дати отримання коштів позичальником до дати повернення кредиту та сплати процентів за ним або звернення ломбардом стягнення на предмет застави. Середній строк кредиту становить 10–12 днів
Підстави для пролонгації, припинення дії та розірвання договору	Продовження строку договору кредиту може здійснюватися за умови повної сплати процентів, визначених таким договором, якщо інше не передбачено договором. У разі невиконання позичальником будь-яких своїх зобов'язань перед кредитором кредитор набуває право задовольнити свої вимоги до позичальника шляхом звернення до суду з вимогою звернути стягнення на предмет застави, прийняття предмета застави у власність у рахунок виконання забезпеченого зобов'язання; шляхом продажу предмета застави
Права і обов'язки сторін	Кредитор надає, а позичальник одержує в день укладення сторонами договору кредит готівковими грошовими коштами. Істотні умови надання, забезпечення, користування та повернення кредиту повинні бути зафіксовані сторонами в додатку до договору, який є невід'ємною його частиною. Позичальник зобов'язується повернути кредиторові всю суму кредиту і сплатити проценти за користування кредитом не пізніше від зазначеного в договорі терміну

? Які види кредитів надають ломбарди

Надання кредитів під заставу предметів домашнього вжитку, особистого користування та ювелірних виробів.

У процесі оформлення договору про надання кредиту під заставу предметів домашнього вжитку, особистого користування та ювелірних

виробів їх вартість визначається за згодою сторін. Вартість виробів із дорогоцінних металів і каміння розраховується на підставі чинних цін, затверджених Міністерством фінансів України відповідно до проби та цінності ювелірних виробів і монет із дорогоцінних металів.

Згідно із чинним законодавством ломбардам заборонено приймати під заставу предмети виробничо-технічного призначення із золота, платини, срібла (лабораторний посуд, дріт, пластини). Вироби із дорогоцінних металів і каміння приймають під заставу лише від осіб, яким виповнилося 18 років.

Надання кредитів під заставу транспортних засобів. Надання кредитів під заставу транспортних засобів багато в чому схоже із наданням аналогічних кредитів банками. Однак є і деякі відмінності. Так, з метою визначення реальної вартості транспортних засобів ломбард їх оцінює на основі аналізу технічного стану та ринкового попиту. Договір застави транспортних засобів потребує нотаріального засвідчення і, як правило, підлягає реєстрації в Державному реєстрі застав рухомого майна.

Розмір позички коливається в межах 50–60% від вартості транспортного засобу, визначеної в договорі про його заставу.

Надання кредитів під заставу цінних паперів полягає в такому:

- розмір кредиту залежить від вартості цінних паперів та їхньої ліквідності;
- за угодою сторін цінні папери, надані під заставу, можуть бути передані на збереження державній нотаріальній конторі, приватному нотаріусу або банку.

Однак на практиці в разі надання кредиту ломбарди приймають цінні папери не під заставу, а на відповідальне зберігання зі стягненням певної плати за таке зберігання, визначеної за згодою сторін у договорі.

Надання кредитів під заставу майнових прав і надання іпотечних кредитів. Ці види надання кредитів за умовами багато в чому схожі з наданням аналогічних кредитів банками. Специфікою надання ломбардом кредиту під заставу майнових прав є те, що заставодавець може укласти договір застави належних йому прав вимоги за зобов'язаннями, за якими він є кредитором. При цьому заставник зобов'язаний повідомити свого боржника про заставу ним майнових прав.

? Що таке супутні послуги ломбарду

Супутні послуги ломбарду – це послуги, які є передумовою надання кредиту або випливають з його надання.

До супутніх послуг ломбарду належать:

- оцінка заставленого майна і майнових прав;
- надання посередницьких послуг зі страхування предмета застави на підставі агентської угоди зі страховою компанією;

- купівля у фізичних осіб виробів із дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння;
- прийом на відповідальне зберігання будь-якого рухомого і нерухомого майна;
- виготовлення, ремонт і переробка ювелірних виробів і виробів із дорогоцінних металів;
- оптова торгівля ювелірними виробами і предметами застави.

? Що таке лізинг

Лізинг – господарська діяльність, спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів, яка полягає в наданні **лізингодавцем** у виключне користування на визначений строк **лізингоодержувачеві** майна.

Основою будь-якої лізингової угоди є фінансова послуга: лізингодавець купує майно у власність для наступного надання його в користування лізингоодержувачу, який за рахунок періодичних лізингових внесків відшкодовує його вартість. Отже, лізингу присутні ознаки, властиві кредиту, – терміновість, платність, матеріальне забезпечення.

Лізинг виник на основі розвитку орендних відносин, що обумовлює спрощене сприйняття лізингу як форми довгострокової оренди основних фондів, які передають у тимчасове користування на платній основі і на визначений угодою строк. Разом з тим існують певні відмінності між поняттями «лізинг» та «оренда». Зокрема, у більшості лізингових операцій, на відміну від оренди, передбачається участь третьої сторони – продавця (постачальника) майна, оскільки при укладенні лізингового договору лізингодавець, як правило, ще не є власником майна, на нього тільки покладається обов'язок придбати його у власність.

? Хто може бути суб'єктом лізингу

Суб'єктами лізингу можуть бути:

- лізингодавець – юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачеві;
- лізингоодержувач – фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця;
- продавець (постачальник) – фізична або юридична особа, в якої лізингодавець набуває річ, що в наступному буде передана як предмет лізингу лізингоодержувачеві.

? Що є предметом лізингу

Предметом лізингу може бути будь-яке нерухоме і рухоме майно, у тому числі машини, устаткування, транспортні засоби, обчислювальна та інша техніка тощо, не заборонене до вільного обігу на ринку і щодо якого немає обмежень про передання його в лізинг.

Предметом лізингу не можуть бути земельні ділянки та інші природні об'єкти, єдині майнові комплекси підприємств та їхні відокремлені структурні підрозділи (філії, цехи, дільниці).

? Які існують види лізингу

Законодавство України визначає два основні види лізингу: оперативний і фінансовий, які мають спільні і відмінні риси (*табл. 21.2*).

Таблиця 21.2

Спільні і відмінні риси оперативного і фінансового лізингу

Оперативний лізинг	Фінансовий лізинг
Спільні ознаки	
• строковий і платний характер; • предметом лізингу є неспоживна річ, віднесена відповідно до законодавства України до основних фондів; • участь у лізингових операціях, на відміну від оренди, третьої сторони – продавця (постачальника) майна (для фінансового і непрямого оперативного лізингу)	
Відмінності	
передбачає значно менший, аніж нормативний строк служби, термін експлуатації майна лізингоодержувачем	лізингоодержувач користується предметом лізингу протягом більш тривалого періоду (не менше ніж один рік)
сума лізингових платежів за період дії лізингового договору забезпечує відшкодування лізингодавцю шляхом нарахування амортизації вартості об'єкта лізингу лише частину його початкової (відновлюваної) вартості	за період дії лізингового договору амортизується вся або більша частина вартості майна
після закінчення дії договору оперативного лізингу предмет лізингу підлягає поверненню лізингодавцю та може бути повторно переданий у користування іншому лізингоодержувачеві або договір може бути продовжено	після закінчення строку дії договору фінансового лізингу право власності на предмет лізингу переходить до лізингоодержувача за умови укладення відповідного договору купівлі-продажу
предмет лізингу не обліковується на балансі лізингоодержувача	предмет фінансового лізингу обліковується на балансі лізингоодержувача і ним амортизується, що дозволяє оптимізувати податкову базу

Відповідно до законодавства України фінансовою послугою вважається лише фінансовий лізинг.

? Що таке договір лізингу

Під договором лізингу (лізинговим контрактом) розуміють укладену в письмовій формі угоду між лізингодавцем і лізингоодержувачем, спрямовану на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків у зв'язку з предметом лізингу.

Предметом договору є зобов'язання лізингодавця надати лізингоодержувачу за плату в тимчасове володіння та використання майно, придбане ним за договором купівлі-продажу у власність у продавця (постачальника) з метою одержання прибутку, доходу або досягнення іншого корисного ефекту.

Договір лізингу, який регулює правовідносини між суб'єктами лізингу, укладається в письмовій формі та містить інформацію про таке:

- найменування сторін;
- предмет лізингу (склад і вартість майна),
- умови та строки його поставки;
- строк дії договору;
- розмір, склад і графік сплати лізингових платежів;
- умови реєстрації предмета лізингу, його експлуатації та технічного обслуговування, модернізації;
- надання інформації щодо його технічного стану;
- умови страхування;
- умови повернення або викупу після закінчення дії договору, дострокового розірвання договору;
- відомості про фінансовий стан лізингоодержувача;
- інформація про відповідальність сторін;
- дата і місце укладення договору та інші положення за згодою сторін.

Найбільш поширеними термінами фінансового лізингу є угоди на строк до п'яти років. Значно рідше укладаються угоди на 10 і більше років.

Лізингоодержувач має право відмовитися від договору лізингу в односторонньому порядку, письмово повідомивши про це лізингодавця, у разі якщо прострочення передачі предмета лізингу становить більше ніж 30 днів, за умови, що договором лізингу не передбачено іншого строку. Крім того, лізингоодержувач має право вимагати відшкодування збитків, у тому числі повернення платежів, сплачених лізингодавцю до такої відмови. У свою чергу, лізингодавець також має право відмовитися від договору лізингу та вимагати повернення предмета лізингу від лізингоодержувача в безспірному порядку на підставі виконавчого напису нотаріуса, якщо лізингоодержувач не сплатив лізинговий платіж частково або в повному обсязі, та прострочення сплати становить більше ніж 30 днів.

? Як здійснюється надання фінансового лізингу

Взаємодія основних учасників під час укладення і реалізації договору фінансового лізингу здійснюються в певній послідовності, яку схематично представлено на *рис. 21.2*.

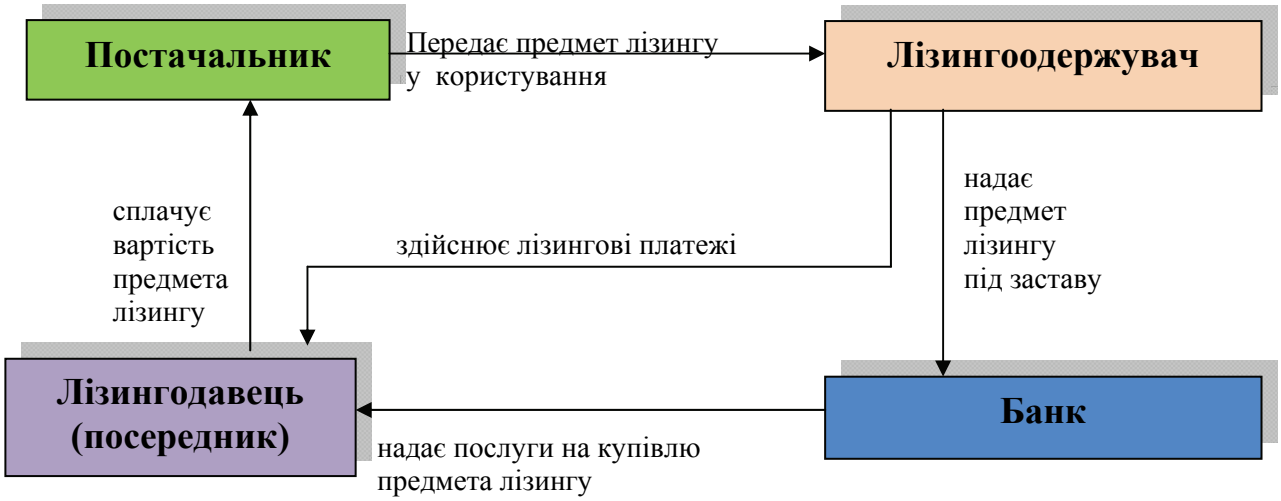

Рис. 21.2. **Схема взаємодії основних учасників фінансового лізингу**

Послідовність дій основних учасників під час укладення і реалізації договору фінансового лізингу:

1) потенційний лізингоодержувач, зацікавлений в одержанні конкретних видів майна, самостійно, на підставі наявної інформації та досвіду обирає зацікавленого у продажу постачальника (продавця) потрібного йому майна;
2) лізингоодержувач звертається до потенційного лізингодавця, який має необхідні кошти або доступ до кредитних ліній, із проханням узяти участь у лізинговій угоді;
3) лізингодавець перевіряє відповідність ціни на майно, що погодив лізингоодержувач, ринковому рівню та укладає з постачальником (виробником) договір купівлі-продажу;
4) лізингодавець вирішує питання фінансування та купує необхідне лізингоодержувачеві майно в постачальника у власність;
5) лізингодавець передає куплене майно лізингоодержувачеві в тимчасове користування на умовах, погоджених у договорі лізингу, з правом можливого викупу такого майна після закінчення терміну дії договору;
6) лізингодавець здійснює контроль за використанням переданого лізингоодержувачеві майна, своєчасністю сплати лізингових платежів, урегульовує претензії тощо;

7) після закінчення дії договору фінансового лізингу відповідно до його умов предмет лізингу за залишковою вартістю переходить у власність лізингоодержувача.

ПІДСУМКИ

1. Кредитна спілка є формою самоорганізації людей, які, об'єднавшись власними силами, створюють для самих себе можливість задоволення своїх потреб у фінансуванні. Специфікою кредитної діяльності спілок є те, що вони, зазвичай, надають позички, які за своїми сумами є значно меншими порівняно з банківськими кредитами та під нижчий відсоток.
2. Кредитна спілка може надавати своїм членам фінансові позички та приймати від них кошти на депозитні рахунки. Особливості надання фінансових послуг кредитними спілками суттєво відрізняються, оскільки кожна спілка реалізує власну кредитну політику, закріплену в спеціальному документі, який називається «Кредитна політика кредитної спілки».
3. Для ломбарду характерним є надання необхідних громадянам коштів швидше, порівняно з банком, а також можливість прийняття під заставу такого майна, яке, зазвичай, не беруть банківські установи. Мікрокредитування населення через мережу ломбардів здійснюється виключно на споживчі цілі. Однак цей вид кредитування є значно дорожчим, порівняно з банківським.
4. Лізинг – один із найпоширеніших у світовій практиці метод фінансування технічного оснащення та оновлення виробництва. Основою будь-якої лізингової угоди є фінансова послуга: лізингодавець купує майно у власність для наступного надання його в користування лізингоодержувачеві, який за рахунок періодичних лізингових внесків відшкодовує його вартість. Предметом лізингу може бути будь-яке нерухоме і рухоме майно, у тому числі машини, устаткування, транспортні засоби, обчислювальна та інша техніка тощо. Законодавство України визначає два основні види лізингу: оперативний і фінансовий.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Що таке кредитна спілка і які кредитні та депозитні послуги вона надає?
2. Що таке ломбард і які фінансові послуги він надає?
3. Що таке лізинг?
4. Розкрийте порядок надання послуги фінансового лізингу.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Хто може бути членом крединої спілки?
2. Яка відмінність фінансових послуг кредитних спілок і ломбардів від аналогічних послуг банків?

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Вступний внесок у кредитну спілку – обов'язковий незворотний внесок, який член кредитної спілки вносить одноразово в момент вступу до спілки у фіксованому розмірі.

Договір лізингу (лізинговий контракт) – укладена в письмовій формі угода між лізингодавцем і лізингоодержувачем, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків у зв'язку з предметом лізингу.

Кредит ломбарду – надання ломбардом коштів у позику, забезпечених заставою, на визначений строк і під процент.

Кредитна спілка – неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки.

Лізинг – господарська діяльність, спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів, яка полягає в наданні лізингодавцем у виключне користування на визначений строк лізингоодержувачу майна.

Ломбард – небанківська кредитно-фінансова установа, яка надає послуги на власний ризик за рахунок власних або залучених коштів.

Обов'язковий пайовий внесок – обов'язковий зворотний внесок члена кредитної спілки, який він вносить при вступі до кредитної спілки. Він спрямовується на надання позичок членам кредитної спілки, є власністю члена кредитної спілки і в разі припинення членства в ній має бути повернутий власникові.

Супутні послуги ломбарду – послуги, які є передумовою надання фінансового кредиту або впливають на його надання.

Фінансовий лізинг – господарська операція, унаслідок якої лізингоодержувач на своє замовлення отримує у платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, не менший ніж один рік.

РОЗДІЛ 12

Фінансова складова запозичень

§ 22. ПРЯМІ ВИТРАТИ НА ЗАПОЗИЧЕННЯ

Ви ознайомитесь із видами витрат на запозичення і процентними ставками за кредит, вивчите базові терміни, а також навчитеся порівнювати різні види кредитних продуктів фінансово-кредитних установ на основі розрахунку ефективної процентної ставки.

Ключові тези

1. Одним з основних принципів кредитування є платність. Складовими вартості кредиту є прямі і непрямі витрати на запозичення. До прямих витрат на запозичення належать ті з них, які виплачуються безпосередньо кредиторові (банку, кредитній спілці, ломбарду, лізинговій компанії). Непрямі витрати – це платежі, що надходять третім особам при отриманні й обслуговуванні кредиту (страховим компаніям, Пенсійному фонду України, податковим органам, нотаріусам, рієлтерам, експертам-оцінювачам, державним реєстраторам та ін.).
2. У фінансовій практиці розрізняють номінальну, ефективну та реальну процентні ставки за кредит. Ці процентні ставки різняться обсягом та видами витрат на запозичення, які включені до їхнього розрахунку. Номінальна процентна ставка може бути фіксована або плаваюча.
3. Ефективна процентна ставка передбачає врахування прямих витрат на запозичення. Реальна процентна ставка враховує прямі і непрямі витрати на запозичення. Розрахунок цих процентних ставок показує реальну вартість кредитів та є корисним для позичальників при виборі умов кредитування.
4. Розрахунок переплати за кредит залежить від методу погашення кредиту. Найпоширеніші два методи – стандартний та ануїтетний, які різняться специфікою розрахунку суми регулярного платежу та абсолютним здорожчанням кредиту.

З часів створення лицарями-тамплієрами перших фінансових установ до періоду сучасних банків важливим моментом кредитування є платність.

Платність передбачає, що клієнт сплачує певну суму коштів за отримання кредиту і користування ним. Кредит є інструментом, що може допомогти кожному з нас отримати бажане благо, чи то велике придбання: житло (іпотека), автомобіль (автокредит) або дрібне придбання – поїздка за кордон або освіта (кредит на особисті потреби), побутова техніка (споживче кредитування), – швидше від строку виплати його повної вартості.

Обов’язковість плати за кредит обумовлена вартістю грошей на фінансовому ринку. Перш ніж надати кошти у кредит, фінансова установа залучає їх в інших фізичних осіб, організацій, інституцій. Це – головний фактор того, що «безкоштовних кредитів», або «кредитів за нульовою

ставкою», у реальній фінансовій практиці не існує. Кожен кредит, який пропонують фінансові установи, має свою вартість.

? Що таке витрати на запозичення і які вони бувають

Головними складовими вартості кредиту є прямі і непрямі витрати на запозичення.

До **прямих витрат** на запозичення належать витрати, які виплачують безпосередньо кредиторам (банкам, кредитним спілкам, лізинговим компаніям, ломбардам), а до **непрямих (пов'язаних) витрат** – ті, що надходять третім особам під час отримання та обслуговування кредиту (*рис. 22.1*).

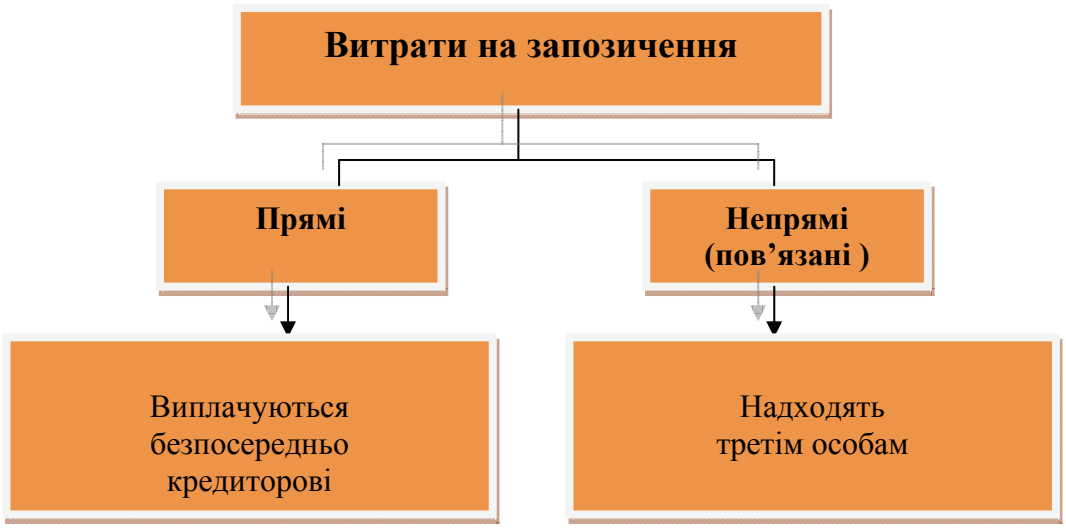

Рис. 22.1. **Зміст видів витрат на запозичення**

Отже, **витрати на запозичення** – це сума грошей, яку позичальник сплачує фінансовим установам та іншим учасникам процесу кредитування за отримання і користування кредитом. Ця сума складається з прямих і непрямих витрат на запозичення.

Прямі витрати на запозичення включають сплату процентів за користування кредитом, суму банківських комісій, плату за розрахунково-касове обслуговування, штрафи та пені.

До **непрямих (пов'язаних) витрат на запозичення** належать відповідні платежі за супутніми до кредитування послугами – страхуванням, реєстрацією майна, експертною оцінкою, нотаріальним оформленням тощо. Непрямі витрати на запозичення включають страхові платежі та супутні витрати.

Складові витрат на запозичення зображено на *рис. 22.2*.

Рис. 22.2. **Види витрат на запозичення**

Важливо пам'ятати, що кожен вид кредитного продукту включає практично всі ці витрати на запозичення. Тому їх розуміння є важливим при плануванні власного сімейного бюджету та при виборі «кращого» кредитного продукту, який пропонують фінансові установи.

Чому виплата процентів є найбільш критичним компонентом прямих витрат на запозичення

Основною складовою прямих витрат на запозичення є процентна ставка за кредит. Процентна ставка за кредит передбачає суму винагороди фінансової установи, розраховану в процентному відношенні до суми кредиту за певний період часу (місяць, квартал, рік). Ця процентна ставка є номінальною. Її рівень вказується в кредитній угоді та рекламних проспектах фінансових установ.

Процентна ставка за кредит є важливим джерелом доходу фінансових установ. Величина процентної ставки пов'язана:

- з **вартістю фінансування** (щоб надати кошти у кредит, фінансовій установі необхідно їх залучити, заплативши за це певну плату);
- **операційними витратами** (заробітна плата працівників, витрати на податки, обладнання, матеріали, зв'язок тощо);
- **премією за ризик неповернення коштів позичальником** (у разі неповернення коштів позичальником фінансова установа закладає у вартість кредиту кошти, які компенсуватимуть ризик);
- **ризиком, пов'язаним із строковістю кредиту** (що довший строк кредиту, то вищий ризик неповернення коштів для фінансової установи);
- **бажаним рівнем прибутковості діяльності** (найбільшу частку прибутку фінансові установи отримують через кредитування).

Процентна ставка залежить від виду кредиту, суми кредиту, від його строку та інших умов. Крім того, процентна ставка може змінюватись як зі

згоди клієнта, так і без неї, якщо це передбачено кредитним договором. Фінансові установи можуть змінювати процентну ставку за кредит залежно від характеристик клієнта, а саме:

- наявності в позичальника довідки про доходи;
- забезпечення кредиту (наявності застави або поручителів);
- віку позичальника;
- наявності громадянства України;
- строку перебування на останньому місці роботи та інших умов.

При укладенні кредитного договору позичальникові потрібно звернути увагу на вид номінальної процентної ставки за кредит. Вона буває фіксована або плаваюча.

Фіксована процентна ставка за кредит – процентна ставка, значення якої є фіксованим упродовж усього строку кредиту і не підлягає зміні, крім випадків порушення позичальником його умов.

Плаваюча процентна ставка за кредит – процентна ставка, значення якої підлягає періодичній зміні залежно від коливання іншої ставки, до якої вона прив'язана або на яку індексована (процентна ставка на строкові депозити фізичних осіб чи інша). Як правило, у кредитних договорах плаваюча процентна ставка подається шляхом зазначення базової ставки і премії, наприклад: річна облікова ставка НБУ + 10%.

Важливо знати, що з наявністю цих двох видів ставок у клієнта виникає дві можливі ситуації, які впливають на сукупні витрати на запозичення:

- його прямі платежі при обчисленні процентної ставки за кредит є чітко фіксованими і вказані у графіку погашення кредиту;
- у разі зміни ситуації на фінансовому ринку його процентна ставка за кредит може змінитися, здебільшого – підвищитися.

? Які є види банківських комісій і як вони включаються до прямих витрат на запозичення

Існують й інші види витрат, які формують реальну вартість кредиту. До інших прямих витрат на запозичення належать банківські комісії.

Банківські комісії – це істотна складова прямих витрат на запозичення, які не зазначаються у процентній ставці за кредит, проте включаються до вартості кредиту. Банківські комісії також мають базу і ставки нарахування. Комісійні платежі здебільшого нараховують банки. Кредитні спілки, як неприбуткові фінансові організації, власну комісійну винагороду закладають у процентну ставку, яка вказується в рекламному проспекті та кредитній угоді.

Види банківських комісій і принципи їх розрахунку показано в *табл. 22.1*.

Таблиця 22.1

Види банківських комісій і принципи їх розрахунку

Види банківських комісій	Характеристика і спосіб нарахування
Одноразова банківська комісія	Сплачується клієнтом один раз при отриманні кредитних коштів. Може становити фіксовану суму, зазначену у прайсах банку, відсоток від початкової суми кредиту або відсоток від вартості застави за кредитом
Щомісячна банківська комісія	Сплачується клієнтом із періодичністю один раз на місяць при обслуговуванні кредиту. Може сплачуватися фіксованою сумою, може становити відсоток від початкової суми кредиту або відсоток від залишку заборгованості за кредитом. Покриває витрати банку, які не вказані в номінальній процентній ставці за кредит
Платежі за розрахунково-касове обслуговування	Пов'язані з рухом коштів на кредитному рахунку позичальника. До основних платежів за розрахунково-касове обслуговування належать: • відсоток за перерахування грошей із кредитного рахунку (наприклад, на рахунок автосалону); • відсоток за зняття грошей із кредитного рахунку (якщо кредит надається готівкою); • відсоток за конвертацію (зараз це досить актуально, оскільки з'являються кредити в таких валютах, як швейцарський франк); • відсоток за перерахування сум на погашення кредитної заборгованості (застосовується рідко, в основному під час споживчого кредитування); • плата за відкриття кредитного рахунку (використовується під час відкриття кредитних карток) та інші платежі
Штрафні санкції	Передбачають нарахування і сплату штрафу та/або пені за невиконання умов кредитного договору. **До штрафних санкцій, які розповсюджені в банківській практиці, належить плата:** • за дострокове погашення кредиту; • несвоєчасне погашення кредиту або процентів за користування ним можуть нараховуватися штраф або пеня, на це потрібно звертати увагу, особливо коли формується графік погашення (якщо, приміром, зарплату вам виплачують 25-го, а кредит потрібно гасити до 20-го, необхідно на момент одержання кредиту обговорити зміну графіка, оскільки в разі затримки виплати грошей набувають чинності ці штрафні санкції); • невиконання умов кредитного договору (не поінформувавши банк про зміну місця проживання, відмовившись від щорічного страхування майна)

? Що таке ефективна і реальна процентні ставки за кредит і як їх розрахувати

Ефективна процентна ставка за кредит – це ставка процента, яку реально сплачує позичальник фінансовій установі за кредит з урахуванням прямих витрат на запозичення.

Ефективна процентна ставка враховує не лише проценти за кредит за рік, а й періодичність виплат за ним, а також усі витрати позичальника, пов'язані з отриманням і обслуговуванням кредиту згідно із кредитним договором. При розрахунку ефективної ставки враховуються тільки ті витрати і комісії, які позичальник виплачує безпосередньо фінансовій установі.

Ефективна процентна ставка розраховується для кожної кредитної угоди, виходячи з її індивідуальних умов. Це своєрідний показник прибутковості банку.

Важливо знати, що ефективна процентна ставка не залежить від суми кредиту і величини авансу, який вносить клієнт. Вона залежить:

- від виду кредитного продукту;
- строку кредитування;
- кількості періодичних виплат за кредитом.

Ефективна процентна ставка розраховується як сума процентів за кредит і банківських комісій, поділена на середньозважену суму основного боргу за кредитом і помножена на зворотне відношення кількості місяців кредитування до загальної кількості місяців у році:

$$\begin{matrix}\textit{Ефективна} \\ \textit{процентна ставка}\end{matrix} = \frac{\sum \%кр + \sum БК}{\sum Кр} \times \frac{12}{N} \times 100\%, \qquad (22.1)$$

де $\sum Кр$ – середньозважена сума основного боргу за кредитом;

N – кількість місяців кредитування;

$\sum \%кр$ – сума процентів за кредит;

$\sum БК$ – сума банківських комісій.

Середньозважена сума основного боргу за кредитом за умови щомісячного погашення кредиту рівними частками дорівнює середньоарифметичній сумі щомісячних залишків тіла кредиту, що визначається за формулою:

$$\sum Кр = \frac{\left(К \times \left(N + 1\right)\right)}{2N}, \qquad (22.2)$$

де $К$ – сума кредиту;

N – кількість місяців кредитування.

Сума процентів за кредит розраховується шляхом додавання щомісячних процентних витрат, які визначаються шляхом множення номінальної процентної ставки на суму основного боргу за кредитом у відповідному періоді.

$$\sum \%кр_i = r\%_i \times K_i \times \frac{t_i}{BS}, \qquad (22.3)$$

де $\sum \%кр$ – сума процентів за кредит;

$r\%$ – процентна ставка за i-м кредитом (річна);

K_i – сума i-го кредиту (у грошовому вираженні);

t_i – період кредитування за i-м кредитом (фактично дні);

BS – база розрахунку (360 чи 365 днів).

Сума банківських комісій розраховується шляхом множення ставки комісійної винагороди на суму кредиту.

Таким чином, ефективна процентна ставка, на відміну від номінальної процентної ставки, показує реальну вартість кредиту для позичальника з урахуванням усіх прямих витрат.

Розрахунок ефективної процентної ставки за кредитними продуктами різних фінансових установ дає змогу визначити «кращу» пропозицію для клієнта.

Реальна процентна ставка за кредит включає до свого розрахунку як прямі, так і непрямі витрати за запозичення.

Розрахунок реальної процентної ставки, крім річної процентної ставки за кредит та банківських комісій, періодичності виплати процентів, строку кредиту, **враховує непрямі (пов'язані) витрати**.

Для розрахунку реальної процентної ставки за кредит необхідно знати загальну суму переплати.

Переплата – це сума коштів, яку переплатить клієнт, придбавши товар у кредит. Переплата враховує прямі і непрямі витрати на запозичення.

Реальна процентна ставка розраховується як сума переплати, віднесена до середньозваженої суми основного боргу за кредитом.

$$\begin{matrix} Процентна \\ реальна\ ставка \end{matrix} = \frac{\sum переплати\ за\ кредитом}{\sum Кр} \times \frac{12}{N} \times 100\%, \qquad (22.4)$$

де $\sum Кр$ – середньозважена сума основного боргу за кредитом;

N – кількість місяців кредитування.

Переплата залежить від обраного методу погашення кредиту.

? Які є методи погашення кредиту

У практичній діяльності фінансових установ використовуються два методи погашення кредиту і процентів за користування ним – **стандартний** та **ануїтетний.** Їх характеристику наведено на *рис. 22.3.*

Рис. 22.3. **Методи погашення кредиту і нарахування процентів за ним**

Для розрахунку вартості користування кредитом і вибору методу його погашення використовують кредитний (іпотечний) калькулятор. Завантажити його можна за такими Інтернет-адресами:

http://banko.org.ua/loan-calculator.html,
http://www.creditcalc.ru/mortgageLoan.jsp,
http://www.real-estate.lviv.ua/calc.php

? Що таке стандартні таблиці з розкриття інформації

Стандартні таблиці з розкриття інформації показують інформацію щодо процентної ставки за кредит, банківських комісій, страхових платежів

та супутніх послуг, вказують перелік документів для отримання кредиту. Це дозволяє клієнтові зробити висновки щодо вартості кредитів, які пропонують фінансові установи. Для читання стандартних таблиць із розкриття інформації клієнт має мати навички фінансових розрахунків і знати, як працює банківський бізнес. Однак у стандартних таблицях розкриття інформації фінансовими установами не надається сукупна вартість витрат на запозичення. До того ж ці таблиці складено з урахуванням маркетингової політики фінансової установи щодо залучення клієнтів і «найвигіднішого» продажу кредитних послуг.

Отримання інформації зі стандартних таблиць є першим кроком щодо визначення реальної вартості кредитного продукту і документом, за яким можна отримати фахову консультацію у кредитного менеджера фінансової установи.

ПІДСУМКИ

1. Сукупна вартість кредиту – сума прямих і непрямих витрат на запозичення, яку позичальник сплачує при отриманні кредиту і користуванні ним. Прямі витрати позичальник оплачує безпосередньо кредиторові (банку, кредитній спілці), а непрямі – окремими платежами надходять третім особам при отриманні й обслуговуванні кредиту (Пенсійному фонду України, страховим компаніям, державним реєстраторам, податковим органам, нотаріусам, рієлтерам, експертам-оцінювачам).
2. У фінансовій практиці розрізняють номінальну, ефективну і реальну процентні ставки за кредит, які різняться видами витрат на запозичення, що включені до їхнього розрахунку. Ефективна процентна ставка враховує прямі витрати на запозичення відповідно до умов кредитного договору, а при розрахунку реальної процентної ставки враховуються прямі і непрямі витрати позичальника на кредит.
3. Переплата залежить від обраного методу погашення кредиту – стандартного або ануїтетного, які відрізняються специфікою розрахунку суми щомісячного платежу при обслуговуванні кредиту та сумою його здорожчання.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Що таке сукупна вартість кредиту?
2. Які є види витрат на запозичення?
3. Від чого залежить процентна ставка за кредит?
4. Яка різниця між фіксованою і плаваючою процентними ставками?

5. Які види банківських комісій ви знаєте?
6. Що таке ефективна процентна ставка за кредит? Як її розрахувати?
7. Які чинники впливають на реальну процентну ставку за кредит?
8. Що таке стандартні таблиці з розкриття інформації?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Чому не існує «безкоштовних» кредитів, або кредитів «за нульовою процентною ставкою»?
2. Як визначити сукупну вартість кредиту?
3. Чому, на вашу думку, доцільно порівнювати умови надання кредитів різними фінансовими установами?

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Ануїтетний метод погашення – варіант обслуговування кредиту, який передбачає щомісячне погашення кредиту і процентів за користування ним рівними частинами упродовж усього строку кредитування, незалежно від залишку заборгованості за кредитом.

Витрати на запозичення –сума грошей, яку сплачує позичальник при отриманні кредиту у фінансовій установі. Ця сума складається з прямих і непрямих витрат на запозичення.

Ефективна процентна ставка за кредит – це ставка процента, яку реально сплачує позичальник фінансовій установі за кредит з урахуванням прямих витрат на запозичення.

Кредитний (іпотечний) калькулятор – інструмент для розрахунку вартості користування кредитом і вибору методу його погашення.

Непрямі (пов'язані) витрати на запозичення – відповідні платежі за кредитом, які включають страхові платежі та супутні витрати і виплачуються страховим компаніям, Пенсійному фонду України, податковим органам, нотаріусам, рієлтерам, експертам-оцінювачам.

Плаваюча процентна ставка за кредит – процентна ставка, значення якої підлягає періодичній зміні залежно від коливання іншої ставки, до якої вона прив'язана або на яку індексована (базової ставки).

Процентна ставка за кредит – номінальна ставка процента, яка розраховується як відсоток до суми кредиту за певний період часу (місяць, квартал, рік) і зазначається у кредитному договорі та рекламних проспектах фінансових установ.

Прямі витрати на запозичення включають процентні витрати та банківські комісії відповідно до кредитного договору і виплачуються безпосередньо кредиторові.

Реальна процентна ставка за кредит – ставка процента, яку реально сплачує позичальник фінансовій установі за кредит з урахуванням прямих і непрямих (пов'язаних) витрат на запозичення.

Стандартний метод погашення – варіант обслуговування кредиту, який передбачає, що тіло кредиту виплачується рівними частинами упродовж усього строку кредитування, а проценти нараховуються на залишок заборгованості за кредитом.

Фіксована процентна ставка за кредит – процентна ставка, значення якої є фіксованим упродовж усього строку кредиту і не підлягає зміні.

§ 23. ВІДПОВІДНІ ПЛАТЕЖІ

Ви ознайомитесь із видами непрямих витрат на запозичення та особливостями сплати відповідних платежів, будете вміти порівнювати вартість кредитів з урахуванням прямих і непрямих витрат на запозичення за допомогою реальної процентної ставки.

Ключові тези

1. Значну частину витрат позичальника в сукупній вартості кредиту становлять непрямі витрати на запозичення – страхові платежі та супутні витрати.
2. Страхові платежі пов'язані з необхідністю страхування при отриманні та обслуговуванні кредиту, а супутні витрати становлять обов'язкові державні податки і збори та плату за додаткові послуги при отриманні кредиту та оформленні застави.
3. Сума непрямих витрат залежить від виду кредиту та обсягу супутніх до нього послуг. Відповідні платежі за кредитом необхідно розраховувати та планувати у витратах сімейного бюджету.
4. Інструментом для порівняння відповідних платежів і сукупної вартості кредитів є реальна процентна ставка. Для її розрахунку треба знати величину процентної ставки за кредит, одноразові комісії та базу їх нарахування, щомісячні комісії і базу їх нарахування, суму страхових і супутніх платежів, обсяг кредиту і його строк.

При отриманні кредиту кожен із нас бажає знати суму реальних витрат на його обслуговування. Це один із кроків виваженої фінансової поведінки і фінансової незалежності.

До сукупної вартості кредиту включаються прямі і непрямі витрати на запозичення.

? Що таке непрямі витрати на запозичення і хто їх установлює

До **непрямих витрат** належать відповідні платежі за кредитом, які надходять третім особам, що беруть опосередковану участь у кредитуванні. А саме Пенсійному фонду України, податковим органам, державним реєстраторам, страховим компаніям, нотаріусам, експертам-оцінювачам, рієлтерам та іншим. Тому під час прийняття рішення про купівлю товарів у кредит слід дізнатися про всі види супутніх платежів і враховувати їх у витратах на запозичення.

Важливо пам'ятати, що на практиці страхові компанії, торгівельні центри, нотаріуси працюють в єдиній бізнес-схемі разом із фінансовими установами. Це означає, що кожен із них отримує за свої послуги грошову винагороду. Фінансові установи не встановлюють обсягів відповідних платежів за страхування, нотаріальні послуги тощо. Однак пропонують перелік страхових компаній, нотаріусів, рієлтерів, з якими тісно співпрацюють і можуть впливати на ставки їхніх тарифів. На нинішній день це один із методів залучення клієнтів для придбання товарів у кредит.

Зазвичай, сукупний обсяг непрямих витрат у вартості кредиту залежить від виду кредиту і супутніх до нього послуг. Для прикладу, при отриманні в банку експрес-кредиту в його вартості ураховуються тільки страхові платежі зі страхування життя позичальника. Натомість при оформленні іпотечного кредиту слід звертати увагу на значно більшу величину страхових платежів. До того ж іпотека передбачає низку додаткових витрат, зокрема сплату державного мита, відрахування в Пенсійний фонд, оплату послуг оцінювача та рієлтера тощо.

? Які є види непрямих витрат на запозичення

Для загального розуміння непрямих витрат на запозичення розглянемо основні їхні складові – страхові платежі і супутні витрати (*рис. 23.1*).

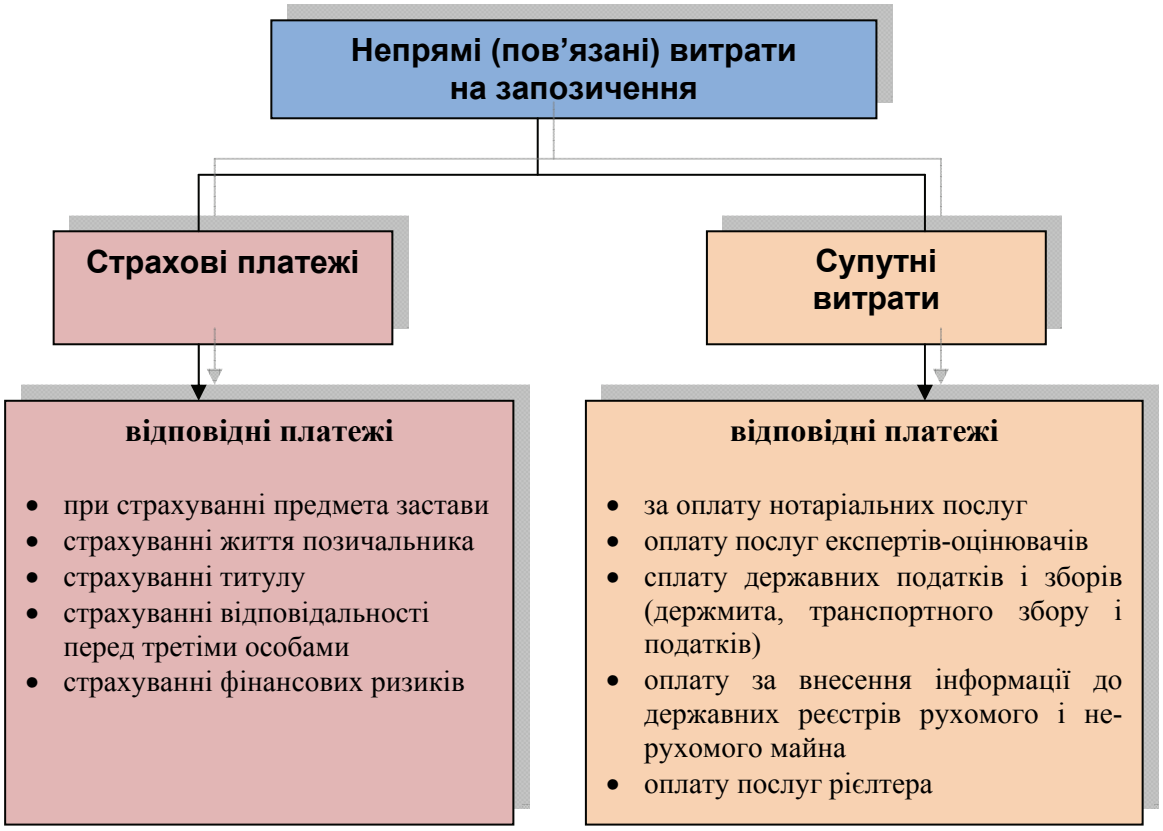

Рис. 23.1. **Види непрямих витрат на запозичення**

За кожним видом супутніх до кредиту послуг справляються відповідні платежі. Фінансовий консультант банку зобов'язаний повідомити клієнта про вид і вартість усіх супутніх послуг.

Кожний клієнт банку, кожний позичальник має право отримати від банку вичерпну і правдиву інформацію про вартість тих послуг, якими він користується або має намір скористатися.

Важливо знати, що під час обговорення положень кредитного договору позичальник має право самостійно обрати ті установи (страхові компанії, рієлтерські компанії, нотаріуса), тарифи яких є більш вигідні для нього.

При розрахунку відповідних платежів важливо звернути увагу на базу їх обчислення. Залежно від виду платежів такою базою є:

- обсяг наданого кредиту;
- обсяг непогашеного кредиту;
- фіксована сума вартості майна, купівлю якого кредитують.

? Що таке страхові платежі і як їх розраховують

Одним із найпоширеніших видів відповідних платежів за кредитом є страхові платежі. Це пов'язано з тим, що фінансові установи страхують себе від непередбачених втрат при видачі кредитів. Залежно від виду кредиту до його вартості включаються страхові платежі при страхуванні заставного майна (товару, автомобіля, житла), страхуванні позичальників від нещасних випадків, титульного страхування та страхування відповідальності позичальника.

Розглянемо, як формуються страхові платежі і що є базою для нарахування страхових премій.

При **страхуванні майна** величину страхового тарифу визначають залежно від виду майна, його місцезнаходження, умов використання та інших факторів.

Страхову суму визначають на базі дійсної вартості майна і розраховують як відсоток від вартості застави. У кредитних пропозиціях банків страховий тариф становить здебільшого від 0,1 до 0,75% вартості майна. Слід звернути увагу на періодичність сплати страхових платежів – одноразово, щорічно чи з певною періодичністю. Це дасть змогу планувати власні витрати на обслуговування кредиту.

Страхування позичальників від нещасних випадків є обов'язковим при отриманні кредиту на придбання житла (іпотечне кредитування), кредиту для придбання автотранспортного засобу, кредиту на придбання цінного майна та побутової техніки. Фінансові установи наголошують на обов'язковості такого страхування, оскільки на випадок смерті чи іншого нещасного випадку страхова компанія компенсує банкові суму непогашеного кредиту.

Страхова сума визначається сумою заборгованості за кредитним договором і встановлюється щорічно залежно від залишку основного боргу. Упродовж дії договору страхування страхова сума знижується в міру погашення кредиту. Страховий тариф становить 0,3–1,1 % від суми заборгованості за кредитним договором і встановлюється щорічно залежно від залишку основного боргу. Строк дії договору страхування відповідає строку дії кредитного договору і графіку погашення кредиту. Договір страхування припиняє свою дію після повного погашення кредиту позичальником.

Титульне страхування необхідне для страхування фінансового ризику втрати майна або обмеження права власності на володіння ним (у разі шахрайства, розлучення, за рішенням суду, юридичних порушень оформлення права власності). Цей вид страхування притаманний іпотечному кредитуванню.

Страхова сума встановлюється на основі дійсної вартості майна, зафіксованої в договорі купівлі-продажу, або як відсоток від суми кредиту. Страховий тариф становить 0,2–0,6% від суми виданого кредиту за один рік страхування.

При наданні кредитів на купівлю автомобілів необхідним є **обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власника транспортного засобу**. Цей вид страхування є обов'язковим відповідно до Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів». Вартість страхового поліса залежить від типу транспортного засобу (об'єм двигуна, вантажопідйомність, пасажиромісткість); місця реєстрації; періоду та сфери використання транспортного засобу; водійського стажу осіб, які допущені до керування ТЗ; строку дії поліса. Натомість страхування КАСКО при купівлі автомобіля не є обов'язковим, а необхідне тільки при взятті його в заставу під кредит.

Страхування фінансових ризиків банки здійснюють здебільшого самостійно. Однак частково витрати на страхові платежі можуть закладати у вартість споживчих кредитів.

При розрахунку страхових платежів за обраним видом кредиту вартість комплексного договору страхування дешевша, ніж вартість страхування за окремими договорами.

? Що таке супутні витрати і які вони бувають

Окрім страхових платежів, у вартість кредиту потрібно включати супутні витрати. Особливістю цих платежів є їхня одноразова сплата і включення до вартості кредиту. Проте загальна сума цих коштів може бути значною.

При розрахунку супутніх витрат у вартості іпотечного кредиту слід ураховувати те, що:

- послуги нотаріуса за посвідчення документів мають чітко визначені фіксовані тарифи або встановлюються як відсоток від вартості предмета іпотеки;
- послуги оцінювача вартості об'єктів нерухомості встановлюються у фіксованій сумі та можуть коливатися залежно від домовленостей;
- сплата державного мита в розмірі 1% вартості нерухомого майна, зазначеної в договорі купівлі-продажу, є обов'язковою (цей платіж можна поділити з продавцем нерухомості);
- сплата збору до Пенсійного фонду в розмірі 1% вартості нерухомого майна, зазначеної в договорі купівлі-продажу, є обов'язковою;
- оплата за внесення інформації до державних реєстрів рухомого і нерухомого майна є обов'язковою та визначена законодавчо.

Існують супутні витрати, які слід ураховувати у вартості автокредиту, а саме:

- обов'язкова сплата державного мита в розмірі 0,1% вартості автомобіля;
- відрахування до Пенсійного фонду України в розмірі 3% від вартості автомобіля;
- оплата нотаріальних послуг (від 500 грн);
- реєстрація автомобіля в Державтоінспекції вартістю 500–800 грн;
- сплата транспортного збору та збору за внесення до реєстру рухомого майна.

У процесі прийняття рішення про отримання кредиту слід розсудливо визначити свої можливості щодо своєчасного повернення кредиту з урахуванням процентних платежів, банківських комісій, страхових платежів, супутніх послуг.

? Як відповідні платежі включають до розрахунку вартості кредиту

Платою за користування кредитними коштами є процентна ставка. Залежно від того, які види платежів включають до розрахунку вартості кредиту, процентна ставка є номінальною, ефективною і реальною. Номінальна процентна ставка за кредит вказується в рекламних проспектах фінансових установ і кредитному договорі. Ефективна процентна ставка показує вартість кредиту з урахуванням прямих витрат на запозичення.

Реальна процентна ставка використовується для розрахунку сукупної вартості кредиту з урахуванням прямих і непрямих витрат на запозичення.

Розрахунок **реальної процентної ставки**, крім річної процентної ставки за кредит та банківських комісій, періодичності виплати процентів, строку кредиту, враховує непрямі (пов'язані) витрати.

Реальна процентна ставка за кредит = *Номінальна процентна ставка за кредит + Одноразові комісії і платежі + Щомісячні комісії і платежі + + Розрахунково-касові платежі + Страхові платежі + Супутні витрати*.

Для визначення реальної процентної ставки за кредит потрібно знати:

- процентну ставку за кредит (номінальну);
- одноразову комісію і базу її нарахування;
- щомісячну комісію і базу її нарахування;
- суму страхових платежів;
- суму супутніх витрат;
- обсяг кредиту;
- строк кредиту.

Реальна процентна ставка є інструментом для визначення сукупної вартості кредиту, а також порівняння реальної вартості різних кредитних продуктів фінансових установ.

? Які є види витрат на запозичення за різними видами кредитів

Скласти уявлення про сукупну вартість різних видів кредитів та особливості відповідних платежів ви можете, скориставшись *табл. 23.1*.

Таблиця 23.1

Витрати на запозичення за видами кредитів фінансових установ

Вид кредиту	Види витрат на запозичення	Характеристика витрат і спосіб стягування
Іпотечний кредит	Процентна ставка	річна (номінальна процентна ставка)
	Одноразова комісія	фіксована сума або відсоток від початкової суми кредиту (0,9–2%)
	Щомісячна комісія	фіксована сума; відсоток від суми кредиту (0,1–0,2%); відсоток від залишку заборгованості (0,35%)
	Страхові платежі	страхування майна (відсоток від суми застави – 0,25–0,67%), життя позичальника (відсоток від суми кредиту – 0,3–1%), титулу (відсоток від суми кредиту – 0,2–0,5%), страхування фінансових ризиків
	Розрахунково-касові платежі	за зняття грошей із рахунку, за конвертацію валюти

Закінчення табл. 23.1

Вид кредиту	Види витрат на запозичення	Характеристика витрат і спосіб стягування
	Додаткові витрати	державне мито, пенсійний фонд, оплата нотаріальних послуг, послуг оцінювача та рієлтера
	Штрафні санкції	за дострокове погашення, несвоєчасне погашення тіла й відсотків за кредитом, невиконання умов кредитного договору
Авто-кредитування	Процентна ставка	річна, інколи щомісячна
	Одноразова комісія	фіксована сума або відсоток від початкової суми кредиту
	Щомісячна комісія	фіксована сума, відсоток від суми кредиту, відсоток від залишку заборгованості
	Страхові платежі	залежить від компанії, з якою працює банк, і від марки авто: КАСКО, страхування відповідальності перед третіми особами
	Розрахунково-касові платежі	за зняття і перерахування грошей із рахунку (в основному за перерахування, тому що при кредитуванні нового автомобіля банки звичайно перераховують гроші на рахунок автосалону)
	Додаткові витрати	державне мито, внески до Пенсійного фонду України, оплата нотаріальних послуг, реєстрація в ДАІ, транспортний збір, внесення до реєстру рухомого майна
	Штрафні санкції	за дострокове погашення, несвоєчасне погашення тіла та відсотків за кредитом; за невиконання умов кредитного договору
Споживче кредитування (товари в кредит)	Процентна ставка	річна або щомісячна (загалом банки вказують щомісячну, тому що ця програма є короткостроковою – один, два, максимум три роки, банку потрібно зацікавити клієнтів низькими процентними ставками)
	Одноразова комісія	фіксована сума, відсоток від початкової суми кредиту, відсоток від вартості товару (це найвигідніша комісія, оскільки незалежно від того, який початковий внесок робить клієнт, відсоток комісії не змінюється)
	Щомісячна комісія	фіксована сума, відсоток від суми кредиту, відсоток від залишку заборгованості
	Страхові платежі	страхування товару, фінансових ризиків
	Розрахунково-касові платежі	за перерахування грошей на рахунок продавця
	Штрафні санкції	за несвоєчасне погашення основного боргу та процентів за кредит; невиконання умов кредитного договору
Кредитні картки	Процентна ставка	річна або щомісячна
	Одноразова комісія	відсоток від суми зняття в банкоматах (своїх або банків-конкурентів), торгівельній мережі; плата за відкриття кредитного рахунку
	Розрахунково-касові платежі	плата за випуск кредитної картки, плата за річне обслуговування картки, відсоток від суми зняття в банкоматах
	Штрафні санкції	за несвоєчасне погашення основного боргу та процентів за кредит

Важливо пам’ятати, що відповідні платежі при отриманні та обслуговуванні кредиту необхідно планувати у витратах сімейного бюджету. Ви повинні реально оцінити потребу в кредиті, а також свою фінансову спроможність своєчасно його повертати. Тому перш ніж узяти у фінансовій установі кредит, добре розрахуйте, яку суму грошей ви можете регулярно направляти на сплату всіх відповідних платежів за кредитом упродовж строку дії кредитного договору. Ураховуйте при цьому обсяг ваших фактичних доходів, а також життєво необхідних (купівля продуктів харчування, ліків) та обов’язкових (оплата комунальних послуг) витрат. Не варто також випускати з уваги можливості додаткових непередбачених витрат. Це може бути народження дитини, допомога родичам або друзям, пограбування тощо. Доцільно мати деяку суму грошей на заощадження, щоб потім без шкоди для щомісячних виплат спокійно їх витратити.

ПІДСУМКИ

1. Непрямі витрати на запозичення – відповідні платежі за кредитом, які включають страхові платежі та супутні витрати і виплачуються страховим компаніям, Пенсійному фонду України, податковим органам, нотаріусам, експертам-оцінювачам, рієлтерам, державним реєстраторам.
2. Страхові платежі пов’язані з необхідністю страхування при отриманні та обслуговуванні кредиту, а супутні витрати становлять обов’язкові державні податки і збори та плату за додаткові послуги при отриманні кредиту та оформленні застави.
3. Сума непрямих витрат залежить від виду кредиту та обсягу супутніх до нього послуг. Відповідні платежі за кредитом необхідно розраховувати і планувати у витратах сімейного бюджету.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Що таке непрямі витрати на запозичення?
2. Які є види непрямих витрат на запозичення?
3. Хто встановлює суми непрямих витрат на запозичення?
4. Що таке страхові платежі?
5. Які види страхових платежів є при оформленні іпотечного кредиту?
6. Що таке супутні витрати? Як вони розраховуються?
7. Як відповідні платежі включають до розрахунку вартості кредиту?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Що включають відповідні платежі за кредитом, хто визначає ці суми та отримує кошти?
2. Які непрямі витрати сплачує позичальник при користуванні кредитними картками?
3. Як оцінити сукупну вартість кредиту з урахуванням непрямих витрат на запозичення?

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Відповідні платежі – суми грошей, які одноразово або періодично сплачує позичальник фінансовій установі, страховій компанії, державним органам, нотаріусам та іншим за супутні послуги при отриманні та обслуговуванні кредиту.

Страховий платіж – плата, яку стягує страхова компанія зі страхувальника та яка є ціною договору страхування. Страховий платіж може сплачуватися одноразово або частинами. Несвоєчасне або неповне здійснення страхового платежу є підставою для страхової компанії відмовити у страховій виплаті при настанні страхового випадку.

§ 24. РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ КРЕДИТУ

Ви ознайомитеся з тим, що таке реструктуризація кредиту, навчитеся оцінювати її ефективність та порівнювати різні варіанти реструктуризації.

Ключові тези

1. Якщо позичальникові стає складно обслуговувати кредит і здійснювати регулярні платежі, він може здійснити реструктуризацію кредиту. Реструктуризація є тимчасовим заходом для зменшення суми щомісячних платежів за кредитом на строк, необхідний для поліпшення фінансового стану позичальника.
2. Основними елементами кредитного договору, які позичальник може тимчасово змінити, є: процентна ставка за кредит; строк кредиту; валюта кредиту; метод нарахування процентів за кредит; штрафи та пені; особа позичальника. Зміна цих елементів передбачає різні методи реструктуризації кредиту.
3. Найкращий метод реструктуризації кредиту дозволить зберегти кредитну репутацію позичальника з найменшими сукупними витратами на обслуговування кредиту. Що вищою є ефективна процентна ставка за кредит за зміни умов кредитування після реструктуризації, то менш вигідною є вона для позичальника.

У житті трапляються ситуації, коли позичальникові стає складно обслуговувати кредит і здійснювати регулярні платежі. Причинами таких ситуацій є кризові явища в економіці, втрата роботи, зменшення доходів, погіршення здоров'я, непередбачені витрати в сімейному бюджеті, форс-мажорні обставини та інше. У цих випадках грамотна фінансова поведінка позичальника передбачає рішення щодо зменшення кредитного навантаження у власному бюджеті та збереження кредитної репутації. Вирішити це питання можна за допомогою реструктуризації кредиту.

? Що таке реструктуризація кредиту і для чого вона здійснюється

Реструктуризація кредиту – це тимчасова зміна чинних умов кредитування і встановлення для позичальника пільгових умов повернення кредиту, сплати процентів за користування ним. Реструктуризація передбачає внесення змін до кредитного договору з метою відновлення обслуговування кредиту та є спробою кредитора розв'язати проблему без стягнення заставленого майна. Усі пільгові умови при реструктуризації кредиту є тимчасовими.

Суть реструктуризації кредиту показано на *рис. 24.1.*

Рис. 24.1. **Суть реструктуризації кредиту**

Метою реструктуризації є зменшення суми щомісячних платежів за кредитом на строк, необхідний для поліпшення фінансового становища позичальника.

Реструктуризацію кредиту здійснює фінансова установа з ініціативи позичальника і на умовах, погоджених із ним. Кредитор, як правило, зацікавлений у реструктуризації кредиту для збереження грошових надходжень за коштами, виданими у кредит.

Важливо пам’ятати, якщо в позичальника виникають проблеми в обслуговуванні кредитної заборгованості, доцільно своєчасно звернутися з цим питанням до консультанта фінансової установи і не допускати прострочення платежів за кредитом. Це допоможе зберегти кредитну репутацію і свідчитиме про відповідальну фінансову поведінку. Що раніше

позичальник звернеться в банк із проханням тимчасово полегшити кредитний тягар, то вища ймовірність того, що йому вдасться зберегти добрі відносини з банком і позитивну кредитну історію. Прострочення кредиту до семи днів зазвичай банки не враховують, до 30 днів – заносять до кредитної історії позичальника. Утім 30-денне прострочення в майбутньому може й не завадити наданню нового кредиту, якщо факт прострочення зафіксовано вперше. Якщо ж позичальник регулярно затримує платежі більш ніж на 90 днів, навряд чи фінансова установа погодиться надати йому кредит удруге.

Пільгові умови після реструктуризації кредиту не стають по-справжньому легкими. Реструктуризація кредиту є тимчасовим рішенням. Вона не рятує позичальників від необхідності обслуговувати кредит, а тільки дає змогу пережити скрутні часи. При цьому сукупна величина витрат на запозичення здебільшого зростає.

? Що можна змінити у кредитному договорі під час реструктуризації кредиту

Для проведення реструктуризації кредиту клієнтові потрібно звернутися до фінансової установи із заявою про реструктуризацію і документами, що відображають його фінансовий стан (довідки про доходи, фінансові звіти по бізнесу).

Фінансові установи пропонують позичальникам підібрати найбільш правильне рішення щодо зменшення щомісячного кредитного навантаження за допомогою зміни умов кредитного договору.

Основними елементами кредитного договору, які позичальник може змінити при реструктуризації, є:

- процентна ставка за кредит;
- строк кредиту;
- валюта кредиту;
- метод нарахування процентів за кредит;
- штрафи та пені;
- заміна позичальника.

? Які є методи реструктуризації кредиту

Існують різні методи реструктуризації кредиту. Їх взаємозв’язок показано на *рис. 24.2*.

Рис. 24.2. **Методи реструктуризації кредиту**

Позичальник має змогу обрати найкращий для нього метод реструктуризації кредиту:

- зміну методу погашення кредиту і нарахування процентів за користування ним;
- зміну графіка погашення кредиту;
- пролонгацію строку дії кредитного договору;
- кредитні канікули;
- переведення кредиту на іншого позичальника;
- зниження процентної ставки за кредит;
- зміну валюти кредиту з іноземної на національну (конверсію);
- ненарахування пені та штрафних санкцій.

? Як обрати метод реструктуризації кредиту

Для вибору методу реструктуризації кредиту розглянемо їхню суть.

Зміна методу погашення кредиту і нарахування процентів за користування ним передбачає зменшення щомісячної плати за кредит за зміни форми нарахування процентів за кредит.

Найбільш поширеним варіантом зменшення щомісячних виплат є перехід зі стандартної форми погашення кредиту на ануїтетну. Цей метод реструктуризації кредиту дозволяє зменшити суму щомісячного платежу. Економія внеску може становити 20–25% обсягу щомісячних платежів. За стандартної схеми погашення кредиту клієнт щомісяця погашає певну частину тіла кредиту і проценти на залишок кредиту.

На початку строку стандартного кредитування щомісячні платежі найвищі, оскільки левову частину з них займають проценти, які сплачуються за великий залишок тіла кредиту.

Поступово сума кредиту зменшується і, відповідно, знижується сума процентів за користування залишком кредиту. Ануїтет передбачає погашення кредиту рівними частинами.

При переході зі стандартної схеми на ануїтетну щомісячні платежі змінюються.

Застосування ануїтетної форми погашення кредиту надає позичальникові:

- можливість погашення однакової фіксованої суми щомісяця;
- зниження щомісячного платежу до 25% у порівнянні зі стандартним графіком (залежно від строку кредиту);
- можливість достроково сплачувати основний борг будь-якими сумами.

Однак сукупні витрати на запозичення за такої реструктуризації кредиту суттєво зростають, оскільки за ануїтетної форми тіло кредиту погашається повільніше, а сума сплачених позичальником процентів вища, ніж за класичної форми погашення кредиту.

Надання гнучкого графіка погашення кредиту передбачає внесення змін до графіка погашення кредиту. Сума кредитних платежів на певний період дії кредитного договору, як правило, до 12 місяців з моменту реструктуризації, стає меншою, а кредитне навантаження рівномірно розподіляється на останні місяці виплати за кредитом. Таким чином, на один рік суттєво зменшуються суми щомісячних виплат за кредит. Це дозволяє позичальникові відновити платоспроможність і бути готовим до збільшення кредитного навантаження в кінці строку повернення кредиту.

Пролонгація строку дії кредитного договору дозволяє знизити щомісячні платежі за кредитом шляхом збільшення строку кредиту більш як на 1 рік. При цьому щомісячні платежі розподіляються пропорційно строку кредитування.

Утім вигода для позичальника від пролонгації кредиту не така велика. При збільшенні строку кредитування щомісячний платіж, як правило, зменшується несуттєво.

Натомість банк заробляє на «подовженому кредиті» набагато більше, оскільки протягом усього строку кредитування продовжує отримувати проценти за кредит. При цьому банки дозволяють пролонгацію не всім

позичальникам, а лише тим, хто отримав кредит на короткий строк: автокредит – на 1,5–2 роки, іпотека – на 5–10 років. Таким позичальникам можуть збільшити строк кредитування до максимального: авто – 5–7 років, іпотека – 25–30 років.

Одне з обмежень при пролонгації кредиту – вік позичальника. До моменту повного погашення кредиту вік позичальника не повинен перевищувати пенсійний.

Популярним методом реструктуризації кредиту є оформлення **відстрочення погашення тіла кредиту,** або **«кредитні канікули».** За цим способом реструктуризації протягом певного строку (здебільшого до 1 року) клієнт платить тільки проценти за кредит.

Фінансові консультанти банків радять брати «кредитні канікули» за ануїтетної форми погашення кредиту або на третьому-четвертому році кредитування за стандартною формою.

На першому-другому році погашення кредиту за стандартною формою процентні платежі високі і можуть досягати 90% щомісячних витрат на запозичення. Тому навіть якщо позичальникові після отримання кредиту вдасться скористатися «кредитними канікулами», внески за кредитом можуть практично не зменшитися. У цьому полягає концепція «гри з нульовою сумою», коли юридично позичальник тимчасово звільняється від сплати основного боргу за кредитом, але сукупні витрати на запозичення за фактом збільшуються.

Незалежно від методу погашення кредиту (ануїтетна чи стандартна) позичальникові краще обирати «**кредитні канікули» з подальшим продовженням строку кредитування.** Інакше одразу після закінчення «канікул» позичальникові доведеться платити ще більше, ніж до кредитного перепочинку: зекономлена під час «канікул» сума рівними частинами розподілиться до кінця строку кредитування.

Переведення кредиту на іншого позичальника можливе в разі, коли важко обслуговувати заборгованість за кредитом, і позичальник бажає швидкого розв'язання цієї проблеми за допомогою відмови від кредиту на користь третьої особи.

Коли можливість придбання нерухомості або інших активів за допомогою банківського кредиту обмежена, потенційні покупці шукають можливість придбання нерухомості або іншого активу за допомогою переоформлення на себе кредитної заборгованості та предмета забезпечення іншого позичальника.

Партнером позичальника може бути будь-яка платоспроможна приватна особа, що виявляє зацікавленість в обслуговуванні кредиту в обмін на володіння заставним майном.

Перевагами для неплатоспроможного позичальника є збереження кредитної історії та «звільнення» від боргових зобов'язань перед банком. Комісія за переведення кредиту, яку стягують з покупця застави, становить 2% від суми кредиту.

Додатково в рамках операції присутні витрати з нотаріального оформлення заставного майна на нового власника.

Найбільш бажаним методом реструктуризації кредиту для клієнтів фінансових установ є **зниження процентної ставки за кредит.** Цей крок дає змогу зменшити щомісячні процентні витрати на запозичення. Однак якщо українські банки й зменшують проценти за кредит, то лише на певний строк – приміром, поки позичальник, який залишився без роботи, знову не працевлаштується. Після закінчення пільгового строку ставку піднімуть до колишнього рівня або навіть і вище.

У разі неспроможності позичальників погашати кредити в іноземній валюті через зміни курсів валют можливим варіантом реструктуризації є **зміна валюти кредиту з іноземної на національну (конверсія).** Позичальникові слід пам'ятати про те, що динаміка валют є важкопрогнозована, процентна ставка за кредит у національній валюті є більшою, за зміну валюти кредиту банк бере додаткову комісію та потребує письмово обґрунтувати причини фінансової ситуації і підтвердити грошові проблеми документально.

Ненарахування пені та штрафних санкцій є одним з елементів реструктуризації, які доцільно ініціювати при виникненні прострочення сплати кредитів і нарахуванні пені й штрафів.

Переваги для позичальника при використанні кожного з методів реструктуризації кредиту відображено в *табл. 24.1*.

Таблиця 24.1

Методи реструктуризації кредитів і їхні переваги

Метод реструктуризації	Зміст	Переваги для позичальника (залежно від зменшення місячного платежу)
Кредитні канікули	Банк дозволяє позичальникові протягом певного строку погашати лише проценти за кредитом. Після закінчення кредитних канікул позичальник щомісяця виплачує тіло кредиту плюс проценти за ним	***Середня:*** щомісячний платіж за кредитом дещо зменшується
Зміна схеми погашення кредиту	Ануїтетна схема погашення кредиту передбачає погашення заборгованості рівними частинами протягом усього строку кредитування, тоді як за класичної схеми сума платежів з часом зменшується	***Максимальна:*** щомісячний платіж за кредитом зменшується
Пролонгація кредиту	Збільшення строку кредитування	***Мінімальна:*** щомісячний платіж майже не зменшується

Закінчення табл. 24.1

Метод реструктуризації	Зміст	Переваги для позичальника (залежно від зменшення місячного платежу)
Конверсія	Переведення валютних кредитів у гривневі (курс конверсії визначає банк)	Залежно від курсу валюти та умов конверсії
Ненарахування пені та штрафних санкцій	При виникненні прострочення за кредитом банк списує весь нарахований штраф	Залежно від строку прострочення й суми штрафних санкцій
Зниження процентної ставки за кредит	Після закінчення пільгового періоду процентна ставка зростає до попереднього рівня і вище	Залежно від умов зміни процентної ставки за кредит

Важливо пам'ятати, що незалежно від методу реструктуризація здійснюється для створення сприятливих умов обслуговування кредитів, уникнення конфлікту інтересів між позичальниками і фінансовими установами, відмови від нарахування штрафних санкцій у разі виконання позичальниками умов додаткового договору або дострокового погашення кредиту.

? Як оцінити ефективність реструктуризації кредиту

Ефективність реструктуризації кредиту для позичальника визначається величиною його сукупних витрат на запозичення. Тому найкращим методом реструктуризації кредиту буде той, що дозволить щомісячно погашати кредит і зберегти кредитну репутацію позичальника з найменшими сукупними витратами на погашення кредиту.

Оцінити ефективність методів реструктуризації кредиту та здійснити їх порівняння можна за допомогою визначення ефективної процентної ставки. Що вищою є ефективна процентна ставка за зміни умов кредитування, то менш вигідними вони є для позичальника.

Порівнявши величину щомісячного платежу з урахуванням загальної вартості умов кредитування за кожним методом реструктуризації, позичальник може свідомо зробити свій вибір.

ПІДСУМКИ

1. Реструктуризація кредиту передбачає тимчасову зміну чинних умов кредитування і встановлення пільгових умов повернення кредиту та

сплати процентів за користування ним. Метою реструктуризації є зменшення суми щомісячних відповідних платежів за кредитом на строк, необхідний для поліпшення фінансового стану позичальника.
2. Зміна таких елементів кредитного договору, як процентна ставка за кредит, строк кредиту, валюта кредиту, метод погашення кредиту; штрафи та пені, особа позичальника, передбачає різні методи реструктуризації кредиту.
3. При виборі методу реструктуризації кредиту треба оцінити, чи він дасть змогу зберегти кредитну репутацію позичальника з найменшими сукупними витратами на погашення кредиту. Оцінити ефективність реструктуризації можна за допомогою ефективної процентної ставки.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Що таке реструктуризація кредиту?
2. Що таке регулярні платежі?
3. Які є методи реструктуризації кредиту?
4. У чому полягає суть методу «кредитні канікули»?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Чому важливо обговорювати зміни у вашому фінансовому становищі з вашим кредитором, а не приховувати цю інформацію до того часу, коли вона сама випливе на поверхню?
2. Чому кредиторові вигідно пропонувати реструктуризацію, а не робити стягнення за непогашення кредиту?
3. Які елементи кредиту підлягають реструктуризації? Чому?
4. Яким чином із запропонованих вам варіантів реструктуризації можна обрати той, який найбільше відповідає вашій ситуації?

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Обслуговування кредиту – здійснення позичальником платежів за кредитом, які включають у себе погашення основної суми та процентні платежі.

Регулярні платежі – платежі позичальника, що передбачені графіком, який є складовою кредитного договору.

РОЗДІЛ 13

Юридична складова запозичень

§ 25. КРЕДИТНІ ДОГОВОРИ

Ви будете знати, що таке кредитний договір, який його зміст і порядок укладення.

Ключові тези

1. Кредитний договір − це угода сторін про права і обов'язки учасників кредитних відносин (кредитодавця і позичальника).
2. Базовими ознаками кредитного договору є: воля сторін (банку і фізичної особи) укласти кредитний договір та свобода договору.
3. Укладення кредитного договору − це процес, а підписання кредитного договору − дія. Не можна підписувати документи, не прочитавши уважно їхнього змісту і не усвідомивши їх значення і наслідків.
4. Правові засади змісту кредитного договору і порядку його укладення, зміни та припинення, закріплені в Цивільному кодексі України.

? Що таке кредитний договір, яка його форма і види

Кредитний договір за участі фізичної особи (далі − кредитний договір) посідає важливе місце серед договорів про фінансові послуги, є формою угоди двох і більше сторін, спрямований на задоволення потреб громадян в отриманні та строковому користуванні коштами (кредитом).

Кредитний договір укладають у письмовій формі.

Кредитний договір, укладений усно, є недійсним.

Загальні положення кредитного договору визначає Глава 71 Цивільного кодексу України «Позики. Кредит. Банківський вклад». Так, відповідно до чинного законодавства за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові в розмірі та на умовах, установлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит і сплатити проценти за користування кредитом.

Кредитні договори залежно від виду кредиту можна класифікувати:

- *за суб'єктним складом*: банківські і небанківські;
- *строком користування*: короткострокові (до 1 року), середньострокові (до 3 років), довгострокові (понад 3 роки);
- *забезпеченням*: забезпечені заставою (майно, цінні папери), гарантовані (банками, фінансами або майном третіх осіб), інше забезпечення (поручительство), незабезпечені.

? Що таке свобода кредитного договору

Громадяни, банки, інші фінансові установи укладають договори добровільно.

Свобода кредитного договору − це:

- право підписати кредитний договір або ні;
- право самостійно обрати сторону договору;
- право обрати форму кредитування.

Свобода кредитного договору може бути обмежена суспільними інтересами.

? З чого складається зміст кредитного договору

Права і обов'язки сторін кредитного договору є змістом цього договору. Зміст кредитного договору формується шляхом досягнення домовленостей між фінансовою установою і громадянином (*рис. 25.1*).

Після укладення кредитного договору всі його умови стають обов'язковими для виконання.

Істотні умовами кредитного договору:

1. ***Предмет договору*** − грошові кошти (кредит) тобто сума кредиту.
2. ***Строк,*** на який надано кредит.
3. ***Форма кредитування***.
4. ***Вартість кредиту*** (проценти за користування ним).
5. ***Графік платежів*** (періодичність, строки та обсяги погашення кредиту).

Інші умови, які можуть бути визначені сторонами:

1. Мета отримання кредиту.
2. Умови щодо оцінки майна.
3. Вид забезпечення кредиту (порука, гарантія, застава тощо).
4. Варіанти погашення кредиту (кількість платежів, їх періодичність тощо).
5. Способи погашення кредиту (термінал самообслуговування, каса банку, Інтернет тощо).
6. Альтернативні варіанти надання банківських послуг, які є супутніми до послуг із кредитування.
7. Грошові стягнення за порушення умов договору (неустойка, штраф, пеня).

Рис. 25.1. **Зміст кредитного договору**

Кредитний договір також містить інформацію про кредитодавця (банк або інша фінансова установа), тобто найменування, місцезнаходження юридичної особи і його структурного підрозділу. Інформація про фізичну особу − позичальника, тобто прізвище, ім'я, по батькові, ідентифікаційний код, адреса для листування тощо.

Договір має дату підписання і місце укладення та скріплюється підписами сторін і печаткою фінансової установи.

? Як укладається кредитний договір

Процес укладення кредитного договору складається з трьох етапів.

1 етап. Подання заявки в банк, яка має містити відомості про бажаний розмір кредиту (сума грошей), його цільове призначення, строк кредитування. Може бути зазначено про форми забезпечення кредиту, розмір доходів фізичної особи, наявність інших кредитів (погашених і непогашених).

Подаючи заявку до фінансової установи (банку), громадянин зобов'язаний пред'явити паспорт та ідентифікаційний код, копії цих документів додають до заявки на отримання кредиту.

2 етап. Розгляд заявки у фінансовій установі та прийняття рішення про надання кредиту чи відмову у кредитуванні. Повідомлення про прийняте рішення.

На цьому етапі укладення кредитного договору банк обов'язково надає фізичній особі деталізовану інформацію про умови кредиту, який її цікавить. Сторони остаточно обговорюють умови кредитного договору та визначають взаємні права і обов'язки щодо нього.

3 етап. Підписання договору. Лише після досягнення згоди за всіма пунктами кредитного договору сторони скріплюють досягнуті домовленості підписами. Кредитний договір укладають не менше ніж у двох примірниках, по одному для кожної сторони, кожний з яких має однакову юридичну силу.

? Як відбувається зміна, розірвання і припинення кредитного договору

Як і будь-який договір, кредитний договір може бути змінено і розірвано. Зміна або розірвання кредитного договору здійснюється за згодою сторін. Кредитний договір може бути змінений або припинений за рішенням суду.

Відповідно до положень Цивільного кодексу України кредитодавець має право відмовитися від надання позичальникові передбаченого договором кредиту частково або в повному обсязі в разі появи обставин, які явно свідчать про те, що наданий позичальникові кредит своєчасно не буде повернений або використовується не за призначенням.

Позичальникові законом надано право відмовитися від одержання кредиту частково або в повному обсязі, повідомивши про це кредитодавця до встановленого договором строку його надання, якщо інше не встановлено договором або законом. Отже, у названих випадках односторонньої часткової або повної відмови кредитний договір або змінюють, або розривають.

Під **припиненням кредитного договору** слід розуміти припинення існування прав і обов'язків сторін за кредитним договором. Як правило, підставою припинення кредитного договору є виконання зобов'язання.

Договором або законом можуть бути встановлені й інші підстави припинення кредитного договору. Загальні положення припинення зобов'язань визначено у Главі 50 Цивільного кодексу України.

Важливо пам'ятати, що приймаючи рішення про отримання кредиту в банку, громадяни повинні уважно **ознайомитися з умовами кредитування:** ретельно прочитати зміст кредитного договору, який не можна підписувати, не з'ясувавши значення всіх його пунктів.

ПІДСУМКИ

1. Кредитний договір − угода сторін, за якою одна сторона надає іншій у строкове платне користування гроші, а інша сторона зобов'язується повернути кредитні кошти і сплатити проценти за користування ними.
2. Кредитний договір укладають письмово.
3. Зміст кредитного договору – це права і обов'язки сторін (умови договору). Усі умови кредитного договору мають однакову юридичну силу та обов'язкові до виконання.
4. Кредитний договір укладають у три етапи: подання заявки на отримання кредиту, прийняття рішення про кредитування і підписання кредитного договору.
5. Зміна чи розірвання кредитного договору здійснюється тільки письмово.
6. Кредитний договір припиняється, коли кредитодавець і позичальник виконали свої обов'язки за договором.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Що таке кредитний договір? Яка форма кредитного договору?
2. Що таке свобода кредитного договору?
3. З чого складається кредитний договір. Які умови кредитного договору називаються істотними?
4. Яку інформацію обов'язково повинен містити кредитний договір?
5. Як укладається кредитний договір?
6. Які документи потрібні для отримання кредиту?
7. Чи може кредитний договір бути змінено чи розірвано?
8. Коли кредитний договір припиняється?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Яке значення кредитного договору в житті людей?
2. Який процес укладення кредитного договору?

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Зміна кредитного договору – дії сторін щодо заміни умов договору.

Зобов'язання – обіцянка, яка потребує обов'язкового виконання.

Істотні умови кредитного договору – обов'язкові умови договору, без яких договір не може бути укладено.

Кредитний договір – письмова угода сторін про умови користування кредитом певний строк за плату.

Припинення кредитного договору – припинення існування прав і обов'язків сторін за кредитним договором (закінчення дії договору).

Розірвання кредитного договору – дострокове припинення договору.

Укладення кредитного договору – процес досягнення домовленостей між сторонами щодо умов кредитного договору.

Умови кредитного договору – пункти, в яких записано права і обов'язки сторін договору.

§ 26. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОЗИЧАЛЬНИКА

Ви будете знати, у чому полягає відповідальність позичальника і вміти визначати розмір майнової відповідальності за прострочення виконання грошових зобов'язань.

Ключові тези

1. Відповідальність позичальника настає лише за умов порушення договірних обов'язків.
2. Відповідальність позичальника за порушення умов кредитного договору має характер майнової відповідальності, тобто така відповідальність має для позичальника економічно невигідні наслідки.
3. Притягнення позичальника до відповідальності за порушення кредитного договору не звільняє його від обов'язку виконувати саме зобов'язання.
4. Застава є одним із поширених засобів забезпечення виконання договорів. У разі порушення кредитного договору позичальник може залишитися без заставленого майна.
5. Коли позичальник добровільно не виконує свої зобов'язання за кредитним договором, до нього можуть бути застосовані заходи примусового характеру. Примусове виконання судового рішення здійснює спеціальний державний орган − державна виконавча служба України.

? Що є підставою відповідальності позичальника

Як правило, людина, яка отримала кредит, виконує свої зобов'язання добровільно відповідно до умов кредитного договору і своєчасно погашає кредит та сплачує відсотки за користування ним.

Іноді позичальник неналежно виконує свої зобов'язання за договором, така поведінка є порушенням домовленостей із кредитором. Порушення зобов'язання може виступати у формі невиконання зобов'язання або неналежного виконання кредитного зобов'язання. Під невиконанням зобов'язання слід розуміти невиконання позичальником жодної дії, передбаченої договором. Наприклад, позичальник не здійснює погашення кредиту та відсотків за користування ним.

? Що таке юридична відповідальність і які форми вона має

Юридична відповідальність – це міра впливу на особу за неналежну поведінку. Цивільно-правова відповідальність – вид юридичної відповідальності, встановлений за невиконання чи неналежне виконання особою своїх зобов'язань. Цивільно-правова відповідальність за порушення зобов'язань за кредитним договором виступає у формі майнового впливу на позичальника і передбачає відшкодування збитків, яких зазнав кредитор, або сплати неустойки та її різновидів: штрафів і пені (*рис. 26.1*).

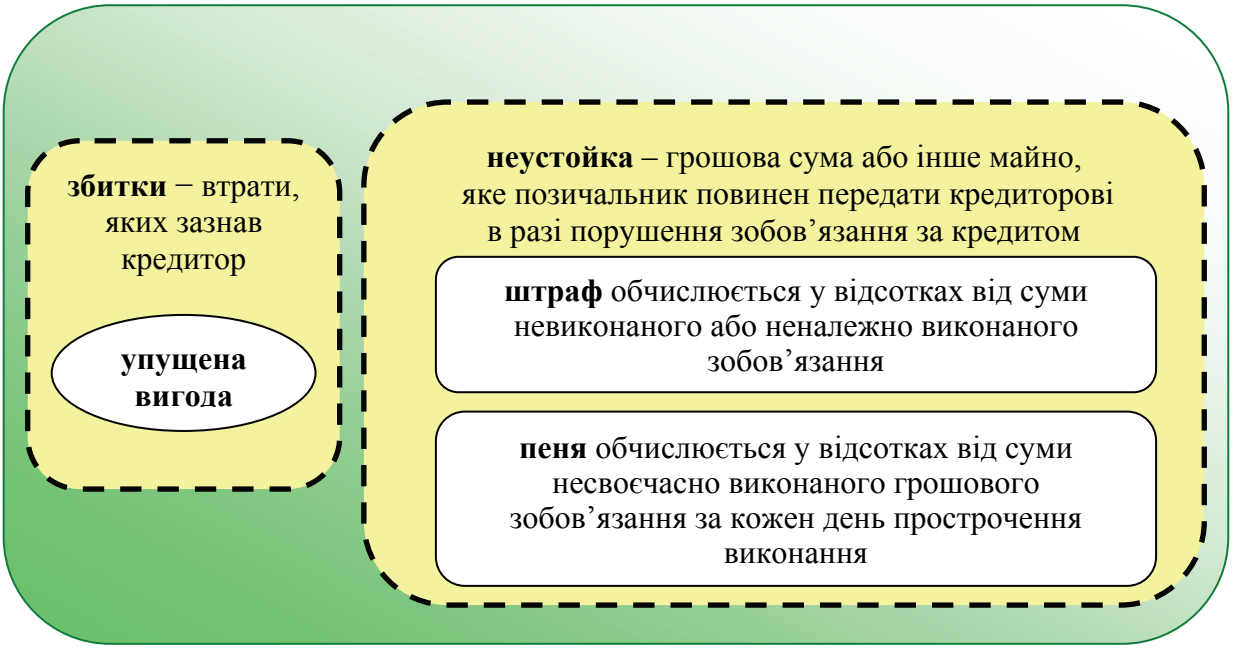

Рис. 26.1. **Основні форми відповідальності позичальника**

Відповідно до статті 625 Цивільного кодексу України, якщо в позичальника (боржника) немає грошей, це не звільняє його від відповідальності.

? Що таке застава як вид забезпечення виконання зобов'язань позичальником

Застава – самостійний вид забезпечення кредиту. Заставою може виступати будь-яке цінне майно (речі). Наприклад, автомобіль, квартира, будинок, гараж тощо.

Як правило, коли кредит оформляють для купівлі автомобіля чи квартири, то таке майно, куплене за кредитні кошти, стає заставним.

У такому разі майно перебуває в користуванні позичальника і членів його сім'ї, а власником автомобіля чи квартири є кредитор. У разі, коли фізична особа має у власності квартиру чи машину і передає його в заставу для забезпечення кредиту, то таке майно залишається у власності позичальника, але не може бути проданим (подарованим). Правила про заставу регулюються статтями 572−593 Цивільного кодексу України. У законі визначено, що кредитор (заставодержатель) має право в разі невиконання боржником (заставодавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна.

Наприклад, заставою за кредитним договором оформлено квартиру. Позичальник справно три роки погашав кредит, однак виникли фінансові труднощі і він перестав платити гроші банку. У такому разі банк має право «забрати» квартиру.

? Як відбувається звернення стягнення на майно боржника

Розглянемо заходи примусового стягнення боргу (*рис. 26.2*).

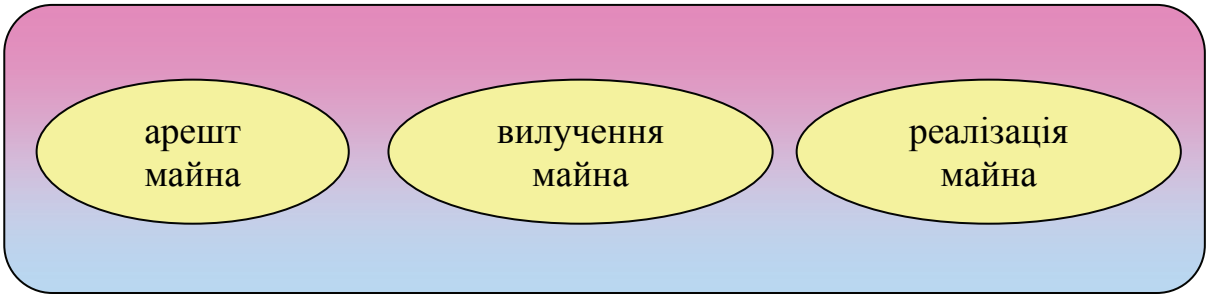

Рис. 26.2. **Заходи примусового стягнення боргу за кредитним договором**

Перш за все стягнення звертається на кошти та інші цінності (боржника). Готівку, яка є в боржника, вилучають.

У разі відсутності в боржника коштів та інших цінностей, достатніх для задоволення вимог кредитора (стягувача), стягнення звертається на майно боржника. Черговість стягнення на кошти та інше майно боржника остаточно визначає державний виконавець.

Арештом майна є накладення обмеження розпоряджатись (продавати, дарування) майном боржника. При проведенні процедури арешту майна на підставі винесеної постанови державний виконавець проводить опис майна боржника і складає відповідний акт.

Реалізація арештованого майна здійснюється шляхом його продажу на прилюдних торгах, аукціонах або на комісійних умовах.

ПІДСУМКИ

1. Відповідальність боржника − це негативні наслідки для позичальника за порушення умов кредитного договору. Ця відповідальність має майновий характер.
2. У кредитному договорі визначаються розміри грошових стягнень (неустойка, штраф, пеня) за неналежне виконання умов договору.
3. Зміст кредитного договору – це права і обов'язки сторін (умови договору). Усі умови кредитного договору мають однакову юридичну силу й обов'язкові до виконання.
4. У разі невиконання зобов'язань за кредитним договором, який забезпечений заставою, кредитор має право на звернення стягнення на заставу.
5. Якщо в боржника немає коштів, іншого майна, то стягнення здійснюється за рахунок нерухомого майна (будинок, квартира тощо).

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Коли дії позичальника вважаються неналежним виконанням зобов'язання?
2. Що є підставою юридичної відповідальності позичальника?
3. Що таке відповідальність позичальника? Які види відповідальності ви знаєте?
4. Поясніть відмінність неустойки, штрафу та пені?
5. Що таке застава?
6. Як відбувається примусове стягнення боргів із боржника?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. У чому полягає відповідальність позичальника за невиконання умов кредитного договору?
2. Охарактеризуйте зміст відповідальності позичальника.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Арешт майна – накладення обмеження розпоряджатись (продавати, дарування) майном боржника.

Борг – гроші, які позичальник зобов'язаний передати кредиторові.

Застава – спосіб забезпечення зобов'язань матеріальними цінностями.

Збитки – втрати, яких зазнав кредитор.

Майнова відповідальність – покладення на особу додаткових несприятливих майнових наслідків.

Порушення зобов'язання – невиконання або виконання з порушенням умов договору (неналежне виконання).

Прострочення – несвоєчасне виконання зобов'язання.

Стягнення – міра покарання за порушення зобов'язання.

Юридична відповідальність – міра впливу на особу за неналежну поведінку.

§ 27. ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ СПОЖИВАЧА ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Ви будете знати, хто є споживачами фінансових послуг, їхні права і обов'язки та які органи здійснюють державне регулювання на фінансових ринках.

Ключові тези

1. Споживачами фінансових послуг є фізичні та юридичні особи, яким дане право самостійно обирати фінансову установу для отримання необхідної послуги. Фінансові послуги надають лише фінансові установи.
2. В Україні діють державні органи, які регулюють діяльність на фінансових ринках і здійснюють захист прав споживачів фінансових послуг
3. Договір про фінансові послуги як письмовий документ складається з умов, про які домовилися сторони. Вимоги до змісту цих договорів установлюються законодавством.
4. Споживачі фінансових послуг наділені широкими правами у сфері споживання фінансових послуг. Особлива увага приділяється праву споживача на потрібну, достовірну і своєчасну інформацію про фінансову послугу.
5. Окрім прав, споживачі фінансових послуг наділені обов'язками.

? Які фінансові послуги найпоширеніші в Україні

Фінансові послуги надає споживачам фінансова установа.

Споживачами фінансових послуг є юридичні та фізичні особи, які наділені правом самостійно обирати фінансові установи і фінансові послуги.

Фінансова послуга − це операція з фінансовими активами, що виконується в інтересах споживачів з метою отримання ними прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Найпоширеніші в Україні фінансові послуги:

- оплата комунальних послуг через банк;
- банківські рахунки та банківські картки з їх обслуговуванням;
- проведення платежів через термінал;
- обмін валют;
- позика і кредитування;
- перекази коштів через банк;
- банківські послуги, здійснені через засоби мобільного зв'язку та мережу Інтернет;

- лізинг;
- банківський вклад (депозит);
- страхування;
- торгівля цінними паперами;
- послуги у сфері накопичувального пенсійного забезпечення

У структурі ринку фінансових послуг в Україні переважає ринок банківських послуг.

? Які органи здійснюють державне регулювання фінансових послуг і забезпечують захист прав споживачів цих послуг

- Регулювання і нагляд за банківською діяльністю здійснює **Національний банк України**.
- Діяльність на фондовому ринку регулює і контролює **Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку**.
- **Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг**, здійснює нагляд і контроль за діяльністю небанківського сектору на фінансовому ринку.
- В Україні діє спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів − **Держспоживінспекція**, яка у сфері фінансових послуг здійснює захист прав споживачів послуг у частині контролю договорів споживчого кредитування.
- Захист прав споживачів фінансових послуг здійснюють **суди**.

? Що містить договір про фінансові послуги

Договір про фінансові послуги – це письмовий документ, який складається з обов'язкових реквізитів та умов договору.

До обов'язкових реквізитів належить:

- назва документа;
- назва, адреса і реквізити суб'єкта підприємницької діяльності, який отримує фінансові послуги, або прізвище, ім'я і по батькові фізичної особи, яка отримує фінансові послуги, та її адреса;
- найменування, місцезнаходження юридичної особи, яка надає фінансові послуги;
- підписи сторін.

До обов'язкових умов договору належать такі:

- найменування фінансової операції;
- розмір фінансового активу, зазначений у грошовому вираженні, строки його внесення та умови взаєморозрахунків;
- строк дії договору;
- порядок зміни і припинення дії договору;
- права і обов'язки сторін, відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання умов договору;
- інші умови за згодою сторін.

Фінансовим установам забороняється в односторонньому порядку збільшувати розмір процентної ставки або інших платежів без повідомлення споживача.

? Які основні права і обов'язки споживача фінансових послуг

Споживачі фінансових послуг мають такі права:

- право на захист через державні органи (Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Держспоживінспекція, суди);
- право на належну якість обслуговування, що включає в себе повагу особистості, відсутність дискримінації за статевим, релігійним, майновим станом, расою, національністю тощо;
- право на потрібну, достовірну та своєчасну інформацію про фінансову послугу;
- право вільного вибору фінансової послуги та компанії, яка її надає;
- право знати свої права споживача фінансових послуг, що включає можливість здобувати знання, необхідні для прийняття самостійних рішень, про фінансові послуги;
- право на відмову від фінансової послуги та розірвання договору про таку послугу в разі, якщо виконавець такої послуги своєчасно не приступив до виконання обов'язків за договором;
- право на відшкодування збитків, завданих невиконанням або неналежним виконанням договору про фінансові послуги;
- право на об'єднання у громадські організації споживачів фінансових послуг;
- інші права, передбачені законодавством України.

Основні обов'язки споживача фінансових послуг:

- **перед укладенням договору про фінансові послуги уважно ознайомитися з умовами надання цих послуг;**
- **дотримуватися умов договору при реалізації договору про фінансові послуги;**
- **у разі нерозуміння умов договору та правил надання фінансових послуг звернутися за їх роз'ясненням до фінансової установи, яка надає послугу;**
- **подавати до фінансової установи документи, потрібні для здійснення ідентифікації споживача (для фізичних осіб − паспорт, ідентифікаційний код);**
- **надавати, у разі потреби, на вимогу фінансової установи документи і відомості про джерело походження коштів, які надаються для здійснення фінансової операції;**
- **дотримуватися чинного законодавства у своїй діяльності, зокрема при споживанні фінансових послуг;**
- **інші обов'язки, встановлені законодавством України.**

ПІДСУМКИ

1. В Україні операції з фінансовими активами здійснюють фінансові установи.
2. Держава здійснює регулювання і нагляд за ринками фінансових послуг через свої органи.
3. Договір про фінансову послугу − це угода сторін, за якою одна сторона за завданням другої сторони надає фінансову послугу, а інша сторона зобов'язується сплатити виконавцеві за надану послугу кошти в розмірі, визначеному сторонами.
4. Законодавство України надає споживачам фінансових послуг широкі права. Особливу увагу приділено деталізації права на інформацію.
5. Окрім прав, на споживачів фінансових послуг покладено й обов'язки.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Які юридичні особи надають в Україні фінансові послуги?
2. Які фінансові послуги в Україні є найбільш поширеними?
3. Як держава здійснює захист прав споживачів фінансових послуг?
4. Які права споживача фінансових послуг вам відомі?
5. Які основні обов'язки споживачів фінансових послуг ви знаєте?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Охарактеризуйте фінансові послуги на фінансовому ринку України.
2. Поясніть зміст прав і обов'язків споживача фінансових послуг.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Державне регулювання ринків фінансових послуг – здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання і нагляду за ринками фінансових послуг з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг та запобігання кризовим явищам.

Ринки фінансових послуг – сфера діяльності учасників ринків фінансових послуг з метою надання та споживання певних фінансових послуг. До ринків фінансових послуг належать професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, операцій із цінними паперами та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів.

Споживач фінансової послуги – юридична або фізична особа.

Фінансова послуга – операція з фінансовими активами, що виконується в інтересах третіх осіб з метою отримання ними прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Фінансові активи – специфічні неречові активи (кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів), які обертаються на фінансовому ринку і являють собою законні вимоги їхніх власників на отримання грошового доходу в майбутньому.

Учасники ринків фінансових послуг – юридичні особи та фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які відповідно до закону мають право здійснювати діяльність із надання фінансових послуг на території України, та споживачі таких послуг.

РОЗДІЛ 14

Страхування

§ 28. СТРАХУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ГРОМАДЯН

Ви будете знати, що таке страхування, хто є основними учасниками страхових відносин, які особливості укладення і виконання договорів страхування в Україні та чому необхідно страхувати відповідальність громадян.

Ключові тези

1. У результаті пошуку способів захисту інтересів людини було винайдено страхування, суть якого полягає в тому, що втрати одного або кількох постраждалих компенсуються за рахунок коштів, накопичених великою сукупністю людей. Яскравою ілюстрацією цього підходу є прислів'я: «Зі світу по нитці – голому сорочка».
2. Сьогодні навряд чи можна знайти особу, яка б не була зацікавленою у збереженні власного майна та здоров'я і відмовлялася б від компенсацій у разі, якщо її майно чи здоров'я зазнали ушкодження. Саме зацікавленість у відшкодуванні завданих майну чи здоров'ю збитків стала передумовою виникнення страхування.
3. Основними учасниками страхових відносин є: страховик – юридична особа (страхова компанія), яка бере на себе чужі ризики і виплачує відшкодування, і страхувальник, фізична чи юридична особа, яка має зацікавленість у страхуванні.
4. Виділяють дві форми страхування – обов'язкову і добровільну, кожній з яких притаманні характерні риси.

Страхування, як і власність, обмін, ринок, є однією з найдавніших категорій суспільного виробництва. Сенс цього поняття ґрунтується на його кореневому значенні – «страх». Страх перед стихійними силами природи (паводки, землетруси, градобій, пожежі), перед грабіжниками та розбійниками призвів до розуміння необхідності створення запасів для усунення негативних наслідків цих природних і соціальних явищ.

? Звідки виникло страхування

Витоки страхування – у далекому минулому. Ще наші далекі предки усвідомили, що голоду можна уникнути, створюючи запаси їжі. Пізніше, з розвитком людської цивілізації в Давньому Єгипті, державах Месопотамії, а пізніше в Давній Греції та Давньому Римі запаси провіанту, призначені для

подолання можливого голоду, створювали таким чином, щоб окремі господарства давали для цього лише дещицю своїх статків. Оскільки господарств було багато, це дозволяло централізовано накопичувати значні запаси їжі та коштів, які могли бути спрямовані в місцевості, вражені неврожаєм, війною, епідемією тощо, для забезпечення їх харчами.

Ще у другому тисячолітті до н. е. китайські та вавилонські торгівці почали зменшувати ризик втрати свого товару, розподіляючи його поміж різними суднами. Пізніше, в епоху Відродження, європейські купці, споряджаючи далекі морські експедиції, не мали жодних гарантій, що їхні кораблі повернуться з бажаними товарами. Якщо кораблі не поверталися, купці, які їх споряджали за власні кошти, як правило, ставали банкрутами. Тому вони почали об'єднуватись у спілки, вносячи до кас цих спілок завчасно обумовлені суми коштів (значно менші, ніж їм коштувало спорядження експедиції). У разі, якщо корабель одного з купців не повертався з експедиції, він мав змогу отримати певну компенсацію з каси спілки, що дозволяло йому уникати банкрутства та продовжувати свою діяльність.

Страхування, у теперішньому його варіанті, з'явилося після Великої лондонської пожежі 1666 року, коли за чотири дні згоріло близько 13,5 тис. будівель і близько 70 тис. людей залишилися без домівок.

Умовою існування страхування як виду підприємницької діяльності є усвідомлення можливості настання несприятливих подій великою кількістю осіб, яким така подія може загрожувати, однак ці особи повинні також розуміти й те, що очікувана несприятлива подія для них може і не настати, тобто кошти, сплачені страховикові, не будуть їм повернуті.

? Які ознаки властиві страхуванню

Головною ознакою страхування є солідарна (групова) розкладка збитку, тобто втрати одного або кількох постраждалих компенсуються за рахунок створених усіма учасниками ресурсів. Що більше учасників бере участь у страхуванні, то меншу частку ресурсів (нині це найчастіше гроші) вони повинні виділити для компенсації шкоди, завданої постраждалим.

? Як виявляється зацікавленість у страхуванні

Сенс страхування як явища полягає в мінімізації майнових чи інших збитків при настанні **випадкових** або **закономірних** несприятливих подій, однак не всіх, а лише тих, обов'язковою ознакою яких є **невизначеність, пов'язана з їх настанням.**

Пояснимо поняття невизначеності на прикладах. Так, іноді певний будинок може згоріти від пожежі (однак цього може ніколи і не статися – випадкова подія). Будь-яка людина хворіє (це відбувається коли-небудь із кожною людиною – закономірна подія). Однак у першому варіанті не відомо, який конкретно будинок згорить, а в другому – яка саме людина захворіє на ту чи іншу хворобу. Крім того, в обох випадках невідомим залишається час настання несприятливої події. Саме невідомий час настання страхової події є основою для страхування життя. Страхування життя – дещо відмінний вид страхування від ризикового, адже страховим випадком у такому виді страхування є дожиття або недожиття до певного віку, а це обов'язково колись станеться. У першому випадку кошти отримує сама людина, у другому – її сім'я.

Важливими особливостями страхування є й те, що страхуванню підлягають лише ті невизначеності, на частоту і силу негативного прояву яких людина не має можливості впливати (***наприклад, стихійні лиха***) і щодо запобігання чиїм негативним проявам було здійснено все можливе (***наприклад, поміркуймо, чи розумно було б страхувати будівлі від вогню, якщо б у них не виконувалися вимоги пожежної безпеки, а за навмисний підпал не передбачалася кримінальна відповідальність***).

Отже, **страхування** – це система захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб за рахунок грошових фондів, сформованих шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхової премії) на випадок настання визначених договором страхування або чинним законодавством подій (страхових випадків).

Учасники страхових відносин: хто вони

Основними учасниками страхових відносин є: страховик – юридична особа (страхова компанія), яка бере на себе чужі ризики і виплачує відшкодування, і страхувальник, фізична чи юридична особа, яка має зацікавленість у страхуванні.

Додатковими учасниками страхових відносин можуть бути: застрахований і вигодонабувач (особа, яка отримує страхову виплату, якщо із застрахованим відбувається страховий випадок, наприклад, йому здійснюється виплата в разі загибелі застрахованого).

Згідно із законодавством України страховик повинен отримати ліцензію на здійснення діяльності в галузі страхування від Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України (далі – Держфінпослуг України).

? Страхові посередники: чи потрібні вони на страховому ринку

Крім того, що страхова компанія може самостійно реалізовувати на ринку страхові продукти власної розробки, вона для організації ефективної взаємодії зі страхувальниками може користуватися послугами посередників, а саме: **страхових агентів** і **страхових брокерів.** Страхові агенти є представниками конкретних страхових компаній і діють від їхнього імені і за їхнім дорученням, а страхові брокери є незалежними від страхових компаній фізичними або юридичними особами, що можуть реалізовувати на свій страх і ризик страхові продукти як однієї, так і багатьох страхових компаній.

Страхування може бути добровільним або обов'язковим. Першим історично виникло добровільне страхування. У разі добровільного страхування відносини між сторонами регулюються добровільно укладеними договорами страхування. Починаючи з XX століття, у багатьох державах для вирішення соціально-економічних завдань були запроваджені певні види обов'язкового страхування (***наприклад, медичне страхування, особисте страхування від нещасних випадків на транспорті, страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів тощо***). Обов'язкове страхування впроваджується і здійснюється на підставі вимог законодавства і передбачає пряме регуляторне втручання держави у страхові взаємовідносини.

Договір страхування застосовується переважно у сфері добровільного страхування. Він являє собою письмову угоду між страхувальником і страховиком, згідно з якою страховик бере на себе зобов'язання в разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальникові або іншій особі, визначеній у договорі страхування страхувальником, на користь якої укладено договір страхування, а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені строки та виконувати інші умови договору.

Договори страхування укладають відповідно до правил страхування, які розробляє страховик для кожного виду страхування окремо. Факт укладення страхової угоди може посвідчуватися страховим свідоцтвом (полісом, сертифікатом).

? За яких випадків дія договору страхування припиняється і втрачає свою чинність

Дія договору страхування може припинятися і втрачати чинність у таких випадках:

- за згодою сторін, тобто в тому разі, коли страховик і страхувальник доходять згоди щодо припинення дії договору страхування;

- закінчення строку дії договору страхування;
- виконання страховиком зобов'язань перед страхувальником у повному обсязі, тобто повної виплати страхової суми за наслідками настання страхового випадку;
- несплати страхувальником страхових платежів у встановлені договором строки;
- смерті страхувальника-громадянина чи втрати ним дієздатності;
- ліквідації страховика в порядку, встановленому законодавством України;
- в інших випадках, передбачених законодавством України.

? Коли договір страхування є недійсним

Договір страхування може бути визнаним недійсним виключно в судовому порядку в разі:

- якщо його укладено після страхового випадку;
- якщо об'єктом договору страхування є майно, яке підлягає конфіскації на підставі судового вироку або рішення, що набуло законної сили;
- в інших випадках.

! **Пам'ятайте, що здійснення страхових виплат і виплата страхового відшкодування проводиться страховиком згідно з договором страхування або згідно із законодавством не «автоматично», а на підставі заяви страхувальника (його правонаступника або третіх осіб, визначених умовами страхування) і страхового акта (аварійного сертифіката), який складають страховик або уповноважена ним особа (аварійний комісар) у формі, яку визначає страховик.**

Страховик має право відмовитися здійснювати страхові виплати або страхове відшкодування, якщо виявлено таке:

- навмисні дії страхувальника або особи, на користь якої укладено договір страхування, спрямовані на настання страхового випадку;
- вчинення страхувальником-громадянином або іншою особою, на користь якої укладено договір страхування, умисного злочину, що призвів до страхового випадку;
- подання страхувальником свідомо неправдивих відомостей про об'єкт страхування або факт настання страхового випадку;
- отримання страхувальником повного відшкодування збитків за майновим страхуванням від особи, винної в їхньому заподіянні;

- несвоєчасне повідомлення страхувальником про настання страхового випадку без поважних на це причин або створення страховикові перешкод у визначенні обставин, характеру та розміру збитків.

Крім вказаних вище підстав, страхові компанії відповідно до власного досвіду, як правило, у договорі страхування можуть передбачати ще й інші підстави для відмови у виплаті страхового відшкодування. Тому необхідно уважно вивчати всі пункти страхового договору, навіть написані дрібним шрифтом.

На жаль, в Україні частими є випадки, коли страхові компанії затягують виплати страхового відшкодування. Одним із можливих шляхів подолання такої ситуації є звернення зі скаргою до Держфінпослуг України, яка як уповноважений орган згідно зі статтею 35 Закону «Про страхування» здійснює державний нагляд за страховою діяльністю. Держфінпослуг України має вагомі засоби впливу на недобросовісного страховика, яких цілком достатньо для того, щоб переконати страховика виконати вимоги законодавства.

Іншим шляхом захисту громадянином власних інтересів може бути гарантоване Конституцією України звернення з позовною заявою до суду.

Який порядок дій при настанні страхового випадку

У разі настання страхової події слід дотримуватися порядку вчинення дій, визначених договором страхування, а саме:

- письмово повідомити страховика про випадок, що стався в порядку і строки, передбачені договором страхування.
- виконати інші умови договору страхування в частині повідомлення про страховий випадок уповноважених структур. Це, зокрема, залежно від характеру страхового випадку можуть бути МВС, МНС тощо.
- за наявності в договорі страхування зобов'язання щодо повідомлення асистуючої компанії (компанія, яка працює за дорученням страховика та сприяє розслідуванню страхового випадку) необхідно повідомити її про випадок і виконати всі надані рекомендації (як правило, така умова міститься в договорах автотранспортного страхування, договорах страхування подорожників).
- надати повний перелік документів, передбачених договором страхування або законом. Такими документами можуть бути рішення компетентних органів, довідки, банківська документація,

витяги тощо. Перелік документів закріплюється законом або договором.

- Забезпечити безперешкодне розслідування страхового випадку та виконувати всі дії, передбачені законом або страховим договором (***наприклад, надати транспортний засіб для огляду, з'явитися на проведення автотоварознавчого дослідження, утримання від вчинення певних дій. Слід пам'ятати, що перелік таких дій обмежується законом, договором та правилами страхування***).

Цей перелік, як правило, міститься в розділі «Порядок дій при настанні страхового випадку».

! Усі документи до страхової компанії слід подавати у двох примірниках: перший з них залишається в компанії, а на другому уповноважена особа страхової компанії повинна зробити відмітку (проставити вхідний номер, підпис і дату отримання цього документа). Цей примірник забирає собі особа, яка подає документи. У разі, якщо документи до страховика направляються поштою, їх необхідно надсилати цінним листом з описом вкладення та повідомленням про вручення. Оригінали документів, які підтверджують ваші взаємовідносини зі страховою компанією, обов'язково зберігайте в себе.

Важливо знати, що страховик повинен здійснити страхову виплату у строк, установлений договором і правилами страхування. Цей строк не може перевищувати той, що встановлений договором страхування.

Якщо страховик затягує виплату, то страхувальник має підстави звертатися зі скаргою до Держфінпослуг України або з позовом до суду.

У разі відмови у виплаті страхового відшкодування страхова компанія повинна повідомити про це страхувальника письмово у визначені строки. Якщо страхувальник не отримав листа-відмови щодо відмови у виплаті страхового відшкодування, він, як і у випадку із затягуванням виплати, може звернутися зі скаргою до Держфінпослуг або з позовом до суду.

? Які існують види страхування відповідальності громадян

Часто причини збитків, які завдаються іншим особам, можуть бути пов'язані з безпосередніми діями інших громадян. Для компенсації заданої шкоди у світі використовують велику кількість видів страхування відповідальності громадян, наприклад: страхування відповідальності власників собак, страхування відповідальності домовласників, страхування відповідальності мисливців, страхування відповідальності власників транспортних засобів та ін.

? У чому полягає сутність страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів

Розглянемо питання страхування відповідальності громадян на прикладі найактуальнішого на даний час виду страхування – страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів у результаті скоєння дорожньо-транспортних пригод (ДТП). Актуальність цього виду страхування зумовлена тим, що транспортні засоби є джерелом підвищеної небезпеки для життя і здоров'я громадян, їхнього майна, а кількість ДТП у світі величезна, як і збитки, що завдаються внаслідок їх скоєння.

Суб'єктами обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів є страхувальники, страховики, особи, цивільна відповідальність яких застрахована, Моторне (транспортне) страхове бюро України (МТСБУ) і потерпілі. ***Страхувальниками*** виступають дієздатні громадяни, які уклали зі страховиками договори обов'язкового страхування відповідальності за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю, майну третіх осіб під час експлуатації наземного транспортного засобу. ***Потерпілими*** є треті юридичні та фізичні особи, життю, здоров'ю та/або майну яких заподіяна шкода внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, скоєної за участі застрахованого транспортного засобу.

? Який розмір виплат за страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів

За цим видом страхування *обов'язкова грошова сума, у межах якої страховик зобов'язаний провести виплату за шкоду, заподіяну майну третіх осіб, становить 50 000 грн на одного потерпілого*. У разі коли загальний розмір шкоди за одним страховим випадком перевищує п'ятикратний ліміт відповідальності страховика, тобто 250 000 грн, відшкодування потерпілому зменшується.

Обов'язкова грошова сума, у межах якої страховик зобов'язаний провести виплату за шкоду, заподіяну життю та здоров'ю потерпілих, становить 100 000 грн на одного потерпілого.

Шкодою, заподіяною життю та здоров'ю потерпілого в результаті дорожньо-транспортної пригоди, є шкода (у тому числі моральна), пов'язана з такими подіями:

- лікуванням потерпілого;
- тимчасовою втратою працездатності потерпілим;
- стійкою втратою працездатності потерпілим;
- смертю потерпілого.

? Що таке міжнародна система автострахування «Зелена картка»

«Зелена картка» – це страховий поліс цивільної відповідальності власників транспортних засобів, що визнається державами – членами міжнародної системи автострахування «Зелена картка». Завдяки запровадженню обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів Україна в червні 1997 року приєдналася до міжнародної системи «Зелена картка».

За умовами членства в системі автострахування «Зелена картка» у разі ДТП на території країн – членів системи врегулювання збитків відбувається національним бюро країни, в якій сталася аварія. Таке бюро з урегулювання претензій, у свою чергу, після повного відшкодування спричинених збитків або шкоди відповідно з національним законодавством країни особи постраждалої від ДТП, звертається з вимогою про компенсацію понесених витрат до бюро тієї країни, в якій винуватцеві шкоди була видана «Зелена картка».

Купуючи страховий поліс «Зелена картка», слід звернути увагу на таке:

- поліс «Зелена картка» можна придбати лише в українській страховій компанії, яка є повним членом МТСБУ;
- вартість «Зеленої картки» залежить від того, до якої країни ви їдете і на який строк (поліс діє від 15 діб до 1 року);
- придбання страхового поліса слід здійснювати завчасно, уважно обираючи страховика, і після того, як ви пересвідчилися у справжності бланка страховки. Більшість фальшивих полісів продають шахраї, які «промишляють» біля пунктів пропуску через кордон;

! Відрізнити фальшивку від справжнього страхового поліса досить легко. Достатньо перевірити бланк за допомогою ультрафіолетової лампи-детектора в будь-якому обмінному пункті, і обман можна виявити. Номер бланка «Зеленої картки» – синього кольору, а в ультрафіолетовому світлі має зелене свічення.

- поліс «Зелена картка» складається із чотирьох сторінок, виконаних на самокопіювальному папері;

! Слід звернути увагу на те, як агент заповнює страховий поліс «Зелена картка». Спочатку заповнюють дані про строк дії договору, щодо транспортного засобу, ПІБ і адреса страхувальника. Усі ці записи відображаються на всіх чотирьох

аркушах. Потім агент повинен на третьому аркуші зазначити суму страхового платежу, час і місце продажу поліса. Перший, другий і четвертий екземпляри поліса віддають клієнтові. Агент залишає собі третій аркуш, який потім передає страховикові. Для уникнення помилок необхідно уважно перевірити, чи збігаються дані на всіх аркушах поліса, оскільки агент може непомітно заповнити третю сторінку поліса окремо від інших, вказавши інші параметри договору. Наприклад, на першому, другому і четвертому аркушах буде зазначено строк дії поліса – 1 рік, а на третьому – 15 діб, відповідно різниця у страховій премії становитиме близько 2 000 грн, які можуть осісти в кишені недобросовісного страхового агента.

- ліміт відповідальності в кожній країні різний.

! **У Великій Британії ліміт відповідальності за «Зеленою карткою» становить 500 тис. євро, а в Росії – лише 4 тис. євро. У багатьох країнах – Італія, Франція, Фінляндія, Бельгія – узагалі не існує максимального ліміту відповідальності в разі спричинення шкоди життю та здоров'ю громадянина цієї країни.**

ПІДСУМКИ

1. Страхування – відносини із захисту майнових інтересів фізичних і юридичних осіб при настанні певних подій (страхових випадків) за рахунок грошових фондів, які формуються зі сплачуваних ними внесків (страхових премій).
2. Страхування може бути обов'язковим (передбачається чинним законодавством, яким визначаються види, умови та порядок його проведення) і добровільним (на основі договорів між страхувальником і страховиком).
3. Страховики можуть здійснювати свою діяльність за допомогою страхових агентів і страхових брокерів.
4. Держава контролює страхову діяльність за допомогою спеціального законодавства, а також спеціальних органів, які здійснюють нагляд за дотриманням страховиками законодавства.
5. Укладення договору страхування є відповідальною процедурою. Від його якості залежать обсяг, строки та умови страхової виплати.
6. Метою проведення страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів є захист інтересів постраждалих у дорожньо-транспортній пригоді.

7. «Зелена картка» – страховий поліс цивільної відповідальності власників транспортних засобів, що визнається усіма державами – членами цієї міжнародної системи.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. У чому полягає необхідність страхування?
2. У чому полягає сутність «солідарної розкладки збитку»?
3. Хто є основними учасниками страхових відносин?
4. У чому полягають відмінності добровільного страхування від обов'язкового?
5. В яких випадках дія договору страхування припиняється, а коли він визнається недійсним?
6. В яких випадках страховик може відмовити страхувальникові у страховій виплаті?
7. Чим обумовлене виникнення страхування відповідальності власників транспортних засобів?
8. На що слід звертати увагу, придбаваючи страховий поліс «Зелена картка»?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Яка мета страхової діяльності?
2. Хто і як може купувати страхові поліси?
3. Яку інформацію потрібно знати при виборі страхової компанії?
4. Яка роль і значення страхових агентів у взаємовідносинах страхової компанії і страхувальника?
5. Чим обумовлюється необхідність проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів?
6. Чи потрібно обов'язково придбавати поліс «Зелена картка»?

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Застрахована особа – фізична особа життя, здоров'я і працездатність якої є предметом страхового захисту з особистого страхування. Застрахований може бути одночасно і страхувальником, якщо він уклав договір страхування відносно себе та самостійно сплачує страховикові внески.

«Зелена картка» – страховий сертифікат єдиної форми, який може діяти в усіх країнах – членах міжнародної системи автомобільного страхування.

Моторне (транспортне) страхове бюро України (МТСБУ) – юридична особа, членство в ній є однією з обов'язкових умов провадження обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів.

Страхова виплата – грошова сума, яку виплачує страховик відповідно до умов договору страхування при настанні страхового випадку.

Страхова сума – грошова сума, у межах якої страховик відповідно до умов страхування зобов'язаний провести виплату при настанні страхового випадку.

Страхове відшкодування – страхова виплата, яку здійснює страховик у межах страхової суми за договорами майнового страхування і страхування відповідальності при настанні страхового випадку.

Страховий випадок – подія, передбачена договором страхування або законодавством, яка відбулася і з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити страхову виплату страхувальникові, застрахованій або іншій третій особі.

Страховий ризик – імовірна подія або сукупність подій, на випадок яких здійснюється страхування.

Страховик – спеціалізована організація, яка здійснює страхування, приймає на себе за певну плату матеріальні наслідки ризику страхувальника і яка відшкодовує збиток страхувальникові в разі настання страхового випадку.

Страхувальники – юридичні особи та дієздатні громадяни, які уклали зі страховиками договори страхування або є страхувальниками відповідно до законодавства України.

§ 29. МАЙНОВЕ ТА ОСОБИСТЕ СТРАХУВАННЯ ГРОМАДЯН

Ви ознайомитеся з основними видами та специфікою здійснення особистого страхування, вивчите страхові терміни, а також особливості проведення страхових виплат при настанні страхових випадків.

Ключові тези

1. Будь-яка непередбачувана подія може призвести до майнових втрат громадян. Саме тому доцільним є страхування будівель, домашнього майна і транспортних засобів громадян.

2. Найбільш типовими ризиками, від яких здійснюється страхування транспортних засобів громадян, є їх знищення, пошкодження або втрата внаслідок: дорожньо-транспортної пригоди; вогневих ризиків і ризиків стихійних явищ; протиправних дій третіх осіб.

3. Кожній людині у своєму житті доводилося хворіти і, як наслідок, звертатися за допомогою до лікаря. Для збереження здоров'я громадянам потрібна якісна, повноцінна і кваліфікована медична допомога, яка можлива в рамках добровільного медичного страхування.

4. Страхування життя завжди розглядалося як вигідне вкладення грошей, оскільки нагромадження відбувається за рахунок двох факторів, а саме: сплати страхових внесків і приєднання інвестиційного доходу до сплачених страхових внесків.

? Які види страхування належать до страхування майна громадян

Об'єктами страхування майна громадян можуть бути:

- житлові приміщення (квартира або кімната);
- будівлі (дачі, котеджі, бані, гаражі та ін.);
- домашнє майно;
- особистий автомобільний транспорт тощо.

Згідно із Законом України «Про страхування» страхування майна громадянами здійснюється переважно на добровільних засадах, але в деяких випадках воно може бути й обов'язковим. Страхові послуги зі страхування майна надаються на підставі правил страхування, які розробляють страховики.

При страхуванні майна обсяги страхового відшкодування, що виплачується громадянам за наслідками настання страхового випадку, не можуть перевищувати вартості цього майна. Крім того, на випадок збитків,

які згідно з умовами договорів страхування вважаються незначними, може встановлюватися франшиза – частина збитків, що не відшкодовується страховиком згідно з договором страхування.

У договорі страхування майна завжди встановлюється франшиза.

Яке призначення і сутність страхування будівель громадян

Страхування будівель громадян згідно з вимогами законодавства України здійснюється на добровільних засадах. *Страхувальниками* будівель можуть виступати фізичні особи, власники будівель або повнолітні члени їхніх родин, а також фізичні особи, які тимчасово користуються або розпоряджаються будівлями на законних підставах.

Які випадки відносять до страхових

До страхових випадків відносять: стихійні лиха, пожежі, вибухи, аварії опалювальної системи, проникнення води із сусіднього приміщення, протиправні дії третіх осіб та ін.

Якщо договір укладено на страхову суму, меншу за страхову оцінку будівлі, то в разі настання страхового випадку страховик виплачує страхове відшкодування за принципом пропорційності.

Який порядок і особливості страхування домашнього майна громадян

Згідно із законодавством України домашнє майно громадян може бути застрахованим у добровільному порядку. *Об'єктом страхування* є майно, яке належить на праві приватної власності страхувальникові та членам його родини, а саме: меблі, радіо-, відео- та телеапаратура, килимові вироби, одяг, взуття, вироби з дорогоцінних металів, господарський і спортивний інвентар, книги тощо.

Ризики, пов'язані зі страхуванням домашнього майна, можна поділити на такі групи: дія стихійних лих; пожежа, вибух, аварії опалювальної системи, водогону або каналізаційної мережі, викид газу і т. ін.; протиправні дії третіх осіб.

Страхова виплата буде здійснена лише за те застраховане майно, яке зіпсоване або знищене за зазначеною в договорі адресою.

Наприклад. *Застрахований у будинку, що стоїть за адресою А, телевізор перевезли в будинок за адресою Б. У будинку за адресою Б сталася*

пожежа і телевізор згорів. Відшкодування за цей телевізор не буде виплачене через те, що він знищений за адресою, іншою, ніж зазначена в договорі страхування.

Страхова сума для кожного застрахованого предмета домашнього майна не може бути вищою за страхову оцінку.

? Як здійснюється страхування предмета іпотеки

Страхування від ризиків випадкового знищення, випадкового пошкодження або псування нерухомого майна, яке є предметом іпотеки, здійснюється **в обов'язковому порядку.**

? Які ризики підлягають страхуванню в разі ушкодження або знищення переданого в іпотеку майна

Страховими ризиками у випадку страхування переданого в іпотеку майна є: стихійне лихо; пожежа; вибух; пошкодження димом; проведення робіт, пов'язаних із будівництвом / реконструкцією об'єктів нерухомості, розміщених поряд із застрахованим майном, або сусідніх приміщень, які не належать страхувальникові; протиправні дії третіх осіб тощо.

Страхова сума за договором обов'язкового страхування іпотеки визначається в розмірі повної вартості майна, що є предметом іпотеки.

? Яким чином здійснюється страхування транспортних засобів

Комплексне страхування автомобілів (автокаско) здійснюється громадянами на добровільних засадах. У *табл. 29.1* подано інформацію щодо транспортних засобів, які приймають на страхування автокаско.

Таблиця 29.1

Вимоги до транспортних засобів, які приймають на страхування

На страхування приймають	На страхування не приймають
- транспортні засоби та причепи до них, які підлягають реєстрації в органах ДАІ та перебувають у технічно справному стані; - додаткове обладнання до транспортного засобу	- транспортні засоби, що перебувають в експлуатації більше ніж 10 років; - транспортні засоби, що мають серйозні ушкодження та значну корозію; - транспортні засоби, що підлягають конфіскації за рішенням суду; - транспортні засоби, що є музейними експонатами, незалежно від того, у робочому вони стані чи ні; - транспортні засоби, що використовуються з метою, не передбаченою заводською конструкцією

? Які особливості укладення договорів страхування автокаско

У рамках договорів каско, які укладаються на строк від одного місяця до одного року, можуть разом чи окремо страхуватися ризики знищення, пошкодження або втрати транспортного засобу внаслідок: дорожньо-транспортної пригоди; вогневих ризиків і ризиків стихійних явищ; протиправних дій третіх осіб.

Договори, які передбачають відшкодування збитків одночасно за трьома ризиками, називаються «повним каско», а ті, що передбачають відшкодування збитків менше ніж за трьома ризиками, – «частковим каско».

Розмір *страхового тарифу за договорами автокаско залежить від* кількості ризиків, узятих на страхування, типу, марки, вартості автомобіля, терміну його експлуатації, стажу водія та деяких інших факторів. Сумарний страховий тариф за повним каско в Україні коливається від 2 до 13% від страхової суми.

Збиток за наслідками страхового випадку визначається в розмірі вартості ремонту транспортного засобу. Підставою для визначення обсягів збитків, завданих транспортному засобу, є довідки з ДАІ про страховий випадок, фотографії пошкодженого засобу, а також розрахунок вартості його ремонту та пов'язаних із ним витрат.

? На що повинен звертати увагу страхувальник при укладенні договору страхування автомобіля

Обов'язково довідатися, який розмір франшизи встановлено страховим договором. Більшість страхових компаній передбачають у договорах каско франшизу в розмірі 1% від страхової суми за всіма ризиками, крім ризику «крадіжки». В останньому випадку франшиза, залежно від класу транспортного засобу, як правило, становить 5–20% від його вартості.

! Якщо клієнт бажає застрахувати новий автомобіль безпосередньо в автосалоні, де він його купує, він повинен знати, що страхові компанії можуть пропонувати укладення страхового договору каско, який передбачає виплату страхового відшкодування з урахуванням зносу деталей та частин. Тому якщо, наприклад, плановий знос деталей і частин першого року страхування становить 28%, а зіпсовані чи знищені деталі коштують 10 000,00 грн, то в разі аварії, що сталася між 12-м і 13 місяцями експлуатації транспортного засобу, страхові виплати клієнтові становитимуть лише 7 200,00 грн.

Потрібно звернути увагу:

- ***на те, чи передбачене зменшення страхової суми на величину вже виплаченого страхового відшкодування,*** якщо ДТП за період дії страхового договору відбувається вдруге або втретє;
- ***на те, чи має страхова компанія асистанс (супроводження та додаткові послуги).*** Зазначимо, що деякі страхові компанії включають вартість послуг асистансу у страховий тариф, а інші – здійснюють їх за додаткову плату;
- ***на наявність у договорі страхування вимоги щодо «місця стоянки автомобіля»***. Найчастіше в договорі автокаско є умова щодо забезпечення зберігання автомобіля в нічний час (зазвичай з 00.00 до 07.00) на стоянці, яка охороняється. Отже, якщо автомобіль у нічний час було викрадено не з платної стоянки або пошкоджено не на ній, то сподіватися на виплату страхового відшкодування марно. Тому бажано уникати внесення до умов договору автокаско вимоги щодо місця паркування автомобіля.

Слід уважно ознайомитися з пунктом страхового договору «Винятки», оскільки в цьому пункті страховики можуть навмисно зазначати ті самі ризики, за якими належить виплата страхового відшкодування, але при цьому наводити дещо інше їх формулювання. Завдяки таким хитрощам страховиків клієнт може ніколи не отримати грошей за наслідками страхового випадку.

У договорах автокаско окремих страхових компаній міститься пункт, який передбачає те, що з 15 жовтня до 15 квітня застрахований автомобіль повинен мати зимові протектори. Невиконання цієї умови може призвести до зменшення суми страхового відшкодування в разі скоєння ДТП на 50%.

! Види особистого страхування тісно пов'язані з віком та активністю людини. Здебільшого, в юності більш затребуваним є страхування від нещасних випадків, у зрілому віці – страхування життя, а в старості – пенсійне страхування, під час мандрівок – туристичне страхування, під час роботи – страхування від нещасних випадків на виробництві, а впродовж усього життя – медичне страхування.

? Що є метою страхування від нещасних випадків

Метою страхування від нещасних випадків є забезпечення страхового захисту громадян на випадок втрати здоров'я або смерті внаслідок нещасного випадку. Страхувальниками за цим видом страхування є дієздатні громадяни, які уклали зі страховиком договір страхування.

? Які фактори впливають на величину страхового платежу

Величина страхового платежу при страхуванні від нещасних випадків залежить, насамперед, від суми страховки і строку, на який укладається договір страхування. Що більшими є сума і строк, то більше грошей доведеться заплатити за страховку.

Факторами, які впливають на величину страхового платежу, є:

- більш ризикована робота; ***Наприклад, за інших рівних умов пілотові-випробувачу за страховку від нещасного випадку доведеться заплатити, як мінімум, у 2 рази більше, ніж бібліотекареві;***
- заняття будь-якими екстремальними видами спорту. ***Наприклад, якщо людина стрибає з парашутом або займається альпінізмом, то в його договорі буде застосований підвищений розмір страхового тарифу. При цьому для професійних спортсменів більшість страхових компаній пропонують окремий страховий продукт;***
- час дії договору страхування. ***Як правило, страхові компанії пропонують два типи договорів: з розрахунку на те, що нещасний випадок може відбутися впродовж 24 годин на добу або ж лише при виконанні особою службових обов'язків;***
- територія, у межах якої діє договір страхування: чи це буде лише територія України, кількох країн або всього світу.

Залежно від вищезазначених факторів, страховий тариф може коливатися в межах 0,5–3% від вартості страховки.

Навряд чи можна знайти сьогодні людину, яка хоча б іноді не користувалася послугами приміського або міжміського транспорту. Саме тому актуальним є **обов'язкове страхування пасажирів від нещасних випадків на транспорті**.

? За яких умов пасажири вважаються застрахованими від нещасних випадків

Пасажири є застрахованими від нещасних випадків, якщо пасажир:

- має страховий поліс, який може видаватися як на окремому бланку, так і міститися на зворотному боці квитка;
- має право на безкоштовний проїзд відповідно до чинного законодавства і підлягає обов'язковому особистому страхуванню без сплати страхового платежу і без отримання ним страхового поліса.

При здійсненні обов'язкового особистого страхування від нещасного випадку на транспорті пасажири *вважаються застрахованими* з моменту оголошення посадки в морське або річкове судно, поїзд, автобус або інший транспортний засіб і до моменту завершення поїздки.

Якщо, нещасний випадок стався, наприклад, у міському автобусі або тролейбусі, то пасажир не має права на отримання страхової виплати. Крім цього, не є застрахованими за цим видом обов'язкового страхування пасажири морського і внутрішнього водного транспорту на прогулянкових лініях.

Максимальний розмір страхової суми для кожного застрахованого в разі страхування від нещасних випадків на транспорті становить 6 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Обсяг страхової відповідальності страховика за конкретним страховим випадком безпосередньо залежить від ступеня тяжкості наслідків нещасного випадку.

? Як можна за допомогою страхування захистити своє здоров'я

Для збереження здоров'я громадянам потрібна якісна, повноцінна та кваліфікована медична допомога, яку дозволяє одержати добровільне медичне страхування.

Добровільне медичне страхування (ДМС) – сукупність видів страхування, що передбачають часткову або повну компенсацію додаткових витрат застрахованого, на основі його звернення до медичної установи за медичними послугами, що передбачені договором страхування.

Яким чином застрахований може убезпечити себе від відмови у виплаті за договором ДМС?

- Уважно ознайомитися з договором і правилами страхування на предмет виявлення невідповідностей і «слизьких» місць.
- Виконувати вимоги страхового договору та вказівки, наведені в пам'ятці страхувальнику.
- У жодному разі не можна піддаватися на умовляння страховика, які суперечать умовам договору (наприклад, лікуватися не «в тій» клініці або оформляти документи, не обумовлені в полісі).
- Мати документальне підтвердження понесених у зв'язку з лікуванням витрат (касові чеки, рахунки на ліки, на консультації лікарів, на діагностику та ін.).
- Подавати документи в чітко визначені договором страхування строки.
- Слідкувати за своєчасним і правильним виконанням страховою компанією своїх зобов'язань за договором страхування, фіксувати випадки порушень з боку страховика.

? Навіщо проводять страхування громадян, які виїжджають за кордон

Страхування громадян, які виїжджають за кордон, – комплексний вид страхування. У рамках цього виду страхування відшкодуванню підлягають лише ті витрати, які виникають унаслідок раптового захворювання або нещасного випадку, що сталися за кордоном. При страхуванні громадян, що від'їжджають за кордон, покриття поширюється лише на закордонні країни.

Як правило, умови страхування громадян, що виїжджають за кордон, передбачають відшкодування таких медичних послуг: амбулаторне лікування, стаціонарне лікування, вартість медикаментів, екстрена стоматологія, репатріація останків, приїзд і перебування родича в разі госпіталізації застрахованого, організація та оплата дострокового повернення хворого, транспортування до лікувальної установи; медичне транспортування на батьківщину.

! Туристові слід бути готовим до виникнення низки проблем, розв'язання яких може серйозно зіпсувати враження від поїздки. Навіть якщо клієнт додзвонився до страхової компанії в Україні, з якою він уклав договір страхування, це ще не гарантує того, що допомога прийде невідкладно. Трапляються проблеми, коли клієнт, з яким відбувся страховий випадок, телефонує до компанії і подає неправильні контактні дані – або щодо себе, або клініки, в якій йому надають допомогу. У такому разі страховикові складно знайти цю людину. Страховики завжди закликають не платити власні гроші лікарям, а звертатися до компанії асистанса, оскільки має місце проблема відшкодування на батьківщині грошей, сплачених за кордоном готівкою лікарям. Якщо гроші все ж сплачені, то для отримання компенсації своїх медичних затрат після повернення на батьківщину слід узяти підтверджувальні документи. Але навіть у цьому випадку не факт, що клієнт привезе на батьківщину документи, оформлені правильно.

Придбаваючи страховку, не слід економити на її вартості. Потрібно уважно вивчати умови договору страхування. Якщо пропонована страховка є підозріло дешевою, слід звернути увагу також на розмір франшизи, установленої договором страхування.

? Чому страхування життя називають нагромаджувальним страхуванням

Страхування життя (нагромаджувальне страхування) завжди розглядалося як вигідне вкладення грошей, оскільки нагромадження відбувається за

рахунок сплати страхових внесків і приєднання інвестиційного доходу до сплачених страхових внесків. Цей вид страхування здійснюється на підставі добровільно укладеного договору між страховиком і страхувальником.

? Чим відрізняється договір страхування життя від інших договорів страхування

Основні відмінності договору страхування життя від інших договорів страхування:

- це довгостроковий договір;
- це договір страхування суми. За договором страхування життя виплачується обумовлена заздалегідь страхова сума, оскільки оцінити вартість людського життя і здоров'я, відповідно, нанесену життю і здоров'ю шкоду, коректно не можливо;
- для договорів страхування життя не існує «надмірного» страхування і, відповідно, обмежень за виплатами. За всіма укладеними клієнтом договорами при настанні страхового випадку здійснюється виплата страхових сум. Єдиним обмеженням для розміру страхової суми є те, чи сплачує клієнт необхідні страхові внески;
- можливість, зазвичай, заздалегідь визначити вірогідність настання страхового випадку за допомогою використання таблиць смертності населення, тобто вірогідність для клієнта померти у певному віці.

Зверніть увагу на основні види страхування життя (*рис. 29.1*).

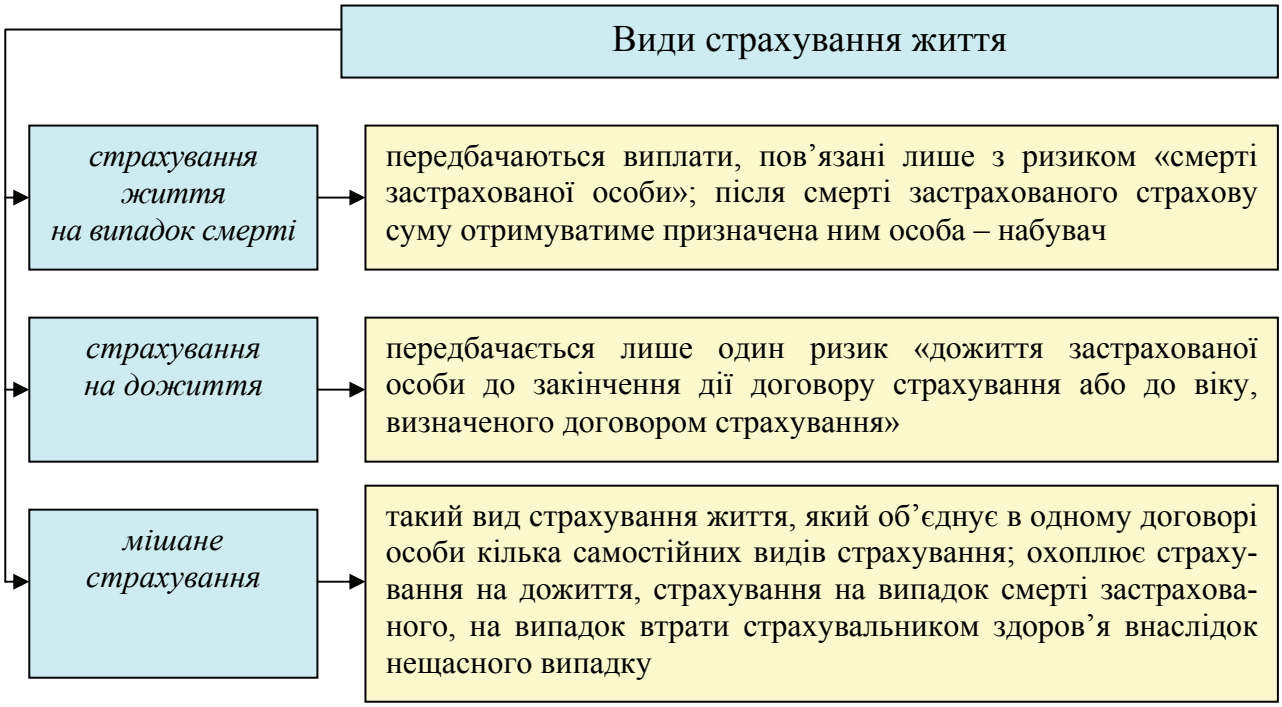

Рис. 29.1. **Основні види страхування життя**

? Які особливості страхування пенсій

Страхування пенсій – це вид особистого страхування, за якого страховик бере на себе зобов'язання виплачувати протягом життя застрахованому пенсію в певному розмірі і з певною періодичністю. Страхова компанія здійснює виплати застрахованій особі після виходу на пенсію або після досягнення застрахованим певного віку, який зазначається в договорі страхування. Договори страхування додаткової пенсії укладаються з дієздатними громадянами з урахуванням віку, статті і незалежно від стану їхнього здоров'я.

ПІДСУМКИ

1. Найважливішими для громадян видами майнового страхування є страхування будівель і домашнього майна, страхування іпотеки, страхування автомобілів.
2. Власна участь страхувальника в покритті частини збитку звільняє страховика від обов'язку відшкодування незначних збитків. Це вигідно і для страхувальника, оскільки забезпечує йому зниження обсягів страхових премій, що досягається за рахунок пропорційного страхування та встановлення франшизи.
3. Для отримання страхового відшкодування клієнт повинен заявити свою претензію щодо страхового випадку в установлений термін і за визначеною формою.
4. В обов'язковій формі здійснюється страхування пасажирів від нещасних випадків на транспорті.
5. Медичне страхування передбачає часткову або повну компенсацію додаткових витрат застрахованому, викликаних його зверненням до медичних установ за медичними послугами, включеними до програми медичного страхування.
6. Ризик, що підлягає страхуванню при страхуванні життя, – це тривалість людського життя.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Які види страхування відносять до страхування майна громадян і в якій формі воно здійснюється?
2. Що означає «повне каско» і «часткове каско»?

3. На які принципові моменти повинен звертати увагу клієнт страхової компанії при укладенні договору страхування автотранспорту?
4. Які види страхування відносять до особистого?
5. Що являє собою добровільне медичне страхування?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. З якою метою в договорах страхування майна громадян фіксується розмір франшизи?
2. Чому страхувальник при настанні страхового випадку повинен у чітко визначений термін повідомити про це страхову компанію?
3. Як ви вважаєте, що коштуватиме для клієнта страхової компанії дорожче: страхування автомобіля на умовах «повне каско» чи «часткове каско»? Які фактори впливають на вартість страховки?
4. Чи потрібне медичне страхування в Україні?
5. Навіщо потрібна страховка тим, хто подорожує за кордон?

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Асистанс – перелік послуг, допомога (підтримка) у рамках договору страхування; надається в потрібний момент у натурально-речовій формі або у формі грошових коштів (технічне, медичне та фінансове сприяння) спеціалізованим цілодобовим диспетчерським центром, який дозволяє оперативно реагувати на дзвінок страхувальника.

Страхова оцінка (страхова вартість) – являє собою дійсну (з урахуванням зносу) вартість майна, яке страхують, на момент укладення договору страхування.

Страховий збиток – матеріальна або інша втрата, що нанесена страхувальникові в результаті страхового випадку.

Франшиза – частина збитків, що не відшкодовується страховиком згідно з договором страхування. Вона може бути визначена у формі певної грошової суми або у відсотках до всієї страхової суми. Розрізняють: ***умовну франшизу*** – під якою розуміють звільнення страховика від відшкодування збитку, який не перевищує встановлену договором величину, і його повне покриття, якщо розмір збитку перевищує франшизу; ***безумовну франшизу*** – під якою розуміють звільнення страховика від відшкодування збитку в розмірі франшизи.

РОЗДІЛ 15

Власний бюджет і фінансове планування

§ 30. ПЛАНУВАННЯ ФІНАНСОВОГО ЖИТТЯ З ВИКОРИСТАННЯМ НАЯВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ

Ви ознайомитесь із особливостями і правилами фінансового планування, вивчите основні терміни, які при цьому використовуються, розширите уявлення щодо місця домашнього господарства в сучасній економіці.

Ключові тези

1. Фінансовий план сім'ї – це індивідуально розроблений для сім'ї план дій щодо досягнення бажаних цілей (квартира, машина, освіта тощо), включаючи підбір відповідних кредитних, інвестиційних, страхових, пенсійних та інших фінансових продуктів.
2. Розроблення фінансового плану дає змогу виробити раціональну стратегію досягнення фінансових цілей за допомогою грамотно підібраних фінансових продуктів, виходячи з фінансового стану і можливостей сім'ї.
3. Плануючи своє фінансове життя, треба поставити перед собою відповідні цілі – конкретні завдання, для вирішення яких потрібно докласти максимальні зусилля. Сім'я чи конкретна людина може ставити перед собою короткострокові і довгострокові завдання: на день, тиждень, рік і на все життя. Постановка цілей є дуже важливим моментом для того, щоби досягнути фінансового благополуччя на довгі роки.

? Поняття фінансового плану сім'ї

Фінансовий план сім'ї (скорочено «ФПС») – це індивідуально розроблений для сім'ї план дій щодо досягнення бажаних цілей (квартира, машина, освіта тощо), включаючи підбір відповідних кредитних, інвестиційних, страхових, пенсійних та інших фінансових продуктів.

ФПС включає складений план фінансових дій, у тому числі:

- план досягнення фінансових цілей, включаючи строки, вартість їхнього виконання, а також фінансові продукти, потрібні для цього;
- план використання інвестиційних продуктів (депозитів, вкладень у цінні папери тощо), що відповідають допустимому рівню ризику і термінам досягнення цілей, розміру вкладень у ці продукти та їх співвідношенню;
- план використання страхових програм, включаючи перелік ризиків, страхові суми, термін страхування і т. д.;

- план пенсійного забезпечення, включаючи підбір варіантів збільшення державної пенсії, накопичувальної і недержавної пенсій;
- план використання позикових коштів, включаючи вид кредиту, термін, обсяг і т. д.

План може розроблятися як для однієї особи, так і для сім'ї в цілому.

Фінансові плани можуть розробляти на різні терміни:

- на 1 місяць;
- від 1 місяця до 1 року;
- понад 1 рік;
- поки поставлені цілі не будуть досягнуті;
- до моменту виходу на пенсію.

? Послідовність розроблення сімейного фінансового плану

Загальну послідовність складання фінансового плану сім'ї відображено на *рис. 30.1*.

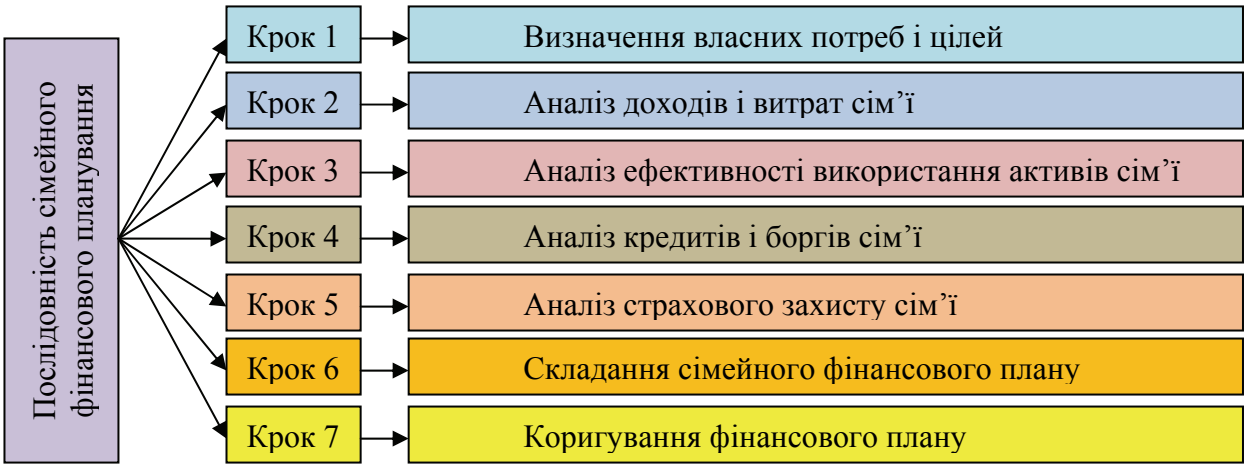

Рис. 30.1. **Послідовність сімейного фінансового планування**

Крок 1. Визначення власних потреб і цілей

Для визначення власних потреб і цілей треба визначити, що належить до розряду бажань, а що – до цілей, і перш ніж приймати конкретні рішення, слід дати відповідь на такі запитання:

Чому мені цього хочеться?
Чи я цього потребую?

Що зміниться, якщо у мене з'явиться ця річ?
Чи справді це є важливим для мене?
Чи відповідає це моїм життєвим цінностям і пріоритетам?

Плануючи своє фінансове життя, треба поставити перед собою відповідні цілі – конкретні завдання, для вирішення яких зосереджені максимальні зусилля. Сім'я чи конкретна людина може ставити перед собою короткострокові і довгострокові завдання: на день, тиждень, рік і на все життя. Постановка цілей сім'ї є дуже важливим моментом для того, щоби досягнути фінансового благополуччя на довгі роки.

До короткострокових зазвичай відносять цілі з термінами до двох – п'яти років. Довгострокові цілі вимагають складання фінансових планів на більш тривалий період – більше ніж п'ять років. До довгострокових можна, наприклад, віднести план накопичення додаткової пенсії, відкладення коштів на вищу освіту дітей або купівлю дачі.

Крок 2. Аналіз доходів і витрат сім'ї

На цьому етапі потрібно ретельно визначити всі статті доходів сім'ї за певний проміжок часу (на місяць, рік або на більший період часу залежно від поставленої цілі), підсумувати їх і визначити, які з них є постійними, а які мають випадковий характер. Аналогічно потрібно підійти і до визначення витрат сім'ї та виду сімейного бюджету (дефіцитний, профіцитний, збалансований). Після цього результати аналізу слід зіставити з тією сумою коштів, яку треба витратити на досягнення поставленої цілі, та визначити термін, упродовж якого цю ціль реально досягнути. На основі аналізу визначаються резерви збільшення доходів та зменшення витрат сім'ї в майбутньому, а також відповідні джерела, з яких можна отримати кошти для того, щоби поставлена ціль була реалізована якомога швидше.

Крок 3. Аналіз ефективності використання активів сім'ї

Будь-яка окрема особа (або сім'я) володіє певними активами. Активи в плані особистих фінансів сім'ї – це наявне майно, що перебуває у власності сім'ї, у кінцевому підсумку може бути перетворене в грошові кошти, а також у заощадження та інвестиції.

До *активів* сім'ї належить:

- житло (квартира, будинок);
- земельна ділянка;
- дача;
- автомобіль;
- власний бізнес;
- надані в борг кошти приватним особам або підприємствам;

- нагромадження у формі готівки;
- кошти на депозитах, вкладення в цінні папери, предмети мистецтва;
- внески на накопичувальне і недержавне пенсійне забезпечення.

Аналіз ефективності використання сімейних активів слід проводити за показником рентабельності.

Рентабельність – це прибутковість сімейних активів. Показник рентабельності активів (РА) розраховується як співвідношення між різницею доходів від активів (ДА) і витрат на їх утримання (ВА) до ринкової вартості активів (РВА):

$$РА = [(ДА – ВА) / РВА] \times 100\%. \quad (30.1)$$

Причому такий показник може бути розрахований як для окремого активу, так і для сукупних активів сім'ї.

Що стосується витрат на утримання того чи іншого активу, то в цьому разі під ними слід розуміти квартплату, витрати зі страхування, витрати на зберігання цінностей, витрати на послуги з ведення рахунку і т. д.

! Пам'ятайте, що вищий дохід завжди пов'язаний із більш високими ризиками! Тому обирайте ті варіанти вкладення ваших коштів, які вам підходять за рівнем ризику. Крім того, висока рентабельність активів повинна обов'язково бути збалансована з певним рівнем ліквідності: не варто розміщувати всі свої накопичення у високоприбуткові і ризиковані інструменти – обов'язково пам'ятайте, що якусь частину коштів потрібно залишити на резервний фонд.

При аналізі активів та їх рентабельності слід також пам'ятати про необхідний рівень ліквідності.

Ліквідність активів передбачає наявність коштів сім'ї або конкретної людини, достатніх для погашення всіх наявних кредитів і боргів, а також оплати непередбачених витрат.

Для цього потрібно сформувати відповідний резервний фонд. Що більшим буде його обсяг, то меншим буде ризик неплатежів за кредитами і непередбаченими витратами. А відтак буде більшим рівень ліквідності сім'ї.

! Щоб підтримувати прийнятний рівень ліквідності, сім'ї необхідно мати недоторканий запас – резервний фонд на непередбачені витрати та дострокове погашення кредитів і боргів. Фінансові консультанти рекомендують відраховувати в нього до 20% щомісячного доходу, поки в цьому резерві не накопичиться обсяг коштів, рівний 3–6 щомісячних доходів родини. Ми радимо вам розміщувати його в різних валютах (гривня, долар, євро), щоб скоротити валютні ризики. Крім того, одну частину резерву слід

розміщувати на депозитних рахунках у надійних банках, щоб отримувати дохід за цими коштами. Другу частину можна зберігати вдома на непередбачені витрати. Таким чином можна убезпечити родину від фінансових криз, імовірність яких завжди велика.

Крок 4. Аналіз кредитів і боргів сім'ї

Позичені кошти сім'ї – це сума всіх її боргів, а саме:

- сума боргу за іпотечним кредитом;
- заборгованість за споживчим кредитом;
- безпроцентна позика в родичів, друзів і знайомих;
- борг за кредитною карткою і т. д.

Крок 5. Аналіз страхового захисту сім'ї

Навіщо потрібний страховий захист фінансового плану родини? Він потрібний для того, щоб конкретна людина чи сім'я могла досягнути поставлених цілей за будь-яких умов, навіть якщо відбудуться непередбачені несприятливі події, які можуть різко змінити фінансовий стан цієї людини чи сім'ї.

Будь-яка сім'я у своєму житті може зіткнутися:

- з ризиком раптових незапланованих витрат, зазвичай не дуже великих;
- майновими ризиками, пов'язаними з втратою, збитками, знищенням майна сім'ї (наприклад, затоплення квартири, викрадення автомобіля, пожежа на дачі тощо);
- ризиком цивільної відповідальності членів сім'ї за нанесення шкоди третім особам (наприклад, автомобільна аварія з вини члена сім'ї);
- ризиком захворювань та нещасних випадків, який пов'язаний з тимчасовою або повною втратою працездатності членів сім'ї. Це призводить до тимчасового або достатньо тривалого зниження доходів сім'ї;
- ризиком смерті, який призводить до втрати годувальника, від якого залежить сім'я, і різкого погіршення її фінансового становища;
- пенсійним ризиком (ризик недостатніх накопичень до пенсії);
- ризиком безробіття.

Усі описані вище ризики можуть призвести до того, що родина не зможе досягнути своїх фінансових цілей, а її фінансове становище різко погіршиться. Щоб уникнути подібних наслідків, і вводиться страховий захист особистого фінансового плану.

Для кожного з описаних вище ризиків вводяться інструменти страхового захисту сім'ї, розглянемо їх детальніше (*табл. 30.1*).

Таблиця 30.1

Способи захисту сім'ї від ризиків

Ризик	Способи захисту
Ризик раптових незапланованих витрат і ризик безробіття	Формування резервного фонду. Що стабільніша робота, то меншим є кредитний тягар сім'ї; що менше утриманців і що кращий стан здоров'я членів сім'ї, то меншого розміру їм буде потрібно резервний фонд, але не менше від 3–6-кратного розміру щомісячних доходів усіх годувальників сім'ї. Такий фонд оптимально розміщувати частково у формі готівки, частково – на поточному рахунку або на депозиті з можливістю часткового зняття
Майнові ризики	Страхуються завдяки програмам майнового страхування: страхування квартири, КАСКО і т. д. Особливо доцільно страхувати високорентабельні активи, що здаються в оренду, щоб не позбутися джерела доходу. Страхового покриття за такими програмами повинно вистачити на повне відшкодування збитків від страхового випадку, у тому числі заміни майна
Ризик цивільної відповідальності членів сім'ї	Страхується завдяки програмам страхування відповідальності
Ризик захворювань і нещасних випадків, смерті	Страхується за допомогою програм страхування життя і програм добровільного медичного страхування. Оптимальний розмір страхового покриття за програмою страхування життя – це сума доходу застрахованого члена сім'ї мінімум за 1–3 роки
Пенсійний ризик	Страхується за допомогою накопичувальних пенсійних програм страхових компаній і програм недержавних пенсійних фондів (НПФ). Це дозволяє забезпечити довічну пенсію в розмірі, потрібному для підтримки прийнятного рівня життя

Страховий захист сім'ї може змінюватися з часом. Це залежить також від зовнішніх і внутрішніх факторів. Зовнішні фактори включають: зміна законодавства в галузі страхування; нестабільна ситуація в країні, що підвищує ризик безробіття або незапланованих витрат, а також робить недоцільним подальше використання застрахованих активів; різкі коливання рівня інфляції, що призводить до скорочення страхового покриття за програмами в реальному вираженні; поява на ринку нових страхових програм або їх замінників і т. д. Внутрішні фактори: зміна фінансових цілей; зміна в активах сім'ї; зміна складу сім'ї; зміна фізичного стану членів сім'ї тощо.

Якщо вкладення сім'ї в інвестиції потребують перегляду в середньому хоча б раз на півроку, то для страхового захисту цілком достатнім є його перегляд залежно від зміни зовнішніх або внутрішніх факторів, що також автоматично призведе до нового перерахунку особистого фінансового плану.

Крок 6. Складання сімейного фінансового плану

Фінансовий план сім'ї слід розробляти в такій послідовності:

1) накреслити таблицю, в якій будуть три стовпці (номер порядковий, стаття, планове значення). Рядків буде стільки, скільки сім'я має статей доходів і статей витрат;
2) обов'язково треба включити до плану статтю «Резерв» зі знаком «-» і запланувати в розмірі 20% від величини доходів сім'ї;
3) потрібно згадати всі грошові надходження, які отримає сім'я у плановому періоді, внести їх до таблиці, а в графі планове значення вказати очікувані суми зі знаком «+»;
4) аналогічно треба показати всі очікувані витрати сім'ї зі знаком «–». У наступних рядках треба записати назви статей, видатки за якими незмінні і постійні з місяця в місяць. Такі як, наприклад: плата за рахунками, плата за дитячий садок, транспортні витрати і т. д.;
5) вказати статті витрат, суми яких можуть коливатися в не дуже великих межах. Це, перш за все, «продукти», потім «медичні витрати», потім стаття «на себе», або по-іншому – «по господарству», «автомобіль» і т. д.;
6) далі зі знаком «–» слід вказати такі статті, як «одяг», «розваги», «несподівані витрати», тобто такі статті, видатки за якими не постійні й дуже відрізняються за місяцями. До статті «несподівані витрати» слід також закласти цифру, що становить 5% від величини доходів сім'ї;
7) підсумувати всі доходи і витрати сім'ї та зіставити їх. Якщо виходить додатне число, план слід прийняти і дотримуватися визначених цифр. Якщо виходить від'ємне число, слід уважно переглянути пункт (6) і визначитися, які статті витрат можна скоротити або й не вдаватися до таких витрат узагалі, але статтю «несподівані витрати» слід залишити без змін. Якщо й надалі виходить від'ємне значення, слід уважно переглянути витрати, вказані в пункті (5) і знайти серед них ті, які є не зовсім обов'язковими. Якщо й після цього отримано від'ємне значення, можна зменшувати статтю «резерв», але не більше ніж до 10%.

Крок 7. Корегування фінансового плану

Коли фінансовий план складено, робота триває, тому що після проведення необхідних розрахунків план треба втілювати в життя. Успішне виконання плану багато в чому залежатиме від точності прогнозів при його складанні, а також від того, наскільки оперативно родина буде реагувати на зміни зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на розрахунок плану, адже план складається не на рік чи два, а на досить тривалий термін.

Фактори, які впливають на зміну доходів і витрат родини, перелічено в розділах 3 і 4 нашого посібника. Тому на цьому ми спинятися не будемо, а розглянемо їхній вплив на виконання фінансового плану сім'ї.

Вплив зовнішніх факторів. Якщо змінюються ставки оподаткування для громадян у менший або більший бік або докорінно змінюється весь механізм розрахунку податків, фінансовий план необхідно буде переглядати. Якщо прогнозуються вищі ставки щодо податків, то, залишивши план без змін, є ризик не досягти фінансових цілей, оскільки величина соціальних витрат виявиться вищою від запланованого рівня. Якщо ж податки знизилися, перерахунок також буде потрібним, оскільки, не уточнивши фінансовий план, сім'я не врахує збільшення заощаджень через зниження соціальних витрат, не розробить грамотну політику інвестування вивільнених коштів і в результаті недоотримає доходи від інвестування.

Якщо змінюються ставки за кредитами, перерахунок плану також буде потрібний. Якщо змінюється законодавство з інвестицій, пенсії, страхування тощо, тоді, можливо, доведеться суттєво переглядати фінансовий план, тому що, можливо, деякі інструменти стануть недоступні сім'ї, а інші, навпаки, для неї виявляться більш придатними. Якщо на ринку зникають деякі фінансові інструменти та / або з'являються нові, переглядати фінансовий план доведеться знову, оскільки застарілі інструменти не зможуть надалі бути корисними для сім'ї при досягненні її фінансових цілей, а не використавши нові, більш ефективні інструменти, сім'я може недоотримати дохід або не використовувати можливість скорочення витрат.

Якщо запланований рівень інфляції виявиться вищим або нижчим від запланованого, це теж потребує перегляду фінансового плану, оскільки позначається на величині витрат сім'ї і на її фінансових цілях. Якщо рівень прибутковості інвестиційних інструментів, які враховані в особистому фінансовому плані, буде меншим або вищим від фактичного, це також вимагає перегляду фінансового плану.

Внутрішні фактори. Не тільки зовнішні чинники впливають на результати розрахунків особистого фінансового плану, а й внутрішні також. До цього виду факторів відносять ті, які змінюються тільки для конкретної людини, а не для всіх сімей разом узятих. Іншими словами, це унікальні фактори для кожної людини, і відстежити їх для себе може тільки сама людина. Розглянемо ситуації, що вимагають корегування особистого фінансового плану. За зміни темпів зростання витрат або доходів результат

фінансового плану змінюється, оскільки змінюється прогноз заощаджень. Саме тому при зростанні витрат та / або доходів від планового значення розрахунок потрібно повторити знову, щоб більш адекватно представляти розмір заощаджень сім'ї. За зміни непередбачених витрат у зв'язку з хворобою, втратою працездатності і т. д. членів сім'ї перерахунок також необхідний, оскільки, окрім зростання витрат, може статися і зниження доходів, а також відмова від декількох фінансових цілей. За зміни складу активів план знову треба скорегувати. Таке можливо, якщо людина отримує несподівану спадщину, великий виграш у лотерею. За зміни складу зобов'язань план також переглядається. Наприклад, якщо людина має значні витрати – у неї зростають борги і витрати на їх погашення. Те ж саме можливо, якщо людина в силу різкого зростання витрат змушена брати додатковий кредит і т. д. Такі чинники збільшують витрати, а отже, зменшують заощадження, що в кінцевому підсумку позначається на реалізації фінансових цілей. Правда, можливий і зворотний варіант: через різке зростання доходів людина може достроково погасити частину кредитів, і тоді заощадження будуть вищими від прогнозного значення, що призведе до перегляду фінансового плану.

За зміни фінансових цілей сім'ї перегляду фінансового плану також не уникнути. Наприклад, у майбутньому через несподівану спадщину відпаде потреба у придбанні ще однієї квартири або, якщо дитина – студент – перейде на безплатне навчання, відпаде необхідність у його оплаті. Тоді кошти, що акумулюються на ці цілі, можна буде використати на інші. Можлива і зворотна ситуація, коли раптом з'являються нові, раніше не враховані фінансові цілі, які стали актуальними для сім'ї. Наприклад, замість однієї дитини народиться двійня або навіть трійня, і тоді витрати на дітей суттєво зростуть, що необхідно буде врахувати у фінансовому плані.

! Перегляд і корегування фінансового плану слід проводити періодично. Особистий фінансовий план корегується в будь-якому разі, незалежно від змін, як мінімум раз на рік. Також план перераховується в міру виявлення змін зовнішніх і внутрішніх факторів. Ми рекомендуємо переглядати план як мінімум один раз на квартал, щоб він завжди був актуальним.

ПІДСУМКИ

1. Плануючи своє фінансове життя, треба поставити перед собою відповідні цілі – конкретні завдання, для вирішення яких зосереджені максимальні зусилля. Сім'я чи конкретна людина може ставити перед собою короткострокові і довгострокові завдання: на

день, тиждень, рік і на все життя. Постановка цілей сім'ї є дуже важливим моментом для того, щоби досягнути фінансового благополуччя на довгі роки.

2. Успішне виконання фінансового плану сім'ї багато в чому залежатиме від точності прогнозів при його складанні, а також від того, наскільки оперативно родина будете реагувати на зміни зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на його розрахунок, адже план складається не на рік чи два, а на досить тривалий термін.
3. Щоб підтримувати прийнятний рівень ліквідності, сім'ї потрібно мати недоторканий запас – резервний фонд на непередбачені витрати та дострокове погашення кредитів і боргів.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Що собою являє сімейний фінансовий план?
2. На які терміни здійснюється фінансове планування сім'ї?
3. Яка послідовність сімейного фінансового планування?
4. Як виглядає фінансовий план сім'ї?
5. Як часто слід коригувати і переглядати сімейний фінансовий план?
6. Яким чином розрахувати рентабельність активів сім'ї? Про що свідчить цей показник? Як можна підвищити рентабельність сімейних активів?

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1. Які фактори впливають на зміну доходів і витрат сім'ї? Чому їх слід ураховувати у процесі фінансового планування?
2. Для чого формується резервний фонд сім'ї? Яким чином його слід зберігати?

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Ліквідність активів – здатність своєчасно і в повному обсязі погашати всі наявні кредити і борги, а також оплачувати непередбачені витрати.

Рентабельність – співвідношення між різницею доходів від активів і витрат на їх утримання до ринкової вартості активів сім'ї. Рентабельність характеризує, наскільки прибутково працюють сімейні активи.

Фінансовий план сім'ї – індивідуально розроблений для сім'ї план дій щодо досягнення бажаних цілей (квартира, машина, освіта тощо), включаючи підбір відповідних кредитних, інвестиційних, страхових, пенсійних та інших фінансових продуктів.

ІНДЕКСНИЙ ПОКАЖЧИК

Автокредит 207
Авторський гонорар 31
Акт 115
Активи інституту спільного інвестування 175
Акція 164
Акція корпоративного інвестиційного фонду 175
Активи сім'ї 32
Ануїтетний метод погашення 237
Арешт майна 266
Арт-банкінг 186
Арт-фонди 186
Асистанс 296

Банк 213
Банківська платіжна картка (БПК) 69
Банківський переказ 78
Банкноти 22
Банкомат 69
Безготівкові розрахунки 78
Борг 267
Брокер (брокерська компанія) 164

Валюта 106
Валютний курс 106
Валютний ринок 106
Вексель 22
Витрати на запозичення 237
Витрати сім'ї 42
Витяг 69
Відомість 116
Відповідні платежі 247
Вкладник НПФ 194
Внутрішньодержавна платіжна система 85
Вступний внесок у кредитну спілку 226

Грошова реформа 22
Грошовий переказ 85

Девелоперська компанія 186
Депозит 125
Депозитний договір 136
Державне регулювання ринків фінансових послуг 272
Дивіденди 164
Довідка про доходи 116
Договір 116
Договір лізингу 226
Додаткова банківська платіжна картка 69
Доручення 116
Доходи сім'ї 32, 48

Еквайринг 69
Електронний цифровий підпис 78
Економіка 125
Ефективна процентна ставка за кредит 237

Забезпечення кредиту 207
Застава 267
Застрахована особа 194, 284
Загальнодержавні податки і збори 59
Збитки 267
Зворотне котирування 106
«Зелена картка» 285
Зміна кредитного договору 262
Значна фінансова подія 48
Зобов'язання 262

Інвестиційна декларація інституту спільного інвестування 175
Інвестиційний сертифікат 175
Інвестиція 32
Інвестиції 164
Інститути спільного інвестування (ІСІ) 175
Інфляція 22
Іпотека 207
Іпотечне кредитування 187
Іпотечний житловий кредит 207
Істотні умови кредитного договору 262

Казначейські білети 22
Картковий рахунок 70
Картковий ліміт 70
Квазігроші 22
Квитанція 116
Комісійні банку 85
Компанія з управління активами 175
Контракт 116

Котирування валюти 107
Кредит 42
Кредит ломбарду 226
Кредитна спілка 226
Кредитна угода 207
Кредитний договір 262
Кредитний (іпотечний) калькулятор 237
Кредитори 208
Кредитоспроможність 208
Крос-курс 107
Купівельна спроможність валюти 106
Курс акцій 164
Курс продавця 107
Курс покупця 107

Лізинг 226
Ліквідність активів 307
Ліквідність інвестицій 187
Ломбард 226

Майнова відповідальність 267
Маржа 107
Металеві рахунки 187
Металевий депозит 150
Міжнародна платіжна система 85
Міжнародний ринок 107
Місцеві податки та збори 59
Моне́та 22
Моторне (транспортне) страхове бюро України (МТСБУ) 285
Мультивалютний депозит 150

Накопичена приватна пенсія 32
Національний (місцевий) валютний ринок 107
Небанківські депозити 144
Недержавний пенсійний фонд 194
Неконвертована валюта 107
Непрямі (пов'язані) витрати на запозичення 237, 247
Непрямі податки 59
Нерухоме майно 187
Номінальна вартість цінного папера 164

Об'єкт податку 59
Облігація 164
Обслуговування кредиту 256
Обов'язковий пайовий внесок 226
Операція банку 213
Ощадний рахунок 126

Паритет купівельної спроможності валюти 107
Пенсія 194
Пільги 32
Плаваюча процентна ставка за кредит 237
Плаваючий валютний курс 107
Платіжна система 78
Платіжний баланс 107
Платіжний термінал 70
Повна конвертованість валюти 107
Повне котирування 107
Податки 59
Податкова пільга 59
Податок на додану вартість (ПДВ) 59
Позика 32
Позичальники 208
Позичковий процент 208
Порушення зобов'язання 267
Послуга банку 213
Поточний рахунок 85
Потреби сім'ї 42
Предмет застави 208
Принципи кредитування 208
Припинення кредитного договору 262
Прогноз 32
Прогнозування сімейних витрат 42
Прогнозування сімейних доходів 32
Прострочення 267
Процентна ставка за кредит 237
Процесинговий центр 78
Пряме котирування 107
Прямі витрати на запозичення 237
Прямі податки 59

Реальна процентна ставка за кредит 238, 247
Регулярні платежі 256
Резервна валюта 107
Рентабельність 308
Ринки фінансових послуг 272
Ринок капіталів 164
Ринок FOREX 107
Розірвання кредитного договору 262
Розписка 116
Розрахунковий чек 116
Рухоме майно 187

Сезонність виробництва 32
Сімейний бюджет 32
Сім'я 42

Солідарна пенсійна система (солідарна система) 194
Споживач фінансової послуги 272
Споживчий кошик 22
Споживчий кредит 208
Ставка податку 59
Стандартний метод погашення 238
Стипе́ндія 32
Страхова виплата 285
Страхова оцінка (страхова вартість) 296
Страхова сума 285
Страхове відшкодування 285
Страховий випадок 285
Страховий збиток 296
Страховий платіж 247
Страховий ризик 285
Страховик 285
Страхувальники 194, 285
Страхування депозитів 136
Строковий депозит 136
Стягнення 267
Суб'єкт податку 59
Субсидія 32
Супутні послуги ломбарду 226
Схема Понці 144

Укладення кредитного договору 262
Умови кредитного договору 262
Учасник НПФ 194
Учасники ринків фінансових послуг 272
Федеральна резервна система 107
Фіксований валютний курс 108
Фіксована процентна ставка за кредит 238
Фінансова безпека 126
Фінансова піраміда 144
Фінансова послуга 272
Фінансові активи 272
Фінансові інструменти 164
Фінансовий документ 116
Фінансовий лізинг 226
Фінансовий план 126
Фінансовий план сім'ї 308
Фондова біржа 164
Франшиза 296

Цінні папери 164
Цінні папери інституту спільного інвестування 175

Часткова конвертованість валюти 108
Чиста вартість активів ICI 175

Юридична відповідальність 267

CVV2 / CVC2-код 70
PIN-код 70
POS-термінал 70

Навчальне видання

ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ

Навчальний посібник

За загальною редакцією
доктора економічних наук, професора ***Т. С. Смовженко***

Видання друге, виправлене і доповнене

Підписано до друку 26.07.2012. Формат $60 \times 84^{1}/_{8}$.
Обл.-вид. арк. 13,5. Умовн. друк. арк. 36,27.

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

FINREP
Проект розвитку фінансового сектору